

31790

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ ve EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

Ahmet Kâzım ÜRÜN

**ÇAĞDAŞ MISIR ROMANINDA
NECİB MAHFÛZ
ve
TOPLUMCU GERÇEKÇİ ROMANLARI**

DOKTORA TEZİ

Tez Yöneticisi:
Prof. Dr. Ahmet SAVRAN

Erzurum-1994

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III-IV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	V
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR.....	VI-X X

GİRİŞ

YİRMİNCİ YÜZYILDA MISIR VE ÇAĞDAŞ MISIR ROMANI.....	1-37
YİRMİNCİ YÜZYILDA MISIR.....	1-13
ÇAĞDAŞ MISIR ROMANI.....	14-37

BİRİNCİ BÖLÜM

NECİB MAHFUZ.....	38-151
HAYATI.....	38-54
ETKİLENDİĞİ KÜLTÜR KAYNAKLARI.....	55-74
KİŞİLİĞİ.....	75-128
YAZI HAYATI.....	129-140
ESERLERİ.....	141-151

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMCU GERÇEKÇİ ROMANLARI.....	152-223
EL-KÂHİRETU'L-CEDİDE.....	153-165
HÂNUL-HALÎLİ.....	166-174
ZUKÂKU'L-MİDAKK.....	175-186
BİDÂYE VE NİHÂYE.....	187-195
ES-SÜLÂSİYYE.....	196-221
Beyne'l-Kaşrayn.....	201-204
Kaşru's-Şevk.....	205-213
es-Sükkeriyye.....	214-216

İNDEKS.....	224-233
ŞAHIS ADLARI İNDEKSİ.....	224-228
YER ADLARI İNDEKSİ.....	229
KİTAP, GAZETE VE DERGİ ADLARI İNDEKSİ.....	230-233

ÖNSÖZ

Roman sanatı, ilk olarak Batıda görülmesine rağmen, romana benzer anlatı türü çalışmalara Arap edebiyatında çokça rastlamaktayız. Bunlar arasında dünyaca meşhur **Binbir Gece Masalları** ve **Kelile ve Dimne**'yi sayabiliriz. Ondokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın başlarına kadar süren çeviri faaliyetleri içerisinde roman türü bazı eserlerle tanışan Arap okuyucusu, ilk olarak Muhammed Huseyn Heykel'in **Zeyneb** adlı romanı sayesinde daha önce kaleme alınan didaktik amaçlı romanların dışında bir Mısır romanıyla karşılaşır. Ancak gerek Muhammed Huseyn Heykel, gerekse Tâhâ Huseyn ve Tefîku'l-Hakim kendi vatanlarından uzak bir yabancı ülkede ve o ülkenin havasını teneffüs ettikleri bir ortamda kaleme aldıkları eserlerle bütün hayatı boyunca Mısır'da yaşamış, insanlarıyla her zaman beraber olmuş, onların bütün sıkıntı keder ve hüznelerini bizzat kendisi de yaşamış Necib Maḥfûz gibi bir yazarın eserleriyle bir tutmak mümkün olmasa gerek. Maḥfûz, bütün öğeleriyle Mısır kokan ilk milli Mısır romanını Mısır'a kazandırma başarısını göstermiştir. Onun diğer bir başarısı, aynı zamanda kendisine 1988 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandıran eserlerinde evrenselliği yakalamış olmasıdır. Eserlerini okuyan bir kişi, karşısında, onun kendi gerçek hayatını, yaşadığı ortamı, Zola'yı, Balzac'ı, Tolstoy'u, Selâme Mûsâ'yı, Dickens'i, Tâhâ Huseyn'i, Tefîku'l-Hakim'i ve daha pek çok ünlü Doğu ve Batı yazarını görür.

Son yıllara kadar yapılan şarkiyat alanındaki çalışmalarda, daha çok Abbâsî ve Emevî dönemlerine yer verilmekteydi. Ancak, yavaş yavaş Batı'da görüldüğü gibi ülkemizde de şarkiyat bölümlerinde çağdaş konuların ele alınması gereği hissedildi. Üniversiteleriyle, yazarlarıyla, koşuşan espri dolu insanlarıyla, Nil nehriyle, varoşlarıyla, Piramitleriyle, tarih kokan eski eserleriyle ve daha bir çok yönüyle tanıma fırsatını elde ettiğimiz Kâhire'de, kendisine 1988'de Nobel Edebiyat Ödülü'nün verilmesiyle bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde de adı duyulan Necib Maḥfûz'la faydalı görüşmelerimiz oldu. Anlayışını, sanatının dayandığı temelleri bizzat kendisinin ağzından öğrenme fırsatını elde ettik. Böylesi uluslararası bir üne sahip olan Necib Maḥfûz ve toplumcu gerçekçi romanları üzerinde çalışmamızın faydalı bir çalışma olacağını düşündük.

Elde ettiğimiz kaynaklar ışığında, bu çalışmamızı bir giriş ve iki bölümde ele aldık. Girişte, yirminci yüzyılda Mısır'ın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını, Birinci Bölümde, Necib Maḥfûz'un hayatını, etkilendiği kültür kaynaklarını, kişiliğini, fikirlerini, aldığı ödülleri, yazı hayatını, eserlerini,

İkinci Bölümde, **el-Kâhiretu'l-Cedide**, **Hânu'l-Halîlî**, **Zukâku'l-Midaqq**, **Bidâye ve Nihâye** ve **es-Sûlâsiyye**'den oluşan toplumcu gerçekçi romanlarını, özet, zaman, mekan, şahıs kadrosu, vermek istediği mesaj ve dil açısından ele aldık.

Bu çalışmayı yaparken elimizden geldiğince ilmi çalışma metodlarına bağlı kalmaya ve yapılması muhtemel hatalardan kaçınmaya itina gösterdik. Şüphesiz ki, alanında yeni sayılabilecek çalışmalardan biri olan bu çalışmamızın mükemmel olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Bu çalışmaya başladığım günden itibaren, derlediğim malzemenin tasnif ve değerlendirilmesinde kendisine her başvuruşumda sıcak ve yakın ilgilerini esirgemeyen, beni sabırla dinleyerek tavsiyeleri ile doğruya ileten saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet SAVRAN'a, kendilerini tanımakla müşerref olduğum günden itibaren her konuda bana yardımcı olan, düzenli, disiplinli bilimsel çalışma anlayışından çok şey kazandığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nasuhi Ünal KARAARSLAN'a, konu ile ilgili materyal temininde ve problemlerin çözümünde yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Azmi YÜKSEL ve Doç. Dr. Rahmi ER'e en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç addediyorum.

Ahmet Kâzım ÜRÜN

Erzurum-1994

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmamızda, aşağıda verilen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler:

آ : â , ا : a ; إ : i ; أُ : ü ; ع : e,
(kalın okunan harflerde : a) ; ا : i ; ة : u

Sessizler:

ء : ' , ب : b , ت : t , ث : s , ج : c , ح : h , خ : h , د : d ,
ذ : z , ر : r , ز : z , س : s , ش : s , ص : s , ض : d , ط : t ,
ظ : z , ع : ' , غ : g , ف : f , ق : k , ك : k , ل : l , م : m ,
ن : n , و : v , ه : h , ي : y .

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

- Harf-i tarifler, cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. Msl. el-Menfa-lûti, el-'Akḫâd, el-Mâzinî.
- Harf-i tarif ile gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Msl. er-Ru'ye ve'l-Edât, Taṭavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye.
- İzafet terkibi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vs.) ve vaslı gerektiren yerlerde muzâf ve muzafun ileyh'in irâbı yazıda gösterilmiştir. Msl. İtti-câhâtu'l-Kıṣṣati'l-Kaṣîra fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsir.
- Terkip halindeki ad ve lapların cüzleri ayrı değil, bitişik yazılmış ve kaynaşan kelimelerden ilkinin bulunduğu yere göre i'râbında meydana gelen değişiklikler yazıda gösterilmiştir. Msl. 'Abdurrahmân Ebû 'Avf, 'Abdusselâm.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- 'Abbâs Hıdr, *el-Kışşatu'l-Kaşıra fî Mısr munzu Neş'etihâ hattâ Senet 1930*, el-Mektebetu'l-'Arabiyye, Kahire, 1966.
- 'Abdu'l-Bedî 'Abdullâh, "Necîb Maḥfûz ve'n-Nakletu'l-Fenniyyetu'l-Kubrâ fî Rivâyetihî", el-Haresu'l-Vatânî, Sayı;74, Riyat, (Kasım 1988), s.120-121.
- 'Abdu'l-Kâdir, Fârûk, "Kuralı Deldim", (Çev. Lütfullâh Bender), Kitap Dergisi, Sayı;22, İstanbul, (Aralık 1988), s.13-14.
- 'Abdu'l-Kâdir Ḥamîde, "Necîb Maḥfûz eş-Şâmut ellezî Kâle Keşîran ve Fâzet bihi Aḥîran Ca'izet Nobel", el-Haresu'l-Vatânî, Sayı;74, Riyat, (Kasım 1988), s.110-115.
- 'Abdullâh el-Mulham, "Kırâ'a fî Mektebet Dr. Emîn Ahmed Ḥudayr", el-Cezîra, Riyat, (19 Ekim 1990), s.14.
- 'Abdullâh Selmân, "Nuḳḳâd Necîb Maḥfûz mâzâ Kâlû 'anhu", en-Nedve, Riyat, 25 Zilkade 1411 h. (2 Nisan 1991 m.), s.8.
- 'Abdu'l-Muḥsin Tâhâ Bedr, *Ḥavle'l-Edîb ve'l-Vâkı'*, Dâru'l-Ma'ârif (İkinci Baskı), Kahire, 1981.
- _____, *Necîb Maḥfûz, er-Ru'ye ve'l-Edât*, Dâru's-Sekâfe li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 1978.
- _____, *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Ḥadîsa fî Mısr (1870-1938)*, Dâru'l-Ma'ârif (Dördüncü baskı), Kahire, 1983.
- 'Abdu'l-Mun'im el-Ceddâvî, "el-Cerîme fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye", eş-Şarku'l-Avsat, Londra, (6 Ekim) 1990, s.21.
- 'Abdurrahmân Ebû 'Avf, "Necîb Maḥfûz Yetehaddes 'anî'l-Aşaleti ve Ğıyâbi'l-Fikrî'l-Aşîl", İkra', Sayı;198, Cidde, (Kasım 1978), s.31-33.
- 'Abdusselâm, Muhammed, *Şaḥşîyyetu'l-Muṣaḳḳaf fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Ḥadîsa (1882-1952)*, Dâru'l-Hidâsa, Beyrut, 1985.
- "Aday Olduğumu Bile Bilmiyordum", bkz. Ayvazoğlu, Beşir.
- Aḥmed 'Abbâs Şâliḥ, "Reddun 'alâ Necîb Maḥfûz", el-Kâtib, Sayı;60, Kahire, (Mart 1966), s.93-98.
- Aḥmed Ḥasan ez-Zeyyât, *Târîḥu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâr Nehḍat Mısr li't-Tab' ve'n-Neşr, Kahire, 1977.
- Ahmed Heykel, *el-Edebu'l-Kasasî ve'l-Mesrahî fî Mısr min a'kâb Şevret 1919 ilâ Kıyâmi'l-Harbi'l-Kubra's-Sâniyye*, Dâru'l-Ma'ârif (Dördüncü Baskı), Kahire, 1983.
- Aḥmed ibrahîm el-Hevârî, *el-Baṭalu'l-Mu'âşır fî'r-Rivâyeti'l-Mışriyye*, Irak Enformasyon Bakanlığı Yay., Bağdat, 1976.
- Aḥmed Muhammed 'Atiyye, *Ma'a Necîb Maḥfûz*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1977.
- Aḥmed Ṭâlib, "Necîb Maḥfûz ve Fevzuhi bi Ca'izet Nobel fî'd-Devriyâtî'l-Yemeniy-

- ye“, ‘Âlemu’l-Kitâb, el-Hey’etu’l-Mıṣriyyetu’l-‘Âmme li’l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.183-185.
- “Aḥzân Sâhib Nobel”, bkz. Cemâlu’l-Cemel, Mecdî Ḥasaneyn.
- Ali B. Jad, *Form and Technique in the Egyptian Novel 1912-1971*, London, 1983.
- ‘Alî er-Râ’î, *Dirâsât fî’r-Rivâyeti’l-Mıṣriyye*, el-Hey’etu’l-Mıṣriyyetu’l-‘Âmme li’l-Kitâb, Kahire, 1979.
- _____, “*Likâ’un Gayr Mustagrab Beyne Bernard Shave ve Necîb Maḥfûz*”, el-‘Arabî, Kuveyt, (Şubat 1981), s.28-31.
- _____, “*Şulâṣiyyet Beyne’l-Kaşrayn*”, Necîb Maḥfûz İbdâ’ Nısf Kârn, Dâru’ş-Şurûk, Kahire, 1989.
- ‘Alî Şalaḥ, *en-Neşru’l-‘Arabî fî Nemâzicîhi ve Tatavvurîhi li ‘Aşreyi’n-Nehda ve’l-Ḥadîs*, Dâru’l-Kalem, Beyrut, 1974.
- Allâhu fî Rihlet Necîb Maḥfûz er-Remziyye, bkz.Corc Trabişî.
- “*The Alley in Naguib Mahfouz*”, bkz.Gamal el-Ghitany.
- Ana Britannica, XVI, *Nobel Mad.*, The University of Chicago Ana Yayıncılık, İstanbul, (tarihsiz), s.562-569.
- _____, XVI, *Mısır Mad.*, The University of Chicago Ana Yayıncılık, İstanbul, (tarihsiz), s.29-42.
- Anthologie de la Litterature Arabe Contemporaine*, bkz. Makarius, Roail ve Laura.
- “*Ârâ’u Necîb Maḥfûz fî’l-Ḥayât ve’l-Fenn*”, bkz. Nebîl Ferec.
- ‘Âtîfu’l-‘İrâkî, “*Edeb Necîb Maḥfûz bi Ru’ye Felsefiyye*”, ‘Âlemu’l-Kitâb, el-Hey’etu’l-Mıṣriyyetu’l-‘Âmme li’l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.15-21.
- “*el-‘Avde*”, bkz.Necîb Maḥfûz.
- “*Aydınların Uyarıcılara İhtiyacı Var*”, Kitap Dergisi, Sayı;22, İstanbul, (Aralık 1988), s.11-12.
- Ayvazoğlu Beşir, “*Aday Olduğumu Bile Bilmiyordum*”, Tercüman (kültür ve sanat), (15 Ekim 1988), s.8.
- Ayyıldız, Erol, *Maḥmûd Teymûr’un Hikayelerinde Sürükleyicilik Unsuru ve Sürprizli Sonlar*, Fatih Yayınevi, Bursa (tarihsiz).
- _____, *Maḥmûd Teymûr ve Mısır Hikayeciliğindeki Yeri*, Fatih Yayınevi, Bursa (tarihsiz).
- _____, “*Mısır’da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt;1, Sayı;1, Bursa, 1986, s.69-74.
- _____, *Mısır Romanının Doğuşu ve Muhammed Huseyin Heykel’in Zeyneb Romanının Tetkiki ve Tahlili*, Fatih Yayınevi, Bursa, 1992.
- _____, *Necîb Maḥfûz Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Fatih Yayınevi, Bursa (tarihsiz).
- _____, *Tôhâ Huseyin, Hayatı, Eserleri ve Edebiyatta Eski-Yeni Anlayışı*, Fatih Yayınevi, Bursa (tarihsiz).
- ‘Azîza Maridan, *el-Kıṣṣa ve ‘r-Rivâye*, Dâru’l-Fıkr, Şam, 1980.

- Bânûrâma'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-Hadîsa*, bkz. Seyyid Hâmid en-Nessâc.
- Bardakçı, Murat, "Necip Mahfuz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, (Aralık 1988), s.4-7.
- Başaran, Murat, "Yasaklı Kitaba Nobel Ödülü", *Türkiye (Kültür ve Sanat)*, (20 Ekim 1988), s.11.
- el-Baṭalu'l-Mu'âsır fî'r-Rivâyeti'l-Mıṣrıyye*, bkz. Ahmed İbrâhîm el-Hevârî.
- Bender, Lütfullâh, "Nobel Mahfûz'a mı, Mısır'a mı?" *Kitap Dergisi*, Sayı:22, İstanbul, (Aralık 1988), s.4-9.
- "Benim Favorim Erdal İnönü", *Kitap Dergisi*, Sayı:22, İstanbul, (Aralık 1988), s.13.
- Beyne'l-Kaşrayn*, bkz. Necîb Mahfûz.
- "Beyne'l-Kaşrayn li Necîb Mahfûz", bkz. Tefîk Hannâ.
- Bidâye ve Nihâye*, bkz. Necîb Mahfûz.
- Brockelmann, Carl, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (Çev. Neşet Çağatay), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. X. Dizi, Ankara, 1992.
- Brugman, J., *An Introduction To the History of Modern Arabic literature in Egypt*, Leiden, 1984.
- "Bulletin Critique", bkz. Lacoste, C.
- "el-Burcuwâzi's-Şağûr" bkz. Muhammed Mendûr.
- Büyük Larousse, XIII, "Mısır Mad.", Gelişim Yay., İstanbul, 1986, s.8113-8135.
- Câbir 'Uşfûr, "Nukḥâd Necîb Mahfûz" Necîb Mahfûz İbdâ' Nısf Kârî, Dâru's-Şurûk, 1989.
- Cebbûr 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1984.
- Cemâlu'l-Cemâl, Mecdî Hasaneyn, "Aḥzân Şahîb Nobel", eş-Şâhid, Sayı:53, (Ocak 1990), s.160-163.
- Cemâlu'd-Dîn er-Ramâdî, "Fennu Necîb Mahfûz el-Kaşâşî'l-Mıṣrî", er-Risâletu'l-Cedide, Sayı:41, Kahire, (Ağustos 1957), s.18-19.
- Cemâl el-Gitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, Dâru'l-Mesîra, Beyrut, 1980.
- "el-Cerîmetu fî'r-Rivâyeti'l-'Arabîyye", bkz. 'Abdu'l-Mun'im el-Ceddâvî.
- Cerrahoğlu, Nilgün, "Mahfûz: Diktaya Hayır", *Cumhuriyet*, İstanbul, (20 Ekim 1990).
- The Changing Rhythm A Study of Najib Mahfuz's Novels*, bkz. Somekh, Sasson.
- "Contradiction Entre Le Pouvoir et L'autorite Dans Le Roman Historique De Nagîb Mahfûz", bkz. Tjani, E.
- Corc Sâlim, *el-Muğâmerâtu'r-Rivâ'iyye*, İttihâdu'l-Kuttâbî'l-'Arab Yay., Şam, 1973.
- Corc Trabîşî, *Allâh fî Rihlet Necîb Mahfûz er-Remziyye*, Dâru't-Talî'a (Üçüncü Baskı), Beyrut, 1988.
- "el-Cû' ve't-Ta'îm fî Rivâyât Necîb Mahfûz", bkz. İsmâ'il 'Alî.
- Cûmiyye, Jacques Jomier, *Şûlâşîyyetu Necîb Mahfûz*, Mektebet Mısır, Kahire (tarihsiz).
- "Cûmiyye" ve Necîb Mahfûz", bkz. Gâli Şukrî.

- Demir, Hakkî, "Ümmü Hâşim'in Kandilleri Söndü", Zaman, Kahire (31 Mart) 1993.
Dirâsât fî'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-Hadîsa Usûluhâ, İtticâhâtuhâ, A'lâmuha, bkz. Muhammed Zaglûl Selâm.
- Dirâsât fî'r-Rivâye ve'l-Kıssati'l-Kaşîra*, bkz. Yûsuf eş-Şârûnî.
- Dirâsât fî'r-Rivâyeti'l-Mısrîyye*, bkz. 'Alî er-Râ'î.
- Dirâse fî Edeb Necîb Maḥfûz*, bkz. Recâ 'İd.
- el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Mu'âşır*, bkz. Şevkî Dayf.
- el-Edebu'l-Hâdîf*, bkz. Maḥmûd Teymûr.
- el-Edebu'l-Kaşâşî*, bkz. Aḥmed Heykel.
- el-Edebu'l-Mu'âşır fî'l-'Âlemi'l-'Arabî*, bkz. Süleymân el-Egânî.
- "Edeb Necîb Maḥfûz bi Ru'ye Felsefîyye", bkz. Âtufu'l-'Irâkî.
- Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu's-Şurâ' Beyne'l-İslâm ve't-Tağrîb*, bkz. es-Seyyid Ahmed el-Ferec.
- "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", bkz. Yazıcı, Mesut.
- Enani M., "Novel Rhetoric Notes on the New Language of fiction in Naguib Mahfouz", Naguib Mahfouz Nobel 1988, Egyptian Perspectives, M.M. Enânî, General Egyptian Book Organization, 1989, s. 97-144.
- Enîs el-Makdisî, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'lâmuha*, Beyrut, 1963.
- Er, Rahmî, *Tâhâ Hüseyn ve Üç Romanı* (Basılmamış Doktora Tezi), D.T.C.F., Ankara, 1988.
- Eroğlu, Ebubekir, "Nobel Ödülü Kahire'ye Uğradı", Kitap Dergisi, Sayı:22, İstanbul, (Aralık 1988), s.10-11.
- Eşeru't-Taṭavvuri'l-İctimâ'î (es-Siyâsi/el-İktisâdî) fî'r-Rivâyeti'l-Mısrîyye (1912-1953)*, bkz. Maḥmûd Şerîf.
- Eteḥaddes İleykum*, bkz. Necîb Maḥfûz.
- Fârûk Ebû Şakrâ, *Sûret ve Tercemet Necîb Maḥfûz fî'd-Duvelî'l-İskandinaviye*, Uluslararası Necîb Maḥfûz ve Arap Romanı Sempozyumu, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kahire, (17-20 Mart 1990).
- Fâtîma Mûsâ, *Fî'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âşıra*, Mektebet el-Anglo'l-Mısrîyye, Kahire, 1972.
- _____, "Mîrâmâr", el-Kâtib, Sayı:73, Kahire (Nisan 1967), s.107-120.
- _____, "Necîb Maḥfûz ve Taṭavvur Fennî'r-Rivâye fî Mısr", el-Kâtib, Sayı:86, Kahire, (Nisan 1968), s.66-74.
- Fâtîmatu'z-Zehrâ Muhammed Sa'îd, *er-Remziyye fî Edeb Necîb Maḥfûz*, el-Müessesetu'l-'Arabîyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 1981.
- "Fennu Necîb Maḥfûz el-Kaşâşî'l-Mısrî", bkz. Cemâluddîn er-Ramâdî.
- "el-Fennu'r-Rivâ'î 'İnde Necîb Maḥfûz", bkz. Miquel, Andre.
- Fennu'r-Rivâyeti'z-Zihniyye ledâ Necîb Maḥfûz min Hilâli'l-Lıss ve'l-Kilâb ve't-Tarîk ve's-Şaḥḥâz*, bkz. Muṣṭafâ et-Tevâtî.
- Fethî Selâme, *Taṭavvuru'l-Fikrî'l-İctimâ'î fî'r-Rivâyeti'l-'Arabîyye*, Dâru'l-Fikrî'l-'Arabî, Kahire, 1980.

"Fî'l-Cevâ'iz", bkz.Luis 'Avad.

Fî'l-Edebi'l-Ḥadîṣ, bkz.'Umer ed-Desûkî.

"Fikretu'l-Mevt 'İnde Necîb Maḥfûz", bkz.Necîyye Ferec.

Fî'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âşıra, bkz. Fâtîma Mûsâ.

Form and Technique in the Egyptian Novel 1912-1971, bkz.Ali B. Jad.

Fu'âd Davvâra, *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye ile'l-'Âlemiyye*, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1989.

el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'lâmuhâ, bkz.Enis el-Makdisî.

Ğâli Şukrî, "'Cûmiyye" ve Necîb Maḥfûz", el-Âdâb, Sayı;4, Beyrut (Nisan 1959), s.22-24.

_____, *el-Muntemî Dirâsât fî Edeb Necîb Maḥfûz*, Kahire, 1988.

_____, *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nobel*, el-Hey'etu'l-Âmme li'l-İsti'lâmât, Kahire, 1988.

_____, *er-Rivâyetu'l-'Arabîyye fî Riḥleti'l-'Azâb*, 'Âlemu'l-Kutub, Kahire, 1971.

Gamal el-Ghitany, "The Alley in Naguib Mahfouz" (Çeviren Evine Hashem), Naguib Mahfouz Nobel 1988, Egyptian Perspectives, M.M. Enânî, General Egyptian Book Organization, 1989, s.41-43.

Ḥakîm Miḥâ'il Şehâte, "Ḥârat Necîb Maḥfûz", el-Hilâl, Kahire, (Haziran 1991), s.83-87.

"el-Ḥakîm Yuhtemm bitefâsîli'l-Cerîme velâ Yunsâ ennehu Vekîl Niyâbe Sâbık", eş-Şarku'l-Avsat, Kahire, (6 Ekim 1990), s.21.

Hamdî es-Sakkût, Marsdeen Johns, "Necîb Maḥfûz Kâtiben Rivâ'iyyen", el-Haresu'l-Vatânî, Sayı;74, Riyat, (Kasım 1988), s.116-119.

Hâmid Hafnî Dâvûd, *Târîḥu'l-Edebi'l-Ḥadîṣ*, Dâru't-Tibâ'ati'l-Muhammediyye, Kahire, 1969.

Hânu'l-Ḥalîlî, bkz. Necîb Maḥfûz.

"*Hânu'l-Ḥalîlî (Seyyid Kutb)*", bkz. Seyyid Kutb.

"*Hârutu Necîb Maḥfûz*", bkz.Ḥakîm Miḥâ'il Şehâte.

Ḥasan Fevzî, "el-Kâtibu'l-Kebîr", el-Mecelletu'l-'Arabîyye, Sayı;113, Riyat, 1987.

"*Hattâ Necîb Maḥfûz Kâne fî 'Avz Mâlî Kable Nobel*", el-Fursân, Fransa (Ekim 1990), s.102.

Ḥavle'l-Edîb ve'l-Vâki', bkz.'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr.

Haywood, John A., *Modern Arabic Literature (1800-1970)*, Londra.

"*L'Histoire D'Amour et sa Strategie dans le Roman Historique de Nagib Mahfuz*", bkz. Tjani, E.

Hitti, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul 1981.

İbrahim Amer, Loubna Youssef, "The Politics of Naguib Mahfouz", Naguib Mahfouz Nobel 1988, Egyptian Perspectives, M.M. Enânî, General Egyptian Book Organization, 1989, s.51-61.

İbrâhîm eş-Şeyḥ, *Mevâkıf İctimâ'iyye ve Siyâsiyye fî Edeb Necîb Maḥfûz*, Mektebe-

- tu's-Şurûk, Üçüncü Baskı, Kahire 1987.
- "İndirimli Nobel Ödülü", bkz.Uyar, Tomris.
- "İnnehu Fennân", bkz. Seyyid Ferğâlî.
- "An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt", bkz. Brugman,J.
- "el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye fî Edeb Necîb Maḥfûz", bkz.Muḥammed Ḥasan 'Abdullah.
- İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, bkz.Brockelmann, Carl.
- İsmâ'il 'Alî, "el-Cû'u ve't-Ta'lîm fî Rivâyât Necîb Maḥfûz", el-Hilâl, Kahire, (Aralık) 1985, s.108-115.
- İtticâhâtü'l-Edebi'l-'Arabî fî's-Sinîni'l-Mî'eti'l-Aḥîra, bkz. Maḥmûd Teymûr.
- İtticâhâtü'l-Kıssati'l-Kaşîra fî'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Mu'âşır, bkz. es-Sa'îd el-Varakî.
- İtticâhâtü'r-Rivâyeti'l-Mısrîyye munzu'l-Ḥarbi'l-'Âlemîyyeti's-Sânîyye ilâ Senet 1967, bkz.Şefî es-Seyyyid.
- el-İtticâhu't-Ta'bîrî fî Rivâyât Necîb Maḥfûz", bkz. Yusrî 'Abdu'l-Ganî.
- el-İtticâhâtü'l-Vataniyye fî'l-Edebi'l-Mu'âşır, bkz.Muḥammed Muḥammed Ḥuseyn.
- 'İzzet Muhammed İbrâhîm, "el-Mağza'l-Kaşâşî 'İnde Necîb Maḥfûz", el-Edeb, Sayı:4, Kahire (Temmuz 1961), s.241-242.
- Kadıyyetu's-Şekli'l-Fennî 'İnde Necîb Maḥfûz, bkz. Nebîl Râgîb.
- el-Kâhiretu'l-Cedîde, bkz.Necîb Maḥfûz.
- "Kalbu'l-Leyl, Ahdeş mâ Ketebeḥu Necîb Maḥfûz", bkz.Yûsuf Nevfel.
- "Kalbu Necîb Maḥfûz İdtarrahu ile's-Sefer", Şabahîyye, Londra, (8 Ekim 1991), s.1.
- Kaşru's-Şevk, bkz.Necîb Maḥfûz.
- "el-Kâtibu'l-Kebîr Necîb Maḥfûz", bkz.Hasan Fevzî.
- Kayaoğlu, Turhan, "Maḥfouz'un Yazarlığının Üç Evresi", Milliyet Sanat Dergisi, Sayı:203, (Kasım 1988), s.12-14.
- Kırâ'at fî Edeb Necîb Maḥfûz, bkz.Recâ 'İd.
- Kırâ'a fî Mektebet Dr. Emîn Aḥmed Ḥudayr, bkz.'Abdullâh el-Mulham.
- "Kırâ'a fî Melḥameti'l-Ḥarâfiş", bkz. Salâh Fadl.
- "Kırâ'a fî'l-Mukevvinâti's-Sekâfiyye li Necîb Maḥfûz",bkz. Muḥammed Cibrîl.
- el-Kıssatu fî'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Ḥadîs, bkz. Muhammed Yûsuf Necm.
- el-Kıssatu'l-Kaşîra, bkz. et-Tâhir Aḥmed Mekki.
- el-Kıssatu'l-Kaşîra fî Mısr munzu Neş'etiḥâ hattâ Senet 1930, bkz. 'Abbâs Ḥidr.
- el-Kıssa ve'r-Rivâye, bkz.'Azîza Marîdan.
- el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne Cîl Tâhâ Ḥuseyn ve Cîl Necîb Maḥfûz, bkz.Yûsuf Hasan Nevfel.
- "Kuralı Deldim", bkz.'Abdu'l-Kadir Fârûk.
- Lacoste, C, "Bulletin Critique", Arabica, XXXIV,I, Mart 1987.
- "el-Liss ve'l-Kilâb", bkz. Mâhir Şefîk Ferîd.
- "Likâ'un Gayr Mustağrab Beyne Bernard Shave ve Necîb Maḥfûz", bkz. 'Alî er-Râ'î.
- Luis 'Avad, "Fî'l-Cevâ'iz", el-Ahrâm, Kahire, (24 Eylül 1988), s.13.

- Lusi Ya'kûb, "Necib Maḥfûz el-Cuzûr ve's-Simâr", 'Âlemu'l-Kitâb, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.73-76.
- Ma'a Necib Maḥfûz, bkz.Ahmed Muhammed 'Atiyye.
- "Maḥfûz; Diktaya Hayır", bkz.Cerrahoğlu, Nilgün.
- Maḥfouz'un Yazarlığının Üç Evresi, bkz.Kayaoglu, Turhan.
- "Maḥfûz'un Eserleri Rusça'da", Zaman (Kültür-Sanat), (29 Ekim 1988), s.4.
- Mâhir Şefik Ferid, "el-Lıṣṣ ve'l-Kilâb", el-Edeb, Sayı:7, Kâhire, (Şubat 1962), s.560-567.
- Mahmûd Emîn el-Âlim, "Min 'Abesî'l-Akdâr ile's-Serâb", Necib Maḥfûz İbdâ' Nısf Karn(Gâli Şukrî), Dâru's-Şurûk, Kahire, 1989
- Mahmûd Hâmid Şevket, Mukavvîmâtü'l-Kıṣṣati'l-'Arabîyyeti'l-Hadîsa fî Mısır, Dâru'l-Cil li't-Tibâ'a, Kâhire 1973.
- Mahmûd Haşmet 'Abdu'z-Zâhir, "en-Nihaye fî Bidâye ve Nihâye", el-Âdâb, Sayı:11, Kahire, (Kasım 1960), s.43-47.
- Mahmûd er-Rebî'î, "Üslûbu'l-Tayyârî'l-Va'y fî Rivâyât Necib Maḥfûz", Uluslararası Necib Maḥfûz Sempozyumu, Kâhire, (17-20 Mart 1990).
- Mahmûd Şerîf, Eseru't-Tatavvurî'l-İctimâ'î (es-Siyâsî/el-İktisâdî) fî'r-Rivâyeti'l-Misriyye (1912-1953), Dâru's-Sekâfe li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 1986.
- Mahmûd Teymûr, el-Edebu'l-Hâdîf, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1959.
- _____, İtticâhâtü'l-Edebi'l-'Arabî fî's-Sinîni'l-Mi'eti'l-Ahîra, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1970.
- Mahmûd Teymûr'un Hikayelerinde Sürükleyicilik Unsuru ve Sürprizli Sonlar, bkz. Ayyıldız, Erol.
- Mahmûd Teymûr ve Mısır Hikayeciliğindeki Yeri, bkz. Ayyıldız, Erol.
- "el-Mağza'l-Kaşa'î İnde Necib Maḥfûz", bkz. 'İzzet Muhammed İbrâhîm.
- Makarius, Raoul ve Laura, Anthologie de la Litterature Arabe Contemporaine, Paris, 1964.
- Marûn 'Abbûd, Ruwâdu'n-Neḥdati'l-Hadîsa, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1977.
- Mecdî İbrâhîm, "Necib Maḥfûz li'l-Mecelleti'l-'Arabîyye", el-Mecelletu'l-'Arabîyye, Sayı:66, Riyat, 1983, s.49-51.
- Medḥal ilâ Târîḥi'r-Rivâyeti'l-Misriyye (1905-1952), bkz. Tâhâ Vâdî.
- "el-Mer'e fî Selâset Ecyâl", bkz. Şûfî 'Abdullâh.
- Mevâkıf İctimâ'îyye ve Siyâsiyye fî Edeb Necib Maḥfûz, bkz. İbrâhîm eş-Şeyḥ.
- Meydan Larousse, VIII, "Mısır Mad.", Meydan Yayınevi, İstanbul, s.721-741.
- Mısır'da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri, bkz. Ayyıldız, Erol.
- Mısır Romanının Doğuşu ve Muhammed Hüseyn Heykel'in Zeyneb Adlı Romanının Tetkiki ve Tahlili, bkz. Ayyıldız, Erol.
- Midaq Alley (Naguib Mahfouz), bkz. Trevor Le Gassick.
- Milson, Meneham, "Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri", (Çev. Rahmi Er), İlim ve Sanat, Sayı:26, İstanbul, s.63-68.
- _____, "Nagib Mahfuz anda the Quest for Meaning", Arabica, XVII,

Leiden 1970, s.177-186.

"Min 'Abeşi'l-Akdâr ile's-Serâb", bkz. Maḥmûd Emin el-Âlim.

"Min A'lâmi'l-Edeb ve's-Şihâfa", Necib Maḥfûz, bkz.Nâdiye Ebû Tâlib.

Min Edebina'l-Mu'âşır, bkz.Tâhâ Huseyn.

"Mîrâmâr", bkz. Fâtıma Mûsâ.

Miquel, Andre, "el-Ferûr-r-Rivâ'i 'inde Necib Maḥfûz", (Çev. :Ahmed Derviş), 'Âle-mu'l-Kitâb, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.41-49.

_____, "La Technique Du Roman Chez Neguib Mahfouz", Arabica X, Leiden 1963, s.74-89.

Modern Arabic Litterature, bkz. Haywood.

"Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri", bkz. Milson, Meneham.

el-Mu'cemu'l-Edebî, bkz.Cebbûr 'Abdu'n-Nûr.

Muḥammed Cibrîl, "Kırâ'a fi'l-Mukevvinati's-Sekâfiyye li Necib Maḥfûz", 'Âlemu'l-Kitâb, Kahire (Mart 1990), s.59-72.

Muḥammed Fethî 'Abdu'l-Hâdî, "Necib Maḥfûz fî Mektebeteyni Kavmiyyeteyni", 'Âlemu'l-Kitâb, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.151-164.

Muḥammed Ḥasan 'Abdullâh, el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye fî Edeb Necib Maḥfûz, Mektebet Mısır, Kahire 1978.

_____, el-Vâki'yye fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1971.

Muḥammed Huseyn Heykel, Zeyneb, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1973.

Muḥammed Maḥmûd 'Abdu'r-Râzık, "Necib Maḥfûz fî Şohbet Tâhâ Huseyn", 'Âle-mu'l-Kitâb, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.50-58.

Muḥammed Mendûr, "el-Burcuwâzi's-Şagûr", Necib Maḥfûz İbdâ' Nısf Karn (Gâli Şukrî), Dâru's-Şurûk, Kahire, 1989, s.41-46.

Muḥammed Muḥammed Huseyn, el-İtticâhâtü'l-Vaṭaniyye fi'l-Edebî'l-Mu'âşır, Mektebetü'l-Âdâb, I-II, Mısır, 1980.

Muḥammed Yahyâ, Şukrî Mu'tezz, et-Ṭarîk ilâ Nobel 1988 'Abra Ḥârat Necib Maḥfûz, ed-Dâru'l-Misriyye li'n-Neşr ve't-Tevzî, Kâhire, 1989.

Muḥammed Yûsuf Necm, el-Kışşa fi'l-Edebî'l-'Arabiyyi'l-Ḥadiş(1870-1914), Dâru's-Sekâfe, Beyrut, (tarihsiz).

Muḥammed Zağlûl Selâm, Dirâsât fi'l-Kışşati'l-'Arabiyyeti'l-Ḥadişa, Usûluhâ, İtticâhâtuhâ, A'lâmuḥâ, Dâru'l-Ma'ârif, İskenderiye, 1973.

"Muḥâvele fî Kelimât li Taḳdîm Zukâkî'l-Midakk", bkz.Tevfik Hannâ.

el-Muğâmeratu'r-Rivâ'iyye, bkz.Corc Sâlim.

Muḳavvîmâtü'l-Kışşati'l-'Arabiyyeti'l-Ḥadişa fî Mısır, bkz.Maḥmûd Ḥâmid Şevket.

el-Muntemî Dirâse fî Edeb Necib Maḥfûz, bkz. Gâli Şukrî.

Muṣṭafâ 'Abdullâh, "Necib Maḥfûz Vada'a'l-Câ'ize 'alâ Şadr Kull 'Arabî", el-Hare-

- su'l-Vaṭanî, Sayı:74, Riyat, (Kasım 1988), s.122-125.
- Muṣṭafâ 'Alî 'Umer, *er-Rivâye fî'l-Edebi'l-Mıṣrıyyî'l-Ḥadîs*, Dâru'l-Ma'ârif, (Üçüncü Baskı), Kahire, 1986.
- Muṣṭafâ et-Tevâtî, *Fennu'r-Rivâyeti'z-Zihniyye ledâ Necîb Maḥfûz min Hilâli'l-Lıṣṣ ve'l-Kilâb ve't-Tarîk ve's-Şahḥâz*, Tunus, 1981.
- Nâdiye Ebû Tâlib, "Min A'lâmi'l-Edeb ve's-Şihâfe, Necîb Maḥfûz", el-Edîb, Beyrut (Ekim 1968), s.56.
- "Nagîb Maḥfûz and The Quest for Meaning", bkz. Milson, Meneham.
- "Naguib A Personal Note", bkz. Yehyâ Haqqî.
- "Naguib Mahfouz and his Cairo", bkz. Sami Khashabah.
- "Naguib Mahfouz as Playwright", bkz. Nehad Selaiha.
- "Nazratun Nakdiyye 'ale'l-Lıṣṣ ve'l-Kilâb", bkz. Sa'îd Muḥammed Hasan.
- Nebîl Ferec, "Ârâ'u Necîb Maḥfûz fî'l-Ḥayât ve'l-Fenn", 'Âlemu'l-Kitâb, el-Hey'etu'l-Mıṣrıyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.77-80.
- _____, *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, el-Hey'etu'l-Mıṣrıyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1986.
- Nebîl Rağîb, *Kadıyyetu's-Şekli'l-Fennî 'İnde Necîb Maḥfûz*, el-Hey'etu'l-Mıṣrıyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb (İkinci Baskı), Kahire, 1975.
- Necîb Maḥfûz, "el-'Avde", Nısfu'd-Dünyâ, Sayı:167, Kahire, (25 Nisan 1993), s.66-67.
- _____, *Beyne'l-Kaşrayn*, Mektebet Mısr, Kahire, (tarihsiz).
- _____, *Bidâye ve Nihâye*, Mektebet Mısr, Kahire, 1977.
- "Necîb Maḥfûz el-Cuzûr ve's-Simâr", bkz. Lusi Ya'kûb.
- "Necîb Maḥfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", bkz. Bardakçı, Murat.
- Necîb Maḥfûz, *Eteḥaddes İleykum*, Dâru'l-'Avde, Beyrut, 1977.
- "Necîb Maḥfûz fî Mektebeteyni Kavmiyyeteyni", bkz. Muḥammed Fethî 'Abdu'l-Hâdî.
- "Necîb Maḥfûz fî Sohbet Tâhâ Ḥuseyn", bkz. Muḥammed Maḥmûd 'Abdu'r-Râzık.
- "Necîb Maḥfûz fî's-Şuḥufî'l-Mıṣrıyye", bkz. Senâ İbrâhîm, Mûsâ Ferhat.
- Necîb Maḥfûz, *Hânu'l-Halîlî*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1972.
- Necîb Maḥfûz *Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, bkz. Ayyıldız, Erol.
- Necîb Maḥfûz *Hayâtuhu ve Edebuhu*, bkz. Nebîl Ferec.
- "Necîb Maḥfûz; İslam Demokrasinin Yanındadır", Milliyet (28 Ağustos 1993), s.4.
- Necîb Maḥfûz, *el-Kâhiretu'l-Cedide*, Mektebet Mısr, Kahire, (tarihsiz).
- _____, *Kaşru's-Şevk*, Mektebet Mısr, Kahire, 1977.
- "Necîb Maḥfûz Kâtiben Rivâ'iyen", bkz. Hamdî es-Sakkût, Marsdeen Johns.
- "Necîb Maḥfûz li'l-Mecelleti'l-'Arabıyye", bkz. Mecdî İbrâhîm.
- "Necîb Maḥfûz mâzâ Kâle 'anhu'l-Udebâ'u fî'l-Memleke", bkz. Sa'îd Ebû Mulha.
- Necîb Maḥfûz *mine'l-Cemâliyye ilâ Nobel*, bkz. Ğâlî Şukrî.
- Necîb Maḥfûz *mine'l-Kavmiyye ile'l-Âlemiyye*, bkz. Fu'âd Davvâra.

Necib Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, bkz. 'Abdu'l-Muḥsin Tâhâ Bedr.

"*Necib Maḥfûz eş-Şamut ellezî Kâle Keşîran ve Fâzet bihi Ahîran Câ'izet Nobel*", bkz. 'Abdu'l-Kadir Hamîde.

Necib Maḥfûz, es-Sûkkeriyye, Mektebet Mısır, Kahire, 1978.

"*Necib Maḥfûz "Vada'a'l-Câ'ize 'alâ Şadr Kull 'Arabî"*, bkz. Mustafâ 'Abdullâh.

"*Necib Maḥfûz ve Fevzuhi bi Câ'izet Nobel İ'tirâfun bi 'Âlemiyyeti'l-Edebi'l-'Arabî*", el-Mecelle, Sayı:464, Londra, s.42-45.

"*Necib Maḥfûz Yetehaddes 'ani'l-Aşaleti ve Giyâbi'l-Fikri'l-Aşîl*", bkz. 'Abdurrahmân Ebû 'Avf.

Necib Maḥfûz, Zukâku'l-Midakk, Mektebet Mısır, Kahire, 1977.

"*Necib Maḥfûz ve Fevzuhi bi Câ'izet Nobel fi'd-Devriyyâtî'l-Yemeniyye*", bkz. Ahmed Tâlib.

"*Necib Maḥfûz ve'n-Nakletu'l-Fenniyyetu'l-Kubrâ fi Rivâyetihi*", bkz. 'Abdu'l-Bedî 'Abdullâh.

"*Necib Maḥfûz ve Tatavvur Fenni'r-Rivâye fi Mısır*", bkz. Fâtıma Mûsâ.

"*Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*", bkz. Yüksel, Azmi.

Necib Maḥfûz Yetezekker, bkz. Cemal el-Gitânî.

"*Necib Maḥfûz'un Zukâku'l-Midakk Adlı Romanı*", bkz. Yüksel, Azmi.

Necib Surûr, Rihle fî Sûlâsiyyet Necib Maḥfûz, Dâru'l-Fikri'l-Cedîd, Beyrut, 1989.

"*Necib Maḥfûz ile Bir Söyleşi*", bkz. Ürün, A. Kâzım.

Neciyye Ferec, "*Fikretu'l-Mevt 'İnde Necib Maḥfûz*", el-Edeb, Sayı:3, Kahire, (Hazar 1958), s.201-203.

"*Nedvetu'l-Âdâb, Serşeratu Fevka'n-Nîl liNecib Maḥfûz*", el-Âdâb, Sayı:10 Kahire, (Ekim 1966), s.12-13.

Nehad Selaiha, "*Naguib Mahfouz as Playwright*", Naguib Mahfouz Nobel 1988, Egyptian Perspectives, M.M. Enânî, General Egyptian Book Organization, 1989, s.89-96.

en-Neşru'l-'Arabî fi Nemâzicîhi ve Taṭavvurihi li 'Aşrayî'n-Nehda ve'l-Ḥadîs, bkz. 'Alî Şalak.

Neş'etu'n-Neşri'l-Ḥadîs ve Taṭavvuruhi, bkz. Umer ed-Desûkî.

"*en-Nihâye fi Bidâye ve Nihâye*", bkz. Maḥmûd Haşmet 'Abdu'z-Zâhir.

"*Nobel Maḥfûz'a mı, Mısır'a mı?*", bkz. Bender, Lütfullah Bender.

"*Nobel Ödülü Kahire'ye Uğradı*", bkz. Eroğlu, Ebubekir.

"*Novel Rhetoric Notes on the New Language of fiction in Naguib Mahfouz*", bkz. Enani, M..

"*Nukkkâd Necib Maḥfûz*", bkz. Câbir 'Uşfür.

"*Nukkkâd Necib Maḥfûz mâzâ Kâlû 'anhu*", bkz. 'Abdullâh Selmân.

Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı, bkz. Savran, Ahmet.

"*The Politics of Naguib Mahfouz*", bkz. İbrahim Amer, Loubna Youssef.

Radvâ 'Âşûr, Târîh ve Kitâbet Sûlâsiyyet Necib Maḥfûz ve Mâliku'l-Hazîn li İbrâhîm

Aslân, Uluslararası Necîb Maḥfûz ve Arap Romanı Sempozyumu, Kahire Üniver-
sitesi Edebiyat Fakültesi, Kahire, (17-20 Mart 1990).

Recâ 'îd, *Dirâse fî Edeb Necîb Maḥfûz*, Dâru'l-Ma'ârif, İskenderiye, 1974.

_____, *Kurâ' fî Edeb Necîb Maḥfûz*, Dâru'l-Ma'ârif, İskenderiye, 1989.

Receb Hasan Receb, "Saktu'l-Muctema' ve'z-Zât Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim",
'Âlemu'l- Kitâb, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz),
s.88-90.

"Reddun 'ala Necîb Maḥfûz", bkz.Ahmed 'Abbâs Sâlih.

er-Remziyye fî Edeb Necîb Maḥfûz, bkz.Fâtımatu'z-Zehrâ Muḥammed Sa'îd.

Rihle fî Sûlâsiyyet Necîb Maḥfûz, bkz. Necîb Surûr.

er-Rivâ'ıyyûnu's-Selâse Necîb Maḥfûz, Yûsuf es-Sibâ'î, Muḥammed 'Abdu'l-Halîm
'Abdullâh, bkz.Yûsuf eş-Şârûnî.

er-Rivâyetu'l-'Arabiyye, bkz Roger Allen.

er-Rivâyetu'l-'Arabiyye fî Rihleti'l-'Azâb, bkz. Gâli Şukrî.

er-Rivâye fî'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs, bkz.Muştafa 'Alî 'Umer.

Roger Allen, *er-Rivâyetu'l-'Arabiyye* (Çeviren Hisset Munîf), el-Müessesetu'l-'Ara-
biyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 1986.

Ruuvadu'n-Nehḍati'l-Hadîsa, bkz.Marûn 'Abbûd.

Sâ'id Ebû Mulḥa, "Necîb Maḥfûz mâzâ Kâle 'anhu'l-Udebâ'u fî'l-Memleke", el-Ha-
resu'l-Vatani, No:74, Riyat, (Kasım 1988), s.126-127.

Sa'îd Muḥammed Hasan, "Nazratur Nakdiyye 'ale'l-Lıss ve'l-Kilâb", el-Âdâb, Sa-
yı:2, Beyrût, (Şubat 1962), s.43-46.

es-Sa'îd el-Varakî, *İtticâhâtu'l-Kıssati'l-Kasıra fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır*, el-
Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, İskenderiye, 1979.

"Saktu'l-Muctema' ve'z-Zât Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim", bkz.Receb Hasan Receb.

Salâh Fadl, "Kurâ'a fî Melḥameti'l-Harâfiş", el-'Arabî, Sayı:252, Kuveyt, (Kasım
1979), s.45-51.

Sami Khashabah, "Naguib Mahfouz and his Cairo", Naguib Mahfouz Nobel 1988,
Egyptian Perspectives, M.M. Enânî, General Egyptian Book Organiza-
tion, 1989, s.35-39.

Savran, Ahmet, *Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*,
Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Yay., Erzurum, 1991.

Senâ İbrâhîm, Mûsâ Ferhât, "Necîb Maḥfûz fî's-Şuhufi'l-Mısrıyye", 'Âlemu'l-Kitâb,
el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.165-171.

eş-Sevretu'l-'Urabiyye, State Information Service, Kahire, 1984.

es-Seyyid Ahmed el-Ferec, *Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu's-Şirâ' Beyne'l-İs-
lâm ve't-Tağrîb*, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra, 1990.

Seyyid Fargalî, "İnnahu Fennân", el-Kevkeb, Sayı:1598, Kahire, (Mart 1982), s.25.

Seyyid Hâmid en-Nessâc, *Bânûrâma'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîsa*, Mektebet
Gaib (İkinci Baskı), Kahire, 1985.

_____, *Tatavvur Fenni'l-Kıssati'l-Kasıra fî Mısr*, Dâru'l-Ma'ârif (ikinci

- Baskı), Kahire, 1983.
- Seyyid Kutb, "Hânu'l-Halîlî", Necîb Mahfûz İbdâ' Nısf Kârn (Gâlî Şukrî), Dâru's-Şurûk, Kahire, 1989, s.35-39.
- Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, bkz.Hitti Philip.
- Somekh, Sasson, *The Changing Rhythm A Study of Najib's Novels*, Leiden, 1973.
- Studies in Modern Arabic Literature*, bkz. Ostle, R.C..
- Şûfî 'Abdullâh, "el-Mer'e fî Selâset Ecyâl", Necîb Mahfûz İbdâ' Nısf Kârn, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1989, s.91-100
- Şuretu'l-Mer'e fî'r-Rivâyeti'l-Mu'âşıra, bkz.Tâhâ Vâdî.
- Şuret ve Tercemet Necîb Mahfûz fî'd-Duveli'l-İskandinaviyye*, bkz.Fârûk Ebû Şakra.
- es-Sükkeriyye*, bkz.Necîb Mahfûz.
- Şûlâsiyyetu Beyne'l-Kaşrayn, bkz.'Alî er-Râ'î.
- Şûlâsiyyetu Necîb Mahfûz, bkz.Cûmiyye, J.
- Süleymân el-Eğâni, *el-Edebu'l-Mu'âşır fî'l-Âlemi'l-'Arabî*, Matbaatu'l-Kuttâbî'l-Hadîs, Kahire, (tarihsiz).
- Şahsiyyetu'l-Muşakkaş fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîsa (1882-1952), bkz. 'Abdusselâm Muhammed.
- Şâ'iru'l-'Âşri'l-Hadîs, bkz.
- Şefî' es-Seyyid, *İtticâhâtu'r-Rivâyeti'l-Mısrîyye munzu'l-Harbi'l-Âlemiyyeti's-Sâniyye ilâ Senet 1967*. Mektebetu's-Şebâb, Kahire, 1988.
- Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, Dâru'l-Ma'ârif (Beşinci Baskı), Kahire, 1974.
- _____, *Şevkî, Şâ'iru'l-'Âşri'l-Hadîs*, Dâru'l-Ma'ârif (Sekizinci Baskı), Kahire, 1982.
- Şevkî, Şâ'iru'l-'Âşri'l-Hadîs*, bkz. Şevkî Dayf.
- Tâhâ Hüseyn, *Hayatı, Eserleri ve Edebiyatta Eski-Yeni Anlayışı*, bkz.Ayyıldız, Erol.
- Tâhâ Hüseyn, *Mîn Edebina'l-Mu'âşır*, Beyne'l-Kaşrayn, Dâru'l-Âdâb,(Üçüncü Baskı), Beyrut, 1979, s.79-86.
- Tâhâ Hüseyn ve Üç Romanı*, bkz.Er, Rahmi.
- Tâhâ Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısrîyye (1905-1952)*, Kahire, 1972.
- Tâhâ Vâdî, *Şuretu'l-Mer'e fî'r-Rivâyeti'l-Mu'âşıra*, Dâru'l-Ma'ârif (Üçüncü Baskı), Kahire, 1980.
- et-Tâhir Ahmed Mekki, *el-Kıssatu'l-Kaşıra*, Dâru'l-Ma'ârif (dördüncü baskı), Kahire, 1985.
- Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, bkz. Ahmed Hasan ez-Zeyyât.
- Târîhu'l-Edebi'l-Hadîs*, bkz.Hâmid Hafnî Dâvûd.
- "*Târîh ve Kitâbet Şûlâsiyyet Necîb Mahfûz ve Mâliku'l-Hazîn li İbrâhîm Arslan*", bkz. Radvâ 'Âşûr.
- et-Tarîk ilâ Nobel 1988 *'Abra Hârat Necîb Mahfûz*, bkz. Muhammed Yahyâ, Şukrî

Mu'tezz.

Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadis, bkz.Ahmed Heykel.

Tatavvur Fenni'l-Kışşati'l-Kaşıra fi Mısr, bkz.Seyyid Hâmid en-Nessâc.

Tatavvuru'l-Fikri'l-İctimâ'î fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye, bkz.Fethî Selâme.

Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadisâ, bkz.'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr.

"La Technique Du Roman Chez Naguib Mahfouz", bkz.Miquel, Andre.

Tevfik Hannâ, *"Beyne'l-Kaşrayn li Necib Mahfûz"*, el-Edeb, Sayı;9, Kahire, (Şubat 1961), s.582-584.

_____, *"Muḥâvele fi Kelimât li Takdîm Zukâkî'l-Midakḳ"*, el-Edeb, Sayı;3, Kahire, (Haziran, 1958), s. 200-201.

Tijani, E., *"Contradiction Entre Le Pouvoir et L'autorite Dans Le Roman Historique De Nagib Mahfûz"*, Arabica; XXX III, Eylül 1983.

_____, *"L'Histoire D'Amour et sa Strategie dans le Roman Historique de Nagib Mahfûz"*, Arabica, XXII, I, Mart 1985.

Trevor Le Gassick, *Midaq Alley* (Naguib Mahfouz), London, 1975.

Türkçe Sözlük, T.D.K., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988.

'Umer ed-Desûkî, *Fî'l-Edebi'l-Hadis*, 1-2, Dâru'l-Fikr (Sekizinci Baskı), Kahire, 1973.

_____, *Neş'etu'n-Nesri'l-Hadis ve Tatavvuruhu*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1976.

Uyar, Tomris, *"İndirimli Nobel Ödülü"*, Hürriyet Gösteri Sanat ve Edebiyat Dergisi, (Kasım 1988).

"Uygurluklar Beşiği Mısır Arap Cumhuriyeti", bkz. Ürün, A.Kâzım.

"Ümmü Hâşim'in Kandilleri Söndü", bkz. Demir, Hakkî.

"Üslûbu'l-Tayyârî'l-Va'y fi Rivâyât Necib Mahfûz", bkz. Maḥmûd er-Rebî.

Ürün, A.Kâzım, *"Necip Mahfûz ile Bir Söyleşi"*, Yedi İklim, İstanbul, (Temmuz 1992), s.114-115.

_____, *"Uygurluklar Beşiği Mısır Arap Cumhuriyeti"*, Konya Postası, Konya, (15-22 Nisan 1991).

el-Vâkı'ıyye fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye, bkz.Muḥammed Ḥasan 'Abdullâh.

"Yasaklı Kitaba Nobel Ödülü", bkz.Başaran, Murat.

Yazıcı, Mesut (Çeviren), *"Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim"*, Zaman, İstanbul, (8 Kasım 1988), s.5.

Yehya Haqqi, *"Naguib A Personal Note"*, (Çeviren Evine Hashem), Naguib Mahfouz Nobel 1988 , Egyptian Perspectives A Collection of Critical Essays (M.M. Enâni), General Egyptian Book Organization, Kahire, 1989, s.31-33.

Yusri 'Abdu'l-Ġanî, *"el-İtticâhutu't-Ta'bîrî fi Rivâyât Necib Mahfûz"*, 'Âlemu'l-Kitâb, el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, Kahire, (tarihsiz), s.143-146.

Yûsuf Ḥasan Nevfel, *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne Cîl Tâhâ Huseyn ve Cîl Necib Mahfûz*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Kahire 1977.

Yûsuf Nevfel, “*Kalbu'l-Leyl Ahdes mâ Ketebehu Necib Maḥfûz*”, el-Beyân, Sayı;123, Kuveyt (Haziran 1976), s.55-62.

Yûsuf eş-Şârûnî, *Dirâsât fi'r-Rivâye ve'l-Kışşati'l-Kaşîra*, Mektebetu'l-Anglo'l-Mısıriyye, Kahire, 1967.

_____, *er-Rivâ'ıyyûnu's-Selâse, Necib Maḥfûz, Yûsufu's-Sibâ'ı, Muḥammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh*, el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1980.

Yüksel, Azmi, *Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midaḳḳ'ı* (Yayımlanmamış makale).

_____, “*Necib Maḥfûz'un Zukâku'l-Midaḳḳ Adlı Romanı*”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt;8, Sayı;1, Ankara, (1992), s.283-305.

Zeyneb, bkz. Muḥammed Huseyn Heykel.

Zukâku'l-Midaḳḳ, bkz. Necib Maḥfûz.

DİĞER KISALTMALAR

bkz.	: bakınız.
Çev.	: Çeviren.
G.Ü.	: Gazi Üniversitesi.
h.	: hicri.
Krş.	: Karşılaştınız.
m.	: miladi.
Msl.	: Misal.
s.	: sayfa.
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu.
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu.
v b.	: ve benzeri.
v s.	: vesâire.
Yay.	: Yayını (Yayınları).
y y.	: Yüzyıl.

GİRİŞ

YİRMİNCİ YÜZYILDA MİSİR VE ÇAĞDAŞ MİSİR ROMANI

**Yirminci Yüzyılda Mısır
(1914-1952)**

Yazarlar içinde yaşadığı siyasi, sosyal ekonomik ve kültürel ortamdan büyük ölçüde etkilenirler. Bu bakımdan kısa bir tarihten sonra, yirminci yüzyıl Mısır'ını kısmen de olsa tanımamız esas konumuza ışık tutacağı kanaatindeyim.

Mısır'ın beş bin yıllık bir geçmişi vardır. Başlangıç noktası olarak M.Ö. 3100 yılında Menes'in Nil vadisinde yaşayan kabileleri birleştirmesi kabul ediliyor. Bu aynı zamanda Birinci Firavunlar sülalesinin de başlangıcıdır. Krallık dördüncü sülale zamanında çok ilerledi. Ünlü piramitler, bu çağda yapıldı. Onsekizinci sülale zamanındaysa Mısır uygarlığı doruk noktasına ulaştı. Sonra; Mısır'ın Asurlular, İranlılar ve Büyük İskender tarafından yönetilmesi, ölümünden sonra onun generallerinden Ptoleme zamanında İskenderiye'nin bir bilim ve kültür merkezi oluşu, M.Ö. 30 yıllarında Roma imparatorluğunun egemenliğine girişi, Kraliçe Kleopetra ve nihayet 641 yılında Hz. Ömer'in komutanlarından 'Amr İbnu'l-Âş'ın Mısır'ı fethiyle Roma egemenliğinin sona erışı gibi birbirini izleyen egemenlikler ve uygarlıklarla karşılaşmaktayız. Emeviler ve Abbasilerin hakimiyetinden sonra İhşitler, Şii Fatimiler ve Selahaddin Eyyubi, 1250 yılında da Memlukler Mısır'a hakim olmuşlardır. 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Memlukleri mağlup ederek onyedi sancaktan oluşan bir Osmanlı beylerbeyliği haline getirdiği Mısır¹ 1798 yılında Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu tarafından işgal edilir. Bu aynı zamanda yeni Arap edebiyatının da başlangıcıdır. Napolyon'un Mısır'ı fethi, haçlı seferlerinden bu yana Avrupa ile Mısır arasındaki ilk tam irtibattır.² Bazı Mısırlı eleştirmenler, bu işgalle birlikte ülkenin toplumsal ve kültürel hayatında olumlu değişikliklerin olduğunu hatta gerçek Arap rönesansının da bu dönemde başladığını ileri sürmektedirler. Napolyon, yanında getirdiği çeşitli dallardaki araştırmacılarla birlikte Mısır'ı sadece politik ve coğrafi açıdan değil aynı zamanda arkeolojik açıdanda ele geçirmek istiyordu.³ Fransız deniz filosunun Ebû Kır körfezinde (Osmanlı deniz filoları tarafından) darma dağınık ve perişan hale getirilerek yok edilmesi (1 Ağustos 1798), Napolyon'un bizzat başında bulunup yönettiği kötü talihli bu askeri seferin Akka'da (Cezzâr Ahmet Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu tarafından) durdurulup kımıldıyamaz hale getirilişi ve nihayet

¹ "Uygarlıklar Beşiği Mısır Arap Cumhuriyeti", s.7.

² Neşetu'n-Nesri'l-Hadîs fî Mısır, s.5.

³ Ta'avvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısır, s.25.

aynı Fransız ordusunun İskenderiye'de 21 mart 1801'de tamamen mağlup oluşu üzerine, Napolyon'un doğu ülkeleri üzerinde taşıdığı hırs, arzu ve hayaller tamamen boşa çıkıp çökmüş ve sonunda ordularından arta kalan birliklerini savaş alanlarından çekip Mısır'ı boşaltmaya kendisini mecbur hissetmişti.⁴ Takriben üç yıl süren işgal sonrasında Fransızlar ülkeyi terkedince Mısır tekrar bir Osmanlı eyaleti olmuştur. 1805 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa diye bilinen Mehmet Ali Paşa, 1952'lere kadar sürecek Tük asıllı hanedanın da ilk temsilcisidir.⁵

Mehmet Ali Paşa döneminde siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda pek çok köklü değişikliklere gidilmiştir.⁶ Belki de bu faaliyetlerin en önemlisi aralarında Rıfâ'a Râfi' et-Tahtavî'nin de bulunduğu bir grubun eğitim için Avrupa'ya gönderilmesidir. Daha sonra bu grup, ülkenin bağımsızlık mücadelesinde ve kalkınmasında aktif rol oynayacaktır.

Daha sonra kendini yeteneksiz bir despot olarak göstermiş olan 'Abbâs Paşa (Abbas Hilmi Paşa) ve ondan sonra da Mehmet Ali Paşanın Avrupa'da eğitim görmüş ve idarede modernizme yönelen dördüncü oğlu Sa'îd, Mısır'ı idare ettiriler.⁷

1869'da İsmail Paşa döneminde Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla stratejik önemi artan Mısır'a kuvvet çıkaran İngiltere 1882'de ülkeyi nüfuzu altına almıştır. Aslında ihtilale sebep olan hadise, 1881'de Tefik döneminde yönetime tepki olarak baş gösteren ve aralarında Mahmûd Sâmî el-Bârûdî de bulunan 'Urâbî isyanıdır.⁸ İngiltere, ülkede dili değiştirme dahil geniş çaplı bir sömürge politikası uygulamıştır.⁹

Daha önce değindiğimiz Rıfâ'a Râfi' et-Tahtavî ve 'Alî Mübârek'le Mahmûd el-Felekî gibi şahsiyetlerin önemli mevkilere gelmesi ayrıca 1871 yılında ülkeyi ziyaret eden Cemâleddin el-Afgânî'nin İslam ülkelerinin işlerine yabancıların müdahale etmelerini önleme hususunda meşhur davetini yapması halkın görüşünü ve millî mücadele ruhunu geliştirmişti. Bu arada **Mısır** ve **el-Vatan** gibi gazetelerin "**Mısır Mısırlılarıdır**" başlıkları mücadele azmini kuvvetlendirmiş ve bunun sonucu olarak 1882'de 'Urâbî Paşa, başarısız olmakla beraber halkın işgalcilere karşı boyun eğmeyeceğini gösteren bir hareket başlatmıştır.¹⁰

İngiliz komiser Lord Cromer'in Âbbâs Hilmi döneminde kriz içerisindeki yönetimi ele geçirip bakanları görevinden alıp yerine yeni bakanlar atadığı ve kendi görüşünü hidive¹¹ dikte ettirdiği zaman, Mısırlıların İngilizlere karşı olan kin ve

⁴ *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, IV, 1171.

⁵ *Uygarlıklar Beşiği*, s.7.

⁶ Detaylı bilgi için bkz. 19. y.y. *Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, s.15-30.

⁷ *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, s.305; Detaylı bilgi için bkz. aynı eser, s.300-310

⁸ *Târîhu'l-Edebi'l-Ĥadîs*, s.75; *el-Edebu'l-Mu'âşır*, s.88.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. "*Mısır'da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri*", s. 69-74.

¹⁰ 19. y.y. *Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, s.13; 'Urâbî isyanı ve Mısırlılar üzerindeki etkisi konusunda bkz. *eş-Şevretu'l-'Urâbiyye*, s.1-31; *Fi'l-Edebi'l-Ĥadîs*, s.79 ve sonrası.

nefret hissi daha da arttı. Bu durum halkın muhalefet etmesini ve mücadeleye başlamasını sağladı. Halk arasından milli kahramanlar çıktı. İlki, ülkede esas ulusal hareketi başlatan Muştâfâ Kâmil'dir.¹² Gerek Ocak 1900'da üç dilde¹³ çıkardığı **el-Livâ** gazetesi gerekse ateşli konuşmaları ile mevcut milli şuurun derinleşmesini sağlamış; el-Hizbu'l-Vatani'yi (Vatan Partisi) kurup birçok Avrupa başkentlerini ziyaret ederek Mısır'ın meselesini ve gayri meşru olan İngiliz işgalini anlatmıştır.¹⁴ Daha sonra da değineceğimiz gibi Necîb Maḥfûz'un babası, Muştâfa Kamil hayranıdır. Evde sık sık onun adını anar.

Mustafa Kamil'in kurduğu Vatan Partisi, daha çok panislamist bir hüviyet taşımaktaydı. Buna rakip olarak 21 Eylül 1907'de Millet Partisi kuruldu. Partinin ve onun yayın organı olan **el-Cerîde** gazetesinin başına Ahmed Lutfi es-Seyyid getirildi. Panislamist düşüncede olmayan yalnızca ülkenin bağımsızlığını savunan bu partinin yıldızı kısa zamanda parladı. Bunda, Hidivliğin milliyetçilere baskı kurması ve 1904'te İngiltere ve Fransa'yla dostluk antlaşması imzalaması, Türkiye'de Jön Türkler'in ortaya çıkışı, bazı Türklerin hilafet düşüncesinden vazgeçmek istemeleri genel anlamda Türkiye'nin uluslararası alanda gücünün zayıflaması gibi sebepler rol oynadı.¹⁵

Toplumda gelişen bu tür ihtilalcî fikirleri reddeden Lord Cromer'in yerine atanan İngiliz valisi Sir Eldon Gorst, milliyetçilere karşı yürütülecek yolun İngiliz siyasetinin çözümlenmesi gereken en önemli meselerden biri olduğuna inanıyordu. 1906 yılındaki Denşuvay olayı, İngiliz aleyhtarlığının devam ettiğini gösterdi. Suçlular ağır cezalara çarptırıldı; fakat İngilizler, olaylardan sonra milliyetçilerin isteklerine daha barışçı bir yönden bakmaya başladılar.¹⁶ Fakat bu yeni siyaset beklenen sonucu vermedi. 1909'da basın hürriyeti yeniden kısıtlandı. el-Ezher bir süre kapatıldı.¹⁷ Muştâfa Kâmil'in ölümü üzerine Vatan Partisi başkanlığına getirilen Muhammed Ferîd, halkın İngiliz baskısına karşı mücadelesinde bayraktarlık görevini devam ettirdi.¹⁸ 20 Şubat 1910'da devrin başbakanı Kıpti Butrus Galî Paşa, genç bir Müslüman milliyetçi tarafından öldürüldü. Aynı yıl genel meclis, Süveyş Kanalı imtiyazı meselesini çözümlledi. 1911'de Gorst çekildi; yerine Lord Kitchener geldi.¹⁹

¹¹ Farsça bir kelime olup efendi, idareci anlamındadır.

¹² *Târîhu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.36.

¹³ Aynı eser, s.484.

¹⁴ 19.y.y. *Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, s.13-14.

¹⁵ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne Cîl Tâḥâ Huseyn ve Necîb Maḥfûz*, s.5-6; Millet Partisi hakkında bkz. *Fi'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.70 ve sonrası.

¹⁶ Yûsuf Hasan Nevfel, 28 Haziran 1906 Denşuvay olayını, İngilizlerin 1824'de Mısır'ı işgal etmelerinden bu yana tanımak zorunda kaldıkları savunma hareketinin başlangıç noktası olarak görmektedir. *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.5.

¹⁷ *Meydan Larousse*, VIII,731.

¹⁸ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.5.

¹⁹ *Meydan Larousse*, VIII,731.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla İngiltere, Mısır'da himayeliğini ilan etti. Abbas'ı görevinden alıp yerine amcası Hüseyin Kamil'i atadı. Daha sonra İngilizler Abbas'ı görevden aldıkları gibi Hüseyin Kamil'i de alıp yerine Kral Fu'âd'ı atadılar.²⁰

1914'te Osmanlı devletinin, karşı cephede yeralan İngiltere'ye savaş açmasıyla İngilizlerin Mısır'daki baskıcı tutumları daha da arttı.

Birinci Dünya savaşından önce Mısır'da başlıca iki farklı grup vardı. Biri **el-Müeyyed** gazetesi sahibi 'Ali Yusuf'un temsil ettiği Hidiv taraftarı grup, diğeri de **el-Mukattam** ve **el-Muktataf** gazetelerinin sahibi Fâris Nemr'in temsil ettiği İngiliz yanlısı grup. Bu gruplardan daha sonra pek çok yeni oluşumlar ortaya çıktı.²¹

Ateşkesin hemen ardından Sa'd Zaglûl Paşa başkanlığındaki üç Mısırlı siyaset adamı (diğerleri, 'Abdu'l-'Azîz Fehmî Bey ve 'Ali Şa'ra'vî Paşa)²², İngiliz yüksek temsilcisine başvurarak Vefd adındaki bir Mısır heyetinin İngiliz hükûmetiyle bağımsızlık konusunu görüşmesi önerisini ilettiler. İngiliz hükûmetinin öneriyi reddetmesi ve Sa'd Zaglûl'un tutuklanıp Malta'ya sürülmesi, ülke çapında kitle gösterilerine yol açtı.²³ İlk kez kadınların katıldığı bir yürüyüş de bu dönemde gerçekleşti.²⁴

1919 devrimi olarak adlandırılan bu İngiliz karşıtı isyan hareketini hazırlayan sebepler arasında Mısır halkının Birinci Dünya Savaşı sırasında çok sıkıntı çekmiş olmasını, bağımsız Mısır parlamentosunun lağvedilmesini, Sa'd Zaglûl ve arkadaşlarının 8 Mart 1919'da sınır dışı edilmelerini gösterebiliriz.²⁵

Bu başkaldırış hareketinin Mısır siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatında çok önemli bir yeri vardır. Siyasi açıdan bağımsızlığa giden yolun kilometre taşlarından birini belki de en önemlisini oluşturan 1919 devrimi, üç yıllık gecikmeyle de olsa Mısır halkının varolma ve kendi geleceklerini belirleme hakkına kavuşmalarını sağlamıştır.

İngiliz işgali altındaki halkın bezgin umutsuz ve morallerinin bozuk oluşu, kişiliklerine kavuşamamış olmaları ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Fakat devrimle beraber, toplumda bir hareketlenme ve ekonomide bir canlanma görülmüştür. Ayrıca işgal ve savaşın sıkıntılarını çeken halk, bütünleşip kenetlenip yekvucut olma gereğini hissetti.

1919 devrimi patlak verdiğiinde Mahfûz, henüz yedi yaşlarındadır. Devrimin onun üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Siyasi şuurunda bu hadisenin önemli

²⁰ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.6.

²¹ *el-İtticâhâtul-l-Vaṭaniyye*, II,371; Daha fazla bilgi için bkz. aynı eser, s.371-373; *Taṭavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.39-49.

²² *Ma'a Necîb Mahfûz*, s.39.

²³ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.6; *Ana Britannica*, XVI,40.

²⁴ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.6.

²⁵ *Târîhu'l-Edebi'l-Hadîs*, s.37.

rol oynadığını ifade eden Necib Maḥfûz, sonraları lise birde okuduğu 1926 yılından bu yana bu devrimle ilgili gazetelerde geçen haberleri hiç kaçırmadığını belirtir.²⁶

Mısır'a olağanüstü yetkili yüksek temsilci olarak gönderilen Lord Allenby, milliyetçilere taviz vererek bir uzlaşma sağlama politikası izledi. Sa'd Zağlûl serbest bırakıldı ve ülke düzeyinde bir örgüte dönüşmüş olan Vefd²⁷, Mısır'ın en etkili siyasi grubu haline geldi. Himaye yönetimi altında yeni bir anayasal çerçeve çizmek üzere görevlendirilen Milner komisyonu Vefd tarafından boykot edildi.²⁸

1919 devriminin başarısızlığıyla birlikte Mısır birbiri ardısıra gelen krizler yaşadı. Görünüşte tavizkar bir politika izleyen ihtilal kuvvetleri, gelişme yolundaki olumlu faaliyetleri engelleyip insan haklarını kısıtlamıştır.²⁹

Sa'd Zağlûl'u saf dışı ederek Vefd içinde İngiliz yanlısı siyasi bir güç odağı oluşturmayı tasarlayan Allenby, İngiliz çıkarlarını koruyacak bir antlaşmayı sonraya bırakarak tek yanlı bağımsızlık ilan edilmesini sağladı. 15 Mart 1922'de İngiltere'nin himayesini kaldırmasıyla sonuçlanan bu olumlu gelişmede Mısırlıların mücadeledaki azimleri büyük rol oynamıştır.³⁰

Kralın yürütme yetkilerini belirleyerek iki meclisli bir yasama organı oluşturan ve Mısır'ı meşruti bir monarşi durumuna getiren yeni anayasa, Nisan 1923'te yürürlüğe girdi.³¹

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan antlaşması, Türkiye ve Mısır arasındaki bütün bağların kesilmesine yol açtı.³²

Ocak 1924'te yapılan parlamento seçimlerini Vefd Partisi büyük bir çoğunlukla kazandı. Sa'd Zağlûl Paşa hükümetin başına geçti. Meclisin açılmasıyla başlayan bu süreçte pek çok demokratik ve ekonomik reformlarla karşılaşmaktayız. Sendikal faaliyetler hızlandı. Üniversite (günümüzdeki Kahire üniversitesi) devletleştirildi. Mısır ekonomisinin diriltilmesinde büyük role sahip Tal'at Harb, 1920'de ilk Mısır bankasını kurdu. 1927 yılında Sa'd Zağlûl Paşanın ölümünden sonra, Nahhâs Paşanın yönettiği Vefd Partisi, mücadeleyi sürdürdü.³³

Çoğunlukla Vefd'e karşı kral ve yüksek komiserler, diktatörce davranan kabineleri desteklediler.³⁴

Aralık 1929'daki dördüncü seçimin ardından yeniden başbakan olan Nah-

²⁶ Necib Maḥfûz *Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.33.

²⁷ 13 Kasım 1918'de kurulan bir örgüt. Üyeleri önceki iki partinin üyelerinden oluşmaktaydı. 1923 anayasasından sonra siyasi bir parti halini aldı. Başına Sa'd Zağlûl getirildi. *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.17.

²⁸ *Ana Britannica*, XVI,41.

²⁹ *Medḥal ilâ Târîh*, 101.

³⁰ *Târîhu'l-Edebi'l-Hadîs*, s.37; *Ana Britannica*, XVI,41.

³¹ *Ana Britannica*, XVI,41.

³² *Meydan Larousse*, VIII,731.

³³ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.7,19; *Meydan Larousse*, VIII,731.

³⁴ *Büyük Larousse*, XVI,8123.

hâs Paşa'nın İngilizlerle daha önce imzalamak isteyip de başaramadığı antlaşma bu sefer de Sudan sorunuyla kesintiye uğradı. Kralla da çatışmaya giren hükümet haziran 1930'da istifa etti. İsmail Şıdkı'yı başbakanlığa atayan kral anayasayı yürürlükten kaldırarak kendi başına yeni bir anayasa ve seçim yasası çıkardı. Vefd'in boykot ettiği Haziran 1931'daki seçimden güçlü bir çoğunlukla çıkan İsmail Şıdkı'nın kurduğu hükümet Eylül 1933'e değin görevde kaldı.³⁵

Bu dönemdeki toplumsal hareketlere baktığımızda Vefd'den başka iki önemli oluşumla karşılaşmaktayız. Biri milliyetçi Mısru'l-Fetât diğeri de 1930'da Hasan el-Bennâ tarafından kurulan İslamcı İhvânul-Muslimîn örgütleridir.³⁶

Otuzlu yıllarda başlayan ve bütün dünyayı saran kriz Mısır'ı da etkiler. Bütün kesimler bundan etkilenir. O günlerde Vakıflar Bankası kredi servisinde çalışan Necîb Mahfuz, pekçok kişinin hatta tüccarların da kredi almak için geldiklerini ama iflastan kurtulamadıklarından bahseder. Devlet dairelerine alımlar durdurulmuş; dereceler dondurulmuştur.³⁷

Saraya bağlı hükümetler aracılığıyla yönetimi sürdüren Kral Fu'âd, iç ve dış baskılar karşısında Nisan 1935'te eski anayasayı yeniden yürürlüğe koydu. Ama bir yıl sonra geride genç oğlu Farûk'u³⁸ bırakarak öldü.³⁹

Mayıs 1936'daki seçimler sonunda dördüncü kez başbakan olan Nahhâs, 26 Ağustos 1936'da İngilizlerle bir karşılıklı savunma ve ittifak antlaşması imzaladı.⁴⁰ Mussolini'nin Mısır'a hürriyet verme tehdidi karşısında İngilizler bu antlaşmayı imzalamak zorunda kaldılar.⁴¹ Bu antlaşmayla İngiltere Mısır'dan çekilmiş oluyor ve Mısır tam bağımsızlığına kavuşuyordu.⁴²

1939 yılında patlak veren İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında Mısır, İngiliz ordusu için önemli bir üstü. Faruk, İngilizlerin istediği yardım talebi karşısında çekimser davranıyordu ve kamuoyunun bir bölümü de Almanlardan yanaydı.⁴³ Mısır bir üs olarak kullanılıyorsa da henüz savaşa girmemiştir. İngilizlerin baskısı devam etmektedir. 1942 Şubatında İngilizlerin en-Nahhâs'ı başbakanlığa getirmesi için kralı zorlamaları ve tanklarla sarayı kuşatmaları, bu baskının bir göstergesidir. Bu durum, ayrıca kralın halkı gözardı edip İngilizleri memnun etmeye çalıştığını da gösterir.⁴⁴

³⁵ *Ana Britannica*, XVI,41.

³⁶ Mısru'l-Fetât için bkz. *Etehaddeşu*, s.97; *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.83,86-88; O dönemde kurulan siyasi kuruluşlar için bkz. *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.17-18.

³⁷ "Saktu'l-Mucteme", s.89.

³⁸ Son Mısır kralıdır. 29 Temmuz 1937'de krallığa geçti. *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.8.

³⁹ *Ana Britannica*, XVI,41.

⁴⁰ Aynı eser,XVI,41; *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.8.

⁴¹ *Etehaddeşu*, s.98.

⁴² *Büyük Larousse*, XVI,8123.

⁴³ Aynı eser,XVI,8123.

⁴⁴ *Medhal ilâ Târîh*, 101.

Şubat 1945'te Mısır, Almanya ve Japonya'ya resmen savaş açtı.⁴⁵ Bu tarihten sonra Mısır kanal bölgesinin boşaltılmasını ve Sudan'ın geri verilmesini istedi. İngilizlerin ağır hareket etmesi karşısında konuyu Birleşmiş Milletlere götürmüşseler de bir sonuç alamamışlardır. Buna karşın kamuoyu daha da kaynaşmaya başladı ve kırsal alandaki nüfus çokluğuyla şehirli işçi sınıfının yol açtığı toplumsal bunalım siyasal bunalımı şiddetlendirdi.⁴⁶

Savaş sürerken 1936'dan sonra Filistin sorunuyla ilgilenmeye başlayan Mısır, Arap Birliğinin (1943-1944) oluşmasında öncü rol oynadı⁴⁷ 22 Mart 1945'te resmen kuruldu.⁴⁸

1945'te sona eren İkinci Dünya Savaşının sonuçları Mısır için pek iç açıcı değildir. Mısır ekonomik yalnızlığa düşmüş, temel ihraç maddesi olan pamuğun fiyatı düşmüş, enflasyonda artış olmuştur.⁴⁹

Mayıs 1948 ve Şubat 1949'ta çıkan Arap-İsrail savaşında alınan ağır yenilgi karşısında toplumsal direniş daha da arttı. Yenilginin faturası Kral Fârûk'a çıkarılmaktaydı. Özellikle gençlik arasında krallığa ve İngiltere'ye karşı bir hareket oluşuyordu.⁵⁰

Yenilen Arap liderleri bu yenilgiyi kamufle etmek üzere 24 Şubat 1949'da İsrail'le Rodos antlaşmasını imzaladılar. 1950'da kral, Vefd'in lideri Nahhas Paşayı hükümeti kurmaya çağırdı. 1951'de Nahhas, 1936 antlaşmasını kabul etmediğini açıkladı ve Faruk'u Mısır ve Sudan kralı ilan etti.⁵¹

Bugünlerde halk büyük bir sıkıntı yaşamakta nüfusun yüzde ellisi yoksulluk içerisindeydi. Dikta rejimi, sosyal eşitsizlik ve ekonomik adaletsizlik orta kesimin bilinçlenmesine ve bunun sonucu olarak da tepki göstermesine sebep olur. İşçi grevleri, öğrenci memur ve işçilerin yürüyüşleri, sermayedarların elinde bulundurdukları bazı köylerde yaşayan çiftçilerin hareketlenmeleri, siyasi ve öğrenci derneklerinde milliyetçilik faaliyetlerinin artması, ordu ve polisin öfkelenmesi ve millî toplumsal meselelere önem vermeye başlamaları hepsi bu tepkiye birer örnek teşkil etmektedir.⁵²

Mısır'da aralarında Muhammed Mendûr, Luis 'Avâd, Maḥmûd Emîn el-Ḥalîm, 'Abdu'l-'Azîm Enîs, Necîb Maḥfûz, Muhammed 'Abdu'l-Ḥalîm 'Abdullâh, 'Abdu'l-Ḥâmid Cevdetu's-Şahhâr, Emîn Yûsuf Ğurâb, Maḥmûdu'l-Bedevî, Yûsuf u's-Sibâ'î ve 'Âdil Kâmil gibileri bulunan aydın kesim de birer orta kesim mensubu olarak bu toplumsal direnişe katıldılar.⁵³

⁴⁵ *Ana Britannica*, XVI,41.

⁴⁶ *Büyük Larousse*, XIII,8123.

⁴⁷ *Ana Britannica*, XVI,41.

⁴⁸ *el-Edebu'l-Mu'âşır*, s.92.

⁴⁹ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.9.

⁵⁰ *Büyük Larousse*, XVI,8123; *Târîhu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.37.

⁵¹ *Büyük Larousse*, XVI,8123.

⁵² *Bânûrâmâ*, 72; *Medhal*, 102.

Kahire'de çıkartılan yangınlar, ekonomik sıkıntılar ve İsrail yenilgisine tepki olarak 26 Şubat 1952'de Kahire'de büyük bir halk ayaklanması patlak verdi.⁵⁴

Aynı yılın 23 Temmuz'unda general Necib komutasındaki Hür Subaylar, memleketin içinde bulunduğu kötü şartlar ve subay klubünde patlak veren seçim krizinden dolayı bir askeri devrim yaptılar. Bir müdet sonra Hür Subaylar içerisinde bulunan Albay Cemâl Abdunnasır general Necib'i devirerek başa geçti.⁵⁵

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Mısır'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal duruma bu şekilde kısaca değindikten sonra kültürel ve edebi duruma da göz atmamız yerinde olacaktır.

Mısır'ın Batı uygarlığıyla ilk teması 1798'den sonra Napolyon'un seferleriyle başladı. Matbaanın Mısır'a girişi ve gazetelerin yayımlanmasıyla Batı dünyasıyla bir kültürel yakınlaşma sürecine girildi. Mısırlıların Nahda dedikleri Rönesansın ilk temellerini atanlarsa 1826'dan itibaren Fransa'ya gönderilen Mısır kültür heyetleridir. Oradaki hayattan etkilenen ve et-Tahtavi'in etrafında toplanan öncülerin ilk işi geniş bir çeviri kampanyası başlatmak oldu.⁵⁶

Ahmed Heykel, bu öncü grubun Batı kültüründen etkilenmesini amaçlı bir etkilenme olarak görmekte Batının gelişmişliğinin Mısırlı aydınlar için bir itici güç olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁷ 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr ise Arap edebiyatının klasik bir görünüm arzettiği bir ortamda Batı medeniyetinin düşmanca saldırılarından sonra Arap aydınlarının önce çareyi eski Arap kültür ve medeniyetini tekrar diriltmede aradıklarını, bununla yabancı savaş akımlarına karşı koyabileceklerini umduklarını, ancak geçmiş kültürler ve uygarlıkların tek başına gelişen toplumun gereksinimlerini karşılamadığını gördüklerinde, yavaş yavaş Batı medeniyetine kapılarını açtıklarını belirtmektedir.⁵⁸

Mısır'ın Avrupa kültürüyle olan ilişkisi Türkiye'nin 1860'da Tanzimatla başlattığı Avrupa kültürüyle olan ilişkisinden daha önce başlamış olmasına rağmen Mısır'da bu sürecin yavaş Türkiye'de ise hızlı devam ettiğini görmekteyiz.

Arap ülkelerindeki Batı kültürünün etkisi, özellikle iki bölgede görülmüştür. Suriye'nin Hıristiyan azınlıklarında ve Kahire'de. Suriye'nin Hıristiyan azınlıklarındaki çok sayıda genç, Avrupa dillerini öğrenmiş ve Hıristiyan misyonerlerin eğitsel faaliyetlerinin bir sonucu olarak Batı fikirlerinin etkisi altında kalmıştır. Kahire'de ise yukarıda değindiğimiz gibi Batı bilimlerini ve teknik hünelerlerini öğrenmek amacıyla Avrupaya gönderilen, ya da Mısırdaki yeni kurulan Batı tipi okul-

⁵³ *Medhal*, s.102.

⁵⁴ *Büyük Larousse*, XVI,8123; *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.12.

⁵⁵ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.12; Mahfûz'un 1952 devrimiyle ilgili görüşleri için bkz.*Necib Mahfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.66-67.

⁵⁶ *el-Kışsatu'l-Kaşîra fî Mısır*, s.21; *Büyük Larousse*, XVI,8127; Napolyon döneminden 1919 ihtilaline kadarki dönemde kültürel hayat için bkz.*Neş'etu'n-Neşri'l-Hadîs*, s.5-25.

⁵⁷ *Taṭavvuru'l-Edebi'l-Hadîs*, s.26.

⁵⁸ *Havle'l-Edîb ve'l-Vâki'*, s.31.

larda eğitilen Mısırlıların sayısı gittikçe artıyordu. Bu gençlerin çoğu ülkelerinde bir kültürel rönesansı gerçekleştirmek istiyorlardı. Modern Arap edebiyatının ortaya çıkması, bu kişilerin çalışmalarının bir parçasıdır.⁵⁹

Mısır'daki bu edebi hareket, Suriye-Lübnan yazarları diye de adlandırılan pekçok Hıristiyan Suriyelinin, Mısır'a hicret etmeleriyle büyük önem kazanmıştır. Böylece Mısır'ın edebiyat sahnesi, yetenek ve kültürel ilgi alanları bakımından daha da zenginleşti.⁶⁰

Bilindiği gibi edebi faaliyetler ancak özgürlüğün bulunduğu yerlerde yapılabilir. Mısır hidivlerinin nisbi hoşgörüsünden yararlanarak çeviri hareketini başlatan öncü gruba Suriye-Lübnan yazarlarının da katılmasıyla Mısır ve özellikle Kahire, edebiyatta ana merkez konumuna geldi. Mısır ilk gazetelere ilk tiyatro oyunlarına, ilk edebiyat ve bilim derneklerine kavuştu.⁶¹

Mısır'da çağdaş nesrin gelişimine sebep olan faktörleri şöyle sıralayabiliriz. Modern matbaa, çağdaş basın, üniversiteler, oryantalizm ve oryantalistler, çeviriler.⁶²

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında başlayan çeviri faaliyetleri, Lübnan ve Suriye'den göç eden bazı ediplerin Mısır'da çıkarmaya başladıkları gazete ve dergilerde yayımlanmasıyla ilerleme imkanı buldu.⁶³

Daha çok **el-Ahrâm**, **el-Mukattam**, **el-Hilâl** ve **el-Mukataf** adlı gazetelerde yayımlanan çevirilerin altında Necîb el-Haddâd, Nesîb el-Meş'alânî, Tanyûs 'Abduh ve Nikula Rızkullah gibilerinin imzaları vardır.⁶⁴

Şüphesiz modern anlamda çeviri faaliyetinde öncülüğü Rıfâ'a et-Tahtavî'ye vermek gerekir. et-Tahtavî, belki de Avrupalının gelişmişliğini ülkesinde göremeyişinden dolayı didaktik amaçlı çeviriler yaptı. En önemli çevirisi, dürüst, adil ve halkına zulmetmeyen idarecilerin elinde bir ülkenin nasıl mamur hale gelebileceğine dair örnekler taşıyan ve siyaset adamlarına bir nevi ders veren Fenelon'un **Les Aventures de Telemaque**⁶⁵ adlı eserine yaptığı çeviridir.

Aynı dönemde bizde de özellikle Fransız edebiyatından benzer didaktik çeviriler yapılmıştır. Bunu her iki ülkenin de Fransız kültür ve edebiyatından büyük ölçüde etkilenişinin bir göstergesi olarak görebiliriz. Tahtâviden daha sonra 1859'da **Telemak**'ın çevirisini yapan Yûsuf Kâmil Paşa belki de Tahtavî'nin Arapça çevirisinden faydalanmıştır.

Bu dönemde tarihi, öğretici türde burada hepsini vermemiz mümkün olmayan pekçok çeviri yapılmıştır. Bunlar arasında önemlileri şunlardır:

⁵⁹ *Modern Mısır Romanının Bazı özellikleri*, s.63.

⁶⁰ *Aynı eser*, s.63.

⁶¹ *Büyük Larousse*, s.8127.

⁶² *Târîhu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.82-86.

⁶³ Gazetecilik faaliyetleri için bkz. *el-Kışşâ ve'r-Rivâye Beyne*, s.33-41.

⁶⁴ *el-Kışşatu'l-Kaşîra*, s.25.

⁶⁵ *Mısır Romanının Doğuşu ve Muhammed Huseyn Heykel'in Zeynep Romanının Tetkiki ve Tahlili*, s.10.

el-Fursânu's-Selâse (Üç Silahşör), yazar Alexandre Dumas, çeviren Necib el-Haddâd.

et-Tavâf Havle'l-Ard fi Semânin Yevm (Seksen Günde Devrialem), yazar Jules Verne, çeviren Yusuf Asaf.

el-Ecnihetu'l-Mütekessire (Kırk Kanatlar), yazar Pierre Loti, çeviren Es'ad Dagr.

el-Bu'esâ (Sefiller), yazar Victor Hugo, çeviren Hâfız İbrâhîm. Ayrıca Necib Gargur tarafından et-Tu'esâ adıyla çevrildi.⁶⁶

Kalbu'l-Esed (Aslanın Kalbi), yazar Walter Scott, çeviren Ya'kûb Şarrûf Okuyucunun zevkine hitap etmesi için adaptede avamca ifadeler kullanan Muḥammed 'Uṣmân Celâl, Moliere ve Racin'in bazı tiyatrolarını çevirmiştir. Ayrıca **La Fontaine** emsalini şiir olarak çevirmiş ve **el-'Uyûnu'l-Yevâkız** adıyla yayımlatmıştır. Daha sonra el-Menfalûti'nin de çevirdiği Bernardin de Saint Pierre'in **Pol ve Virgini** adlı eserini Arapçaya tercüme etmiştir.⁶⁷

Lu'is Şeyḥu, eğlendirmeyi ve hoş vakit geçirtmeyi amaçlayan romanların re-vaçta olduğu ondokuzuncu yüzyılın sonlarından 1919 ihtilaline kadarki süre içinde basılan eserlerin yüzde doksanının, aşk maceralarının hakim olduğu, faydası az, ahlaka aykırı Avrupa roman çevirilerinden oluştuğunu ifade etmektedir.⁶⁸

Diğer yandan bu dönemde yapılan çevirilerin büyük bir kısmı, orijinal metne tam sadık kalmıyordu. Bazan metin tahrif ediliyor, hatta bazan eser, çevirmene malediliyordu. Başlıklar genellikle değiştiriliyor, o zamanlar moda halinde olan secili nesirle yazılıyordu. Çevirilerde bazan sayfaların hatta bölümlerin bile atlandığı oluyordu. Orijinal metnin yanlış anlaşılması, çevirmenlerin düştükleri ortak hatalardan biriydi. Çevirmenler tarafından yapılan yorumlar kadar, metinde olmayan Arapça deyim ve nazımların da ilave edildiği görülüyordu. Bu dönemde çevrilen eserlerin büyük bir bölümü, ne orijinal eserin yazarının adını, ne de bazan orijinalin hangi dilde yazıldığını taşıyordu. Kimi çevirmenler de çevirdikleri romanları, kahramanların adlarını, yer adlarını Arapçalaştırarak, okuyucuya kendi telifleriymiş gibi sunuyorlardı.⁶⁹

Önceleri didaktik görünümdeki çeviriler, yavaş yavaş eğlendirici aşk ve macera türüne kaymıştır. Motomot ve bozuk bir üslupla yapılmış tercümelerin pek tutulmamış oluşundan dolayı olsa gerek, çevirmenler Batı dillerindeki eserleri Arap dili ve kültürüne adapte yoluna başvurmaya başladılar.

Yirminci yüzyıl başlarında başlayan bu yeni çeviri türünün başında Ber-

⁶⁶ *el-Kışşa fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, s.21-31.

⁶⁷ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.209; *el-Edebu'l-Mu'âşır fi'l-'Âlemi'l-'Arabî*, s.52; Diğer çeviriler için bkz. *el-Kışşa fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, s.21-31; *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.29-33.

⁶⁸ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.12.

⁶⁹ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.13.

nardin de Saint Pierre'nin **Pol ve Virgini** adlı eserini **el-Fadîle ve Kışsat Macdulîn** adıyla François Kobiye'nin bazı oyunlarını da **Fî Sebîlî't-Tâc** adıyla çeviren Muştafa Lutfî el-Menfalûtî'yi görmekteyiz.⁷⁰

Bu tür adapte çevirilerde çevirmen geçmiş Arap kültüründen de esinlendiği görülmektedir. Mesela çevirmen, Ente Ekramu min Hatim Yâ Lord veya el-Yevm Hamr Ğaden Emr gibi ifadeleri hikaye kahramanlarından birine söyler.⁷¹

Çevirmenler çevirdikleri eserlerin adlarında da kendilerine göre değişiklik yapmaktaydılar. 'Usmân Celâl, **Pol ve Virgini**'yi **el-Emânî ve'l-Minne fî Kabûl Vurûd Cenne, La fontaine masallarını el-'Uyûnu'l-Yevâkız fî'l-Emsâl ve'l-Hikem ve'l-Meva'iz**, Rifâ'a et-Tahtâvî, **Telemak Maceralarını Vakâ'i'u'l-Eflâk fî Havâdis Telîmak**, Necîb Haddâd ise **Hernânî tiyatrosunu Rivâyet Hamdân** şeklinde değiştirmiştir.⁷²

Çevirmenler kendi ya da okuyucuların zevklerine göre çevirdikleri tercüme-lerde etkileyici ve ezberlenecek ifadelerin halk nezdinde tutulmasında basının önemli yeri vardır. Devrin gazete ve dergileri okuyucuların hoşça vakit geçirmeleri amacıyla bu çevirileri seri halinde veya bir bütün olarak yayımlıyorlardı. Bazı dergiler bunları Bâbu'l-Fukâhât adıyla özel olarak ayırdıkları bir sayfada yayımlıyorlardı.⁷³

İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî, Muhammed es-Sibâ'î, 'Abbâs Hâfîz, Halîl Mutrân, Muhammed 'Avađ, Muhammed Zekî Necîb Maḥmûd, Fahrî Ebu's-Su'ûd, 'Abdu'r-Raḥmân Sıdkî, Muhammed 'Abdullâh 'Înân gibi birçok kişi kendi dillerini ve çevirdikleri eserin dilini iyi bilmekle doğru çevirinin temellerini oturtular.⁷⁴

Daha çok bilimsel muhtevadaki bu çevirilerden sonra, siyasi, sosyal ve dini olmak üzere hayatın değişik yönlerinde özgürlükçü reformist atılımlarla karşılaşmaktayız. Bu hareketin içinde Cemâleddîn el-Afgânî, Muhammed 'Abduh, el-Ke-vâkibî, Kâsım Emîn, Sa'd Zağlûl, Ahmed Lutfî es-Seyyid gibileri parlamıştır.⁷⁵

Bu dönemde Türk ve Mısır kültürel hayatını genel olarak karşılaştırmak istersek; her iki ülkenin de aydın sınıfının Fransız kütürünün etkisi altında olduğunu görürüz. Her iki ülkede de bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerine, milliyetçi hareketlerin ülke idaresinde söz sahibi olmak için herşeyi göze almalarına, Sa'd Zağlûl, Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi siyaset ve fikir adamlarının aynı yere Malta'ya sürülmelerine şahit olmaktayız.

Patlak veren Birinci Dünya Savaşı akabinde, 1919 devrimiyle birlikte edebiyat öncüleri Batı kültürü ve edebiyatıyla eski Arap kültür ve edebiyatını sentezleyerek Mısır'a özgü milli bir edebiyatın oluşturulması için girişimlerde bulun-

⁷⁰ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.229; *el-Kışsatu'l-Kaşîra fî Mısır*, s.25.

⁷¹ *el-Kışsatu'l-Kaşîra fî Mısır*, s.25.

⁷² *Aynı eser*, s.22-23.

⁷³ *Aynı eser*, s.22,24.

⁷⁴ *Aynı eser*, s.26.

⁷⁵ *el-İtticâhâtul-'Edebi'l-'Arabî*, s.13.

maya başladılar.⁷⁶

Ayrıca Mehmed Ali Paşa döneminde Avrupaya gönderilen bilimsel heyetlerle başlayan, İsmail döneminde şiddetlenen eski yeni çatışması bu dönemde Mısır'ın ana gündemini teşkil ediyordu. Basın ve kamuoyu bu konuyla ilgileniyordu.⁷⁷

Birinci Dünya Savaşına kadarki dönemde edebiyatta romantizm hakimdi. Etkileyici duygusal, hayali, macera, aşk ve sevgi gibi konularda tercüme ve teliflerde bulunun edebiyatçılar savaşla beraber zorlaşan ekonomik ve toplumsal şartlardan dolayı bu alanlara yönelme gereğini hissettiler.

Toplumsal farklılaşmaların ortaya çıkması, sosyolog ve ekonomistlerin bu konuda çözüm üretmelerine sebep oldu.

Yirminci yüzyılın ikinci çeyreği başlarında (daha çok) **es-Siyâsetu'l-'Usbû'î, el-Hilâl, el-Mukatafu'l-Cedîd, el-'Uşûr, el-Mecelletu'l-Cedîde** gibi gazete ve dergilerde yeni devrimci düşünceler yer almaya başladı.⁷⁸ Bu düşüncelerden bir tanesi de daha çok İngilizlerin etkisinde kalan aydınların savunduğu avamcanın resmi dil olması düşüncesiydi.⁷⁹

Ele aldığımız dönemde şiir ve tiyatrodaki da önemli gelişmeler olmuştur. 'Urâ-bî isyanında büyük rol oynayan Rabbu's-Seyf ve'l-Kalem lakaplı yeni şiirin öncüsü Maḥmûd Sâmi el-Barûdî, Emîru's-Şu'ârâ lakaplı Ahmed Şevkî, Şâ'iru'n-Nîl lakaplı Hâfız İbrâhîm gibi şairler şiirin gelişimine önemli katkıda bulunmuşlardır.

İsmâ'îl döneminde açılan Operayla Mısır'a giren tiyatro türü de Ahmed Şevkî, Tevfîku'l-Hakîm gibi şahsiyetlerin elinde geliştirildi.

Konumuz roman olduğu için daha çok roman unsurlarını taşıyan çalışmalara değinmeyi uygun gördük.

İkinci Dünya Savaşının akabinde, Avrupa, Amerika ve Rusya'da bilim, kültür ve sanat dalında karşılıklı etkileşim büyük ölçüde arttı. Önceleri İngiltere ile Fransa, Mısır ve benzeri ülkelerde kültürlerini yaymada yarış halinde idiler. Sonra Amerika gibi ülkeler de buna katıldılar.⁸⁰

Avrupa, Darwin'in gelişim ve evrim teorisi, Freud'un psikolojiyle ilgili görüşleri, Durkheim ve Bergson'un düşünceleri üzerinde tartışmalar yapmaktadır. Ayrıca Karl Marks, Engels ve benzerlerinin etkilerini konuşmaktadır.⁸¹

Bütün bunların kısmen de olsa Mısır'daki düşünce ve kültür hayatında yansımaları olmuştur. Bu tür yeni düşüncelerin etkisini, Ahmed Lütfî es-Seyyid ve öğrencilerinde görmekteyiz. Ustâdu'l-Cîl (Kuşağın ustası) lakabını alan ve pekçok ünlü edebiyatçı ve yazar yetiştiren Ahmed Lütfî es-Seyyid, Mısırlılığı, bi-

⁷⁶ *Taṭavvur Fenni'l-Kıṣṣatü'l-Kaṣîra*, s.173.

⁷⁷ *el-İtticâhâtü'l-Vaṭaniyye*, s.182 ve sonrası; Daha fazla bilgi için bkz. *aynı eser*.

⁷⁸ *Taṭavvur Fenni'l-Kıṣṣa*, s.173.

⁷⁹ İngilizlerin avamcayı kalkındırma girişimleri konusunda bkz. *Fi'l-Edebi'l-Hadîs*, s.40 ve sonrası.

⁸⁰ *el-Kıṣṣa ve'r-Rivâye Beyne*, s.21; İngiliz ve Fransız kültürleri arasındaki rekabet hakkında bkz. *Fi'l-Edebi'l-Hadîs*, s.31 ve sonrası.

⁸¹ *el-Kıṣṣa ve'r-Rivâye Beyne*, s.22.

reysel özgürlüğü, asayiş, adalet ve savunma konularında hükümetin görevlerinin sınırlandırılmasını savunmaktaydı.⁸²

Ahmed Lütfi es-Seyyid'in öğrencilerinden Muhammed Huseyn Heykel, Tâhâ Huseyn, Kâsım Emîn⁸³ ve Selâme Mûsâ⁸⁴'da bu düşüncelerin etkilerini görmekteyiz.⁸⁵

⁸² Aynı eser, s.22,23.

⁸³ Kadınların özgürlüğünü savunmakla şöhret kazanmıştır.

⁸⁴ Asya, Afrika ve geçmiş İslami kültürlerden uzaklaşmayı ve halk dilinin resmi dil olmasını savunan bir şahsiyettir.

⁸⁵ Aynı eser, s.23.

**Çağdaş Mısır Romanı
(1914-1952)**

Çağdaş Mısır Romanına geçmeden önce yeni bir tür olan romanın da içinde bulunduğu

anlatı türü eserlere kısaca değinmemiz yerinde olacaktır. İlk anlatı türü eserlerin Hint kaynaklı olduğu iddia ediliyorsa da elde bir belge olmadığı için bu konuda kesin görüş birliğine varılmış değildir.⁸⁶

Kronolojik olarak Arap edebiyatı tarihine göz attığımızda Cahiliye döneminden itibaren çeşitli anlatı türlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Cahiliye'de mualaka şiirleri içerisinde ve Eyyâmu'l-'Arab'ta anlatılan kıssalar, Kışşatu'Antara b. Şeddâd ('Antara Kıssası), Kuran'da geçen kıssalar (İbrâhîm, İsmâ'il, Âd, Semud, Tasm, Cedis, Ehlu'l-Kehf, Yûsuf gibi) **Kitâbu'l-Eğânî**, **el-'İkdu'l-Ferîd** ve **Nihâyetu'l-Ereb** gibi edebiyat kitaplarında serpiştirilmiş hikayeler, **Elf Leyle ve Leyle** (Binbirgece Masalları), **Kelîle ve Dimne**, **Kitâbu'l-Buhelâ**, Moğol ve Memlukler döneminde ez-Zâhir Baybars, Seyf b. Zî Yezen, el-Emîre Zâtu'l-Himme, Firuzşâh gibi ünlü halk hikayeleri, el-Battâl, el-Burâk ve Leylâ, Ebî Zeyd el-Hilâlî, ez-Zîr Sâlim, Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî, Hamzatu'l-Behlûvân gibi kahramanlık hikayeleri, İbnu't-Tufeyl'in **Hayy b. Yekzân**, İhvânü's-Şafâ'nın **el-İnsân ve'l-Hayevân**, el-Ma'arrî'nin **Risâletu'l-Ğufrân**, İbn Şuheyd'in **et-Tevâbî ve'z-Zevâbî** gibi felsefi kıssalar es-Sindbâd maceraları, İbn Batûta, el-Mes'ûdî ve İbn Havkal seyahatnameleri⁸⁷, Bedî'u'z-Zemân el-Hemedânî, el-Harîrî ve ez-Zemahşerî'nin makameleri bize Arap edebiyatının bu konuda ne kadar zengin olduğunu göstermektedir.

Bütün bunların anlatımındaki temel amaç, genelde insanı eğlendirmek ve boş vakitlerini değerlendirmekten başka bir şey değildi.⁸⁸

Belki de dünya bazında ilk hikaye çalışmasında, Doğuya öncelik vermek gerekecektir. Onikinci yüzyılda bir Fransız edibin yazdığı Ebu'l-Kâsım hikayesinin aslında Endülüs aracılığıyla Arap dünyasından Batı dünyasına geçtiği iddia edilmektedir.⁸⁹

İlk anlatı türünün Batıdan önce Doğuda görülmüş olduğu ve Batının çeviriler yoluyla Doğudaki bu edebi türlerle tanıştığı, dolayısıyla Batı'da görülen çağdaş hikaye ve roman türleri temelde Doğu'dan gelen kaynaklara dayandığı görüşü makul olmakla birlikte kesinlik kazanmamıştır. Ayrıca Arap edebiyatındaki hikaye ve roman türlerin makame semer ve masal gibi geçmiş edebi mirasın yeni bir şekil almış uzantısı olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır.⁹⁰ Mahmûd

⁸⁶ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Ĥadîs*, s. 35 ve sonrası.

⁸⁷ *el-Edebu'l-Mu'âşır*, s.217; *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s.394; *Târîhu'l-Edebi'l-Ĥadîs*, s.160; *el-Kışşa ve'r-Rivâye*, s.75; *en-Nesru'l-'Arabî*, s.244-246; el-Kisâ'î'nin *Kışşu'l-Enbiya* İbn Arabşah'ın *Fâkîhetu'l-Hulefâ*, el-İbşîhî'nin *el-Mustatraf fi Küll Fenn Mustazraf*, et-Tenûhî'nin *el-Ferec Ba'de's-Şidde*, İbnu's-Serrâc'ın *Meşâdiru'l-'Üşşâk* (*el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.496) ve daha pek çok eserde anlatı örneklerine rastlanmaktadır. Fazla yer kaplayacağı düşüncesiyle sadece önemli olanlarına yer verdik.

⁸⁸ *el-Kışşa ve'r-Rivâye*, s.75.

⁸⁹ *el-Edebu'l-Mu'âşır*, s.216.

⁹⁰ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.1; Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.*Fi'r-Rivâyeti'l-Mu-*

Teymûr da bu bağlamda, Arapların çağdaş Avrupa hikayeciliğini bilmemiş olsalardı kendilerinin kendi geçmiş kültürleri aracılığıyla modern anlamda hikayeyi tesis edebileceklerini ileri sürmektedir.⁹¹

Edebiyat tarihçileri, gerçekte roman türünün gelişen toplumsal şartlar sonucunda ortaya çıktığı ve tarih olarak da onsekizinci yüzyıldan öteye gitmediğini ifade etmektedirler.⁹²

Arap toplumunun bu türle ilk tanışması 1798 Fransız İhtilaline kadar gider. Daha önce de değindiğimiz gibi Napolyon komutasındaki Fransız ordusunun Mısır'ı işgal etmesiyle başlayan Batı'ya açılma süreciyle birlikte Batı kültürünü tanımaya başlayan Mısır aydınları kültürel yönden çok geride olduklarını ve Batıdan faydalanılması gerektiğini hissettiler.

Hemen hemen bütün eleştirmelerce, sanatsal roman öğelerinin tamamına yakını bünyesinde barındırdığı ifade edilen Muhammed Huseyn Heykel'in **Zeyneb** adlı romanına geçmeden önce kısmen roman kokan bazı öncü çalışmalara değinmemiz yerinde olacaktır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Batı edebiyatından yapılan çevirilerin Mısır romancılığının doğuşuna büyük katkıları olmuştur.

Meneham Milson, roman türünün Suriye-Lübnan yazarlarının Avrupa dillerinden romanları tercüme ve adapte edip bunları tefrika halinde gazetelerinde yayımlamalarıyla Mısır ve genelde bütün Arap edebiyatına girdiğini iddia etmektedir.⁹³

'Azize Maridan, Arap edebiyatında romancılığın doğuşunu gazetecilik ve tercüme olmak üzere iki temel faktöre dayandırmaktadır.⁹⁴

Enis el-Makdisi, ise çağdaş roman ve hikayeciliğinin iki kaynağı olduğunu, birinin makame türünde yazılan eserler olduğunu ikincisinin de Avrupa edebiyatlarıyla olan kaynaşma sonucunda Avrupa dillerinden Arapça'ya çevrilen eserler olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁵

Çağdaş Arap edebiyatında, roman çekirdikleri olarak değerlendirilen ürünlerin aslında yazarları tarafından roman veya hikaye olsun diye kaleme alınmadıklarını belirtmek gerekir. Bununla birlikte, bu çalışmaları, zoraki de olsa roman türünden çalışmalar olarak ele alıp incelediğimiz zaman, genel olarak iki akımla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi öğretim amaçlıdır. Bu tür eserlerde didaktik unsur birinci planda gelirken, roman unsurlarına da rastlanmaktadır. Ancak ikinci yön, son derece az ve sınırlıdır. İkinci akım ise,

'âşıra, s.31-32; Necîb Maḥfûz, *mine'l-Kavmiyye*, s.15-18.

⁹¹ *el-Edebu'l-Hâdîf*, s.71; Çağdaş Arap hikayeciliği ve hikayecileri konusunda bkz. *el-Kıssa-tu'l-Ḳaşıra*, s.7-105.

⁹² *el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.497; Batı'da ilk edebi roman olarak kabul edilen çalışma, Richardson'un *Pamela*'sıdır (1740). *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.17.

⁹³ *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.63-64.

⁹⁴ *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.76.

⁹⁵ *el-Edebu'l-Mu'âşır*, s.219.

didaktik unsur ile roman öğelerinin eşit düzeyde önem kazandığı akımdır.⁹⁶

Burada değineceğimiz çağdaş Mısır romanı öncesi eserlerin verildiği dönemde, ileri gelen Mısırlı aydınlar, roman denildiği zaman doğrudan doğruya öğretici ve yol gösterici çalışmaları kasdediyorlar; bu çerçevede dışındaki kalanlara roman gözüyle bakmıyorlar ve saldırıyorlardı.⁹⁷

Çağdaş Mısır romanının ilk nüvelerini teşkil eden öğretici roman türünün öncüleri Rifâ'a et-Tahtavî ile 'Alî Mübârek kabul edilmektedir.⁹⁸ Bu ilk öncü grup kendilerinin okuyucularına bir roman sunduklarını kabul etmiyorlardı. Yegane amaçları halkın aydınlatılması doğrultusunda idi.⁹⁹

et-Tahtavî'nin Paris'teki anılarını gezip gördüklerini, okuduklarını kaleme aldığı Seyahatname türünde sayılabilecek **Tahlîsu'l-İbrîz fî Telhîş Bâriz** adlı eseri bu alandaki ilk çalışma olarak görülmektedir.¹⁰⁰

İçerisinde roman türüne ait pek çok özellikler bulunduğu için ele aldığımız bu eser altı makaleden oluşur ve her makale de birçok fasıldan meydana gelir. Üçüncü makale, onüç bölümü ile eserin en geniş ve hacimli kısmını teşkil eder. Burada Paris'in şehir planından, Paris halkının özelliklerinden, yiyeceklerinden, giyeceklerinden, sofralarından ve sofraya ile ilgili adetlerinden, hayvan kesme v.b. usûllerinden bahsedilir.¹⁰¹

et-Tahtavî'nin roman türünün Arap edebiyatına girmesine olan katkısı, aslında bu eseriyle değil daha önce değindiğimiz Homeros'un **İlyada**'sından alınmış olan Fenelon'un **Les Adventures de Telemaque** adlı romanının Arapça'ya çevirisiyle olmuştur.¹⁰²

Mısır'da eğitim sahasında gerçekleştirilen atılımda, Rifâ'a'nın yanısıra dikkati çeken diğer bir isim de 'Alî Mübârek'tir. Edebiyat alanında da, diğer alanlarda olduğu gibi Rifâ'a ile aynı paralelde yürüyen 'Alî Mübârek, yazdığı dört ciltlik **'Âlemu'd-Dîn** romanıyla, eğitici roman alanında da ona ortak olmaktadır.¹⁰³

Mübârek'in 1833'de yayımladığı bu eser, roman türüne ve tekniğine yakınlığı bakımından **Tahlîsu'l-İbrîz**'den üstündür. Ayrıca üslup bakımından da ona göre daha sadedir.¹⁰⁴

Yazar bu eserde, 'Âlemu'd-Dîn adlı Mısırlı bir dinbilginin, bir İngiliz ile yaptığı yolculuğu malzeme olarak kullanarak, Doğu ve Batı toplumlarının yaşantıları

⁹⁶ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.2.

⁹⁷ *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.7.

⁹⁸ *Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadîs*, s.39,79.

⁹⁹ *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.57.

¹⁰⁰ Aynı eser, s.58.

¹⁰¹ *Mısır Romanının Doğuşu ve Muhammed Huseyn Heykel'in Zeyneb Romanının Tetkiki ve Tahlili*, s.13.

¹⁰² *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.5; *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.20.

¹⁰³ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.5.

¹⁰⁴ *Mısır Romanının Doğuşu*, s.25,32.

arasında bir karşılaştırma yapar. Yazar, bu arada, Lu'is Şeyhu'nun da dediği gibi, edebi roman çatısı altında okuyucularına tarih, coğrafya, hendese, tabiat bilgileri ve daha pekçok alanda yararlı bilgiler içeren bir ansiklopedi sunmuş olur.¹⁰⁵

Tahtavî'nin eseriyle Mübârek'in eseri karşılaştırıldığında, aralarında pekçok ortak nokta olduğu dikkati çeker. Her ikisi de didaktik amaçlı olup seyahatname türünde yazılmıştır.

Eserler gibi yazarları arasında da ortak özellikler vardır. Her ikisi de çiftçi birer ailenin çocuklarıdır. Her ikisi de özellikle Ezher'de muhafazakar İslam kültürüyle yetişmişler; daha sonra Avrupa'ya gidip geldikten sonra Batıda öğretilen ilimlerle Ezher'de okutulan ilimlerin arasını uzlaştırmaya çalışmışlar ve halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁰⁶

Başta Lübnan olmak üzere diğer Arap ülkelerinde de roman kokan bazı eserler verilmiştir.

Hak ile batılın, kullukla hoşgörünün barış ile savaşın mücadele ve çelişkisini konu edinen ve sosyal-felsefi romanın öncüsü kabul edilen François Marraş'ın **Gâyetu'l-Hakk**¹⁰⁷, adlı romanını buna örnek olarak verebiliriz.

Nikola Haddâd (Anton'un eniştesi) ve Mısır'a göç edip orada eser verdiklerinden daha sonra değineceğimiz Ferah Anton ve Corci Zeydân'ın bu dönemde roman sanatının kurallarını koymada rolü büyüktür.¹⁰⁸

Okyanus aşırı ülkelere göç eden ve Mehcer edebiyatının da önemli simalarından olan Qibrân Halil Cübrân gibi yazarlar da roman kokan eserler vermişlerdir. Cübrân Halil Cübrân 1908'den 1913'e kadarki dönemde daha çok duygusal sosyal konuları içeren **el-Ecnihetu'l-Mükessere** (Kırılmış Kanatlar), **el-Ervâhu'l-Mutemerride** (Azgınlamış Ruhlar) ve **el-'Avâsıf** (Fırtınalar) adlı eserlerinde, bulunduğu Kuzey Amerika'daki üstün görülen örf ve adetlere karşı bir devrim amacı gütmekteydi.¹⁰⁹

et-Tahtavî ve 'Ali Mübârek'in bu tür didaktik amaçlı çalışmalarından sonra ülkede pek çok sosyal, siyasi, idari ve kültürel problemler ortaya çıkmış ve bununla birlikte Muhammed Abdûh, Cemâleddin Efgânî ve Kâsım Emîn gibi reformistler çözüm üretmeye başlamışlardır.¹¹⁰

Yirminci yüzyılın başlarında el-Muveylhî, çevre şartları, eski Arap edebiyatı ve özellikle Fransız edebiyatı olmak üzere Batı edebiyatının etkisi altında yeni bir tür oluşturdu. Şekil olarak klasik makame tarzında secili ve belağatlı, içerik olarak ise devrin problemlerini ihtiva eden bir eser verdi. **Hadîs 'İsâ b. Hişâm** adın-

¹⁰⁵ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.6.

¹⁰⁶ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.5; *Mısır Romanının Doğuşu*, s.31-32; *Tahtavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.67.

¹⁰⁷ *el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.530.

¹⁰⁸ *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.77.

¹⁰⁹ Aynı eser, s.77.

¹¹⁰ *Mısır Romanının Doğuşu*, s.36.

daki bu esere roman veya hikaye demek pek doğru olmaz.

Eserde anlatıcı 'İsâ b. Hişâm, mezardan çıkan Mehmet Ali Paşa zamanında yaşamış bir Türk Paşa ile karşılaşır ve birlikte Paşanın ölümünden elli yıl sonraki Mısır'ın problemlerini, tutarsızlıklarını ve hayatın cilvelerini tartışır. Bir başka deyişle, biraz modernleşmiş, biraz da Batılılaşmış, daha da önemlisi İngiliz işgalini görmüş bir Mısır hakkında konuşurlar.¹¹¹

Burada dikkati çeken en önemli özellik, el-Muveylihi'nin eserine kahraman olarak seçtiği Minekli Ahmet Paşa'nın derebeylik döneminin anlatıcı olarak aldığı İsa b. Hişâm'ın ise, Yirminci yüzyılın başlarında, örfleri, adetleri, duyguları, düşünceleri.... değişmeye başlayan yeni dönemin mümessilleri olarak görünmeleridir. Bu iki şahsın, daha doğrusu iki ayrı dünya temsilcisinin birbiriyle olan teması, okuyucuya elli altmış yıl içerisinde Mısır toplumunda meydana gelen sosyal, idari ve kültürel değişimin boyutlarını göstermesi bakımından son derece ilginçtir.¹¹²

Dönemin Mısır hayatını alaycı bir eleştiri üslubu ile ele almış olan el-Muveylihi'nin bu eseri **Zeyneb**'e, ilk sanatsal romana giden yolda önemli bir kilometre taşı kabul edilir.¹¹³

el-Muveylihi'nin bu şekilde makame tarzını kullanışı, Batı edebiyatını tanımadığını veya Batı dillerini bilmediğini göstermez. Bu türü, sadece zevk ve mizacına uygunluğundan dolayı seçmiştir. Çünkü el-Muveylihi, döneminde Batı edebiyatını en iyi anlayanlardan olduğu gibi, Türkçe ve bazı Batı dillerini de bilmekteydi.¹¹⁴

Çağdaş Mısır edebiyatında Nil Şairi lakabıyla tanınan ve şiir türünde ün kazanmış Hâfız İbrâhîm de el-Muveylihi'ninkine benzer bir eser vermiştir. **Leyâlî Satih** (Satih'in Geceleri) adındaki bu çalışma Hâfız 'İsâ b. Hişâm gibi makame tarzındadır.

Her iki eserde de toplum eleştirisi ve ıslahına dair bir amaç güdülmüştür.¹¹⁵

Hâfız İbrâhîm, bu eserine aldığı sosyal muhtevalı tenkitlerinde, çerçeve ve biçim açısından Makame tarzını örnek alıpta el-Muveylihi ile benzerlik arz ediyorsa da ravi konusunda bir farklılık görmekteyiz. el-Muveylihi'nin eserinde, ravi Bedî'u'z-Zemân el-Hemedânî'nin **Makâmât**'ındaki ravinin aynısıdır. İkisi de 'İsâ b. Hişâm adını taşırlar. Oysa Hâfız'ın eserindeki ravi, Nil vadisi sakinlerinden birisidir.¹¹⁶ Diğer ikinci kahraman da Hâfız 'İsâ b. Hişâm'da Türk asıllı Minekli Ahmet

¹¹¹ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.7-8.

¹¹² *Mısır Romanının Doğuşu*, s.39-40; Detaylı bilgi için bkz. Aynı eser, s.33-49.

¹¹³ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.120-125; Daha fazla bilgi için bkz. *Dırâsât fi'r-Rivâye*, s.5-21.

¹¹⁴ *Târîhu'l-Edebi'l-Hadîs*, s.88.

¹¹⁵ *Ta'avvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.82.

¹¹⁶ Bedr'e göre bu Hâfız'ın kendisidir. *Ta'avvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.84.

Paşa iken **Leyâlî Satih**'da Cahiliye döneminde yaşamış Satih adlı bilge bir kahindir.¹¹⁷

Bu dönemde aslında şiirde şöhret kazanmış anlatı türünde eser veren bir başka şair de Emîru's-Şu'arâ lakabıyla tanınmış Ahmed Şevki'dir.¹¹⁸

Öncü çalışmalar içerisine sokabileceğimiz eserleri; İkinci Ramses dönemi Mısır tarihini konu edinen '**Azrâu'l-Hind**, firavun Namazis'in kendisinden önceki firavuna karşı beslediği aşktan bahseden **Ladyas** ve eski bir İran efsanesini anlatan **Varakatu'l-Âs** (Mersin Yaprığı)'dır.¹¹⁹

Bu eserler daha çok eğlendirici amaçla kaleme alınmıştır.

Lübnan'da doğan daha sonra Mısır'a hicret eden Hristiyan asıllı Feraḥ Anton'un **el-Urşelîmu'l-Cedîde** (Yeni Kudûs)¹²⁰ ve **ed-Dîn ve'l-İlm ve'l-Mâl** adlı eserlerine de değinmekte yarar vardır. Birinci eserde Kudûs'ün Hz. 'Ömer'in halifeliği döneminde Araplar tarafından fethi konu edilir. Üç Şehir olarak adlandırılan ikinci eser para, ilim ve din arasındaki ilişkileri konu edinen sosyal ve felsefi bir eserdir.

Konusu kısaca şöyledir: Kuvvet ve şiddet üzerine bina edildiği ve içlerinde zayıfların hakları çiğnendiği için eski medeniyetleri sevmeyen bir genç, üç şehir arasında bir seyahata çıkar. Bunlar din, ilim ve mal şehirleridir. Delikanlı bu yolculuğu esnasında görür ki, mal şehri gürültü patırtı ile doludur, ilim şehri sakin ve huzurludur. Din şehri ise, ne mal şehri kadar gürültülü, ne de ilim şehri kadar sakindir. Mal şehrinde işçilerle işverenler arasında çıkan ihtilaftan dolayı hüküm süren kargaşaya din ve ilim adamlarının çözüm önerilerine yer veren Anton, bunlar kabul görmeyince kendi bulduğu hal çaresini teklif eder. Bu çare de aşırılığa kaçmamak, birlik ve kardeşlik kurmaktan ibarettir.¹²¹

Ferah Anton'un seyahat türünde yazdığı bir başka eser de Lübnan'a yapılan bir seyahatı konu edinen **el-Vahş el-Vahş el-Vahş** adlı eserdir.

Daha önce de değindiğimiz gibi **Pol ve Virgini** benzeri bazı Fransız romanlarını Arapça'ya çeviren Anton eserlerini toplumcu bir anlayışla yazmıştır.¹²²

Tarihi içerik ağır basan romanlar süreci, 'Alî el-Cârim'le başlayıp daha

¹¹⁷ Mısır Romanının Doğuşu, s.54-55; Hafız İbrahim'in romancılığı bizdeki Şemsettin Sami'nin romancılığına benzer. Edebiyat alanına roman yazmakla giren Şemsettin Sami bu alanda yalnız bir eser vermiştir. *Taşşuk-u Tal'at ve Fıtnat*. Ama asıl şöhret kazandığı alan lügatçilik ve ansiklopediciliktir. Daha sonra Victor Hugo'nun *Sefiller*'ini Türkçe'ye çevirmiştir. Hâfız da roman alanında yalnız bir eser vermiştir. *Leyâlî Satih*. Ve o da tıpkı Şemsettin Sami gibi V. Hugo'nun aynı eserini Arapça'ya tercüme etmiştir. Fakat Hâfız İbrâhîm Mısır edebiyatında asıl şöhretini şiir alanında kazanmıştır. *Mısır Romanının Doğuşu*, s.49-50.

¹¹⁸ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. *Şevki, Şa'iru'l-'Asri'l-Hadis*.

¹¹⁹ *Mısır Romanının Doğuşu*, s.61-62.

¹²⁰ Diğer adı Fethu'l-'Arab Beyte'l-Makdis'dir. 19. y.y. *Osmanlılar Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, s.168.

¹²¹ *Mısır Romanının Doğuşu*, s.65-66.

¹²² *el-Kışsa ve'r-Rivâye*, s.77; Eserleri ve kendisi hakkında detaylı bilgi içi bkz.*el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.530-532.

sonra değineceğimiz 'Abdu'l-Hâmid Cevdetu's-Sahhâr ve Âdil Kâmil'le son bulur.

'Alî el-Cârim, el-Mu'temid b. 'Abbâd'ı **Şâ'ir Melik**, Ebû Firâs el-Ĥamdânî'yi **Fâris Benî Ĥamdân**, İbn Zeydûn'u **Hâtîf mine'l-Endelûs**, el-Velid b. Yezîd'i **Merâhu'l-Velid**, Ebu't-Ṭayyib el-Mütenebbî'yi **eş-Şâ'iru't-Ṭumûh** adlı romanlarda tarihi olarak anlatmıştır. Ayrıca Mısır halkının 1798'de Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusuna karşı yaptığı savunmayı konu edinen **Ġâdetu'r-Reşid** (Reşid'in Cariyesi) adlı milli bir roman da yazmıştır.¹²³

Arap edebiyatında tarihi roman denince ilk akla gelen isim şüphesiz Corci Zeydân'dır.

Corci Zeydân, bir yandan Batıdaki roman modelinden etkilenirken, eğitici olma niteliğine de özen göstererek, çevrenin isteklerine cevap vermeyi amaç edinmiş ve böylece yirmi iki adet bir dizi tarihi roman yazmıştır. Corci Zeydân'ın da esas amacı, diğer yazarlar gibi, bir roman ortaya koymak değildir aslında. Okuyucuların bıkmadan okuyabilmeleri için tarihi bilgileri, roman çatısı altında sunan Zeydân, bir sanatı tarihe hizmet amacıyla kullanmıştır.¹²⁴

Zeydân, Fransız edebiyatında Alexandre Dumas'ın Fransız tarihini konu edinen bir dizi roman oluşturması gibi, bu türün öncüsü sayılan İngiliz Walter Scott'dan da etkilenerek, Arap ve İslam tarihinin bütün aşamalarını kapsayan romanlarını okuyucuya sunmuştur.¹²⁵

Onun romanları milli bir tarih duygusu ile yazılmış değildir. Bu itibarla, Arap, İslam ve hatta Osmanlı tarihinin¹²⁶ şan ve şeref dolu dönemlerini değil, genellikle iki siyasi parti ve iktidar uğruna birbiri ile mücadele eden iki grup arasındaki kavgayı temsil eden kritik ve hassas durumlarını konu olarak seçer.¹²⁷

Corci Zeydân'ın tarihi roman yazmaktan amacı iki noktaya yöneliktir. Ele aldığı zaman dilimi içerisinde vukubulmuş olaylarla tarihi öğretmek ve okuyucuyu eğlendirmek.¹²⁸

Buraya kadar değindiğimiz tarihi ve sosyal romanlarıyla Corci Zeydân, Ferah Anton ve Nikola Haddâd gibi yazarların romanlarıyla Arap edebiyatına sürekli bir roman anlayışı girmiş oldu.¹²⁹

Tarihi roman alanında Corci Zeydan'ı taklit eden Nesib Bey, 1901 yılında üç cilt halinde **Hafâyâ Mısır** (Mısır'ın Gizemleri) adlı romanını kaleme almıştır.¹³⁰

Tarih ile yapmacık romantik zevki bütünleştiren bu tür romanlar, Allen'in tabiriyle, çağdaş Hindistan filmleri gibi, herşeyden ölüm, entrika, aşk, savaş, dans

¹²³ *Bânûrâmâ*, s.72.

¹²⁴ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.9.

¹²⁵ Aynı eser, s.10.

¹²⁶ Zeydân'ın son romanı *el-İnkılâbu'l-'Usmânî* adını taşır ve İttihat ve Terakki dönemi entrikalarını anlatır.

¹²⁷ *Mısır Romanının Doğuşu*, s.70.

¹²⁸ Aynı eser, s.71; Corci Zeydân hakkında bkz., *el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.515-519.

¹²⁹ *el-Kışsa ve'r-Rivâye*, s.76.

¹³⁰ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.11.

vesaireden birazcık nasiplerini almaktaydılar. Bu romanlar, konu bakımından tarihi malzemeye dayandıklarından, kurgu ve karakterlendirmede oldukça zayıf kalıp özellikle Corcî Zeydân'ın romanlarındaki üslup, bir ders kitabı üslubuna kaçmaktadır.¹³¹

Zâtu'l-Hıdr (Oda Sahibesı) adlı romanıyla Sa'îd el-Bustânî ve **el-Fetâtu'r-Rifiyye** (Köy Kızı) adlı romanıyla Maḥmûd Hayret, Batı romanlarını taklit ederek roman yazmayı denemişlerse de ilk önce kendileri, yaptıklarını beğenmemişlerdir.¹³²

Bu dönemde dikkati çeken bir husus da yazarların toplumun gelenek ve görenekleriyle ters düşmekten, eleştiriye hedef olmaktan çekinerek romanlarda kahramanları ve olayları Mısır dışından seçmeleridir. Bu tür romanlar, çeviri romanlarındaki gibi daha çok aşk maceralarını konu edinmiştir. Mısır ise, o dönemde aşk ilişkilerinin yaşandığı bir ülke olarak görülmeye uygun değildi. Örneğin Hüseyin Riyâd, Japonya'yı romanına mekan olarak seçerek, **el-Fetâtu'l-Yâbâniyye** (Japon Kızı) adlı romanını oluşturmuş ve romanının çatısını, bir işçi ile fakir bir kız arasında geçen aşk ilişkisi üzerine kurmuştur.¹³³

Mekan olarak Mısır'ın seçildiği romanlarda ise, baş roller, yabancılar arasında paylaştırılmıştır. Ya da Mısır'ın Hristiyan, yani Kıpti ailelerinden seçilmiştir. Örneğin Muhammed Mes'ûd, **Gâdetu'l-Ahrâm** (Piramitlerin Genç Kızı) adlı romanında baş rolleri Fransız karakterlere vermiştir. Ya'kûb Şarrûf ise, **Fetâtu Mısır** (Mısır'ın Genç Kızı) adlı romanında İngiliz bir gençle, Kıpti ailesinden bir genç kıza bir araya getirmektedir. Şarrûf, bu romanıyla ülkenin hakimiyetini ellerinde tutan İngilizlerle Kıptiler arasında bir dostluk kurulmasını hedeflemiş gibidir.¹³⁴

Yazar, romanına metres rolünü üstlenecek bir tipi seçme durumunda, bu tipi kesinlikle Mısır dışından seçmektedir. Temiz olmayan bir aşk macerasında, ister Müslüman isterse Hristiyan olsun, Mısırlı kadına kesinlikle yer vermemektedir. Fakat ender de olsa, bu cüreti gösteren bazı yazarlar da çıkmıştır. Örneğin Maḥmûd Hayret.¹³⁵

Arap edebiyatı, O'nun **el-Fetâtu'r-Rifiyye** adlı romanıyla ilk kez Mısır köylüsünün duygularıyla tanışmaktadır. Bu romandaki duygu, basit, sade, romantik bir duygudur. Bu çalışma, Muhammed Huseyn Heykel'in romanı **Zeyneb**'in ortaya çıkışını hazırlayan gerçek bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. Bu romandaki aşk ilişkisi, bir köy kızı ile bir paşa oğlu arasında yaşanır. Bir takım karışık polisiye maceralardan sonra ve paşanın evliliğe karşı çıkmasına rağmen roman,

¹³¹ Aynı eser,s.11.

¹³² Aynı eser, s.14.

¹³³ Aynı eser, s.14; *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.147.

¹³⁴ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.15; *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.160.

¹³⁵ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*,s.15.

sevgililerin mutlu sonu ile neticelenir.¹³⁶

Maḥmūd Ḥayret, **el-Fetâtu'r-Rifî** (Köylü Delikanlı) adlı romanında ise Maḥmūd Ḥayret, Fâtıma adlı bir köy kızı ile Mustafa adlı bir köy delikanlısı arasında geçen bir macerayı ele alır. Bu roman ile **Zeyneb**, genel hatlarda çok büyük bir benzerlik göstermektedirler. Heykel'in romanında İbrâhîm'in Zeyneb'i sevmesi gibi, Hayret'in romanında Mustafâ da Fâtıma'yı sever. Her iki delikanlı da fakirdir. Bu yüzden paralı askerlikten yararlanamazlar ve asker olarak Sudan'a giderler. Burada romanlar arasında küçük bir farklılık var. O da, İbrâhîm daha Sudan'a gitmeden önce sevgilisi Zeyneb, Hasan adında genç bir delikanlıyla evlenirken, **el-Fetâtu'r-Rifî**'de Mustafâ'nın sevgilisi Fâtıma, Avis adında zengin bir delikanlı tarafından sadece nişanlanır. Romanlar sonuçta birbirinden ayrılmaktadır. Hayret, romanlarında mutlu sona düşkün olduğundan, Mustafa Sudan'daki Dervişler Savaşından galip olarak dönmekte, çeşitli maceralardan sonra sevgilisini, nişanlısı Avis'in elinden kurtarmaktadır. Fatıma ile evlenmekte ve roman, mutlu sonla noktalanmaktadır. Ancak Heykel'in romanında Zeyneb, hastalanarak ölmekte ve sevgilisi İbrâhîm ise, O'na ancak ölümünden sonra ulaşabilmektedir.¹³⁷

Oyalayıcı eğlendirici roman türünde ilk göze çarpan yazar Mustafâ Luṭfî el-Menfalûti'dir.¹³⁸ Gerek yoksul oluşu gerekse başarısız bir hayat sürdürmüş olması, onun etkileyici duygusal yazılar yazmasına sebep olmuştur. **el-'Aberât** adlı eserinin girişinde sarfettiği şu ifade bir hayli ilginçtir.

*"Dünyada umutsuz, yoksul ve zülme uğramış pek çok insan vardır. Benim gibi umutsuz bir insanın bu kötülükleri temizlemesi ve ezilen zülme uğrayan insanları kurtarması mümkün değildir. Bir taziye ve teselli görevindeki bu gözyaşlarımdan başka onlara verebileceğim bir şey yoktur."*¹³⁹

el-Menfalûti, edebî makaleler ve mersiyeler gibi telif türü eserler vermesinin yanı sıra daha çok çeviri¹⁴⁰ ve adaptasyonda şöhret kazanmıştır.

Çeşitli periyodiklerde yayımladığı daha çok toplumun değişik çarpık yönlerini konu edinen gözlemlerini ve denemelerini bir süre sonra **en-Nazarât** (Bakışlar) ve **el-'Aberât** (Gözyaşları) adlı iki eserde toplamıştır. Hikaye türündeki bu yazıları, çağdaş Mısır edebiyatında hikaye sanatının ilk denemeleri olarak kabul edilmektedir.¹⁴¹

en-Nazarât üç bölümden oluşmaktadır. Kendisine ait **el-Müeyyed** adlı gazeteye yazdığı çeşitli konulara ait edebî makaleleri içerir. **el-'Aberât** ise çeviri ve

¹³⁶ Aynı eser, s.15.

¹³⁷ Aynı eser, s.15-16.

¹³⁸ Hakkında detaylı bilgi için bkz. *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.227-234; *Neş'etu'n-Nesri'l-Ḥadîs*, s.184-273; *Taṭavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.184-189.

¹³⁹ *el-İtticâhâtul-Edebi'l-'Arabî*, s.21.

¹⁴⁰ Yaptığı çeviriler için bkz. Yirminci Yüzyılda Mısır (çeviriler) bölümüne.

¹⁴¹ *Tâḥâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.17; *Taṭavvuru'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.192.

tefif tûrû hikayeleri içêrir.¹⁴²

Menfalûti, gerek daha önce özellikle Fransız edebiyatından yapılmış çevirileri gerek kendi isteği üzerine çağdaşlarının yaptığı çevirileri alıp Mısır dili ve kültürüne uyarlamıştır. **el-'Aberât'**taki bir çok hikaye bu şekilde Batı hikayelerinden yapılmış uyarlama çalışmalarıdır.¹⁴³

Menfalûti'nin daha çok romantizm edebiyatından çeviri ve uyarlamalarda bulunuşunu dönemin şartlarına bağlamak gerekir. Çünkü bu dönemde halk işgal, yoksulluk, geçim uğraşısı, bilgisizlik, hastalık gibi problemlerle karşı karşıyadır.¹⁴⁴

Hâmid Hafni Dâvud, O'nun çağdaş nesirde yeni klasik ekolün öncüsü olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴⁵

Dönemin ünlü yazarı olan el-Menfalûti yaygın bir okuyucu kitlesine sahipti.¹⁴⁶ Bunda onun dile hakimiyeti, eski ve yeni ortasında bir üslup kullanması, cümlelerin müziksel değerine uyması, secili ve müteradif ifadeler kullanmasının rolü büyüktü. Kendisine has kıvrak üslubu ve ergenlik çağına uygun duygusal konularıyla Necîb Maḥfûz'un da içinde bulunduğu genç kesimin ilgisini çekmişti.

Eserlerinde toplumdaki çarpıklıkları, sosyal ilişkilerdeki vefasızlığı, ümitsizlik ve ihanet gibi konuları işlemekteydi.¹⁴⁷ Daha sonra da değineceğimiz gibi, el-Menfalûti, aralarında Maḥfûz'un da bulunduğu pekçok yazarı etkilemiştir. Bu yazarlar onun ağlayarak okudukları ve taklit ettikleri eserleriyle edebiyata aşık olmuşlar.¹⁴⁸

Şimdiye kadar kısaca ifade ettiğimiz bütün eserler, değişik yönlerden roman oluşumuna katkıda bulunmuş çalışmalarıdır. Ancak romanda olması gereken bütün özellikleri bünyesinde taşımamışlardır. Bunlar yoğun emek mahsulü olmalarına rağmen tam yaratıcı kompozisyon türünde hikayeler sayılmazlar.¹⁴⁹

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, Batı edebiyatından direk etkilenmeden hikaye türünde bazı eserler verilmeye başlandı ki bunlar daha çok roman sanatına yakın olan hikayelerdi.¹⁵⁰

Zaman, mekan, vaka, kahramanlar, tez gibi roman öğelerini bünyesinde büyük ölçüde barındıran gerçek anlamda ilk Mısır romanı, içinde realist, romantik, sosyal, psikolojik, trajik ve pastoral unsurlar bulunan Muḥammed Ḥuseyn Heykel'in **Zeyneb** adlı romanıdır.¹⁵¹

¹⁴² *Târîḥu'l-Edebi'l-'Arabî*, s.462.

¹⁴³ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.229; *Târîḥu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.89; Batı dili ve kültürünü çok iyi bilmediğinden başkasına tercüme ettiriyor. *Tatâvvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.184.

¹⁴⁴ *Târîḥu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.89.

¹⁴⁵ Aynı eser, s.89.

¹⁴⁶ "*Ḳırâ'at fi'l-Mükevvinât*", s.62.

¹⁴⁷ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.229.

¹⁴⁸ "*Ḳırâ'at fi'l-Mükevvinât*", s.62.

¹⁴⁹ *Târîḥu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.161.

¹⁵⁰ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mıṣriyyi'l-Ḥadîs*, s.169.

Pek çok eleştirmenin görüşü bu şekilde olmakla birlikte, Yûsuf Hasan Nevfel gibileri **Zeyneb**'den önce aynı özelliklere sahip başka çalışmaların da bulunduğunu ileri sürmektedirler¹⁵²

Zeyneb adlı romanın kısaca özeti şu şekildedir:

"Bir köy ağasının oğlu olan Hamid, Kahire'de öğrencidir. Ve tatillerini köyde anne-babasının yanında geçirir. Amcasının kızı olan 'Azîze ile mektuplaşma biçiminde bir gönül macerasına girer. Fakat 'Azîze, anne-babası tarafından bir başkasıyla evlendirilince, Hamid bu sefer teselliye, babasının pamuk tarlalarında çalışan Zeyneb adlı oldukça güzel bir köylü kıızıyla duygusal ilişkiye girmekte arar. Ancak Zeyneb, idealindeki kız tipine uymadığı için köyü terkederek Kahire'ye geri döner. Bu arada Zeyneb, pamuk işçilerinin ustabaşısı durumunda olan İbrahim adında bir delikanlıya aşık olur. Bu delikanlı, oldukça fakirdir ve başlık parası ödeyebilecek durumda değildir. Bu yüzden Zeyneb, daha sonra, anne-babası tarafından kendisi için seçilen ve istenen başlık parasını ödeyebilecek güçte olan Hasan adlı bir delikanlıyla evlendirilir. Böylece her üçü, geleneklerinin kurbanı durumundadır. Zeyneb, aşığına karşı olan duyguları ile, kocasına karşı olan sorumlulukları arasında bocalamaktadır. Buna rağmen, nazik ve müşfik bir koca örneği gösteren Hasan'a karşı, iyi bir kadın olabilmek için elinden geleni yapmaktadır. Bu arada İbrahim, hayli yoksul olduğundan paralı askerlikten yararlanamaz ve askere alınarak Sudan'a çarşımaya gider. İbrâhîm'in bu ayrılığı Zeyneb'i oldukça etkiler ve üzüntüden vereme yakalanır, bir süre sonra da ölür. Ölüm anındaki tablo, trajik oluşu kadar romantiktir de. Zeyneb'in elinde, gerçek aşığı İbrâhîm'in mendili vardır ve bu mendille birlikte gömülmeyi istemiştir."¹⁵³

Yazar, eseri basım tarihinden önce hukuk alanında doktora yapmak üzere gittiği Paris'te 1910 nisanında yazmaya başlamış 1911 yılının mart ayında bitirmiştir. Romanın büyük bir bölümünü Paris'te diğer bölümleri ise Londra ve Cenevre'de yazmıştır.¹⁵⁴

Heykel, daha çok başta romantik romanlar olmak üzere Fransız kültüründen etkilenmiştir. Öyleki Seyyid Hâmid en-Nessâc, eseri Alexandre Dumas'ın **Kamelyalı Kadın** adlı eserine benzetmektedir.¹⁵⁵

¹⁵¹ *Mısır Romanının Doğuşu ve Muhammed Huseyn Heykel'in Zeyneb Adlı Romanının Tetkiki ve Tahlili*, s.154; Daha fazla bilgi için bkz.aynı eser, s.77-160; *Ta'atavvuru'r-Rivâye*, s.322-337; *Dırâ-sât fi'r-Rivâye*, s.22-51; *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.68-72.

¹⁵² Yûsuf Hasan Nevfel, Heykel'den dört yıl önce doğan Tâhir Hakkî'nin *Azrâ'u Denşuvay* adlı eserini *Zeyneb*'ten altı yıl önce kaleme aldığını, her iki eserin de Mısırlı bir çiftçinin hayatını konu edinmekle aralarında büyük benzerlik bulunduğunu *Zeyneb*'in daha gerçekçi Azra'nın ise daha çok romantik olsa da yazarların birbirine benzediğini ifade etmektedir. *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.58.

¹⁵³ *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.19.

¹⁵⁴ *Zeyneb*, s.7; *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.83; *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.173.

Trajik sonu olan aşırı saf ve hassas bir aşkın öyküsü olan eser, büyük ölçüde mübalağa ve romantizm kokmaktadır.¹⁵⁶

Romanın değerini sürekli kılan hususlar; Heykel'in Arapça'nın roman anlatımı üslubuna sokulması için gösterdiği çaba ve halk dilini, anlatım ve diyaloglarda kullanmasıdır.

Aslen bir avukat olan Heykel'in romanı ilk basımında Mısri Fellâh (Çiftçi Bir Mısırlı) şeklinde takma bir ad kullanması ve kitabına roman demeyip **Menâzır ve Ahlâk Rifîyye** (Köy Ahlakı ve Görünümleri) demesi, bizim yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, Mısır'daki roman anlayışı hakkında bazı fikirler edinmemizi sağlamaktadır. Roman anlayışı henüz oturmuş değildir. Romanla uğraşmak abes kabul edilmektedir. Üstelik (kahramanları) Mısırlı olan kişilerin aşk maceralarını konu edinmesi Heykel'in eserinde kendi adını kullanmasına sebep olmuştur. Ancak toplumdaki değişen şartlar sonucunda yaklaşık onbeş yıl sonra yapılan ikinci baskıda Heykel'in kendi adını ve **Zeyneb** ismini kullandığını görmekteyiz. Aslında yazar, üç baskıdan fazlasını düşünmüyordu, ancak şöhreti öylesine yayıldı ki eserin ondan fazla baskısı yapıldı.

Heykel, eserde köy hayatını kırsal kesimi, köylüleri duygularını hoş bir üslupla uzun uzadıya anlatmıştır. Her ne kadar Gibb, romanın bu tasvirlerle şişirilmiş olduğunu, aslında konunun böylesi uzun bir ürün vermek için yetersiz kaldığını ifade ediyorsa da¹⁵⁷ sıla hasretiyle yanıp tutuşan bir doktorant için bu normal karşılanmalıdır. Özellikle geldiği Paris gibi büyük şehirleri sıkıntı ve problemleriyle karşılaştıktan sonra trafik, gürültü ve stresten uzak doğayla başbaşa kalabildiği köy hayatını daha da özler olmuştu. Yazar, **Zeyneb**'i kaleme alışındaki yegane itici faktörün bu özlem duygusu olduğunu ifade ediyor.

*"Beni bu eseri yazmaya iten şey sanıyorum sadece vatana özlem duygusuydu. Bu duygu olmasaydı bir harf bile yazamazdım ve eser ortaya çıkmazdı. Onu yazmaya başladığımda Paris'te bir öğrenciydim. Geride bıraktığım vatanımdaki hatıralarım gözümde her canlanışında üzüntü (hüzün) ile karışık tatlı bir özlem duyuyordum."*¹⁵⁸

Ayrıca ilk romanın çıkışına sebep olan bu özlem, milliyetçi bir ruhun da oluşmuş olduğunun göstergesidir.¹⁵⁹

'Alî er-Râ'î, Heykel'in romantizm yazarlarına uyarak eserinde Mısır köyünü, roman kahramanı olarak almış ve onun üzerine canlı duygular ve mülahazalar süslemiş olduğunu söylemektedir.¹⁶⁰

Çağdaş Mısır romanının başlangıç noktası olan Zeyneb romanı, daha son-

¹⁵⁵ *Bânûrâmâ*, s.58; *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mıṣriyyi'l-Ḥadîṣ*, s.173.

¹⁵⁶ *Bânûrâmâ*, s.58.

¹⁵⁷ *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.64.

¹⁵⁸ *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye ile'l-Âlemiyye*, s.15.s

¹⁵⁹ Aynı eser, s.15.

¹⁶⁰ *Dırâsât fi'r-Rivâye*, s.38.

raki yazarları büyük ölçüde etkilemiş bir öncü roman hüviyetindedir.

Esas konumuz olan Maḥfûz'un toplumcu gerçekçi romanlarına en yakın ilk Mısır romanı da bu romandır. Bundan dolayı üzerinde daha fazla durmayı uygun gördük.

Eserin diğer bir önemli özelliği de Kâsım Emîn gibi Mısırlı modernistlerin kadın özgürlüğünü isteyen tavırlarını yansıtmış olmasıdır.

Zeynebin diline baktığımızda daha sonra ne Tâḥâ Hüseyn'de ne de Necîb Maḥfûz'da gördüğümüz halk diliyle karşılaşmaktayız. Özellikle diyaloglarda halk dili kullanılmıştır.

Heykel son yıllarında daha önce gençlik yıllarında yazdığı **Zeyneb** kadar şöhret bulmamış bir eser daha kaleme alır. **Hakezâ Hulikat** (Böyle Yaratılmış).¹⁶¹

Heykel'in **Zeyneb** adlı romanından sonra Mısır'da ortaya çıkan ilk roman olarak İsa' Ubeyd'in **Süreyyâ** adlı eseri gösterilmektedir.¹⁶²

Roman aslen Şamlı olan Süreyyâ adında Hristiyan bir kızı konu edinmektedir. Kız İskenderiye'de oturan yoksul bir ailenin çocuğudur. Ailesinin yoksulluğuna rağmen Fransız okullarında okumuş ve büyük bir başarı elde etmiştir. Bu arada zengin, rahat ve modern bir hayat sürdürmek ister. Bunun da ancak zengin biriyle yapılacak evlilikle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Zengin birini aramaya başlar. Halasının uygun gördüğü bir gencin evlilik teklifini fakir olduğu için reddeder. Nihayet bir zenginle evlenir. Ancak bu genç zengin, uçar ve mace-raperest bir kişiliktir. Diğer taraftan reddolunan genç, bir dükkan açmış kısa zamanda zengin olup Süreyyâ'nın sevgisini kazanmayı düşlemektedir.¹⁶³

Zeyneb'in ikinci baskısıyla başlayan çağdaş Mısır romanı daha sonraki kuşak yazarları tarafından gerek şekil açısından gerekse içerik açısından geliştirildi.

Fâtıma Mûsâ, bu yazarları otuzlu ve önceki yıllardakileri birinci kuşak kırklı ve ellili yıllardakileri de ikinci kuşak olarak sınıflandırmaktadır. Birinci kuşakta Heykel, Maḥmûd Teymûr, Tâḥâ Hüseyn, el-Mâzinî, Tevfîku'l-Hakîm, Tâhîr Lâşîn, 'Abbâs Maḥmûd el-'Akḳâd, ikinci kuşakta kırklı yıllarda Maḥfûz, 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh ve Yûsuf es-Sibâ'î, ellili yıllarda ise İhsân 'Abdu'l-Kuddûs, Fethî Gânem, 'Abdu'r-Rahmân eş-Şarkavî, Yûsuf İdrîs ve Servet Abazâ yer almaktadır.¹⁶⁴

Biz burada önce birinci kuşak yazarların romanlarına daha sonra içinde Necîb Maḥfûz'un da bulunduğu ikinci kuşağın kırklı yıllardaki yazarların romanlarına değineceğiz. Ellili yıllardaki romancılara ise konumuz dahilinde olmadığı için yer vermeyeceğiz.

Yazarlar ve romanlarını sıralarken yazarların ilk romanlarının ortaya çıkış

¹⁶¹ *el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.520.

¹⁶² *el-Edebu'l-Kaşasî ve'l-Mesrahî*, s.116.

¹⁶³ Aynı eser, s.116-118.

¹⁶⁴ *Fi'r-Rivâye*, s.26-27; Bu konuda bkz. *el-Kışsa ve'r-Rivâye Beyne*, s.50-57; "*Kalbu'l-Leyl*", s.56.

tarihlerini esas aldık.

Gözleri görmemesine rağmen Arap edebiyatında büyük şöhret kazanmış 'Amîdu'l-Edeb lakaplı Tâhâ Huseyn¹⁶⁵ de roman türünde bazı eserler vermiştir. Belki de en önemlisi bizce **Zeyneb**'in ikinci baskısıyla kısmen yerleşen roman anlayışının tam olarak yerleşmesini sağlayan otobiyografik türde **el-Eyyâm** adlı eserdir.¹⁶⁶ Bu 1929'da yayımladığı birinci cildin akabinde 1939'da ikinci cildi yayımlar.¹⁶⁷

Tâhâ Huseyn, bu eserinde ondokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarındaki Mısır toplumunu değişik yönleriyle gözler önüne serer.

Arap edebiyatında orijinal bir deneme olan **el-Eyyâm**'ın, J.J.Rousseau'nun itirafları model alınarak yazıldığı söylenmektedir.¹⁶⁸

Eser güzellik ve mükemmeliyet açısından Gide, Rousse ve Chateaubriand gibi ünlü Batı edebiyatçıların yazdıklarından geri kalmayan anılardan oluşmaktadır.¹⁶⁹

Yazar kendisini anlattığı **el-Eyyâm** adlı romanın ilk sayfalarında çok çocuklu bir ailedeki bir kör çocuğun anne-baba şefkatiyle dış dünyaya açılmasını, ilk öğreniminde çektiği sıkıntıları dile getirir. Daha sonra kardeşlerinin ölümünün ailede bıraktığı izleri, Ezher'deki eğitimini ve çektiği sıkıntıları ihmal edilmesini anlatır. Bütün bunları sanki aklında bir fotoğraf makinesi varmışçasına aynen alabilmekteydi. Sekiz yıllık yorucu ve sıkıcı Ezher hayatından sonra yeni açılan Kahire Üniversitesine geçişi ve oradaki modern öğrenimiyle eserini noktalar.¹⁷⁰ Kısmen kendi hal tercümesi olan diğer bir romanında (Edîb) Kahire'deki üniversitede tanıştığı genç bir Mısırlı aydının hikayesini anlatır. (Birinci tekil şahıs olarak hikayeyi anlatan) yazar, hikayenin kahramanını tanımaya başladığında her ikisinin de aynı köyde olduğunu ve aslında birbirlerini çocukken tanıdıklarını öğrenir. Bu belki de romanın kahramanının aslında Tâhâ Huseyn'in ikinci kişiliği olduğuna bir imadır. Kahramanın adı olan Edîb, aynı zamanda romanın da adıdır. Tâhâ Huseyn'in kahramana, onun, Mısır'ın yeni aydınlarını temsil ettiğini belirtmek amacıyla bu adı verdiği oldukça açıktır. Edîb, geleneksel yaşam tarzından sıyrılmış ve Avrupa kültürünün cazibesine kapılmıştır. Kahire Üniversitesinde göze çarpan bir öğrenci olması dolayısıyla öğrenimini tamamlamak üzere Fransa'ya gönderilebilecektir, ancak sadece bekar öğrenciler gidebilmektedir. Edîb ise evlidir. Bu yüzden Edîb karısını boşar ve yurt dışına çıkmak için bir engeli kal-

¹⁶⁵ Yazar ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.277-287; Tâhâ Huseyn, *Hayatı, Eserleri ve Edebiyatta Eski-Yeni Anlayışı*; Tâhâ Huseyn ve *Üç Romanı* (Basilnamış Doktora Tezi).

¹⁶⁶ *Tatavvuru'r-Rivâye*, s.302-321.

¹⁶⁷ *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s.513.

¹⁶⁸ Tâhâ Huseyn ve *Üç Romanı*, s.9.

¹⁶⁹ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.284.

¹⁷⁰ Aynı eser, s.284-285.

maz.Edib, Fransa'da, ahlaki yönden bazı tereddütlere kapılır, kendisini kadın ile erkek arasında serbest sosyal ilişkinin herkes tarafından kabul edildiği bir toplumun içinde bulur. Tekrar tekrar aşk ilişkilerine girer ve akademik programı üzerinde pek durmaz. Edibin endişesi daha da artar; ona göre Paris en önemli noktadır ve Avrupa medeniyetinin özüdür, şimdi ele geçirilme veya harap edilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Edib, endişeleri altında ezilmekte ve sonunda akıl hastahanesine kaldırılmaktadır.¹⁷¹

Bu romanda hakim olan ümitsizlik, elbette sadece Tâhâ Huseyn'in kahramanına özgü değildir; Mısır romanlarında genç aydın tipleri pek çoğu, maneviyat ve zihin bakımından bocalamakta, ümitsizliğe düşmektedirler.¹⁷²

Tâhâ Huseyn'in diğer bir eseri **el-Eyyâm** ve **Edib**'e nazaran daha çok roman kokan **Du'âu'l-Karavân** (Kervan Kuşunun Duası) adlı romandır.¹⁷³ Yazar burada Kervan kuşunun roman kahramanlarıyla acıları paylaşmasını konu etmiştir. Ayrıca bedevi, çiftçi ve memur olmak üzere Mısırlıların hayatını tasvir etmiş, eğitimle ilgili problemlerini dile getirmiştir.¹⁷⁴

Roman, bir mühendisle onun evinde hizmetçi olarak çalışan bedevi geleneklerine sahip fakir bir kız arasındaki garip bir ilişkinin hikayesidir. Romanın kahramanı olan bu kızın ablası da daha önce, zengin uçarı ve genç bir kişi olan bu mühendisin evinde çalışmıştı. Mühendis onu iffal etmiş, hamile kalınca da mühendisin evini terketmiş ve bedevi törelerine göre hareket ederek ailesinin şerefini korumak isteyen dayısı tarafından öldürülmüştür. Genç kızın bir arzusu vardı; o da ablasının başına getirdiği felaketten dolayı mühendisten intikam almaktı. Ancak hizmetçi olarak mühendisin evine geldiği zaman, mühendis ona sınırlılaşım aşık oldu. Kız, ilk önce aşağılayarak onu reddetti. Ama yavaş yavaş ve büyük bir duygusal iç çekişmeden sonra mühendisin aşkına karşılık verdi. Sonunda aşk, nefrete, sınıf farkına üstün geldi ve her ikisi uygun bir biçimde evlendi.¹⁷⁵

Du'âu'l-Karavân ile **Edib** arasında bir karşılaştırma yapmak istersek; **Du'âu'l-Karavân**'da Amine'nin Kervan kuşu ile yaptığı konuşmada romantik bir ilişki vardır. Sağlam şiirsel bir ilişki, oysa **Edib** adlı roman dağınık olup ifade olgunluğu bakımından eksiktir. Çünkü Edibin karakterini, tahlile yer vermeden yazarın hayatından kesitler vermektedir. Kahraman isimlidir. Cinnet geçirdiğinden intihar eder. Fakat nasıl cinnet geçirdi? Sebebi nedir? Bilemiyoruz. ancak romanının eserini bitirmek istediğini anlamaktayız.¹⁷⁶

¹⁷¹ *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.65; *el-Edebu'l-Kaşâşî ve'l-Mesrahî*, s.139-143.

¹⁷² *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.65; Daha fazla bilgi için bkz. *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*.

¹⁷³ *Tatavvuru'r-Rivâye*, s.135-152.

¹⁷⁴ *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Mu'âşır*, s.283; Daha fazla bilgi için bkz. *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı; Bânûrâmâ*, s.79-81.

¹⁷⁵ *Modern Mısır Romanın Bazı Özellikleri*, s.66.

¹⁷⁶ *Bânûrâmâ*, s.70.

Necîb Maḥfûz'un da okuyup etkilendiği üç kuşak içerisinde bir aile hayatını konu etmede ilk eser olan **Şeceretu'l-Bûs** (Umutsuzluk Ağacı), yoksul kesimin çektiği sıkıntıları konu edinmektedir.¹⁷⁷

Necîb Maḥfûz, aynı tarzı, **es-Sûlâsiyye** adlı üçlemesinde kullanmış, tarih olarak da Tâḥâ Huseyn'in bıraktığı yerden başlamıştır.¹⁷⁸

1931 yılında İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî tarafından hal tercümesi tarzında üçüncü bir eser verilir. **İbrâhîm el-Kâtib**.¹⁷⁹ Romanın kısaca özeti şu şekildedir:

*"Romanın kahramanı İbrâhîm el-Kâtib, eşi ve bir çocuğuyla mutlu bir hayat sürdürürken ansızın eşi ölür. İbrâhîm hastalanır. Hastaneye kaldırılır. Orada kendisine bakan hemşireye aşık olur. Sonra köyüne döner. Daha önce birbirlerini sevdikleri teyzesinin kızı Şuşu ile karşılaşır. Eski aşkları tazelenir. Ancak kızın ablası henüz evlenmemiştir. Ağırılığınca altın da verse adet olduğu üzere küçüğün büyüğü beklemesi gerek. Buna son derece üzülen İbrâhîm, Lüksor'a gider. Orada adı Leylâ olan güzel ve modern bir bayanla tanışır. Kısa zamanda birbirlerini severler. Ancak kader bu sefer de gülmez. Leylâ başkasıyla evlenir. O ise annesinin seçtiği Semra adlı kızla evlenmek zorunda kalır."*¹⁸⁰

Daha sonra göreceğimiz gibi pekçok romanda yazarlar kendilerini tasvir etmişlerdir. Şimdiye kadar gördüğümüz hal tercümesi tarzındaki üç eserde de yazarlar bizzat kendilerini anlatmışlardır. Heykel **Zeyneb**'te Hâmid'le, Tâḥâ Huseyn **el-Eyyâm**'da el-Fetâ ile, el-Mâzinî, **İbrâhîm el-Kâtib**'de İbrâhîm'le sembolize edilmişti.¹⁸¹

Pekçok Batı yazarın psikanalitik (ruhi tahlil) eserlerini okuyan el-Mâzinî, eserlerinde daha çok erkek ve kadınların psikolojik yönlerini işlemiştir.¹⁸²

Yazar, bu çalışmasında bazı geleneklere karşı çıkarken, romandaki şahısların, dini inançlar bakımından Zeyneb'dekilerden daha özgür oldukları dikkati çeker. Kilpatrick'in de ifade ettiği gibi, Heykel'e göre din, hala sosyal kontrolü sağlama özelliğini başarılı bir biçimde sürdürürken, onyediyıl sonra el-Mâzinî'nin kaleminde, aydın kesim, en azından hal ve hareketleriyle kendilerini dinin sınırlamalarından kurtarmış gibi görünüyorlar.¹⁸³

Dönemin ünlü simalarından Tevfîku'l-Hakîm de kendinden önceki yazarlar gibi çeşitli yollarla kendisini anlattığı bir dizi roman yazmıştır. Yazar, **'Avdetu'r-**

¹⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Tâḥâ Huseyn ve Üç Romanı; el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne, s.109-119.

¹⁷⁸ Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri, s.68.

¹⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz. Tatavvuru'r-Rivâye, s.338-359; Dırâsât fî'r-Rivâye, s.71-94.

¹⁸⁰ el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır, s.266-267.

¹⁸¹ el-İtticâhu't-Ta'bîrî fî Rivâye Necîb Maḥfûz, s.144.

¹⁸² el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır, s.210.s

¹⁸³ Tâḥâ Huseyn ve Üç Romanı, s.22.

Rûh (Ruhun Dönüşü)¹⁸⁴ adlı romanında Kahire'de akrabaları ile birlikte yaşayan Muhsin adında bir öğrenci, '**Uşûr mine's-Şark** (Doğulu Bir Serçe)'da¹⁸⁵ eğitimini tamamlamak üzere Paris'e giden bir önceki romanın kahramanı Muhsin ve **Yevmiyyât Nâib fi'l-Eryâf** (Bir Savcının Kırsal Bölgelerdeki Günlüğü) adlı romanda da kırsal kesimde oniki günlük anısını sunan bir savcı olarak görünmektedir. Bundan dolayı 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, bu romanları biyografik romanlar kategorisine sokmaktadır.¹⁸⁶

Tevfîku'l-Hakîm, '**Avdetu'r-Rûh** ile, bir ailenin portresini vermede tam olarak başarı sağlayan ilk romancı sıfatını kazanır.¹⁸⁷

Yazar, bu eserini Mısır halkının hürriyet uğrunda verdiği mücadeleyi tasvir edebilmek için kaleme almıştır.¹⁸⁸

Roman, Kahire'de yaşayan bir köylü ailesinin hayatını konu edinir. Kahramanlar; Hanefî adında bir öğretmen, adı Abduh olan ve mühendislikte okuyan Hanefî'nin kardeşi, bunların ismi Zennuba olan kızkardeşleri, bütün bunların kuzeni yüzbaşı Selim, daha sonra bunlara katılan adı Muhsin olan bir lise öğrencisi ve hizmetçi Mebrûk. Bütün bu grup Seyyide Zeyneb semtinde bir evde oturuyorlar. Birlikte yiyorlar, içiyorlar, birlikte uyuyorlar. Birlikte seviyorlar. Aynı kıza aşık oluyorlar. Bu kız, komşu kızı Seniyye'dir. Ancak gerçek aşka Muhsin tutulur.¹⁸⁹

el-Hakîm, '**Uşûr mine's-Şark**'ta daha önce Tâhâ Hüseyn'in **Edîb** adlı romanında karşımıza çıkan Avrupa'daki Arap öğrenci konusunu işlemektedir. el-Hakîm'in bu romanı maneviyatçı Doğu ile maddeci Batı arasındaki tezadı çok iyi gören bir çalışma olarak değerlendirilir.¹⁹⁰

Yevmiyyât Nâ'ib fi'l-Eryâf'ta ise, Mısırlı köylülerin, eskiden kalma geleneklere uygun olarak, bürokrasi ve yargı mekanizmasının onları önlemek için çeşitli yollara başvurmasına rağmen sürdürdükleri hayatı tasvir eder.¹⁹¹

Hakîm, eserde olayları ve karakterleri alaycı bir üslup kullanarak ele almış ideal köylü ile gerçek Mısır köylüsü arasındaki tezadı gerçekçi ve canlı olarak ortaya koymuştur.¹⁹²

Asıl mesleği mühendislik olan Maḥmūd Ṭāhir Lāşin'in **Havvâ bilâ Âdem** (Ademsiz Havvâ)¹⁹³ adlı romanı, sosyal eleştiriyi konu edinerek, okuyucuyu, fakir

¹⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz. *Taṭavvuru'r-Rivâye*, s.376-399; *Dırâsât fi'r-Rivâye*, s.5-21.

¹⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. *el-Edebu'l-Kaşâşî ve'l-Mesrahî*, s.174 ve sonrası.

¹⁸⁶ *Taṭavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.372 ve sonrası.

¹⁸⁷ *Tâhâ Hüseyn ve Üç Romanı*, s.22.

¹⁸⁸ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.289.

¹⁸⁹ *el-Edebu'l-Kaşâşî ve'l-Mesrahî*, s.231 ve sonrası.

¹⁹⁰ *Tâhâ Hüseyn ve Üç Romanı*, s.23.

¹⁹¹ Aynı eser, s.24.

¹⁹² *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.292.

¹⁹³ Daha fazla bilgi için bkz. *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.85-86; *Taṭavvuru'r-Rivâye*, s.265-282; *el-Edebu'l-Kaşâşî ve'l-Mesrahî*, s.63,202 ve sonrası.

tabakanın sorunlarıyla karşı karşıya getirir.¹⁹⁴ Kısaca ifade edersek roman, yoksul ve kimsesiz fakat anneannesi tarafından iyi bir eğitim görmüş Havvâ adında bir genç kızın piyano öğretmeni olarak girdiği evin oğlu Remzi'ye olan duygusal yaklaşımını, evlilik umutlarını, ancak Remzi'nin bir başkasıyla evlenmesi sonucunda kendini zehirleyerek hayatına kıymasını anlatır.

Hikaye alanında ün kazanmış Maḥmūd Teymūr¹⁹⁵ **el-Atılâl** (Harabeler) ve **Nidâ'u'l-Mechûl** (Bilinmeyenin Çağrısı), **Selvâ fî Mehîbî'r-Rîh**, **Kleopetra fî Hân el-Halîlî**, **Şumrûh**, **İle'l-Likâ Eyyühe'l-Hubb** (Hoşçakal Ey Sevgi), **el-Mesâ-bîhu'z-Zurek**¹⁹⁶ adlarında yedi roman kaleme almıştır. Bunların ilk ikisi meşhurdur.

el-Atılâl adlı romanda yazar, zengin bir aileye mensup genç bir delikanlının aile, çevre ve çeşitli sosyal şartların etkisiyle nasıl bozulduğunu ve hayatının nasıl harebeye dönüştüğünü anlatır.¹⁹⁷

Bu romanıyla Teymūr, ailenin ve çevrenin birey üzerindeki etkisini ve bireyi ne denli davranış bozukluğu içerisine itebileceğini anlatmaya çalışmaktadır. Teymūr'un romanı, dönemindeki kadınların nisbeten özgür olduklarını yansıtmaktadır. Ancak, bu aşamada Teymūr, genç kızların serbest oldukları zaman, kendilerini iyi sonların beklemediğini ima eder gibidir. Fethiye, özgürlüğün bir sonucu olarak Sami'ye teslim olmuş, aynı şekilde Tehanî de Sami ile gayri meşru ilişkiye girmiştir.¹⁹⁸

Kadının gerek etkileyici olması gerekse o günkü durumu, romanlarda çokça işlenmesine neden olmaktadır.

Teymūr, olayları bir Lübnan tatil köyünde geçen **Nidâ'u'l-Mechûl** adlı romanında , başından geçen bir olayı anlatırken, geleneksel edebiyatta bulunan, hayal mahsulu garip motiflere de yer vermektedir. Mendûr'un, gerçekçi bir romanın güzel bir örneği olarak değerlendirdiği bu romanın, özellikle çeyrek asır çölde yalnız başına bilinmeyen bir şatoda yaşayan Yûsuf es-Sâfî ile ilgili bölümleri gerçekçilikle uzaktan yakından hiç ilintili görülmemektedir. Bununla birlikte, çöldeki bu bilinmeyen şatoya ulaşıncaya kadarki olaylarda her şeyin makul bir çatıda oluşturulduğu, karakterlerin başarılı bir biçimde çizildiği farkedilir. Bu başarı, Teymūr'un romanına bizzat yaşadığı tecrübesini konu olarak seçmesinin rolü büyüktür.¹⁹⁹

İlk psikanalitik eser 1939'da yayımlanan Maḥfûz'un da okuyup etkilendiği

¹⁹⁴ *Ṭâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.24.

¹⁹⁵ Hakkında detaylı bilgi için bkz. *Maḥmūd Teymūr ve Mısır Hikayeciliğindeki Yeri; el-Edebu'l-Kaşaî ve'l-Mesrahî*, s.55-56; *el-Funûnu'l-Edebiyye*, s.500-505; *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.87-98.

¹⁹⁶ *el-Edebu'l-Kaşaî ve'l-Mesrahî*, s.56.

¹⁹⁷ Aynı eser, s.129.s

¹⁹⁸ *Ṭâhâ Huseyn ve Üç Romanı*, s.26,27.

¹⁹⁹ Aynı eser, s.27; Konuyla ilgili bilgi için bkz.*el-Edebu'l-Kaşaî ve'l-Mesrahî*, s.191-202.

hatta **es-Serâb** adlı eserinde taklit ettiği 'Abbâs Maḥmûd el-'Akkâd'ın²⁰⁰ **Sara** adlı eseridir.²⁰¹ Romanın konusu kısaca şu şekildedir: *Humâm adında bir gençle Sara isminde güzel bir bayan, Mariana diye adlandırılan bir terzi dükkanında karşılaşır ve birbirlerine aşık olurlar Humâm'ın evlenme teklifini Sara rededer. Epikür²⁰² felsefesine inanan Sara, dünyevi zevklerden gizli olarak faydalandı gibi açık olarak da faydalanmak ister. Ancak sonraları Humâm'ı sevdiğini farkeder.*²⁰³

Bu iki baş karakterin de gerisinde el-'Akkâd'ın kadın, sevgi, aşk ve kadın-erkek ilişkilerine bakış tarzıyla ilgili düşünceleri yatmaktadır.

Daha sonra gelen bütün analitik eser yazarlarında mantık yürütmede ve bir olayın sebep ile sonuçlarını açıklamada mübalağa eden el-'Akkâd'ın etkisi büyüktür.²⁰⁴

Birinci kuşak olarak adlandırılan yazarları ve eserlerini birbirleriyle karşılaştırmak istersek ortaya şöyle bir tablo çıkar: **Sara, İbrâhîm el-Kâtib, Nidâ'u'l-Mechûl, el-Atılâl ve Edîb** gibi romanlarda daha çok didaktik özellik göze çarpar. Güdümlüdür. Şekil ve yapı olarak bir romanda olması gereken bütün özellikleri taşımaz. Bunda ne bir sanat eğilimi olan ne de bir roman ekolüne bağlı olan yazarların esas meslekleri dışında roman yazmalarının büyük bir rolü vardır.²⁰⁵

el-Mâzinî ve el-'Akkâd, daha çok psikolojik eserler vermişlerdir.²⁰⁶ Bunlardan sonra gelen Tefîḳu'l-Ḥakîm, Maḥmûd Teymûr ve Necîb Maḥfûz gibi yazarlar psikanalitik eserler veren el-'Akkâd ve el-Mâzinî'den daha çok toplumsal tahlile dayanan Heykel ve Tâḥâ Hüseyn gibi yazarların eğilimi doğrultusunda hareket etmişlerdir.²⁰⁷

Kırkılı yıllarda hala tam bir bağımsızlık arayışı içerisinde olan Mısır toplumunda egemen güçlerle halk arasında maddi yönden büyük bir uçurum gözlenmekte. Nüfusun yüzde ellisi yoksulluk içerisinde olan Mısır halkı, temel tüketim maddelerinden bile yoksundur.²⁰⁸

Bütün bu olumsuz şartlar dönemin romanına malzeme teşkil etmiştir. Ancak bütün yönleriyle romana yansımamıştır. Bunda en büyük etken, henüz toplumun buna hazır olmadığı ve halk tarafından kabul edilmeyeceği düşüncesi-
dir.

²⁰⁰ Hakkında detaylı bilgi için bkz. *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.136-139.

²⁰¹ Roman hakkında detaylı bilgi için bkz. *Dırâsât fi'r-Rivâye*, s.52-70; *Tatavvuru'r-Rivâye*, s.360-375.

²⁰² Yunan filozofu Epikuros'un düşüncelerinin yaşama ilkesi yapılması, hazlara, sevinçlere yönelik bir hayatın hedef edinilmesini ileri süren öğretisi. *Türkçe Sözlük*, s.284.

²⁰³ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.221; *el-Edebu'l-Kaşâşî ve'l-Mesrahî*, s.165.

²⁰⁴ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.210.

²⁰⁵ *Bânûrâmâ*, s.71.

²⁰⁶ *Târîhu'l-Edebi'l-Ḥadîs*, s.161.

²⁰⁷ *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âşır*, s.211.

²⁰⁸ *Medḥal ilâ Târîh*, s.100,102.

Muhammed 'Abdu'l-Halim 'Abdullâh'ın **Lakîta** adlı eserine ödül verilirken 'Âdil Kâmil'in **Milîmu'l-Ekber**'iyle Necîb Maḥfûz'un **es-Serâb**'ı gözdardı edilmîştir. Gerekçe olarak toplumda yaşanan bazı gerçeklerin romanda kullanılmış olması gösterilmiştir.²⁰⁹

Bu kuşağın en belirgin özelliği, 1919 devriminden sonra yetişmiş olmaları, bir nevi bu devrimin ürünleri olup çağdaş Arap romancılığının esas gelişmesinde rol oynamış olmalarıdır. Mısır Üniversitesinden mezun olan bu kuşağın geniş kültüre sahip oluşları, romancılık alanında övgüye değer çabalar sarfetmelerini sağlamıştır.²¹⁰

Kendilerinden önceki yazarların Avrupa edebiyatından etkilenmelerine karşılık onlar roman sanatına Mısır geleneğinin damgasını vurmaya başardılar.²¹¹

Bu dönemde gelişen romantik eğilim, bireysel macera karakteri ve sanatsal olgunluğa erişilmemişlik, 1939-1952 yılları arasında yayımlananlarda göze çarpmaktadır. Romanı sanat olarak alan gerçek girişimler başlamış, sanatsal ve objektif akımlar ortaya çıkmıştır. Öyleki yazar, kendi bireysel maceralarına dayanmayıp, belirli bir akım çerçevesinde çağdaşları olan yazarların da hareket noktasını teşkil eden esaslar doğrultusunda eserlerini vermeye başlamıştır.²¹²

Bu dönemin yazarlarında, tarihten esinlenme, eserini herhangi bir akım çerçevesine oturtma, aşk ve sevgi üzerine duygusal problemleri ele alma, ya hayali olarak ya da eski efsanelerden esinlenerek, siyasi bir olayı ve moral değerleri eleştirme eğilimini görmekteyiz. Ekonomik toplumsal ve psikolojik olarak gerçek hayatı konu edinen romanlar bu dönemin sonuna doğru gözükmeye başladı.²¹³

Bu dönemde göze çarpan diğer bir özellik, bazı eserlerin basılamamış olmasıdır. Kanatımızca bunun sebebi eserlerde toplumun bütün gerçeklerinin kaleme alınmış olması ve yayımlanınca tepki görülecek oluşudur.

Mesela Ahmed 'İsâ, 1940'da yazdığı **Şar'â'l-Bûs**'u 1958'de, Luis Avad 1946-1947 tarihlerinde yazdığı **el-Ûnefâ ev Târîh Hûsn Miftâh**'ı 1966'da Beyrut'ta, Necîb Maḥfûz, 1952'de bitirdiği **es-Sûlâsiyye** adlı eserini ancak 1956-1957'de yayımlar.²¹⁴

Yazım tarihiyle yayın tarihinden hangisinin esas alınacağı konusunda her ikisinin de kendine özgü kabul gerekçeleri vardır. Yazım tarihi esas alınırsa o devrin fikri ve içtimai durumu, yayım tarihi esas alınırsa devrin suskunluğu düşünce özgürlüğünün kısıtlanmış oluşu yansıtılmış olur.²¹⁵

Bu kuşak yazarların üslubunda gazeteciliğin etkisi görülür. Ayrıca bazı

²⁰² Aynı eser, s.106.

²¹⁰ *el-Kışsa ve'r-Rivâye*, s.78.

²¹¹ *Büyük Larousse*, s.8127.

²¹² *Bânûrâmâ*, s.71.

²¹³ Aynı eser, s.71.

²¹⁴ *Medḥâl ilâ Târîh*, s.106.

²¹⁵ Aynı eser, s.106-107.

eserlerde gramer hatalarına rastlanılır.²¹⁶

Pek çok yönden Necib Maḥfûz'la benzerlik arzeden 'Abdu'l-Hâmid Cevde es-Saḥḥâr, onun gibi önce tarihi romanlar sonra da toplum gerçeklerini konu edinen romanlar kaleme almıştır.

Aḥmes Bataḥî'l-İstiklâl (1943), **Emîret Kurtubâ** (1949), **Sa'd b. Ebî Vak-kâs** (1945), devrimden sonra **Kal'atu'l-Abtâl** (1954), **es-Suhulu'l-Beyd** (1965) adlı romanlarla **Kâfiletu'z-Zemân** (1945), **en-Nikâb** (1950) ve **eş-Şâri'u'l-Cedîd** (1952) adlı toplumsal romanları yazmıştır. es-Saḥḥâr, **Kâfiletu'z-Zemân**'da Tâḥâ Huseyn'in **Şeceretu'l-Bu's** adlı eserinden etkilendiği gözlenir. **eş-Şâri'u'l-Cedîd** adlı eseri ise Maḥfûz'un **eş-Sülâsiyye**'si hacminde bir eserdir. Ondaki daha geniş bir zaman dilimini içerir. Birinci Dünya Savaşından önce başlayıp 1952 devrimine kadar devam eder. O da bir ailede üç kuşağı konu edinir. Olaylar, İskenderiye'de geçer.²¹⁷

Tarihi ve sosyal romanlar yazan diğer bir şahsiyet 'Âdil Kâmil'dir.²¹⁸

Maḥfûz'un kendisinden çok şey kazandığını söylediği Yahyâ Hakkî, başta **Kandîl Ümmü Hâşim** (Ümmü Hâşim'in Kandili) olmak üzere pek çok hikaye ve tiyatro kaleme almıştır. Eserlerinde Tâḥâ Huseyn, Necib Maḥfûz ve Tefîku'l-Hakkî gibi toplum yapısını ele almıştır. **Kandîl Ümmü Hâşim** adlı eserinde, Hz. Zeyneb semtinde mütevazî fakir bir ailenin çocuğu olarak doğan genç İsmâ'il'in hikayesini akıcı bir üslûb ve sade bir dille anlatmakta. Orta eğitimi tamamlayıp tıp eğitimi için yurt dışına gider İsmâ'il'in Avrupa'da bulunduğu sırada yeni bir kültürle karşılaşması, içine düştüğü hayret ve şaşkınlık, Avrupalı bir kızla tanışmasını, Doğu kültürü hakkında zihninde bir çok problemin oluşmasını ve kendine bir çokoş yolu bulmak maksadıyla içine düştüğü fikir çatışmalarını tüm netliğiyle sunuyor. Yazar, İsmâ'il'in eğitimi bitirip doğup büyüdüğü mahallesine geri dönmesiyle birlikte kahramanın düşüncelerini ve halkıyla olan ilişkilerini ustaca hikaye etmekte. Yahyâ Hakkî'da hikaye tekniği ön plana çıkmamıştır. Onun için önemli olan kahramanlarının hayatını, konumlarını ve günlük gidişatını olduğu gibi sunmaktır. Çevresinde gelişen olayların terkiibini vermek onun temel özelliğidir. En önemli yönlerinden biri de mahalli oluşudur. Yaşayan halk şahsiyetlerini ferdi özellik ve isimleriyle normal konuşmalarını, toplumdaki konumlarını ve ruhi durumlarını tahlil eder. Fakat kahramanlarını tahlilde bir zorlama ve sıkıcı bir hava söz konusu değildir. O'nun bazı düşünceleri şu şekildedir: "*Sanat için sanat söz konusu değildir, yazar toplumun bir parçasıdır ve onun problemlerini ortaya koymalıdır.*" "*Okuyucusu ile kaynaşan, problemlerini hissedene, vicdanını muhakeme eden ve onların coşkularıyla coşan yazar ölümsüzlüğü hak eden gerçek yazardır.*"²¹⁹

²¹⁶ *Bânûrâmâ*, s.76.

²¹⁷ Aynı eser, s.75; *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.176.

²¹⁸ Maḥfûz'un onun hakkındaki görüşleri için bkz.*Etehadde*, s.55.

²¹⁹ "*Ümmü Hâşim'in Kandilleri Söndü*", s.11.

Bu dönemde diğer yazarlardan farklı bir kimlik taşıyan Yûsuf es-Sibâ'î ve Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh daha çok romantizme yönelmişlerdir.

Yûsuf es-Sibâ'î, kendi kişiliğinden kaçıp gerçekleşmesi mümkün olmayan ütöpik bir dünya oluşturur. Yeryüzünde bulamadığını gökyüzünde bulur.²²⁰

Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh, daha çok sevgi ve aşk konusuna değinmiştir. Üslubu Sibâ'î'ninkine nazaran daha güzel ve etkilidir. Eserin sonuç kısmı ile dili hariç el-Mâzinî'den farkı yoktur.²²¹ Eserleri arasında **Lakîta** (1947), **Ba'de'l-Gurûb** (1950), **Şeceretu'l-Lublâb** (1950), **el-Veşşâhu'l-Ebyad** (1951), **Şemsu'l-Harîf** (1952)'i sayabiliriz. **Lakîta** adlı eseriyle Arap Dil Kurum ödülünü almıştır. Bunda Sibâ'î ve İhsân 'Abdu'l-Kuddûs'ta bulunmayan muhafazakarlığının etkisi büyüktür. Önceleri eserleri en çok satılan yazarların başında Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh ve Necîb Maḥfûz bulunurken sonraları Necîb Maḥfûz'un çok tutulması sonucunda aradaki oran azalmıştır.²²²

Son iki yazar Sibâ'î ve 'Abdullâh'da yoksulluk teması, romantizm akımı içerisinde ele alınmıştır. Bu yoksulluk, mesela Yûsuf es-Sibâ'î'nin **İnnî Rahîle** adlı romanında Ahmed'le Sâmiye'nin mutluluğuna gölge düşürmüş, Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh'ın **Ba'de'l-Gurûb** (Gurup Vaktinden Sonra) adlı romanında 'Abdu'l-'Aziz'in Emire'yle evliliğini engellemiştir.²²³

Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan ve özellikle tarihi konularda yazan Ahmed 'Alî Bâkeşîr, bazan sembolizme de kaymıştır. **Leyletu'n-Nehr** adlı eserinde 'Âdil Kâmil'in **Melik min Şu'â** adlı eserine yakın bir karakterde, o günkü Mısır'ın yaşanan hayatından ziyade sembolizm hakim bir psikolojik çelişkiye yer vermiştir. Eğitimde başarısız olmuş bir sanatçının hayatını konu eden bu romanda müziğe ilgi duyan bir sanatçı varlıklı bir ailenin kızıyla evlenmek ister. Ancak kendisinin yoksulluğunu sebep gösteren kızın ailesi bu evliliği onaylamaz. Çok geçmeden başka bir sanatçının kızı sevdiğini ve kızın ailesinin de evliliklerini kabul ettiğini duyar. Aştaki başarızlığının ertesinde ölür. Ruhu diğer sanatçının ruhuna geçer. O da çok geçmeden ölür. Daha sonra da kız esrarengiz bir şekilde hayata veda eder.²²⁴

Bütün bu dönemlerdeki romanları, eğitici, romantik ve gerçekçi şeklinde üç akım çerçevesinde yazar adları, ilk basım yeri ve tarihleriyle birlikte kronolojik olarak şöyle ifade edebiliriz:

EĞİTİCİ ROMANLAR

Rifâ'a Râfi' et-Tahtavî, **Tahlîsu'l-İbrîz fî Telhîş Bâriz**, Matba'at Bûlâk, Kâhire, 1834.

'Alî Mubârek, **'Alemu'd-Din** (1-4), Matbaat Cerîdeti'l-Mahrûsa, İskenderiyye,

²²⁰ *Bânûrâmâ*, s.76.

²²¹ Aynı eser, s.77.

²²² Aynı eser, s.77.

²²³ *Medhal ilâ Târîh*, s.102.

²²⁴ *Mukavvîmâtul-Kıssati'l-'Arabiyye*, s.240.

1882.

'Abdu'r-Rahmân el-Kevâkibî, **Ummu'l-Kurâ**, Matbaat Cerideti'l-Menâr, Mısır, 1902.

Ferah Anton, **el-Mudunu's-Selâse** (ed-Dîn, el-'İlm, el-Mâl), Matbaat Mecelleti'l-Câmi'a, el-İskenderiyye, 1903.

Corcî Zeydân, **Esîru'l-Muteheddâ**, Mecelletu'l-Hilâl Yay., Kahire, 1893.

Corcî Zeydân, **el-İnkılâbu'l-'Usmânî**, Mecelletu'l-Hilâl Yay., Kahire, 1911.

Muhammed el-Muveylihi, **Hadîs 'Îsâ b. Hişâm**, Matbaat Misbâhi's-Şark, 1907.

Hâfız İbrâhîm, **Leyâlî Satîh**, Matbaatu't-Terakkî, Mısır, 1906.

Maḥmûd Tâhir Hakkî, **'Azrâ'u Denşuvây**, Mecelletu'l-Minber, Mısır, 1906.

Sâlih Hamdî Hammâd, **el-Emîre Berâ'a**, Matbaat Medreset Validet 'Abbâs el-Evvel, Mısır, 1911.

Muhammed Luṭfî Cum'a, **Leyâlî'r-Rûhî'l-Hâ'ir**, Matbaat Mektebeti'l-Ma'ârif, Mısır, 1912.

'Abdu'r-Rahmân Şukrî, **el-İ'tirâf**, Matbaat Corcî 'Azzûrî, İskenderiyye, 1916.

Mustafâ 'Abdu'r-Râzık, **Safahât min Seferi'l-Hayât**, Matbaat el-Ceride, Mısır, 1914.

Emîn er-Reyhânî, **Hâricu'l-Harîm**, Matbaat Mecelleti'l-Funûn, 1917.

ROMANTİK ROMANLAR

Muhammed Huseyn Heykel, **Zeyneb**, Matbaatu'l-Ceride, Kâhire, 1932.

Tâhâ Huseyn, **Edîb**, Matbaatu'l-İ'timâd, Kâhire, 1935.

Tâhâ Huseyn, **el-Eyyâm**(1-2), Matbaat Emîn 'Abdi'r-Rahmân (birinci cild 1929), Dâru'l-Ma'ârif (ikinci cild 1939).

İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî, **İbrâhîm el-Kâtib**, Dâru't-Terakkî, Kâhire, 1931.

İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî, **İbrâhîm es-Sânî**, Matbaatu'l-Ma'ârif, el-Kâhire 1943.

'Abbâs Maḥmûd el-'Akḫâd, **Sâra**, Matbaat Hicâzî, Mısır, 1938.

Tevfîku'l-Hakîm, **'Uşûrun mine's-Şark**, Lecnetu't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1938.

Tevfîku'l-Hakîm, **Yevmiyyât Nâ'ib fi'l-Eryâf**, Lecnetu't-Te'lîf ve't-Terceme, Kahire, 1937.

Tevfîku'l-Hakîm, **er-Ribâtu'l-Mukaddes**, Matbaat Sa'd, Mısır, 1944.

Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, **Ezhâru's-Şevk**, Lecnetu't-Te'lîf ve't-Terceme, Mısır, 1948.

'Abdu'l-Hamîd es-Saḥḥâr, **Fî Kâfileti'z-Zemân**, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Mısır, 1947.

Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh, **Ba'de'l-Gurûb**, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Kâhire, 1949.

Yûsuf es-Sibâ'î, **İnnî Râhile**, Dâru Fenni't-Tıbâ'a, Mısır, 1950.

GERÇEKÇİ ROMANLAR

Muhammed Teymûr, **eş-Şebâbu'd-Dâ'i'**, el-Matbaatu's-Selefiyye, Mısır, 1922.

'İsâ 'Ubeyd, **Müzekkerât Hikmet Hanım**, Matbaatu'l-Feccâle, Kâhire, 1921.

Mahmûd Teymûr, **Nidâ'u'l-Mechûl**, Dâru'l-Mekşûf, Beyrut, 1939.

Maḥmûd Tâhir Lâşîn, **Havvâ bilâ Âdem**, Matbaatu'l-İ'timâd, Mısır, 1934.

Yahyâ Hakkî, **Kandîl Umm Hişâm**, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1944.

'Âdil Kâmil, **Milîmu'l-Ekber**, Matbaat Lecneti'n-Neşr li'l-Câmi'iyîn, Kahire, 1944.

Necîb Maḥfûz, **el-Kâhiretu'l-Cedîde**, Matbaat Lecneti'n-Neşr li'l-Câmi'iyîn, Kahire, 1945.

Necîb Maḥfûz, **Hânu'l-Hâlîlî**, Matbaat Lecneti'n-Neşr li'l-Câmi'iyîn, Kahire, 1946.²²⁵

²²⁵ Şahsiyyetu'l-Musakḳaf, s.481-483.

BİRİNCİ BÖLÜM

NECİB MAHFUZ

Hayatı

Necib Maḥfûz, Birinci Dünya Savaşından az önce dünyayı saran bir ekonomik kriz esnasında¹ 11 Aralık 1911'de² sonraları birçok roman ve hikayesine konu olacak orta tabakadan insanların yaşadığı el-Cemâliyye³ semtinde dünyaya gelir.⁴

Maḥfûz'un doğduğu yirminci yüzyıl başlarında Kahire, eski orta çağ yaşamından çıkıp modern bir Avrupa şehri görünümünü vermeye başlamıştır.⁵

Asıl adı Necib Maḥfûz 'Abdu'l-'Azîz'dir⁶ Nitekim ilk yazılarında adını böylece kullanmıştır. Ancak daha sonraları hocasının isteği üzerine babasının adı olan 'Abdu'l-'Azîz kısmını atarak sadece Necib Maḥfûz adını kullanmaya başlamış ve kendisi de bu adla ün yapmıştır.⁷ Ona Necib Maḥfûz adı, babası tarafından Kahire'nin meşhur doğum doktoru Necib Maḥfûz Paşa'nın isminden esinlenerek verilmiştir.⁸

Çocukluk yılları el-Cemâliyye ve bitişğinde bulunan ve hala sosyal bir canlılığın yaşandığı el-Ezher ve Hüseyin camileriyle Hân el-Halîlî çarşısının bulunduğu Hüseyin semtinde geçer

Henüz dört yaşındayken eş-Şeyh Buhayrî adındaki mahalle mektebine kaydolur.⁹ Daha sonra el-Hüseyniyye ilkokuluyla el-Huseyniyye lisesini bitirir.¹⁰

İlk ve orta öğrenimi sırasındaki hayatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. Ancak özellikle tarih Arap dili ve matematikte başarılı olduğu yabancı dillerde ise zayıf olduğu söylenir. Zayıf olan İngilizce'sini kuvvetlendirmek için daha sonra İngilizce'den **Mıṣru'l-Kadîma** adlı eseri Arapça'ya çevirir.¹¹

¹ *el-Kıṣṣa ve'r-Rivâye Beyne*, s.120.

² "Necib Maḥfûz ile Bir Söyleşi", s.114; Doğum tarihi konusunda kaynaklarda değişik rivayetler varsa da kendisiyle yaptığımız mülakatta kesin tarihi öğrendik.

³ Günümüzde aynı adı korumakta olup Kahire'nin merkezinde bir kenar mahalle konumundadır.

⁴ Doğduğu yerle ilgili bilgiler için bkz. *The Alley in Naguib Mahfouz*, s.41.

⁵ Aynı eser, s.41-43

⁶ 'Alî Şalk ayrıca es-Sebilci lakabını da eklemektedir. *en-Negru'l-'Arabî*, s.254; Ona bu lakap, sebil adı verilen eski çeşmelere olan yoğun ilgisinden dolayı verilmiş olduğu belirtilmektedir. Yine bir takım kaynaklarda tam adı, Necib Maḥfûz İbrâhîm Ahmed el-Bâşâ olarak ifade edilmektedir. "Aḥzân Şâhib Nobel", s.161.

⁷ "Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.2.

⁸ *Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.11.

⁹ "Necib Maḥfûz Katiben Rivâiyyen", s.116.

¹⁰ "Min A'lâmi'l-Edeb", s.56.

"Ömrümün ilk yıllarına, çocukluk yıllarına gidecek olursam Cemâliyye'deki yarı boş evimizi hatırlarım. Benden önce dört kız iki erkek olarak birbirinin ardı sıra altı kardeşim dünyaya gelmiş. Sonra dokuz yıl süreyle annem çocuk dünyaya getirmemiş. Daha sonra ben doğmuşum. Beş yaşına geldiğimde ise benimle en küçük kardeşim arasında onbeş yıl yaş farkı oluşmuştu. Biri hariç ablalarımın hepsi evlendi. Evlenmeyen ablamla ilgili evimizde geçen herhangi bir şeyi hatırlamıyorum. İki ağabeyim de evlendiler. Biri harp okuluna girdi ve görevi nedeniyle Sudan'a gitmişti.¹² Diğer kimyayı tercih etti.¹³ İşte bunlardan dolayı evde sadece anne ve babamı hatırlarım. Bunun dışında misafirler, amcam, amcamın kızı ve dışardan gelen bir takım insanlar hariç çocukluğumun geçtiği evde hayatımıza katılan bir başka insan hatırlamıyorum. Bütün çocukluğumda sanki evin tek çocuğu gibiydim. Fakat bazan kardeşlerimi evlerinde ziyaret ediyorduk. Bundandır ki onları hatırlamaya çalıştığım hep evlerindeki halleriyle anımsarım. Aramızdaki yaş farkından dolayı onlara saygı duyardım. Onlarla şakalaşmaktan, birlikte oynamaktan, takılmaktan, gülmekten mahrumdum. Kendi kendime sorardım. Acaba kardeşlerimle aynı yaşta olsaydım, onlarla ilişkim nasıl olurdu? Arkadaşlarım arasında üç yaşıt kardeş vardı, daima birlikte oynarlar, birlikte parka ve piknik yapmaya giderlerdi. Ben de onlara katılırdım. Kendi kendime sorardım. Benimle aynı yaşlarda kardeşlerim olsaydı onlar gibi mi olacaktım? Oysa ben kardeşlik duygularından yoksundum.¹⁴ Bundan dolayıdır ki **es-Sülâsiyye**, **Bidâye ve Nihâye** ve **Hân el-Halîlî** gibi birçok eserimde kardeşler arasındaki ilişkilere çokça yer verdiğimi göreceksiniz. Gerçek hayatında bu duyguları tatmadım. Daima ulaşılmaz meçhul duygular olarak tasavvur ederdim. Arkadaşlar arasındaki mevcut kardeşlik ilişkilerin bende de olmasını hep temenni ederdim."¹⁵

Maḥfûz'un çocukluk yıllarını geçirdiği el-Cemâliyye'deki evinin ve orada geçirdiği günlerin hissi hayatındaki önemi büyüktür. Sonraları eserlerini kaleme alırken bu ev ve çevresini, buralarda geçirdiği günleri çokça malzeme olarak kullanmıştır.

"Çocukluğumun geçtiği evi hatırlamamda oyunun rolü büyüktür. Evin özellikle oyun için elverişli geniş bir alanın bulunduğu teras katı vardı. Burada kiler, kazlar, tavuklar, küçük civcivler, kovalarda tahıl, reyhan ve alabildiğine açık gökyüzü bulunuyordu. Müstakil bir evde oturuyorduk. Her katta bir küçük bir de büyük oda mevcuttu. En üstteki teras katında aşırı sıcaklarda içinde uyu-

¹¹ *Necîb Maḥfûz, er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.83.

¹² *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.9.

¹³ *Necîb Maḥfûz, er-Ru'ye ve'l-Edât*, s82.

¹⁴ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.9

¹⁵ Aynı eser, s.10.

duğumuz küçük dar bir oda bulunmaktaydı. Birinci katta giriş ve oturma odası, ikinci katta da yemek odası vardı. Belki de evimizin dar oluşundan komşuların erkek ve kız çocuklarıyla sokakta oynardık. Evimiz el-Cemâliyye bölgesinde Meydân Beyti'l-Kâdî (Beytu'l-Kâdî Meydanı)'ye bakmaktaydı. Ancak Derb Kurmuz muhtarlığına bağlıydık.¹⁶ O günlerde semtimiz Mısır toplumunun bütün kesimlerinin bulunduğu başlı başına gizemli bir dünyaydı. Askerlerin polislerin, küçük memurların yanısıra varlıklı kimseler de semtimizde ikamet etmekteydiler. Mesela es-Sükkerî, el-Müheylimî ve es-Sisî konaklarını, tüccarlara ait eski evleri orta halli ve dargelirlilere ait evlerle bir arada görebilirdiniz. Mahallemizin şimdiki halini bilmiyorum. Bütün bu farklı gruplar Ramazan ayında birbirleriyle görüşürlerdi. Zenginler evlerini fakirlere açarlardı. Semtte oturan herhangi bir kimse, hatta yabancılar da bir zenginin evine girebilir, karınlarını doyurabilirlerdi. Otuzlu yıllardaki bu adetin yok oluşuna maalesef şahit oldum. Sonraları zengin aileler Batı Abbasiyye'ye benim gibi orta halliler ise Doğu Abbasiyye'ye göç ettiler."¹⁷

Maḥfûz, çocukluk dönemini geçirdiği bu semtte yalnızca Mısırlılar değil, aynı zamanda bir tekkede kalan Türklerle İranlıların da bulunduğunu söylemektedir.¹⁸

Çok zengin bir hatıra dünyasına sahip Maḥfûz'un hafızasında yer edinmiş pekçok karakter ve olay vardır.

"Elbise dikmek ve sahur işlerinde yardımcı olmak üzere devamlı evimize gelen kadınlar unutamadığım şahsiyetler arasındadır. Bu kadınlar, anneme gelip birlikte oturup konuştuklarında onları devamlı gözlerdim. el-Kuttâb'da¹⁹ geçirdiğim günler de unutamadığım çocukluk hatıralarımdandır. O dönemdeki eğitim öğretim şekli²⁰ öncelikle el-Kuttâba sonra da ilkokula gitme şeklindeydi. Yaramazlığı öğrenmiştik. Dini kurallarla okuma yazma kurallarını öğrendik. Kız erkek karışık bir eğitim yapıliyordu el-Kuttâb, el-Kebabçı semtinde Kurmuz Sokağı yakınındaydı. Bilemiyorum şu an yerinde ne vardır?

Aşağıda vereceğimiz Maḥfûz'un annesi ve ablasıyla ilgili ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o, edebiyata, sanata olan ilgisini annesinden, siyasi konulara olan alakasını da babasından almıştı.

"Annemin eski eserlere olan yoğun ilgisinden dolayı sık sık Antik-

¹⁶ Aynı eser, s.10; Yazarın doğduğu evin yerine günümüzde altı kahvehane olan üç katlı bir bina inşa edilmiş. Derb Kurmuz semti ise hâlâ mevcut. O gün soğuk hava deposu vazifesi gören yerin altındaki depo ise eski bir caminin altında hâlâ varlığını sürdürmektedir.

¹⁷ Aynı eser, s.11.

¹⁸ Aynı eser, s.11.

¹⁹ O devirde Mısır'da ilkokula hazırlık amacıyla özellikle temel dini kurallar ve okuma yazmanın öğretildiği bir okul.

²⁰ Aynı eser, s.12.

hane'ye (günümüzdeki Mısır müzesi) ve Ebu'l-Hevl (Sfenks)'in bulunduğu piramitlere giderdik. Hâlâ annemin bu enteresan merakının sebebini bilemiyorum. Annemle buralara yaptığımız ziyaretlere bazan babam da katılırdı. Özellikle buralara götürürken anemin elimden tutuşunu hiç unutmuyorum. Müzenin mumyalar bölümünü bir kaç kez ziyaret etmiştik.²¹ Annem, sadece Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın izniyle dışarı çıkabilen *es-Sülâsiyye*'deki Emine'nin tersine kısmı bir hürriyete sahipti. O halde Ahmed 'Abdu'l-Cevâd karakterinde kimden esinlendiğini sorabilirsiniz. Evimizin karşısında oturan bir aileyi hatırlıyorum. Eve yalnızca ev sahibi olan Şeyh Rıdvân adında Şamlı heybetli bir adam girer çıkardı. Annemle beraber bu aileyi ziyaret ederdik. Dışarı çıkmasına izin verilmeyen evin hanımını görürdüm. Bizim onu ziyaret etmemize rağmen izin verilmediği için o bize gelemezdi. Annem onun bu durumundan dolayı sık sık kendisini ziyarete giderdi. Ben evin tek çocuğu olduğum için annem akraba ve komşu ziyaretlerine hep beni beraberinde götürürdü. Böylece Kahire'nin birçok yerini görme fırsatını elde etmiştim. Şobrâ ve el-'Abbâsiyye gibi Kahire semtleri o günlerde birer bahçe ve tarla niteliğindeydiler.²²

Babam bir devlet memuruydu. Şu an hatırlayamadığım memurluk görevinden emekli olunca bir tüccar arkadaşının yanında muhasebeci olarak çalışmaya başladı. Arkadaşı sıklıkla Port Said'e giden, fabrika sahibi büyük bir tüccardı. Babam evde hep Sa'd Zağlûl, Muhammed Ferîd ve Muştâfâ Kâmil'den bahsedirdi. Onlarla ilgili haberlere çok önem verirdi. Onlardan birinin ismini andığında sanki gerçek kutsal değerlerden bahseder gibi olurdu. Evi ilgilendiren konuları, vatani ilgilendiren konularla birlikte anlatırdı. Günlük hayatımızdaki en küçük bir olayı dahi devrin genel siyasi ve sosyal olaylarıyla mukayese ederdi. Bu olay vuku bulmuştur. Çünkü Sa'd Zağlûl şöyle dedi. Ya da zira saray veya çünkü İngilizler diye sözü, o günün siyasi ve sosyal olaylarına getirirdi. Bütün bunları heyecanla anlatan babam sert karakterli görünüşüne rağmen hoş ve sevimli bir insandı. Haftada sadece bir kez gece dışarı çıkıyor, çoğunlukla evde kalıyordu.²³

Yazarın yetiştiği aile ortamında dini hava hakimdi. Bu havanın yazar üzerindeki etkisi büyüktü. Ancak sonraları okuduğu yabancı eserlerden olsa gerek, daha serbest daha esnek bir din anlayışına yönelecektir.

*"Evimiz, kendisinden sanata ilgisi olan bir insanın çıkabileceği izlenimini vermezdi. Oradaki tek kültürel kaynak dini hüviyet taşımaktaydı. Evimizin dış hayatla olan ilişkisi ise siyasi içerikliydi."*²⁴

Maḥfûz'un o günlerde edebiyatla hiç ilgisi yoktu. Aileden de hiç kimse ede-

²¹ Daha sonra, bu ziyaretleri *Radûbîs* ve *Kifâh Tıyba* adlı eserleri yazmasında esin kaynağı olacaktır.

²² *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.13.

²³ Aynı eser, s.14,116.

²⁴ Aynı eser, s.14.

biyatla uğraşmıyordu. Aslında evlerinde genelde kitap olarak Kuran ve babasının arkadaşı olan el-Muveylîhî'nin babasına hediye ettiği **Hadîs 'İsâ b. Hişâm** adlı kitabının dışında başka bir kitap yoktur. Bu kitabın hediye edilişi de babasının edebiyata olan ilgisinden dolayı değil yalnızca arkadaşı olduğundandır.²⁵

Yazar, daha sonra edebi kişiliğinde de ifade edeceğimiz üzere eserlerinde işlediği aile içi problemlerini kendisinin yaşamadığını belirtmektedir.

*"Çocukluğumdaki hayatım, es-Sülâsiyye'de kısa olarak, Hikâyât Harâtînâ'da ise detaylı olarak yansıtılmıştır. Boşanmayı, çok evliliği ve yetim kalmayı bilmediğim doğal bir çocukluğum oldu. Sessiz sakin ve istikrarlı bir hayat sürdüren bir anne ile babanın yanında geçirilen normal bir çocukluk. Babam içki veya kumar düşkünü değildi. Sert karakterli de değildi. Bütün bunların benim hayatımda yeri olmadı. Büyüdüğüm ortam, anne-babaya ve aileye sevgiyi aşılarmaktaydı. Onları kutsal birer varlık olarak görüyordum. Ailemizdeki yegane kültür bağı dindi."*²⁶

Henüz bir ilkokul öğrencisiyken 1919 devrimi sırasında ve öncesinde ülkede yaşanan siyasi olaylardan çok etkilenir. Daha sonra bu olaylar hem siyasi kişiliğini şekillendirmiş hem de romanlarına malzeme olmuştur.

el-Kuttâb'dan ve Huseyn mescidi karşısındaki içinde eski bir saat bulunan ilkokuldan hiçbir arkadaşını hatırlamadığını, bu ilkokulda iken yapılan gösterileri izlediğini, hatta bir keresinde, kabul için gerekli yaş sınırlamasına uyulmadığından başka okullardan öğrencilerin katılımıyla bir protesto yürüyüşü yaptıklarını, bölgenin kanlı olaylara sahne olduğunu, kurşunlanarak öldürülen ve yaralanan suçsuz insanları ve İngiliz komiseri Râsıl Paşa'nın okulda öldürölme girişimini, devrin hükümetince tanınan gençlik hareketinin el-Cemâliyye bölgesini ele geçirip işgal edişlerini, Beytu'l-Kâdi Meydanında yapılan gösterileri buradaki cesetleri, yaralıları ve İngilizleri gördüğünü, kurşun seslerini işittiğini ve bütün bunlardan sonra çocukluğuna nasıl bakabileceğini belirtmekte ve çocukluk safliğini sarsan en büyük şeyin 1919 devrimi olduğunu ifade etmektedir.²⁷

Yıllar sonrasında, çocukluğunu yaşadığı dönemle o anki hayatını mukayese eden Maḥfûz, öncekinin sade, artniyetsiz bir hayat olduğunu, şimdikinin de çevreye bir yazar gözüyle eleştirel baktığını belirtmektedir.²⁸

Yazarın çok samimi olduğu çocukluk arkadaşı Cemâl el-Ġtânî'nin sorduğu sorulara verdiği cevapları hariç bırakırsak, gerek bu tür mülakatlarda gerekse hakkında yazılan eserlerde çocukluk dönemine ait ifadeler hemen hemen yok gibidir.²⁹

²⁵ Aynı eser, s.14; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.104.

²⁶ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.15.

²⁷ Aynı eser, s.11,15; *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.120-121.

²⁸ *Etehaddeṣ*, s.206.

²⁹ Kendisiyle yaptığım mülakatta hayatı hakkında detaylı tek eserin Cemâl el-Ġtânî'nin *Necîb Maḥfûz Yetezekker* adlı eseri olduğunu ifade etmişti.

'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, yazarın çocukluk dönemiyle ilgili soruları çoğu kez cevapsız bırakışını küçüklüğünde geçirdiği sara (epilepsi) hastalığına bağlamakta ve o devirde tedavi imkanlarının çok kısıtlı ve ilkel oluşundan bu hastalığa yakalananların çoğunlukla öldüğünü, Maḥfûz'un da bu hastalıktan dolayı öğrenimine bir yıl ara vermek zorunda kaldığını, bütün fetleri hayatta olan ailesini üzmemek için hastalık geçirdiği döneme değinmekten kaçındığını ifade etmektedir.³⁰

Gerçekten Maḥfûz, on yaşlarında bu hastalığa yakalanmıştır. Pek çok ünlü yazar, edebiyatçı ve sanatçının da böylesi bir hastalığa yakalanmış olması ilginçtir. Mesela Dostoyevsky ömrünün sonlarına kadar sara hastası idi. Mau-passant deli olmuştu. Psikanalistler, yazarların içinde yaşadıkları ortama tepkileri, mücadeleleri, iç bunalımları sonucunda, bu hastalığa yakalandıklarını, nefes aldıkları ortamın sağlıksız olduğunu ifade etmektedirler.³¹

Ancak yazar, 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr'in görüşünün aksine çocukluğunu hatırlayamadığını, sara hastalığının engel olmadığını renkli bir çocukluk hayatı yaşamadığından o döneme ait pek bir şey aklına gelmediğini belirtmektedir.

*"Bence insanın hayal dünyasını kurma gücü sınırsızdır, ama geçmişini hatırlaması çok sınırlıdır. Bu ancak tecrübeyle bilinen bir gerçektir. Sara hastalığı geçmişi hatırlamama engel değil, engel olan şey yalnızlığımdır. Basit bir çocukluk dönemi geçirdim. Kardeşlerimle gerçek çocukluğu yaşasaydım o zaman hatırlayabilirdim. Suç veya günah niteliğinde bir olay yaşamadım. Bazı akrabalarım, evlerine kucak dolusu şekerle girerlerdi. Babamı bir kez bu şekilde görseydim hiç unutmazdım."*³²

Bizce, çocukluk arkadaşı Cemâl el-Ġitânî'ye anlattığı duygusal çocukluk hatıralarından anlıyoruz ki yazar hiç de Bedr'in dediği gibi bu dönemi anlatmaktan çekinmemektedir. Aksine büyük bir zevkle sanki o günleri yaşıyormuşcasına tekrar yaşamak hılyasıyla, bir sinema şeridi gibi gözler önüne sermektedir. Bu durumu yazarın herkese açılmamasına, yalnızca Cemâl el-Ġitânî gibi samimi olduğu kişilerin yanında kendisini rahat hissetmesine ve dolayısıyla içinden geldiği gibi konuşmasına bağlayabiliriz.

Çocukluk döneminin ilk oniki yılını el-Cemâliyye'de geçiren Necîb Maḥfûz, ailesiyle birlikte 1924'te el-'Abbâsiyye'ye³³ taşındı. Artık ergenlik dönemine adım atmış, yaşantısına yeni değerler yeni kavramlar girmiş, hayata ve çevresine yeni bir perspektifle bakmaya başlamıştır. Bu yeni ortama ayak uydurmuşsa da gönlü hep el-Cemâliyye'de olmuştur. Önceleri buraya alışmaya çalışmışsa da bu konuda pek başarılı olamamış, el-Cemâliyye'ye, Huseyn semtine gidip gelmeye başlamıştır.

³⁰ Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.83.

³¹ el-Munteî, s.36.

³² Eteḥaddes, s.79.

³³ O günlerde Kahire'nin dış kesimlerinde yer alan günümüzde ise Kahire'nin önde gelen büyük ve kalabalık merkezi semtlerinden biridir.

Maḥfûz, el-'Abbâsiyye'de Cemâliyye'deki renkli hayatın aksine sessiz bir ortam bulmuştur. Burada daha çok doğayla başbaşa kalma imkanı elde etmiştir. Bu yeni ortama ayak uydurmuşsa da gönlü hep Cemâliyye'de olmuştur.

*"Küçüklüğümde taşındığımız el-'Abbâsiyye, her tarafta apartmanlarla birbirine yakın ve kesişen caddeler bulunan günümüz 'Abbâsiyye'sine benzememekteydi. Benim devrimdeki el-'Abbâsiyye'de pekçok yeşil alan ve çok az bina bulunmaktaydı. Evler küçük ve tek katlı idi. Her evin bir bahçesi vardı. Sonra da alabildiğine tarlalar uzanmaktaydı. Anem ve babamla birlikte Hadâ'îku'l-Kubbe (Kubbe Bahçeleri) bölgesine giderdik. Orada tahterevalliyeye binerdik. Vaktin nasıl geçtiğini bilemiyordum. Semtte derin bir sessizlik vardı. Geniş alanların yer aldığı el-'Abbâsiyye'de o gün ancak bir kaç tane villa bulunmaktaydı. Fakat bütün bunlar geride kaldı. Bahçeler yok oldu. Yerine binalar apartmanlar dikildi. Buna rağmen el-'Abbâsiyye, eski semtimizden tamamen farklı değildi. Huseyn semtindeki gençlerin devam ettiği ünlü 'Urabî kahvesini, aynı örf ve adetleri burada da bulmuştum."*³⁴

Maḥfûz, el-'Abbâsiyye'de iken el-Cemâliyye'yi bir türlü unutamadığını, oraya, arkadaşlarına tekrar dönme arzusuyla yanıp tutuştuğunu, sürekli özlem içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu güzel duyguyu ona veren şeyin ne olduğunu hep düşündüğünü belirtmektedir.³⁵

Çocukluğunda edindiği arkadaşları arasında özellikle birisini hiç unutmayan yazar, daha sonra romanlarını kaleme alırken bu arkadaşının karakterinden ve tecrübelerinden çokça faydalandığını belirtmektedir.

"Öğrenimini yarıda bırakıp babasının el-Ğuriyye'deki manifatura dükkanında çalışmaya başlayan Şilletu'l-'Abbâsiyye'den bir arkadaşım vardı. Yaz tatiliydi. dört aydan fazla süreyle okullar tatil edilmişti. O arkadaşımız bize mutlaka hergün gelmelisiniz diyordu. Biz de Meydân Fârûk (Faruk Meydanı)³⁶dan başlayarak el-Huseyniyye Caddesi, Bevvâbetu'l-Futûh ve el-Mu'iz Caddesinden geçip el-Guriyye'ye gelirdik. Çevreyi seyredebilmem için mutlaka el-Guriyye'ye kadar yürümeyi tercih ederdik. Dükkanı kapatıncaya kadar da arkadaşın yanında kalırdık. Sonra özellikle tercih ettiğimiz iki yere Maḥḥa'l-Fîşâvî (el-Fîşavî Kahvesi) ve Zuḳâḳu'l-Midakk (el-Midakk Sokağı)'a giderdik. el-Midakk sokağını bu arkadaşım aracılığıyla öğrendim."³⁷ Maceracı bir karaktere sahipti. Babası ile birlikte çalışırken 1930'lu yıllardaki kriz esnasında, babasını terkederek kaçıp gizlendi. es-Sa'id'e³⁸ gidip hayatını kazanmaya başladı. Çok cesurdu. Sakal bırakıp halka Medine'den geldiğini söyleyerek normal toprağı Peygamber kabrinin top-

³⁴ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.17.

³⁵ Aynı eser, s.18.

³⁶ Şimdiki Meydanu'l-Ceyş (Ordu Meydanı).

³⁷ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.18.

³⁸ Mısır'da Asvân, Luksor ve Asyûṭ gibi kentlerin bulunduğu güney bölgesine verilen ad.

rağı diye satıyordu. Kendince hastaları tedavi ediyordu. Başından birçok olay geçmişti. Bir keresinde birisinin azı dişini çekerken, onun zayıf düşecek derecede büyük kan kaybetmesine sebep olmuştu. Bundan dolayı hemen oradan kaçmış. Bununla birlikte iyi bir tüccardı. Sonra evlenip istikrarlı bir hayat sürdürmeye başladı. Tam bir burmacı idi. Gerçekte Kahire'nin birçok yerini, o bize göstermişti. Şimdi nerededir bilemiyorum. Kahire'ye gelişinde beni ziyaret ederdi. Vakıflar Bakanlığıyla Kültür Bakanlığında görevli iken bana sürpriz ziyaretlerde bulunmuştu. Sonra nereye gitti bilmiyorum. Yaşıyor mu? Yoksa öldü mü? Şayet Kahire'deyse mutlaka beni ziyaret ederdi. Otuzlu yıllardaki krizde babasını terkettikten yıllar sonra durumu kötüleştince ailesine tekrar dönmek istedi. Benim aracı olmamı istemişti. Babası komşumuzdu. Arayı bulmak için kendilerine gittiğimde beni güler yüzle karşıladılar; fakat çocuklarının ismini anar anarmaz cevapları olumsuz oldu. Hatta annesi de dahil olmak üzere bütün ev kapıyı yüzüme kapadı. Çünkü o aileyi çok zor şartlarda terk etmişti. Bu arkadaşım ailesine bağlı olmayan vefasız birisiydi. Fakat hence önemli olan maceracı bir kişiliğe sahip oluşudur. Karakteri ve tecrübeleri birçok kez romanlarımda başvurduğum yeni ufuklar açmıştı. Onun şimdi nerede olduğunu bilmiyorum.”³⁹

Yazar Abbâsiyye'de iken bu arkadaşının dışında başka arkadaşlar da edinmişti. Özellikle **el-Mirâyâ** adlı romanı olmak üzere eserlerinde bu Abbâsiyye arkadaşlarından esinlenmiştir.

"el-Abbâsiyye'de arkadaşlarım arasında şimdi aramızda bulunmayan merhum Fu'âd Nuveyre ve Ahmed Nuveyre'yi sayabilirim. Her ikisi de Şilletu'l-'Abbâsiyye ('Abbâsiyye Grubu)'den olup müzisyen 'Abdu'l-Halîm Nuveyre'nin kardeşleriydi. En büyükleri olan Ahmed'le çok samimiydik. 'Abdu'l-Halîm Nuveyre, kardeşlerin en küçüğü olup arada sırada aramıza katılırdı. Her ikisi de erken yaşta hakkın rahmetine kavuştular.”⁴⁰

'Abbâsiyye'deki arkadaşlarımla olan ilişkim başka yerlere taşınmalarına kadar devam etti. Biri el-Ma'adî'ye, diğeri Herem'e gitti. Arada sırada görüştüğümüzde sanki dün ayrılmışız gibi muhabbetle kucaklaştık. Bu arkadaşlarım farklı yelpazedeydiler. Aralarında her düşüncede, en erdemlisinden en alçağına kadar her karakterde insan vardı. Doktor ve mühendis gibi büyük meslek gruplarını elde edenlerin yanısıra baltacı burmacı ve futuvvat⁴¹ olanlar da vardı. Aramızdaki ilişki övgüye değerdi. En kötü karakterlisi dahi bizden uzak kötülükte bulunmaktaydı. Arkadaşlarım ayrı ayrı grup oluşturmuşlardı. Ben her grubun da arkadaşıydım. Hepsi de unutulmayacak insanlardı. Birbirimizden uzakken de

³⁹ Necîb Mahfûz Yetezekker, s.19.

⁴⁰ Aynı eser, s.19.

⁴¹ Futuvveler hakkında detaylı bilgi için bkz.aynı eser, s.86.

*ilişkilerimizin devam etmesi şaşılacak bir durumdu.*⁴²

Mahfûz'un çocukluk arkadaşı olan Cemâl el-Ġtânî, altmışlı yıllardan itibaren her perşembe gecesı eski 'Urabî kahvesinde Mahfûz'un Abbasiyye arkadaşılarıyla düzenlediğı haftalık toplantılara katıldığını, bu toplantılarda Mahfûz'un çocukluk arkadaşlarıyla birlikte olduğı için kendinden geçtiğini, fakat sonraları bu toplantıların Mahfûz'un oturduğı yer olan en-Nîl Caddesinden trafik yoğunluğu sebebiyle el-'Abbasiyye'ye çok zor ulaşabilmesinden dolayı kesildiğini ifade etmektedir.⁴³

Yazar her ne kadar el-'Abbâsiyye'ye taşınmış olsalar da günlerini el-Hüseyn ve civarında geçirmekteydi.

"Genellikle bütün gecelerimiz el-Hüseyn civarında geçmekteydi. Sınırsız bir istekle bu bölgeye gider gelirdim. Özellikle Ramazan geceleri en güzel anlarımızdı. eş-Şeyh 'Alî Maḥmûd'u dinlemek için el-Hüseyn'e giderdik ve sabaha kadar bütün geceyi orada geçirirdik. Bütün bunlar öğrenimim esnasındaydı.⁴⁴ Sonra görevli iken yetmişli yılların başlarına kadar el-Hüseyn semtiyle ilişkim kesilmedi. Ancak yaşlı oluşum, ulaşım imkanlarının kısıtlı oluşu bu ilişkimin düzenli olmasını engelledi. Ayrıca bölgede çok değişiklikler oldu. Eski el-Fişâvî kahvesi yıkıldı. Buradaki sabaha dek süren toplantılarımız hayatımın en verimli saatleriydi. Yarı boş bu eski kahvede nargile içer düşüncelere daldım. Burada seçkin bir çok sima biraraya geliyordu."⁴⁵

İşte gençlik yıllarında devam etmeye başladığı bu kahvehaneler ve oralarda tanıdığı yaşlı kimsler, kendisinde derin izler bırakmış, eski mahalleleri sevmesine, geleneklere ilgi duymasına vesile olmuştu. Ayrıca daha sonra **Zukâku'l-Midakk** ve **Hân el-Halîlî** adlı romanlarında bunları konu edinecektir.⁴⁶

Mahfûz çocukken gelecekte hangi alanı seçeceğini belirlemişti. Matematik ya da tıp olacaktı. Ancak felsefede karar kılışına babası çok üzülür. Aynı şekilde öğretmenleri de çok üzülürler. Zira Mahfûz, matematik ve fen bilimlerinde başarılı oluşuna karşın sosyal bilimlerde zayıftı. Adı Beşşâre Bağusullâh olan hocalarından biri bir gün ona kızar bir tavırla şöyle der: "Niçin kendine eziyet ediyorsun? Kendine ne yaptığını biliyor musun? O dönemde öğretmenler öğrencilerini çok iyi tanıyorlardı. Çünkü sınıfta onbeş veya onaltı kadar öğrenci vardı. Öğretmenler öğrencileriyle övünürlerdi. Mahfûz'un öğretmeni de çalışkan olduğu için kendisiyle övünüyordu Önceleri sadece içinde futbol oynunculuğunun bulunduğı bir görevi elde etmeyi tasarlıyordu. Fakat futboldan vazgeçince doktor veya mühendis olmayı düşünmeye başladı. Mahfûz, onu bu düşünceye iten tek sebebin matematik ve fen bilimlerindeki başarısı olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷

⁴² Aynı eser, s.17.

⁴³ Aynı eser, s.18.

⁴⁴ Aynı eser, s.19.

⁴⁵ Aynı eser, s.20.

⁴⁶ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.3.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Maḥfûz, edebiyata karşı büyük bir sevgiyle tutkundu. Ancak gerek aile bireylerinin edebiyata karşı ilgisizlikleri gerekse o dönemde düşünür ve fikir adamlarına gösterilen rağbet onun edebiyata yönelmesini engellemekteydi.

Bu dönemin önde gelen yazar ve fikir adamları, sanattan çok düşünceye önem vermekte ve sanatı kısa bir zaman ayırdıkları bir dinlenme aracı olarak görmekteydiler. O devirde aydın zümreden kendini edebiyata adanmış kimse yoktu.⁴⁸

Daha sonra detaylı olarak değineceğimiz gibi Maḥfûz'un el-Menfalûṭî'den sonra okuduğu Ṭāḥā Huseyn, Selāme Mûsâ, 'Abbās Maḥmûd el-'Akkād ve İsmâ'il Mazhar gibi şahsiyetlerde düşünce hakimdi. Bu yazarların da Maḥfûz gibi aslında edebiyata karşı istekli oldukları ancak bulundukları dönemde düşünceyle ilgili yazılar geçerli olduğundan fikri çalışmalara yönelmiş oldukları düşünülebilir.

Maḥfûz, bu yazarların felsefi makalelerini ve kitaplarını ayrıca düşünceyle ilgili bir çok kitabı okuyor, kafasında oluşan pek çok soru işaretine cevaplar buluyordu. el-'Akkād, varlığın esası ve estetikle ilgili bazı sorular ileri sürüyordu. Bu sorulara cevap bulmak isteyen Maḥfûz, felsefeye yönelmesi gerektiğine inanıyordu.⁴⁹

Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, el-Mutenebbî ve İbnu'r-Rûmî gibi edip ve şairlerde de düşüncenin hakim olduğu görüşünde olan yazar, bundan dolayı kendilerini okuduğunu ve felsefeyi seçmesinde etkili olduklarını belirtmektedir.⁵⁰

Maḥfûz, Ṭāḥā Huseyn 'Akkād ve Selāme Mûsâ gibi düşünür olmak ve yurtdışında belirttiğimiz sorulara cevap bulabilmek için o günkü adı Mısır Üniversitesi olan Kahire Üniversitesi⁵¹ Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne kaydolar. Daha sonraları edebiyata olan aşırı sevgisini farkedenden yazar, bunu daha önce bilmiş olsaydı. Fransız ya da İngiliz Dili ve Edebiyatını hatta Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünü tercih etmiş olacağını belirtmektedir.⁵²

Yazarın yegane düşüncesi artık felsefedir. Kafasında oluşan bir çok istifham yok olacaktır. Tıp öğrenimi görenin doktor, mühendislik öğrenimi görenin de mühendis olduğu gibi, felsefe öğreniminin de ona sıkıntı veren sorulara cevap buldurabileceğine inanmaktaydı. Varlığın mahiyetini ve insanın bu varlık içindeki yerini öğreneceğini düşleyen Maḥfûz, nasıl oluyor da tıpta ve mühendislikte okuyanların varlığın mahiyetini bilmediklerine şaşıyordu⁵³

⁴⁷ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.26.

⁴⁸ Eteḥaddes, s.87.

⁴⁹ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.26.

⁵⁰ Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.224.

⁵¹ Üniversite, 21 Aralık 1908'de Mısır Üniversitesi adı altında açıldı. Daha sonra Fu'âd el-Evvel (I.Fu'âd), 1952 devriminden sonra da Kahire Üniversitesi adını aldı.el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne, s.45.

⁵² Eteḥaddes, s.87.

Babası, onun bu kararından dolayı şaşırır. Maḥfûz'un ısrarlı tutumu karşısında, ona, "*hakim ve müsteşar olman için amcanın ve halanın oğulları gibi hukuk fakültesine git*" der. Fakat o buna aldırış etmez. Varlığın mahiyetini öğrenmek istemekte ve bu konuda şu ince ifadeyi kullanmaktadır: "*Düşünceyi basite indirgeyerek tahlilini yapabiliyor musunuz? O halde tıp öğrendiğiniz gibi varlığın mahiyetini de öğrenebilirsiniz.*" Annesi ise "*birakın karışmayın, çocuk ne isterse okusun*" ifadesini kullanır.⁵⁴

Üniversite öğrenimi sırasında, dil ve felsefe dalında iki Fransa bursuna başvurur. Özellikle dil dalındakini çok ister. Çünkü bu dil bursu sayesinde çok iyi Fransızca öğrenecek ve dönünce memurluk yerine üniversite hocalığı yapacaktı. Ayrıca orada bulunuşunu fırsat bilerek edebiyat ve sanatı öğrenecekti. Ancak ikinci olmasına rağmen, seçim komitesi, isminden kıpti olduğu zannına varınca, bundan mahrum kalır. Çünkü kıptiler o günlerde Vefd Partisini desteklemekteydiler. Vefd de sarayın düşmanıydı.⁵⁵

Maḥfûz, felsefe öğrenimi yaparken felsefeyle ilgili pek çok yerli yabancı eser okur. Edebi eserlere çok az başvurur. Edebiyatı gizli ve kendisiyle avunacağı bir iş olarak görmektedir.⁵⁶

Üniversite üçüncü sınıftayken edebiyata olan vazgeçilmez ilgisini farkeder. Felsefenin yanısıra edebiyatta da akademik çalışma yapmak istemekteydi. Üniversiteyi bitirdikten sonra fakülte idaresine bu talebini sunar. Ancak, fakülte sekreteri 'Abbâs Maḥmûd, o günkü üniversite yönetmeliğine aykırı olduğundan bunun mümkün olamayacağını, birini tercih etmesi gerektiğini söyler.⁵⁷

1934'te 'Alî Aḥmed Bâkaşîr (İng. dili ve ed.), 'Abdu'l-Ḥamîd Cevdetu's-Sahḥâr (iktisat), Yûsuf es-Sibâ'î (tıp), İhsân 'Abdu'l-Kuddûs (hukuk), Muḥammed 'Abdu'l-Ḥalîm 'Abdullâh (darü'l-'ulûm), Yûsuf İdrîs (tıp) gibi ünlü yazarların da mezun olduğu Kahire Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun olur.⁵⁸

Felsefede akademik çalışma yapmaya karar veren Maḥfûz, bir İslam bilgini olan Şeyh Muṣṭafâ 'Abdu'r-Râzîk yönetiminde İslam Felsefesinde Güzellik Kavramı (estetik) konulu bir yüksek lisans tezine başlar. Burada Fransız filozof Bergson'la İslam filozoflarını mukayese etmek ister, ancak bir müddet sonra (birkaç felsefi makele yazdıktan sonra) edebiyata olan tutkusundan dolayı bir kısmını yazdığı bu yüksek lisans tezi konusundan vazgeçer.⁵⁹

⁵³ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.27.

⁵⁴ Aynı eser, s.27.

⁵⁵ *en-Nesru'l-'Arabî fî Nemâzic*, s.254.

⁵⁶ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.37.

⁵⁷ Aynı eser, s.37; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.97.

⁵⁸ *en-Nesru'l-'Arabî*, s.253-254.

⁵⁹ *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.36; *en-Nesru'l-Fennî*, s.256; "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*"; s.116; *Mevâkıf*, s.252; "*Aḥzân Şâhib Nobel*", s.162.

Edebiyata olan bu tutkusu, onun için yabancı değildi. Bu daha önce de hissettiği ancak çevre şartlarının bastırmasıyla olduğu bir duyguydu. Bu duyguyla şifa bulduğunu ifade etmektedir.⁶⁰

Edebiyata olan ilgisi, daha önce başlayıp bıraktığı yüksek lisans tezi yerine felsefe içerisinde edebiyata en yakın konu olarak gördüğü estetik konusunu seçmesini sağlar.⁶¹

Ancak bu konu üzerinde çalışan Maḥfûz, yine de huzursuzdur. Hayatının en büyük krizini yaşamaktadır. Her gece kendi kendine soruyordu; Felsefe mi? Edebiyat mı? Tehlikeli sonuçları olabilecek büyük bir bocalama evresiydi. Daha önce de var olan bu ikilem zirvesine ulaşmıştı.⁶² Tezi devam ettirmek, içinde acı veren parçalanmayı daha da arttıracağını düşünüyordu. Karar vermesi gerekiyordu.⁶³

Yazar, hayatının bir dönüm noktası olan bu anı şöyle dile getirmektedir:

*"Bir elimde felsefe kitabını, diğer elimde Tevfîku'l-Hakîm veya Yahyâ Hakîkî ya da Tâhâ Huseyn'in bir romanını tutuyordum. Bir taraftan felsefi ekoller zihnimi kurcalarken aynı anda diğer taraftan roman kahramanları boy göstermekteydi. Bu ikilemi ancak yaşayan bilir. Karar vermeliydim. Yoksa çıldırabilirdim. Bir kere-sinde, zihnimde Tevfîku'l-Hakîm'in tasvir ettiği **Ehlu'l-Kehf** kahramanları, Yahyâ Hakîkî'nin resmettiği Postacı, Tâhâ Huseyn'in **el-Eyyâm** adlı eserindeki küçük çiftçi ve Maḥmûd Teymûr'un hikayelerindeki birçok kahraman, birlikte bir yürüyüş yaptılar. Ben de felsefeyi bırakıp onlarla birlikte yürümeye başladım."*⁶⁴

1936 yılında estetik üzerine yapmakta olduğu tezi yaralamışken bırakır ve kendini tamamen edebiyata adar. Felsefi makaleler yazmaya da son veren Maḥfûz, azap veren bu şaşkınlığını edebiyat lehine gidermiş olur. Kalemını ancak kendisi için çok faydalı bir ilaç olarak gördüğü edebiyat için oynatacağını söyleyen yazar o anda benzeri olmayan büyük bir rahatlama hissettiğini ifade etmektedir.⁶⁵

Felsefede kalmak maddi açıdan daha avantajlıyken neden Maḥfûz edebiyatı tercih etti? Üniversitede başarılı bir felsefe öğrencisiydi. Akademik çalışma yapıp profesörlüğe kadar çıkabilir ve edebiyatla uğraşanların çektiği maddi sıkıntıyı yaşamazdı. Yazar bunu açıklayamadığı bir iç dürtüye bağlamaktadır.⁶⁶

İlk göreve başlayış tarihinde değişik rivayetler vardır. Bazı kaynaklarda üniversite öğrenimi esnasında fakültede sekreterlik görevine başladığı, başka kay-

⁶⁰ *Etehadde*, s.87.

⁶¹ *Necib Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.212.

⁶² Kendisiyle yaptığım söyleşide, başından geçen en önemli olayı sorduğumda bu yaşadığı ikilemi göstermiştir. *"Necip Maḥfûz ile Bir Söyleşi"*, s.115

⁶³ Aynı eser, s.224,225; *Necib Maḥfûz Yetezekker*, s.37.

⁶⁴ *"Ḳırâ'a fi'l-Mükevvinât"*, s.67.

⁶⁵ *Etehadde*, s.87; *Necib Maḥfûz Yetezekker*, s.37.

⁶⁶ *Necib Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.225.

naklarda üniversite öğreniminden sonra 1934,1935 veya 1936'da üniversitede sekreterlik görevine başladığı belirtilmektedir.⁶⁷ Bizce yazar, **el-Kahiretu'l-Ce-dide**'deki Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım'a benzer şekilde, kendisinin de ifade ettiği gibi 1934'te üniversitede sekreterlik görevine başlamıştır.⁶⁸

1937'de küçük bir memur emeklisi olan altmışbeş yaşındaki babası 'Abdu'l-'Azîz Efendiyi kaybedince 1924'te taşındığı el-'Abbâsiyye'de annesiyle birlikte yaşamaya başladı.⁶⁹

1939'da Birinci Fu'âd Üniversitesindeki seketerlik görevinden ayrılmış, Vakıflar Bakanlığına memur olarak girmiştir. Burada yaklaşık onbeş yıl çalışmıştır.⁷⁰ Maḥfûz, Vakıflar Bakanlığının değişik bölümlerinde görev yaparken edebiyatla da uğraşıyordu. Özellikle bir anısı çok enteresandır.

*"Memur olarak el-Cemâliyye'ye tekrar döndüm. kırklı yılların sonları, ellili yılların başlarıydı. Vakıflar Bakanlığında çalışıyordum. el-Kardu'l-Hasen (Faizsiz kredi) projesini yürütüyordum. Bakanlığın yeri değişince benden çalışmam için başka bir yer seçmemi istediler. Ben de el-Ezher'deki Kubbetu'l-Gûrî kütüphanesini seçtim. Tabi ki şaşırdılar. Bu istek protesto olarak algılandı. Çünkü burayı uzak ve bağımsız olduğundan kimse istemiyordu. Fakat benim amacım başkaydı. Hayatımın en değerli anlarını bu kütüphanede geçirdim. Mesela Marcel Proust'un **el-Bahş 'ani'z-Zemenni'd-Dâ'i** (Kaybolan Zamanın Peşinde) adlı kitabı burada okudum."*⁷¹

Burada el-Kardu'l-Hasen projesini yürütürken, romanlarında çokça malzeme olarak kullandığı kenar mahallelerden günboyu ziynet eşyalarını göstermek için gelen kadınlarla görüşme imkanı bulduğunu söylemektedir.⁷²

'Abbâs Maḥmûd el-'Akkâd'ın da görev yaptığı Vakıflar Bakanlığında çalışırken mesai arkadaşı Kâmil el-Keylânî, edebi çalışmalarından hiç bahsetmemesini ister. O da elinden geldiği kadar bu çalışmalarını gizlemeye çalışır.⁷³

Memuriyet hayatından sıkılmadığını belirten yazar, bu sayede her gün sayısız karakterlerle karşılaşabildiğini mesela en verimli görev olarak nitelediği sağlık, ziraat ve din gibi bakanlıkların bağlı olduğu Vakıflar Bakanlığındaki görevi esnasında çeşitli isteklerde bulunmak üzere vakıfta hissesi bulunan Sultan 'Abdu'l-Hâmid'in yeğeni gibi küçük çiftçilerle görüşebildiğini söylemektedir.⁷⁴

⁶⁷ Krş. *Necip Maḥfûz Hayatı Sanatı ve Eserleri*, s.3; "*Necîb Maḥfûz Kâtiben Rivâiyyen*", s.116; *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.316; "*Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*", s.15.

⁶⁸ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.104.

⁶⁹ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.104.

⁷⁰ "*Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*", s.15.

⁷¹ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.20,105.

⁷² Aynı eser, s.105.

⁷³ Aynı eser, s.105.

⁷⁴ Aynı eser, s.104.

Önceleri yasal emeklilik yılı olan 1955'te emekliye ayrılmayı düşünüyordu. Ancak içinde bulunduğu maddi sıkıntı nedeniyle 1965'e kadar çalışmaya devam eder.⁷⁵

1954'ten itibaren Kültür Bakanlığı'nda göreve başlayan Necib Maḥfûz, burada sansür müdürlüğü, sinemayı destekleme kurumu müdürlüğü ve sinemadan sorumlu müsteşarlık görevlerinde bulunmuştur. Kasım 1971'de son görevi olan Kültür Bakanı Dr. Servet 'Ukâşe'nin sinemadan sorumlu müsteşarlığından ayda yüzon cüneyhten emekliye ayrılır.⁷⁶

1971'de el-Ahrâm gazetesinde köşe yazarı olarak çalışmaya başlamış ve halen bu gazetede görevine devam etmektedir.⁷⁷

Maḥfûz'un hayatında kadının rolü, politika kadar olmasa da büyük olmuştur. Çocukluğunda kültürlü olmamasına rağmen iyi bir eğitim veren anesine olan yakınlığı, kendisini büyük ölçüde etkileyen ilk aşkı ve daha sonraki aşkları sayesinde bir çok genç kız ve kadını tanımış, daha sonra eserlerinde işleyeceği esrarengiz olaylar yaşamıştır.⁷⁸

Yazar ilk gerçek aşkı, el-'Abbâsiyye'de iken tadar. Takriben onüç yaşlarında bir ortaokul öğrencisidir. Önceleri el-Cemâliyye'de sekiz-on yaşlarında iken çocukların algıladıkları bir güzellik kavramına sahip olduğunu el-'Abbâsiyye'de ise ergenlik çağının getirdiği bir aşka tutulduğunu ifade eder. Devrin örf ve adetleri gereği açığa vurulmayan hayali bir aşktan ibaretti. Sevdığı kız, yaşça kendisinden büyük, farklı statüde bir okul arkadaşının kız kardeşidir. Dolayısıyla uzun sürmez. Neden başka bir kız değil de bu kıza aşık oluşunu, açıklayamadığı gizli bir sır olarak nitelemektedir. Bu türde ilişkilerinin izleri, **es-Sülâsiyye**'deki Kemâl 'Abdu'l-Cevâd'ın başından geçen hadiselerde ve 'Âyida Şeddâd'a olan aşkında görülür.⁷⁹

İkinci aşkı bir mühendisle evlenen 'Abbâsiyye'den bir kızdır. Yıllar sonrasında sadece bir kere günümüzdeki adı Tahrir Meydanı olan Meydânu'l-İsmâ'iliyye (el-İsmailiyye Meydanı)'de onu görür. Gençliğinde onu çok sevmiş ve hiç unutmamıştır. "Bazan bir yüz vardır. Sanki onunla randevunuz varmışçasına devamlı görmeyi arzularsınız. İşte onun yüzü böyle bir yüzdü." diyen yazar bu yüzün neden bu kadar etkili olduğunu bilemediğini, bunun açıklayamadığı grift bir şey olduğunu ifade etmektedir.⁸⁰

Düzenli bir edebi hayata alışmış Maḥfûz, çevresindeki yakın ailelerin çay partilerini, yaş günü kutlamalarını, karşılıklı ziyaretler gibi durumları görünce evlilikten korkuyor ürküyordu.⁸¹ Otuzlulu yıllarda yaşadığı edebiyat felsefe iki-

⁷⁵ Aynı eser, s.104.

⁷⁶ Necib Maḥfûz *er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.83; "Ahzân Şâhib Nobel", s.161.

⁷⁷ Yaptığı görevlerle ilgili detaylı bilgi için bkz."Ahzân Sâhib Nobel", s.161.

⁷⁸ Necib Maḥfûz *Yetezekker*, s.113.

⁷⁹ Aynı eser, s.21; Necib Maḥfûz *mine'l-Kavmiyye*, s.257.

⁸⁰ Necib Maḥfûz *Yetezekker*, s.107.

lemine benzer bir ikilemi evlenip evlenmeme konusunda da yaşıyordu. Evlenmemeye karar vermişti. Ama annesi mutlaka evlenmesini istiyordu. Ona, aralarında aşırı zengin birisinin kızı da bulunan alternatif eşler teklif ediyor; birisini seçmesini istiyordu. Bilahere, annesinin istekleri dışında, çok sevdiği bir arkadaşının baldızıyla evlenmeye karar verir. Önceleri annesine haber vermek istemez, ancak duyunca şaşırıp üzülmemesi için haber vermeyi uygun görür.⁸²

Yazarın tam olarak hatırlayabildiği iki tarihten biri (diğeri doğum tarihidir) olan evlilik tarihi 27 Eylül 1954'tür.⁸³ Bu tarihe kadar el-'Abbâsiyye'de annesiyle oturuyordu. Evlendikten sonra el-'Acûza semtine yerleşti.⁸⁴

Gerek aile şartlarının olumsuzluğu gerekse edebiyata olan düşkünlüğünden dolayı evliliği orta yaşlılık dönemi kabul edilebilecek bir yaşta, kırküç yaşında mümkün olmuştur. Edebi ümitsizliğe düşmüş, senaryo yazarlığı yapmaktadır. Bu ümitsizliğinden doğan boşluğu evlilikle kapatmak ister. Önceleri yaşadığı ikilemde evlenmek yerine tercihinin edebiyata yapan Maḥfûz, evlilikle birlikte edebi hayatında bir duraklamanın sözkonusu olacağını düşünüyordu, ancak evlendikten sonra tekrar yazı hayatına döndüğünde evliliğin kendisine engel değil yardımcı olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

Basın ya da radyoda duyulup küçümseneceği endişesiyle çok yakın arkadaşlarının dışında evliliğini gizli tutar.⁸⁶

Büyüğü Ümm Gülsüm, küçüğü Faṭıma adında iki kızı vardır. Büyüğünün adı Maḥfûz'un çok sevdiği ünlü şarkıcı Ümm Gulsüm'ün adı olduğu, küçüğünün ise dini içerikli olduğu rivayet edilmektedir.⁸⁷

Maḥfûz, kızı Ümm Gulsüm'ün yegane ilgi odağının resim olmasına karşılık Amerikan Üniversitesini tercih edişine şaşırdığını, modern görünümlü bu kızının mütedeyyin olup yatmadan önce Kuran okuduğunu, tesadüfen namaz kıldığını öğrendiğini, bunun yanı sıra batı müziğinden hoşlandığını söylemektedir. Küçük kızı Faṭıma ise Amerikan Üniversitesi'nde sekreterlik öğrenimi yaptığını belirten yazar, kızlarının zevkleriyle, karakterleriyle kendisinininkinin çeliştiğini, onların Batı müziğinden kendisinin ise Doğu müziğinden hoşlandığını ifade etmektedir. Evle okul arası gidip gelen ve uzun süre evden ayrı kalmayan kızlarının normalde kendisinden etkilenip aynı karakterlerde olmaları gerekirken neden kızlarıyla pek çok konuda farklılık arzettektydi. Maḥfûz bu soruya şu cevabı veriyor:

"Onlarda müzik zevki farklıydı. Milli olan şeylerden ziyade dünyaya açılıp uluslararası müziğe ilgi duyan kuşağın izlerini taşı-

⁸¹ Aynı eser, s.114.

⁸² Aynı eser, s.113.

⁸³ "Aḥzân Şâhib Nobel", s.161.

⁸⁴ "Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î", s.116.

⁸⁵ Necîb Maḥfûz er-Ru'ye, s.83; Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.113-114.

⁸⁶ Eteḥaddes, s.66.s

⁸⁷ Necîb Maḥfûz er-Ru'ye, s.83.

maktaydılar. Ben hiç kimsenin okumadığı bir evde büyüdüm. Buna rağmen okuyup edebiyata aşık oldum. Oysa onların önünde koskocaman bir kitaplık, Ümm Gulsûm'ün sayısız plakları var. fakat bütün bunlar onları ilgilendirmiyordu."

Hâlâ devam eden zor ekonomik şartlar içerisinde görev yaparken, kırkdokuz yaşında yakalandığı şeker hastalığının yanısıra pek çok hastalıkla da mücadele etmiştir.⁸⁸

Daha sonraki dönemlerde eserlerini hastalığından dolayı ancak belirli vakitlerde kaleme alabilmiştir.

Şeker hastalığının yanısıra gözlerinden ve kulaklarından rahatsız olan yazar, kalbinde de rahatsızlık başgösterince, 1988'de kendisine verilen Nobel Edebiyat Ödülü'nü almaya gidememiş, yerine kızlarını göndermiştir. Daha sonra özellikle kalbindeki rahatsızlık artınca, özel doktorunun tavsiyesi üzerine ömründe sadece iki defa çıktığı yurtdışına, İngiltere'ye gitmek zorunda kalır.⁸⁹

Necîb Maḥfûz, orta halli bir anne-babanın çocuğudur. Onlar öldükten sonra yegane geçim kaynağı devlet memurluğundan aldığı maaş olmuştur. Her ne kadar takriben yarım asırdan fazla milyonlarca kitabı basılıp satılıyorsa da Nobel Ödülü'nden önceki memuriyeti ve el-Ahrâm'daki yazı hayatı olmasaydı büyük bir maddi sıkıntıya düşmüş olabileceğini belirtmektedir.⁹⁰

Ayda sekiz cüneyhe Vakıflar Bakanlığı'nda çalışırken kendini tamamen edebiyata vereceği emeklilik gününü ipe çekiyordu. Ancak o yıllarda baş gösteren ekonomik kriz tüccarları iflas ettirmiş bundan ancak memurlar gibi belirli gelirleri olan kişiler etkilenmemişti. Edebiyatı sürekli bir ekmek kapısı olarak görmüyordu. Bunun pratik olarak mümkün olamayacağını düşünüyordu. Ancak eserlerinin birbirinin ardısına basıldığı bir kaç yıl edebiyatla yetindiğini; fakat 1965'de dışarıda izinsiz baskıları yapılmaya başlandığında bu durumun sona erdiğini ifade etmektedir.⁹¹ Ayrıca vaktinin boşa gideceğini düşünerek farklı bir iş olarak nitelendiği basında sürekli görev almayı reddeder.⁹²

İlk olarak 1943'de para karşılığı yazdığını söyleyen Maḥfûz, "Devlet bana ayda yüz cüneyhi garanti etseydi, bütün eserlerimi karşılıksız verirdim" demekle ve bunun kendi nazarında devlet takdir ödülünden daha değerli olduğunu iddia etmektedir.⁹³

Maddi sıkıntıda olduğu için telif hakkı almak üzere anlaştığı eş-Sekâfe dergisiyle arasında ilginç bir olay geçer.

"Selâme Mûsâ hariç hikaye ve makelerimi yayımlayanlarla yüz-yüze görüşmeden posta ile gönderiyordum. er-Rivâye ve er-Ri-

⁸⁸ Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.99.

⁸⁹ eş-Şabâhiyye, s.1.

⁹⁰ "Ḥattâ Necîb Maḥfûz Kâne fî 'Avz Mâlî Kable Nobel", s.102.

⁹¹ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.60.

⁹² Aynı eser, 104.

⁹³ Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.105; Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.319.

sâle dergilerinde yazıyordum. Bir ara maddi sıkıntı içerisindeydim. O güne kadar karşılıksız yazdığım yazılarım için telif ücreti istemeye başladım. Şalah Zihni, **es-Sekâfe** dergisinde yayımlanmak üzere benden bir hikaye istedi. Verdim, yayımlandı. Yıl sonunda bana telefon edip "Kardeşim sen bize problem çıkardın" dedi. Hayırdır niye? diye cevap verdim. Adıma tahakkuk eden bir cüneyhi almadığımı söyleyince şaşırdım, ve "Neden bu parayı bana veriyorsunuz?" diye sorunca "Gönderdiğin hikayenin telif ücreti" diye cevap verince daha da şaşırdım. Hikayeler parayla mı? diye sordum. Yıl sonunda genel bütçeyi tartışırken, bu bir cüneyhin bütçe hesaplarının kapanmasını engellemiş olduğunu daha sonra öğrendim."⁹⁴

⁹⁴ Necîb Mahfûz Yetezekker, s.57.

Etkilendiği Kültür Kaynakları

Mahfuz, eğer kültür kaynağı olarak kabul edecek olursak hayatı bölümünde değindiğimiz çocukluğunda karşılaştığı olaylar, annesi ve babası, değişik kademelerde yaptığı öğrenimden büyük ölçüde etkilenmiştir.

Burada daha önce değindiğimiz konulara tekrar değinmek istemiyorum. Yalnızca eksik kalan bir kaç hususu ifade etmek yerinde olacaktır. Her şeyden önce Mahfuz'un oluşumunda anne ve babasının etkisi çok büyüktür. Babası siyasi konularda, annesi ise kültürel ve diğer duygusal konularda onu etkilemiştir. Öyleki yazar, "*Annem hayatta olsaydı; ödülü ona verirdim.*" demektedir. Yine başka bir yerde çok okuduğunu söylediği annesinin firavunlar dönemini sevmesi, kendisinin Eski Mısır'la tanışmasını sağladığını, çocukluğunda hem Firavun hem de Kıptî uygarlığıyla içiçe olduğunu belirtmektedir.⁹⁵

Küçük yaşlarda (yedi-onbir yaşları) bazan yalnız bazan babasıyla birlikte Ravdu'l-Ferec tiyatrosuna gidiyorlardı. Daha sonra tiyatrodaki gelişmeleri takip edecek, Ahmed Şevkî ve Tefiku'l-Hakîm'in oyunlarını seyredecektir.⁹⁶

Kanaatimizce küçüklüğünde yaşadığı 1919 devrimi ve olayları, el-Cemâliyye ve el-'Abbâsiyye'deki arkadaşları, ailede aldığı temel değer olan milliyetçilik hepsi onu etkileyen birer kültür kaynağı mesabesinde dir.⁹⁷

Mahfuz'un edebiyatla tanışması, ilkokul sıralarında yabancı dillerden tercüme edilmiş polisiye türü romanları okumasıyladır. Yazar bir gün Yahyâ Şakr isminde bir arkadaşını, **İbn Jonson** (Jonson'un Oğlu) adında bir polisiye romanını okurken görür. Bu arkadaşı devrin ünlü futbolcusu 'Abdu'l-Kerîm'in yakınıdır. Ona "*Bu ne?*" diye sorar. O da "*Çok faydalı bir kitap.*" diye cevap verir. Kitabı kendisinden ödünç alıp okur. Çok faydalanır. Henüz ilkokul üçüncü sınıfta okumakta olan yazar, bu serinin diğer kitaplarını da araştırır bulur. Daha sonra kendi kendisine sorar "*Eğer bu Jonson'un oğlu ise Jonson'un kendisi nerede?*" Araştırır ve kahramanı baba (Jonson'un kendisi) olan diğer seriyi de bulur. Bu roman, takriben on yaşlarında olan yazarın hayatında okuduğu ilk romandır.⁹⁸ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazarın ailesinde kültürel bir ortam yoktur. Tek edebî kitap, babasında gördüğü **Hadis 'İsâ b. Hişâm** adlı kitaptır. Ben Jonson'un romanlarını gerçeklerden bahsettiği için okuduğunu, bundan dolayı da okuduğu romanlardaki olaylar doğrultusunda bazan ağlayayazdığını bazan da güleyazdığını söylemektedir.

Henüz İngilizce'yi öğrenmemiş olan Mahfuz, bu eserleri çevirilerinden okumaktaydı. O günlerde yaygın olan Jonson'un yanısıra Senklir ve Milton Tob gibi polisiye (dedektif) hikayelerinin çevirilerini, devrin ünlü yazarı Hâfız Necib yapı-

⁹⁵ "*Necip Mahfuz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşi*", s.5.

⁹⁶ *Necib Mahfuz mine'l-Kavmiyye*, s.264,282.

⁹⁷ *Etehadde*, s.79.

⁹⁸ *Necib Mahfuz Yetezekker*, s.25.

yordu. Yazar bunları Muhammed Ali caddesindeki kitapçılardan satın alarak veya arkadaşlarından ödünç alarak elde ediyordu. O dönemde çocuklara hitap eden kitaplar yoktu. İlkokul sonlarıyla lise öncesine kadar bu tür romanları okuyan yazar çok etkilenmiş ve sonra da bu tür eserleri taklit ederek ilk edebi ürünlerini verecektir.⁹⁹

Dedektif romanlarının yanısıra **Mecelletu'l-Evlâd** adındaki çocuk dergisini de okuyordu. Ayrıca macera türü filmlerden çok hoşlanan Maḥfûz, küçüklüğünde bu türde filmleri izlemek üzere her cuma Olympia sinemasına gittiğini, sonra da izlediği filmin kitabını bulup okuduğunu dolayısıyla filmdeki heyecanı tekrar yaşadığını ifade etmektedir.¹⁰⁰

Bu dönemi eleştirmenler birinci dönem olarak almaktadırlar.¹⁰¹

Yazarı ilk büyük çapta etkileyen, ona edebiyatı, yazmayı sevdiren şahsiyet Muṣṭafâ Luṭfî el-Menfalûṭî'dir. Nitekim daha sonra Maḥfûz'un ilk eserlerinde Menfalûṭî'nin izleri açıkça görülecektir.¹⁰²

"Muṣṭafâ Luṭfî el-Menfalûṭî (1876-1924), beni oluşturan ilk edebi şahsiyetti. Onu çok küçük yaşta okumaya başladım. 1925 yılında el-Menfalûṭî, kendine has kıvrak üslûbu ve ergenlik çağına uygun duygusal konularıyla kalplerimize girdi. Onun romantik hikayeleri hemen hemen okur yazar olan tüm gençlik tarafından zevkle okunuyor ve taklit ediliyordu. Okul ödevlerinde öğrenciler kendisinden sık sık alıntılar yapıyorlardı. el-Menfalûṭî dile hakimdi eski ve yeninin ortasında bir üslûp kullanıyor, cümlelerin müziksel uyumuna, secili oluşuna dikkat ediyordu. Bu üslûp özelliğinin yanısıra, okuyucunun zevkini birinci planda tutuyor, toplumsal sorunları işliyor ve duygulara hitap ediyordu. Bu bakımdan bütün kuşak ona bayılırdı. Gerek üslubundan gerekse o dönemdeki düşüncelerinden etkilendiğimize inanıyorum. Onu okuduğum sıralarda hayatta olduğunu sanıyordum. Oysa 1924 yılında ölmüş bulunuyordu. Bunu sonradan öğrendim. Tabi çok üzüldüm. Belki ilkidir, ölümünden yıllar sonra üzüldüğüm kişilerin. İnanıyorum ki ortada şöyle ya da böyle benliğimde Menfalûṭî'den yaşayan çok şey var. Bakarsınız onları benim şahsında benden daha fazla tespit edenler çıkabilir. Ancak Menfalûṭî'nin tesiri geneldehydi. Bu kuşağın yazarlarında olsun, okurlarında olsun. Kanaatimce hocalarımızı da etkilemiştir. Üslubunun nabızı Dr. Tâḥâ Huseyn'de, Zeyyât'ta ve başkalarında gözükmekteydi."¹⁰³

Bir başka yerde Maḥfûz, el-Menfalûṭî ve etkilenişiyle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır.

⁹⁹ Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.211; el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne, s.123.

¹⁰⁰ el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne, s.121; Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra, s.28.

¹⁰¹ el-Kıssa ve'r-Rivâye, s.79.

¹⁰² Detaylı bilgi için bkz."Kırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.62-63.

¹⁰³ Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı, s.3;"Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5; Trevor, s.2.

"el-Menfalûti, çağımızın edibiydi. Onu ağlayarak okurduk. Edebiyata aşık olmamızı sağlayan ilk kişi odur. el-Menfalûti'yi okumakla **en-Nazarât** ve **el-'Aberât**'ı yazıyordum. Gençlik Fransızca'dan Arapça'ya uyarlanmış romanlarını, basit ve açık dili, romantizmi ve verdiği sessiz hüzünden dolayı tutkundu."¹⁰⁴

Fethî Rıdvân, "Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemi el-Menfalûti Dönemi diye adlandırmak mümkündür." demektedir. el-Menfalûti, kuşağa yazma aşkını vermişti. Maḥfûz'un eserlerinde el-Menfalûti'nin romantizminin etkisi açıkça görülür.¹⁰⁵

el-Menfalûti'den sonra **el-Ahrâm** gazetesinin yayımladığı çoğunlukla Pol Quin ve Charles Jervis gibi Batı yazarlarına ait tarihi romanların çevirilerini okur. Daha sonra gazete, seri halinde yayımladığı bu roman çevirilerini kitap haline getirir.¹⁰⁶

Bizzat kendisinin el-Yakıza (Uyanış) Dönemi olarak belirttiği devrede Ṭâḥâ Huseyn (1889-1973), 'Abbâs Maḥmûd el-'Akkâd (1889-1964), Selame Mûsâ, 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî, ve Muḥammed Huseyn Heykel gibi devrin önde gelen yazar ve ediplerin eserlerini okur.

Bu dönemden sonra, Ṭâḥâ Huseyn, el-'Akkâd, Selâme Mûsâ, el-Mâzinî, Heykel ve bir müddet sonra Teymûr, Tefîḳu'l-Ḥakîm ve Yahyâ Ḥakḳî'den oluşan yazarlar grubunun ellerinde bulunan el-Yakıza Dönemi gelir. O, bu dönemi eski düşünce tarzı ve anlayışından kurtulup hikaye ve masal olabilecek türde örnekler ve dünyanın en ünlü tiyatrolarının özetleri hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte dünya edebiyatına açılma ve klasik Arap edebiyatına yeni bir bakışla bakma aşaması olarak adlandırıyor.¹⁰⁷

Bu dönemde yazarın büyük ölçüde etkilendiği şahsiyetlerden biri 'Abbâs Maḥmûd el-'Akkâd'tır. Edebiyatı bir geçim aracı olarak değil yüksek bir sanat olarak alma ve demokratik düşünce özgürlüğü gibi bazı değerlere inanmayı Akḳâd'ı okumakla öğrendiğini belirten ¹⁰⁸ yazar onun hakkında şu ifadelerde bulunmaktadır.

"Üstadın siyasi makalelerini okurduk. Bir defasında tesadüfen bir şiir kitabının ilanını okudum. Siyasetçi 'Akḳâd'ın şair olacağından kuşkuluydum. Kitabı satın aldım. Ondan sonra kitaplarını tanıdım, tenkit yaklaşımını inceledim. Edebiyat anlayışını, yazarın hürriyet ve saygınlığını, öte yandan şiirini okudum. Dahası belki de bütün şiir kitaplarını okuduğum tek şairdi. Eleştirisel düşünceleri, şiire yeni bir bakışla bakmamı sağlamıştı. Son zamanlara kadar onu okumaya devam ettim. **Üstün İnsanlar**'ını okudum. Psikolojik tahlil türünde okuduğum ilk eser olan **Sara** adlı roma-

¹⁰⁴ "Ḳırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.62.

¹⁰⁵ Aynı eser, s.62.

¹⁰⁶ Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye, s.211.

¹⁰⁷ Aynı eser, s.211-212.

¹⁰⁸ Dirâsât fi'l-Ḳıssati'l-'Arabiyye, s.259.

nundaki basiret ve tahlil kuvvetine özel bir hayranlık duydum. 'Akḳād genelde okuyucunun benliğinde ikili bir eser bırakıyor. Edebi eser ve ahlaki eser. Çünkü saygınlığıyla cidden gurur duyardı. Edebiyata getirdiği bu iftihar, edebiyatı büyük bir değer yaparak daha sonra hayatımızı edebiyata adamaya teşvik etti. Zira toplumdaki ilk değerler siyaset ve kanun adamlarına aitti. İşin ilginç yanı, Akḳād yaşarken kendisiyle ilişkim olmadı. Şahsını tanımadım. Bununla beraber bazan caddeerde, bazan da Anglo kitapçısı gibi kitabevlerinde rastlardım. Fakat şahsını tanımadım. Dahası onun edebi yayın organında yazdım. Makaleler gönderirdim, yayınlardı. Ortak bir arkadaş olan Dr. Tevfik Ṭavil, makalelerimi yayımlama konusunda 'Akḳād'ı teşvik etmiştir. 'Akkād'ın yayımladığı makaleler ilk makelelerimdir.¹⁰⁹

Maḥfûz, kendisine yöneltilen 'Akḳād'ın toplantılarına gidip görüşmeyi niye denemediniz? sorusuna şu karşılığı vermektedir.

"Hiç bir zaman kimsenin toplantılarına katılmaya çalışmadım. Adetimdir, ya evde çalışırım ya da özel arkadaşlarımla otururum. Ama yazarlarla, şair şahsiyetlerle tanışıp, toplum düzeyinde edebiyat ve siyaset konusunda pozitif katılım için hiç uğraşmadım. Bu bakımdan içe kapanık biri sayılabilirim."¹¹⁰

Maḥfûz, daha ortaokul lisede öğrenci iken Mısır'ın tanınmış yazarı Ṭâḥâ Huseyn'in hal tercümesi **el-Eyyâm**'ı okur. Bu biyografik türde okuduğu ilk eserdir. Bundan esinlenerek kendisi de bir hal tercümesi yazmaya heveslenir. Ancak **el-A'vâm** adını verdiği bu gençlik dönemine ait çalışmasını hiç yayımlamaz.¹¹¹

Üniversitede felsefe öğrenimi yaparken farklı bir bölümde olan Ṭâḥâ Huseyn'in derslerini takip eder.¹¹²

Kendisiyle tanışmadan devam eden bu etkilenme daha da artar. Onun **Şeceretu'l-Bûs** adlı romanı sayesinde birden fazla kuşağın hikayesi (aile serüveni) türünü öğrenir. Düşüncede yapmış olduğu devrim ilgisini çok çeker.¹¹³ Ayrıca ondan akılcılığı ve Batıyla verimli iletişim kurmayı öğrenir.

Ellili yılların başlarında Yûsuf es-Sibâ'î tarafından aralarında Maḥmûd Teymûr, Tevfîku'l-Ḥakîm, Muḥammed Ferîd Ebû Ḥadîd, Necîb Maḥfûz, İḥsân 'Abdu'l-Ḳuddûs, Bintu's-Şâtî, 'Alî Aḥmed Bâkaşîr, 'Abdu'l-Ḥâmid Cevdetu's-Saḥḥâr, Muḥammed 'Abdu'l-Ḥalîm 'Abdullâh ve Emin Yûsuf Gurâb gibi yazarların üye olduğu hikaye klübü kurulur. Maḥfûz, Ṭâḥâ Huseyn'le Yûsuf es-Sibâ'î tarafında davet edilen bu klüpte tanışma imkanı bulur.¹¹⁴

Dönemin bazı yazarları, Arap edebiyatına yeni metodlar ve düşünce biçim-

¹⁰⁹ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5; Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.219.

¹¹⁰ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5.

¹¹¹ "Necîb Maḥfûz ve Zukâḳu'l-Midakk'î", s.4.

¹¹² "Ḳırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.72.

¹¹³ Dırâsât fi'l-Ḳışṣati'l-'Arabiyye, s.259.

¹¹⁴ "Necîb Maḥfûz fi Şohbet Ṭâḥâ Huseyn", s.51.

leri sokmaya çalışıyorlardı. Bunlar arasında en sivrileni Tâhâ Huseyn idi. Kendisi 1920'lerin sonlarında Arap dili ve edebiyatındaki gelenekselciliğe karşı olan tepkinin bir sembolü haline gelmişti. 1926 yılında yayımladığı **Fi's-Şi'ri'l-Câhilî** adlı eserinde, Arap edebiyatı tarihçileri tarafından kabul edilen ve pek çok alanda kanıt göstermek için başvurulmuş Cahiliye dönemi şiirinin büyük bir kısmını reddediyordu. O güne kadar geçerli sayılan ve herkesçe kabul edilen standartlara açıkça ve cesaretle cephe alıyor ve dolayısıyla da Ezher çevrelerinde büyük tepkilere yol açıyordu.¹¹⁵

Kendisi bu çalışmasını Arap şiiri tarihi üzerinde yapılan yeni ve orijinal bir çalışma olarak kabul etmekte ve kim ne derse desin yayımlamaktan geri durmayacağını belirtmektedir. Bilindiği gibi esere olan tepkiler çok fazla olmuş ve hatta kendisi bazı kimselerce mahkemeye verilmiştir. Bütün bu baskılar sonunda Tâhâ Huseyn, kitaptaki tartışma konusu olan bazı bölümleri çıkarıp başka bölümler eklemek suretiyle 1927 yılında yeni bir baskı yapmış ve adını bu sefer **Fi'l-Edebi'l-Câhilî** koymuştur. Bütün bunlara rağmen eserin Mısır başta olmak üzere Arap dünyasının tümünde kültürel hayatı kamçıladığı ve bir çok eserin ortaya çıkmasına sebep olduğu inkar edilemez. Öte yandan Arap gençliğine içinde bulundukları orta çağ düşünce biçimlerinden kurtulabilecekleri yolu göstererek yeni neslin ufuklarını genişletiyor, olaylara yaklaşım tarzlarını etkiliyordu.¹¹⁶

Mahfûz da bir çok kimse gibi bu kitaptan oldukça etkilenmişti. Kendi ifadesine göre **Fi's-Şi'ri'l-Câhilî**, düşünce biçimini değiştirmiş, fikren olgunlaşmasını sağlamıştır. Kendisini en çok etkileyen bir eser olduğunu kabul ettiği bu kitap aklı yücelten, onu gelenek ve göreneklerden üstün kılan bir düşünce devrimidir. Öte yandan Tâhâ Huseyn'in bu ve diğer eserleri, Arap edebiyatının gerçek değerini anlamasında kendisine yardımcı olmuş ve el-Ma'arrî, el-Mutenebbî, İbnu'r-Rûmî ve diğer önemli şairlerin şiirlerini yeniden okumasına vesile olmuştur.¹¹⁷

Yazara göre, Tâhâ Huseyn, el-'Akkâd'tan sonra gelmektedir. Çünkü onun edebiyatı, ruh ve tasavvuftan çok düşünce ve akılda odaklaşmaktadır. Huseyn akıl adamıdır. Basit ve alaycı bir üslup kullanır. Ondaki akıl şüpheciliğe götürür. Onun araştırmadaki temeli düşünörlere örnek teşkil eden şüpheci yaklaşımdır.¹¹⁸

Mahfûz'u bu dönemlerde oldukça etkileyen yazarlardan birisi de sosyalist görüşleri ve halk kültürünü savunuculuğu ile tanınan Selâme Mûsâ (1887-1958)'dir. Dostoyevsky'nin **Suç ve Ceza**'sını da Arapça'ya çeviren Mûsâ'nın otuza yakın eseri vardır. Paris'te okumuş ve oradan çok etkilenmiştir. Daha sonra İngiltere'ye geçerek Fabian Society'nin üyeleri ile de tanışmış ve İngilizlerin pragma-

¹¹⁵ "Necîb Mahfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.4; *The Changing Rhythm*, s.37.

¹¹⁶ "Necîb Mahfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.5; Tâhâ Huseyn hakkında detaylı bilgi için bkz. *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı*.

¹¹⁷ "Necîb Mahfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.5.

¹¹⁸ *Mevâkıf*, s.31.

tizminden de etkilenmiştir.¹¹⁹

Maḥfûz'un şahsen tanıdığı ilk yazar Selâme Mûsâ'dır.

"Okul sıralarındayken 1928 senesinde **el-Mecelletu'l-Cedide** adında bir dergi çıkardı. İlk sayılarından itibaren makale gönderdim, yayımladı. Böyle bir dergide makalemın yayımlanması benim için yüreklendirici olmuştu. Bu arada beni görüşmeye davet etti. Gittim. Beni öğrenci olarak görünce şaşırды. Daha sonraki görüşmelerimizde, beni üniversiteyi bitirmiş daha yaşlı birisi zannettiğini söyledi. Bundan sonra makalelerim daha zor ve daha az yayımlanmaya başladı. Bu ziyaretten sonra fakülteye başladım. Fakülteden bahsediyorduk. Aynı zamanda siyasetten ve edebiyattan bahsediyorduk. Felsefe tahsili yaptığımı, yazları ise hikaye yazdığımı, yayımlamayı düşünmediğimi söyledim. Göz atmak için bir hikayemi istedi. Yanımda bir iki romanım vardı. İlginçti ki benden haftaya uğramamı istiyordu. Gittiğimde bitirmişti okumayı. Hikaye yazma konusunda yetenekli olduğumu, yayımlamak için aceleci olmamamı söyledi. Makale yazmaya devam ederken bir de '**Abesu'l-Akdâr** adlı romanımı gösterdim.¹²⁰ Yayımlanacak düzeyde olduğunu ve yayımlayacağını söyledi. Evvelce Mısır'daki hayat hakkında bir çeviri kitabım yayımlanmıştı. Roman çıktığında kitap halinde basılı gördüğüm ilk çalışmam olmuştu. 1 Eylül 1939 yılında, dergi abonelerine hediye olarak verildi. Bu, Hitler'in savaş ilan ettiği ya da Polonya'ya saldırdığı güne tesadüf ediyordu. Ne yazık ki, savaştan sonra dergiler çekildi. Kağıt bunalımı baş gösterdi. Selâme Mûsâ, matbaasını devretti. Öteki çalışmalarının yayımlanması için yine de umutluydum. 1939-1944 arasındaki beş yıl boyunca yayım başvurularında bulundum. Selâme Mûsâ da benim gibi çegingen biriydi. Hayatı dergiyle evi arasında geçti. Toplantı türünden bir şeyleri olmadı. Beni davet edip cesaretlendirmeseydi, onunla görüşmezdim. Roman sanatı hakkında sohbet ederken hikayelerimi okumak istediğini dile getirmese ona bunları göstermeye cesaret edemezdim."¹²¹

Maḥfûz, onun için "O büyük bir öğretmendir; hem geçmişte hem de şu anda onun gibi yetenekleri keşfeden ve bu yeteneklerin gelişmesine yardımcı olacak kişiler nadirdir." demektedir.¹²²

Maḥfûz, düşünce yapısının oluşumunda Selâme Mûsâ'nın etkisini şöyle dile getiriyor;

"Selâme Mûsâ'nın düşüncemin şekillenmesinde etkisi büyüktür. Kafama yerleştikten sonra hiç çıkmayan iki önemli kavramı, bilimle sosyalizmi ve hoşgörüyü ondan öğrendim."¹²³

¹¹⁹ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midaḳḳ", s.5.

¹²⁰ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5; Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.39.

¹²¹ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5.

¹²² Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.11.

¹²³ Bunun açık izleri Şulâsiyye'de görülmektedir. Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye, s.219;

Yazarın daha sonra vereceği eserlerde bilimin her değerden üstün olması görüşünün kaynağı Selâme Mûsâ'dır. Yine **Sülâsiyye**, **Evlâdu Hârâtînâ**, **Şahhâz** gibi eserlerindeki bilim-din bilim-sanat arasındaki şaşkınlığının kaynağı da Selâme Mûsâ'dır.¹²⁴

Selâme Mûsâ'nın bir sosyalist olarak ilgi duyduğu Darwin, Freud, Marks, Kant ve Tolstoy'u zevkle okumasında Selâme Mûsâ'nın rolü büyüktür.¹²⁵

Selâme Mûsâ, müsvedde halindeki ilk romanlarını okumayı kabul eden ilk kişi olması bakımından yazarda büyük etki bırakmıştır. Ayrıca ilk öykülerini okuyan, er-Rivâye ve Mecelleti adlı dergilerde yayımlayan Selâme Mûsâ, 1932'de Maḥfûz'a **Mısru'l-Kadîma** adlı eseri İngilizceden Arapça'ya tercüme etmesini tavsiye etmiştir. Böylece Maḥfûz'u yazarlıkla tanıştıran ilk kişi Selâme Mûsâ olmuştur, diyebiliriz.¹²⁶

Selâme Mûsâ, toplumun ruhi ve duygusal yönlerinden çok pratik toplumun karşılaştığı problemlere önem vermekteydi. En önemli amacı, sosyal değişimle toplumun dejenerasyon unsurlarından arındırılmasıdır. Ona göre edebiyat gaye değil bir vesiledir.¹²⁷ Onun geleneksel din anlayışına aykırı düşüncelerinden diğerleri için bir fikir verebilecek sadece birisiyle yetinmek istiyoruz. **el-Hilâl** dergisinde yayımlanan "Mısır, Dünya medeniyetinin beşiği" adlı makalesinde şunları söylüyor:

*"Nîl nehrinin dinde yeri vardır. Nîl, Mısırlıların suyu kutsal görmelerine neden olmuştur. Onlar, Nîl'in her canlının aslı olduğuna, herşeyi temizlediğine inanıyorlardı. Geçmişte anlatıldığı üzere bir tufan meydana gelmemiştir. Nuh'un her tarafta taşan sudan kurtulması, Nîl'de meydana gelen taşmalara olan inancın bir sonucudur. Nîl, hayatın da aslıdır."*¹²⁸

Şimdiye kadar işlediğimiz üç yazar el-'Akkâd, Tâhâ Huseyn ve Selâme Mûsâ'nın birbiriyle çelişen düşünceleri vardır. Nasıl oluyor da Maḥfûz üçünden de aynı anlarda etkilenmiştir. Yazar bunu, "Üçünün birleştikleri noktalar ayrıldıklarından daha fazladır. Onlardan kendime göre serbestçe faydalandım. Tâhâ Huseyn'den edebi düşünce, el-'Akkâd'dan siyasi ve edebi düşünce, Selâme Mûsâ'dan da bilimsel ve sosyal düşünceyi aldım." şeklinde açıklamaktadır.¹²⁹

Maḥfûz, bu üç yazar ('Akkâd, Tâhâ Huseyn ve Selâme Mûsâ) hakkında şöyle diyor; "el-'Akkâd edebi kalkınmanın ruhu, Tâhâ Huseyn aklı, Selâme Mûsâ da iradesidir."¹³⁰

"Kırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.64.

¹²⁴ "Kırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.65.

¹²⁵ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.6.

¹²⁶ Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.64; Dırâsât fi'l-Kıssati'l-'Arabiyye, s.259.

¹²⁷ Mevâkıf, s.31.

¹²⁸ Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu, s.30.

¹²⁹ Eteḥaddes, s.59.

¹³⁰ Mevâkıf, s.31.

İbrâhîm el-Kâtib adlı romanıyla meşhur olmuş İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî'den de çok etkilenmiştir.

"Sevdiğim yazarlardan biri de İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî'dir. Edebiyat bakımından el-'Akkâd ve Heykel seviyesindedir. O esprili üslubuyla öteki yazarlardan daha bir cana yakın. Aslında hikayenin özüne, yeteneğine ve hazırlığına ötekilerden daha yakın. Tabi onun **İbrâhîm el-Kâtib**'ini kısa hikayelerini ve ilginç tasvirlerini okudum. Doğrusu, her zaman okunacak ve güzelliğinden bir şey kaybetmeyecek eserleriyle nadir yazarlardandır. Onun şiirlerini okudum. Güzel bir kitap. İşte kendisine şair dedirten. Şiirden bir türlü kopamıyorum. Bu şiir kitabı basılmıyordu. Kitabevinden ödünç aldığımı hatırlıyorum."¹³¹

Hüseyn ve 'Akkâd, yazarın daha çok düşünce hayatında etkili olmuşlar, oysa Tevfiku'l-Hakîm edebi hayatında etkili olmuştur. Maḥfûz, Nil'in kollarından Victoria gölüne benzettiği Tevfiku'l-Hakîm'in ikinci kuşak ediplerinden olduğunu belirtmektedir.¹³²

"Beni etkileyen ve özel sıfatıyla sanat eğilimimizi yönlendiren başka bir şahsiyet, Tevfiku'l-Hakîm'dir. Tabi ötekilerden epey sonra ortaya çıktı. Edebiyat hayatında sürpriz yapan ilk çalışması 1933 senesindeydi. **Ehlu'l-Kehf**. Edebiyat fakültesinin üçüncü yılında daydım. Onun bomba infilakına benzer bir gürültüsü oldu edebiyat hayatında. Ehlu'l-Kehf'den sonra Tevfiku'l-Hakîm'in kitap olsun, makele olsun sohbet olsun **er-Risâle**, **es-Sekâfe** ve benzeri dergilerde yazdıklarını okumaya koyulduk. Gerçek şu ki Hakîm'in sanatı, hayatımızda yeni ve orijinal bir sanat olarak kabul gördü. Gerçeklik ve izbirakıcılık yönünden, çevirisini okuduğumuz dünyanın öteki kitaplarını andırır. Tevfiku'l-Hakîm, Selâme Mûsâ'yı tanıdıktan onsekiz yıl kadar sonra tanıma fırsatını bulduğum büyük yazarlarımızdan yeganesidir. Tevfiku'l-Hakîm ile ilişkim 1948'den bugüne dek gelmiştir. Midakḳ Sokağı romanımın 1946/-47'lerde yayımlanmasından bir yıl kadar sonra, yazar ve sanatçı aynı zamanda opera müdürü ve üniversite hocası olan Muhammed Mûtevellî sayesinde Tevfiku'l-Hakîm'le tanıştım. Muhammed Mûtevellî, **Midakḳ Sokağı**'nı beğenenlerden biriydi. Tevfiku'l-Hakîm'den onu okumasını istedi. Hakîm eserin sahibini tanımayı arzuladı. O sıralar, Muhammed Mûtevellî, beni öylesine tanıyordu. Edebiyat fakültesine girdiğimde orada görevliydi. Tevfiku'l-Hakîm'in beni görmek istediğini söyledi. Bana onun Merkez Bankası karşısında oturduğu kahvehanenin adını verdi. Sanırım 1948'di. Cesaretimi toplayıp gittim. Onunla tanıştıktan sonra kedime güvenim arttı. Yaz başlarıydı, sanıyorum. Yazı nerede geçireceğimi sordu. İskenderiye'de dedim. Bana Seyyidi Beşer'de kendisinin oturduğu kahvenin adını verdi. 1948 yazından bu yana görüşmelerimiz sürdü. Şurası bir gerçek ki Tevfiku'l-Hakîm, edebiyatı gibi tatlı bir

¹³¹ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5.

¹³² "Kırâ'a fî'l-Mükevvinât", s.72.

şahsiyettir. Bizdeki tesiri doğrudan bir tesirdir. Çünkü, piyes, roman ve kısa hikayede faaliyet gösteren bir sanatçı. Sonraki bütün kuşakların piyes, roman ve kısa hikayelerinde onun izi vardır. Derlerki bu kuşaklar, onun elbisesinin altından çıkmıştır.”¹³³

Maḥfûz, edebi bir çalışma olarak, Tevfîku'l-Ḥakîm'in **'Avdetu'r-Rûh** adlı eserini beğendiğini belirtmekte, ancak onu romandan çok tiyatroya daha yakın bulmaktadır.¹³⁴

Bilindiği gibi Maḥmûd ve genç yaşta ölen kardeşi Muhammed Teymûr, Mısır'da çağdaş hikayeciliğin öncüleri olarak kabul edilmektedirler. Maḥfûz'un kısa hikayelerinde bu kardeş yazarların etkileri açıkça görülmektedir.¹³⁵

Kendisinden etkilendiği diğer bir şahsiyet de üniversitedeyken hocası olan daha sonra tez danışmanlığını yapan Muştâfâ 'Abdu'r-Râzîk'tır.

"Fakültenin felsefe kısmında Mısır'ın gördüğü en büyük şahsiyetlerden biri olan Şeyh Muştâfâ 'Abdu'r-Râzîk'ı tanıdım. Felsefe hocamızdı. Mezun olduktan sonra üniversite idaresinde görev aldım. Şeyh Muştâfâ 'Abdu'r-Râzîk vakıflar bakanı olunca oraya geçtim.”¹³⁶

Yazar, etkilendiği bu şahsiyetlerden ve ortamlarından izler taşıdığını Selâme Mûsâ, Tevfîku'l-Ḥakîm ve Şeyh Muştâfâ 'Abdu'r-Râzîk dışında bağlantılarının olmadığını belirtmektedir.¹³⁷

Maḥmûd Tâhir Lâşin, Mısır'ın renkli semt hayatını gerçekçi ve mükemmel tasvir etmekle temayüz etmiştir. Bu konuda Maḥfûz kendisinden çok etkilendiğini belirtmektedir.¹³⁸

Şimdiye kadar ele aldığımız edip ve yazarları karşılaştırarak değerlendiren Maḥfûz; Fârûk Şûşâ ile yapılan mülakatta etkilendiği yazarları önce Tâḥâ Hüseyn, sonra el-Mâzinî daha sonra el-Ḥakîm ve el-'Akḫâd şeklinde sıralamakta;¹³⁹ el-Menfalûtî'nin etkilediği her kişide hala yaşadığını Tâḥâ Hüseyn'in ise yaptığı düşünce devrimi ve edebi eserleriyle yaşadığını belirtmektedir.¹⁴⁰ Sanata inanmayı el-'Akḫâd, Tâḥâ Hüseyn ve Tevfîku'l-Ḥakîm'den öğrendiğini ifade etmektedir.¹⁴¹

Etkilendim ifadesinin sevmek anlamı taşıdığını vurgulayan yazar, etkileniş şeklinin eleştirmenlerin işi olduğunu söylemektedir.¹⁴²

¹³³ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5,11; Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.92.

¹³⁴ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.43.

¹³⁵ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.6.

¹³⁶ "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.11.

¹³⁷ Aynı eser, s.11.

¹³⁸ Dırâsât fî'l-Kıṣṣati'l-'Arabiyye, s.263-264.

¹³⁹ Eteḥaddes, s.52.

¹⁴⁰ Necîb Maḥfûz Hayatuhu ve Edebuhu, s.86.

¹⁴¹ Aynı eser, s.36.

¹⁴² Eteḥaddes, s.72.

Necib Maḥfûz, daha önceleri ve Nobel Edebiyat Ödülünü aldıktan sonra kendisi ile yapılan görüşmelerde, el-'Aḳḳâd, Tâḥâ Huseyn ve Tevfîku'l-Hakîm gibi Arap edebiyatına damgasını vurmuş büyük yazarların eserlerinin tümünü okuduğunu ve onların kendisinden daha fazla övgüye layık olduklarını defalarca belirtmiştir. Hatta son mülakatında, bu adı geçen yazarların Nobel Edebiyat Ödülüne kendisinden daha çok layık olduklarını, ancak şansız olduklarını açıkça ifade etmektedir. Bütün bu yazarlar kendisi için bir esin kaynağı olmuştur.¹⁴³

Çağdaş Mısır yazarlarından Batı standartlarında hikayeler veren el-Mâzinî, Hakkî ve Teymûr kardeşleri şükranla yadetmekte ve onlardan yararlandığını belirtmektedir. Bütün bu çağdaş yazarların kendisini geleneksel zevk ve düşünce biçiminden kurtardıklarını açıkça ifade etmektedir.¹⁴⁴

Necib Maḥfûz, okuduğu çağdaş Mısır yazarların hayatında hikaye ve romanın ikinci planda geldiğini bilmekteydi. Bir roman olarak tanıtılan Tevfîku'l-Hakîm'in 'Avdetu'r-Rûḥ adlı eserini daha çok tiyatroya benzetmektedir.¹⁴⁵

Yazar dayanacağı geçmiş roman kaynaklarının mevcut olmadığını bizzat roman yazarlarının da romanı kabul etmediklerini söylemekte ve şunları eklemektedir:

"Tâḥâ Huseyn, yazın roman yazıyordu. Kimdir Tâḥâ Huseyn? Bir düşünür. el-'Aḳḳâd, Sara'yı yazıyor. Ancak kimdir el-'Aḳḳâd? O da düşünür. Öyleki el-'Aḳḳâd hikaye ve romanı küçümsemektedir. Bizzat kendileri romanı küçümserlerse, nasıl onlar kanalıyla romana yönelebilirsiniz?"¹⁴⁶

Maḥfûz, onları okurken boşlukta olduğunu, kendisini tanıması gerektiğini ve ona göre bir hedef belirlemesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁴⁷

Bütün bu saydığımız edip ve yazarlar dışında, Muhammed 'Abduh, Ahmed Lütfi es-Seyyid, 'Ali 'Abdu'r-Râzık, Şibli Şumeyl, Feraḥ Anton, 'Abdurrahmân Şukrî, Muştafâ Şâdık er-Râfî'î, 'Abdu'l-'Azîz el-Bişrî, İsmâ'îl Mazhar, Maḥmûd Azmî gibi ünlü simalardan gerek okuyarak gerekse dinleyerek etkilendi.¹⁴⁸

Maḥfûz'un başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere, tefsir, hadis ve İslam felsefesi üzerine dini kitapları da okuduğunu ve bunların gerek düşüncesinde gerekse üslûbunda etkili olduğunu, eserlerinden çıkarabiliriz.¹⁴⁹

Maḥfûz'un edebi oluşumunda, çok erken yaşlarda okumaya başladığı ansiklopedik mahiyetteki Arap dili ve edebiyatı kaynaklarının payı büyüktür.

Yazar, henüz lisede okurken, Arapça hocası sayesinde el-Muberrred'in el-

¹⁴³ "Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'î", s.6.

¹⁴⁴ Aynı eser, s.6 ; "Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri", s.5.

¹⁴⁵ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.43.

¹⁴⁶ Aynı eser, s.43.

¹⁴⁷ Aynı eser, s.43.

¹⁴⁸ el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne, s.121; en-Nesru'l-'Arabî, s.253.

¹⁴⁹ Mevâkıf, s.35; "Necib Maḥfûz li'l-Mecelleti'l-'Arabiyye", s.50

Kâmil fi'l-Luġa ve'l-Edeb, el-Ķâlî'nin **el-Emâlî**, İbn 'Abd Rabbihi'nin **el-'İkdu'l-Ferîd** ve el-Câhîz'in **el-Beyân ve't-Tebyîn**'i gibi eserleri okuduğunu, bunların kompozisyon dersinde çok faydasını gördüğünü belirtiyor.¹⁵⁰

*"eş-Şeyh 'Abdu'l-Hâdi adındaki kompozisyon dersi hocamız benim yazdığım kompozisyonları okuyor ve üslûba bakın, kimsenin anlayamayacağı sözlerle bakın diyerek övgüyle söz ediyordu."*¹⁵¹

Yazar, okuduğu bu eserlerin bazı kısımlarını ezberliyor ve kompozisyon dersinde bunlardan iktibaslar yapıyordu. Zaten kuvvetli olan kompozisyonu, bu iktibaslarla daha da mükemmel hale geliyor ve başkalarının ilgisini çekiyordu.

Maḥfûz, Uyanış Döneminden sonra da Arap dili ve edebiyatı kaynaklarını okumaya devam ettiğini, ancak bu sefer yeni bir yaklaşım tarzıyla okuduğunu, düzenli olmasa da özellikle Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, el-Mutenebbî ve İbnu'r-Rûmî'ninkiler olmak üzere şiire yöneldiğini söylemektedir.¹⁵²

Bütün bunların dışında, **Elf Leyle ve Leyle**, **Sîretu 'Antara**, **Hamzatu'l-Behlivân**, **Risâletu'l-Ġufrân**, **Kitâbu'l-Buḥelâ**, **Ḥayy b. Yeḳzân**, **Kelîle ve Dimne**, **Kitâbu'l-Eġânî**, **Resâil ve Nevâdir** adlı kitapları da okumuştur.¹⁵³

Maḥfûz, felsefeyi bırakıp edebiyatta karar kıldıktan sonra, düzenli olarak kendini edebiyat konusunda bilgilendirmeye yönelir. Ancak kendine yol gösterecek bir kılavuzdan yoksundur. Eski Yunan edebiyatıyla başlayıp günümüze kadar mı gelsin, yoksa çağdaş dönemi okuyup arada sırada geçmiş dönemlere mi dönsün? karar veremiyordu. Sonunda okumaya çağdaş dönemle başlar. Bu konuda kendisine rehberlik eden kişi çocukluk arkadaşı Dr. 'Alî Edhem'dir.¹⁵⁴

Eski Yunanlılar döneminden 1930'a kadarki dönemin edebiyat tarihini inceleyen John Drinkwater'ın ünlü **The Outline of Literature** adlı eseri gibi dünya edebiyat tarih kitaplarına başvurur. Burada edebiyat tarihi bir bütün olarak ele alınıyordu ve edebi akımlar inceleniyordu. Değişik ulusların edebiyatlarını bir bütün olarak inceleme fırsatını bulabilmişti. Hiç bir yazarı bütün yönleriyle incelememiştir.¹⁵⁵

Ancak yazar dünya edebiyatına geç yöneldiğini ve dolayısıyla dünya klasiklerinden sadece şaheserleriyle yetinmek zorunda kaldığını ve mümkün olduğu kadar çağdaş dönemi okuyabildiğini belirtmektedir. Bunun içindirki bazı edebiyat üstadlarını okuyamadığını ve öğrencilerinin eserlerini okuduktan sonra da o üstatlara dönmediğini ifade etmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.212.

¹⁵¹ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.43.

¹⁵² Aynı eser, s.43; *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.212.

¹⁵³ *Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebu*, s.92; "*Necîb Maḥfûz li'l-Mecelleti'l-'Arabiyye*", .51.

¹⁵⁴ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.41; *Tatavvuru'l-Fikri'l-İctimâ'î*, s.155.

¹⁵⁵ Aynı eser, s.41; "*Necîb Maḥfûz ve Zuḳâku'l-Midakk'î*", s.12; *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.213; *Mevâḳıf*, s.29; "*Necîb Maḥfûz fî Şoḥbet Tâḥâ Ḥuseyn*", s.54; "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*", s.116.

¹⁵⁶ *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.213.

Realizmin üslûbunu çok iyi öğrenen ve onu geliştiren J. Galsworthy ve Aldous Huxley ve D.H.Lawrence gibi çağdaş yazarların gerçekçi romanlarını okuduktan sonra artık Dickens'i okumadığını söylemektedir. Çünkü Dickens, bu tür romanın ilk gelişme dönemini temsil etmektedir.¹⁵⁷ Ancak Dickens'in Victoria dönemi Londra'sının yoksul insanların feryatlarını anlattığı gerçekçi üslûbu, Maḥfûz'un eserlerinde de görmekteyiz.¹⁵⁸ Bu onun Dickens'i okuduğu dönemdeki etkinin tezahürü olabilir. Yine aynı şekilde, Flaubert ve Stendhal'i okuduktan sonra realizmin öncüsü bir dahi olduğunu bilmesine rağmen Balzac'ı sevmeye başladığını belirtmektedir. Yazar onun bir olayı veya görünümü tam seksen sayfa tasvir ettiğini ve bunu kavrayabilmenin çok güç olduğunu, düşünce ve eğilimini ancak başkaları tarafından basite indirgenip anlaşılır hale getirildikten sonra okuyabildiğini ifade etmektedir.¹⁵⁹ Daha sonra özellikle **Hânu'l-Halîl**'de göreceğimiz gibi, birbirine zıt karakterli insanları bir arada işleme konusunda daha çok Dickens'tan etkilendi. **Hânu'l-Halîl**'de kahvede sosyalist, kadın simsarı ve selefiye düşüncesini savunanlar bir arada işlenmiştir. Bunlar üç değişik akımın mensuplarıdır. Maneviyatçı, materyalist ve anarşist.¹⁶⁰

Kahire'nin sıkıntı ve keder veren bazı görünümünü çok güzel tasvir eden Maḥfûz, bu konuda, özellikle doğduğu evin bulunduğu caddede durarak hikayenin geçtiği şehri mükemmel bir şekilde tasvir eden Honore de Balzac'tan etkilenmiş olsa gerek.¹⁶¹

Yazar, naturalizmin kurucusu Zola'yı da çok okuduğunu belirtmektedir. Bunun etkisi özellikle **es-Sülâsiyye**'de açıkça görülmektedir. Öyleki daha sonra ifade edeceğimiz gibi İsveç Bilimler Akademisi sekreterlerinden Sture Allen, Maḥfûz'un Arap dünyasının Emile Zola'sı olduğunu ileri sürecektir.¹⁶²

Zola'yı çok okumasına karşılık, naturalizm ve Proust, Faulkner, Dos Passos gibi Zola'yı etkileyen yazarları fazla okumamıştır.¹⁶³

İngiliz yazarlarından Walter Scott'un **Kenilworth** gibi tarihi romanlarını okumuş ve bunları daha sonra ilk edebi ürünlerini verdiği tarihi roman evresinde esas almıştır. Ayrıca Rider Haggard'ın eski Mısır tarihi ile ilgili hikayelerini ve Michel Zevaco'nun bazı hikayelerini okumuştur.¹⁶⁴

1936'dan itibaren çağdaş realizm ve naturalizmle tahlili hikaye türü eserler okuyan yazar, bundan sonraki dönemde Kafka'da tabir, Joice'de psikolojik rea-

¹⁵⁷ Aynı eser, s.213.

¹⁵⁸ "Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î", s.117.

¹⁵⁹ *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.213.

¹⁶⁰ *el-Vâki'yye fi'r-Rivâye*, s.549.

¹⁶¹ "Ḳırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.68.

¹⁶² Aynı eser, s.67.

¹⁶³ *Eteḥaddes*, s.52.

¹⁶⁴ Aynı eser, s.60; *Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.29; *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, s.297.

lizm, Proust'ta hikayede zaman değişimi gibi çağdaş edebi konuları okur. Joice ve Proust, hikaye alanında çağdaş edebiyatın sütunları mesabesindedir. Sekiz yüz sayfalık oldukça hacimli ve okunması büyük gayret gerektiren Joyce'nin **Ulysses**'i, ona Stiward Gilbert'in yaptığı sekizyüz sayfalık şerhi ve Proust'un sekiz ciltlik **A La recherche du temps perdu** (İngilizce'sinden, Kaybolan Zamanın Peşinde) adlı kitapları okuduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁵

Maḥfûz, Joice'yi sadece tanımak için okuduğunu, fakat onu kesinlikle sevmediğini, romanının gerçekte okunacak bir roman olmadığını, çok kötü bir roman olmasına karşılık ortaya yeni bir akım koyması açısından önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶

Eserleri Arapça'ya tercüme edilmeyen Wirginia Wolf ve Joice'yi bir öğreninin okuduğu gibi okuduğunu belirten yazar, dili ağır olmasına rağmen Proust'u okuyup anladığını ve sevdiğini ifade etmektedir.

Bilime, gelişmeye ve kardeşliğe önem verme düşüncesinde okuduğu **Outline of History** adlı eseriyle H.G.Wells'den etkilenmiştir.¹⁶⁷

Arnold Bennett'in toplumcu gerçekçiliğinin etkisinde kalan yazar, son yıllarında Colin Wilson'un **The Outsider** adlı kitabını okumuştur. Ayrıca O'nun sanat anlayışından da etkilenmiştir.¹⁶⁸

Alman edebiyatından Kafka, Goethe ve Mann'ı okumuştur.

Maḥfûz'un, 1943'lerde okuduğunu belirttiği Kafka'nın onun üzerindeki etkisi **Sersera Fevka'n-Nîl** gibi 1967 yenilgisinin vuku bulduğu yılları anlatan eserlerde açıkça görülmektedir.¹⁶⁹

Goethe'yi de çok okuduğunu söyleyen yazar onun ünlü eseri **Faust**'u okumuş ve beğenmiştir.¹⁷⁰

Değişik kuşakları ele almada ve aile dünyasındaki felsefi düşünceleri işlemede Thomas Mann ve Tolstoy'dan etkilenmiştir.¹⁷¹

Daha önce belirttiğimiz **The Outline of Literature** adlı dünya edebiyat tarihi kitabı sayesinde, en büyük roman kabul ettiği Tolstoy'un **Harp ve Sulh**, Dostoyevsky'nin **Suç ve Ceza** ile **Düşman Kardeşler** gibi önde gelen dünya klasiklerini okuma fırsatını elde eder. Drinkwater'in kitabı sadece **Savaş ve Barış**'ı okumasını tavsiye ettiği için Tolstoy'un diğer bütün eserlerini okuyamamış ancak okuduğu bu eserler aracılığıyla Rus edebiyatıyla tanışan yazar bu edebiyatın

¹⁶⁵ *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.213,217; "*Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'î*", s.12; *el-Ḳışṣa ve'r-Rivâye Beyne*, s.126.

¹⁶⁶ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.81; *Eteḥaddes*, s.94.

¹⁶⁷ "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*", s.117; "*Necîb Maḥfûz fî Şohbet Tâḥâ Huseyn*", s.154.

¹⁶⁸ "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*", s.117; *el-Vâḳi'îyye fî'r-Rivâye*, s.546; İngiliz romanının Necîb Maḥfûz üzerindeki etkisi için bkz.*The Influence of the English Novel on Naguib Mahfouz*, s.71-87.

¹⁶⁹ "*Ḳırâ'a fî'l-Mükevvinât*", s.69.

¹⁷⁰ "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*", s.117; *Necîb Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.217.

¹⁷¹ "*Necîb Maḥfûz el-Cuzûr ve's-Simâr*", s.75.

birçok ürününü okur ve etkilenir.¹⁷²

Luis 'Avad, "Maḥfûz'un Dostoyevsky ve Balzac'la olan dostluğunu çok görmeyiz; çünkü sanatı ifade metodu ve şekilde farklılık arzetsen de Maḥfûz, bu iki yazarın küçük kardeşleridir." demektedir.¹⁷³

Dostoyevsky'den etkilenişini, iki yazarın da suç konusunu eserlerinde işlediklerinde görebiliriz. Dostoyevsky, bu konuyu **Suç ve Ceza** ile **Karamazov Kardeşler** gibi eserlerde, Maḥfûz ise, **Bidâye ve Nihâye**, **Zukâku'l-Midakk**, **el-Lıss ve'l-Kilâb**, **et-Tarık** ve **el-Cerıme** gibi eserlerde işlemektedir.¹⁷⁴

Tolstoy ve Dostoyevsky'den sonra Gorky'i okumaya başlayan yazar, onun birçok romanlarında bir hedefi amaçladığı ve bu hedef bilinmeden eserlerinin anlaşılamayacağını ve onun Tolstoy ve Dostoyevsky gibi ünlü toplum yazarlarıyla mukayese edilemeyeceğini ifade etmektedir.¹⁷⁵

Amerikan edebiyatında en çok beğenisini kazanan, ünlü yazarlar arasına soktuğu Herman Melville'nin **Moby Dick** adlı romanıdır. Ernest Hemingway'nin romanlarından sadece **The Old Man and The Sea** (İhtiyar Balıkçı¹⁷⁶) adlı romanını beğenir. Diğer eserlerini okuduğunda nasıl bu denli ünlü olabildiğine şaşırır. Gereğinden fazla girift bulduğu için William Faulkner'den hoşlanmaz. Özellikle **Heart of Darkness** (Karanlığın Yüreği) adlı romanında olmak üzere Josephe Conrad'ın kapsamlı bakışını çok beğenir.¹⁷⁷

Maḥfûz, daha sonra, son dönemlerde Josephe Conrad'ın bu eserindeki gerçekçi üslûpla kapsamlı bakışına eserlerinde yer verir.¹⁷⁸

Yazar, Dos Passos'u da okur, ancak bütün bu yazarların büyük yazarlar olduklarını ama hiçbirinin **Moby Dick** gibi bir eser yazamadığını ifade eder.¹⁷⁹

Büyük ölçüde olmasa da **Doktor Jivago** adlı eseriyle Boris Pasternak ve **Ve Durgun Akardı Don** adlı eseriyle Sholohov'dan etkilenir.¹⁸⁰

'Alî Şalk, Maḥfûz'u sürdürdüğü hayat açısından Hemingway'a benzetiyorsa da o bunu kabul etmiyor. Hemingway'ın önce gönlünce bir hayat sürdürdüğünü sonra da onu detaylıca okuyucularına aktardığını, kendisinin ise memuriyetinden dolayı ancak gece iki saat yazabildiğini ifade ediyor.¹⁸¹

¹⁷² Eteḥaddes, s.93; "Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î", s.117.

¹⁷³ "Kırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.68.

¹⁷⁴ Aynı eser, s.68; Arap Romanında Suç konusunda bkz. 'Abdu'l-Mun'im el-Ceddâvî'nin *el-Cerıme fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye* adlı eserine, "el-Ḥakîm Yuḥtemm bitefâşîli'l-Cerıme velâ Yunsâ ennehu Vekîl Niyâbe Sâbık", s.21.

¹⁷⁵ Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.214.

¹⁷⁶ Asıl anlamı İhtiyar Adam ve Deniz olan bu eser Türkçe'ye *İhtiyar Balıkçı* şeklinde tercüme edilmiştir.

¹⁷⁷ Mevâkıf, s.29; Eteḥaddes, s.94.

¹⁷⁸ Eteḥaddes, s.95.

¹⁷⁹ Aynı eser, s.94.

¹⁸⁰ Aynı eser, s.95.

Mahfûz, yaşadığı dönemin bir çok zor şartlarına göğüs gererek edebiyata olan sussuzluğunu gidermeye çaba göstermişti. O devirde el yazısıyla yazılan bir çok eser vardı. Henüz baskıları yapılmamıştı. Bundan dolayı bir eseri iki defa okuyamamış, ancak çok değerli bulduğu **Savaş ve Barış** ve **Kaybolan Zamanın Peşinde** gibi dünya klasiklerini iki defa okuması gerektiğini düşünür ve okur.¹⁸²

Mahfûz, bütün bu eserleri hangi dille okuduğuna dair kendisine yöneltilen bir soruya şöyle cevap vermektedir.

*"Bir çoğunu İngilizce orjinallerinden veya İngilizce'ye yapılmış çevirilerinden okudum. Sadece bir kısmını Fransızca'larından okudum. Mesela Anatole France'yi Fransızca okudum. Kitabın Fransızcası Arapça'sından daha kolaydı. Aynı şekilde, Flaubert'i okumaya teşebbüs ettiğimde her sayfada yaklaşık otuz kelime için sözlüğe bakma ihtiyacı hissediyordum. Durum böyle olunca ya İngilizce'ye ya da Arapça'ya çevirisini okumayı tercih ettim. Aynı durum Fransız ediplerinden Proust için de geçerlidir."*¹⁸³

Sartre, Camus ve Hemingwayh'ı Lübnan'da yapılan tercümelerinden okumuştur.¹⁸⁴

*"Yabancı edebi bir eseri okumanın en zor yanı onu orijinal diliyle okumaktır. Çünkü edebi bir eserin üslubu süslüdür. Bazen anlaşılmazdır. Oysa üslubu açık olduğu için bilimsel bir eseri okumak daha kolaydır."*¹⁸⁵

*O devirde yeni çıkan İngilizce eserlere günümüzdekine nazaran daha erken ulaşabiliyorduk. Bilinmeyen kitapları da yazıp istediğinizde en fazla bir hafta sonra elinize ulaşırdı. Haftada bir kitabevlerini dolaşırdım. Otuzlu kırklı yıllara göre günümüzdeki kitaplar çok azdır. İkinci.Dünya Savaşı sırasında aldığım kitapları aynı fiyatla geri almak isteyen bir kitapçıyı geri çevirdim."*¹⁸⁶

Başta da belirttiğimiz **Outline of Literature** gibi dünya edebiyat tarihi kitaplarındaki ünlü dünya tiyatrolarının özetlerini okumuştur.¹⁸⁷

Tiyatro alanında, eserlerini en çok okuduğu dünya yazarlarının başında Shakespeare gelmektedir. Esas uğraşısı felsefe olduğu üniversite yıllarında, onun **el-Melik el-Lir** (King Lear), **Hamlet** ve **Otello**'sunu okur. Küçüklüğünde hep Shakespeare lakabıyla anılmak ister. Goethe denildiğinde, *neden Shakespeare değil?* diye çıkarır.¹⁸⁸

Olay ve görüntüleriyle Shakespeare'yi çok sevdiğini belirten yazar, onu kah-

¹⁸¹ *en-Neşru'l-'Arabî*, s.253; *Dırâsât fi'r-Rivâye ve'l-Kışşâ*, s.25.

¹⁸² *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.52; *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye*, s.82'de bunları ikinci defa okumadığını, sadece *Moby Dicky*'i ikinci defa okuyabildiğini söylemektedir.

¹⁸³ *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.217-218.

¹⁸⁴ *Necîb Mahfûz Hayâtuhu ve Edebu*, s.70.

¹⁸⁵ *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.55.

¹⁸⁶ Aynı eser, s.41.

¹⁸⁷ *el-Kışşâ ve'r-Rivâye*, s.78.

¹⁸⁸ *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.217; *"Necîb Mahfûz Kâtib Rivâ'î"*, s.116.

vede konuştuğu çok değerli bir arkadaşı olarak düşündüğünü, gururlu ve alaycı ifadelerinde kendisini bulduğunu, onu yabancı biri olarak değil, aynı ülkenin bir ferdi olarak gördüğünü söylemektedir.¹⁸⁹

Maḥfûz'un Shakespeare'nin dışında tiyatro alanında eserlerini okuduğu yazarlar, Eugene O'Neil, Henric İbsen, August Strindberg, Samuel Becket, Checkov ve Sartre'dir.¹⁹⁰

Çağdaş tiyatro içerisinde yazarın en çok etkilendiği tiyatrolar, özellikle **Godoyu Beklerken** adlı eseriyle Samuel Beckett'in tiyatrolarıdır.¹⁹¹

Maḥfûz, Checkov'un tiyatrolarını donuk, sıkıcı ve bıkkınlık verici bulduğunu, neden sürekli Checkov'un tiyatrosu, Checkov'un tiyatrosu dendiğini hayretle karşıladığını belirtmektedir.¹⁹²

Bernard Shave'nin tiyatrolarını da okuyan yazar son yıllarda Sartre'nin **el-İlahu't-Tayyib ve's-Şeytân** (Yüce Tanrı ve Şeytan), **Sucenâu't-Tûnâ** (Altona Mahpusları) adlı tiyatrolarının çevirilerini okudu.¹⁹³

Şiir alanında ise Shakespeare, Hintli Rabintrah Tagore ve İranlı Hâfız eş-Şirâzi gibi çok az sayıda şairin şiirlerini okumuş ve etkilenmiştir.¹⁹⁴

Yazar, bir mülakatta beğendiği yazarları şöyle sıralamaktadır. Tolstoy, Dos-toyevsky, öyküde Cehov ve Maupassant, çağdaş akımlarda sadece Proust ve Kafka'yı sevdim. Joice da okudum ancak bu sadece benim için bilinmesi gereken bir tecrüben ibaretti.¹⁹⁵ Fârûk Şûşa'nın kendisiyle yaptığı bir mülakatta ise beğendiği yazarları; Tolstoy, Proust ve Mann şeklinde sıralamaktadır.¹⁹⁶ Bunların dışında Shakespeare, Milfil, Conrad, Passos, Pasternak, Mann, Sholove, Tagore ve Hâfız eş-Şirâzi 'yi saymaktadır.¹⁹⁷

Genelleme yapmak istersek, Maḥfûz'un romantizm edipleri ya da Hemingway, Faulkner, Strindberg gibi önde gelen Amerikan öykü yazarlarına fazla önem vermediğini çıkarabiliriz.

Önceleri toplumsal gerçekçi yazarlarla yıldızı barışan yazarın sonraları psikanalist yazarlara ya da Proust, Joice, Wolf gibi geleneksel metodların dışında yeni eğilimlere sahip başka yazarlara yöneldiğini görmekteyiz.¹⁹⁸

Necîb Maḥfûz, dünya yazarlarını okurken belirli bir sıralama takip etmemiştir. Bu yazarların çeşitli vesilelerle özellikle Mısır'da olmak üzere Arap dün-

¹⁸⁹ *Eteḥaddes*, s.94; *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.42.

¹⁹⁰ *Mevâkıf*, s.29.

¹⁹¹ Aynı eser, s.29.

¹⁹² *Eteḥaddes*, s.94; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.81.

¹⁹³ *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.218.

¹⁹⁴ *Mevâkıf*, s.29.

¹⁹⁵ *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.13.

¹⁹⁶ *Eteḥaddes*, s.52.

¹⁹⁷ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.81.s

¹⁹⁸ *Dırâsât fi'r-Rivâye ve'l-Kıssa*, s.261.

yasında şöhret kazanmasının her Mısırlı gibi onda da etkisi olmuş ve bu yazarları tanıma fırsatı bulmuştur.

Şöhretleri hikaye ve tiyatrolarının Arapça'ya çevrilmesi ve üniversiteyle başının tanıtımı sonucunda yayılan çoğu ondokuzuncu yüzyıl yazarları, Shakespeare, Shave, Balzac, Flaubert, Zola, Dickens, Thomas Mann, Theckeray, Tolstoy, Dostoyevsky ve Checkov gibi yazarları tanır ve okur. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarıyla yirminci yüzyıl başlarındaki dönemde ise ancak son dönemlerde tanınmaya başlanan İbsen, Proust, Joice ve Wolf gibi Batı yazarlarının eğilimleri, temsil ettikleri akımlar henüz Mısır kamuoyunca tam olarak bilinmemekteydi. Son dönem olan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Sartre ve Camus gibi yazarları okur.¹⁹⁹

Yazarın eserlerini okuyup etkilendiği dünya edebiyatı yazarlarını ülkelerine göre şöyle sınıflandırabiliriz:

Rus: Tolstoy, Dostoyevsky, Turgenev, Anton Checkov, Gorky, Boris Pasternak, Sholohov.

Fransız: Anatole France, Gustave Flaubert, Marcel Proust, Andre Malraux, François Mauriac, J.P.Sartre, Albert Camus, Stendhal, Emile Zola.

İngiliz: Shakespeare, H.G.Wells, Bernard Shaw, James Joice, Aldous Huxley, D. H.Lawrence, Charles Dickens, J. Galsworthy, Joseph Conrad, Virginia Woolf, Colin Wilson, Thackeray, Somerset Mougham, Arnold Bennet, Walter Scott.

Alman: Thomas Mann, Goethe, Franz Kafka (aslında çek asıllı olmasına rağmen Alman edebiyatından sayılmaktadır).

Amerikan: Ernest Hemingway, W. Faulkner, Dos Passos, Eugene O'Neil, Herman Melville, Tennessee Williams, Arthur Miller.

İsveç: Henric İbsen.

Ayrıca kuzeyli yazarlardan Strindberg, Hintli Tagore ve İranlı Hâfız eş-Şîrâzî.

Yazar, daha bir çok Batı yazarının eserlerini okur. Ancak direk etkilendiği yazarlar bunlardan ibarettir.²⁰⁰ Farklı ulusların yazarlarının kullandıkları teknikleri değişik zamanlarda sofrasında bulduğunu ifade eden Necîb Maḥfûz, bütün bu değişik teknikleri devrine uygun bir şekilde kullandığını yalnızca bir tekniğe bağlı kalmadığını belirtmektedir. Bunun içindirki daha sonra vereceği eserlerde kahramanın bir yerde Joice, diğer bir yerde Dostoyevsky, başka bir yerde de Balzac koktuğu veya onu anımsattığı gözlenecektir. Böylece hayatına surrealizm metodu girmiş oluyordu. Metod ve hayat olarak değil; bir lahza için uygun bir şekil olarak.²⁰¹

¹⁹⁹ Aynı eser, s.260.

²⁰⁰ Krş. *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.218.

²⁰¹ *Eteḥaddes*, s.95.

Ayrıca yazar, söylenildiği gibi abası altında yetiştiği ve hakkında uzmanlaştığı herhangi bir yazarın bulunmadığını belirtmektedir.²⁰²

Fâtûma Mûsâ, Maḥfûz'un gençliğinde on veya yirmi yıl önceki kuşaktan pek farkı olmadığını, bu kuşağın en belirgin özelliğinin gençlerin es-Sibâ'î'nin Rusça'dan yaptığı çevirilerle İngilizce ve Fransızca'dan yapılan çevirilere tutkun oluşları olduğunu ifade etmektedir.

1919 devrimi sırasında aralarında Maḥfûz'un da bulunduğu henüz genç olan kuşaktan Huseyn Fevzî, o dönemi şöyle tasvir ediyor: "Dostoyevsky, aralarında Maupassant, Balzac, Turgenev, Checkov, Tolstoy ve kendisi bulunan kuşak için, "Hepimiz Gogol'un elbisesinden çıktık." demektedir. İfade etmek istediğim gerçek şudur ki, biz ne Zeyneb'in ne de 'İsâ b. Hişâm'ın elbisesinden çıktık. Aksine Muhammed es-Sibâ'î, el-Menfalûtî, Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Anton Cemil ve el-Mâzinî gibilerin yaptığı çevirilerin elbisesinden çıktık. Feraḥ Anton, İlyas Fayâd ve Halîl Mutrân gibi çevirmenleri de unutmamak gerekir."²⁰³

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi felsefe tahsili yapmış olması itibariyle, tanınmış bir çok filozofun eserlerini okuduğu da muhakkaktır. Bu konuda kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta şöyle demektedir.

"Şüphesiz felsefe genel anlamda benim kişiliğimin oluşmasında, düşüncelerimin gelişmesinde ve eğitimimde etkili olmuştur. Ancak dikkatinizi şu noktaya çekmek isterim ki, üniversitede okuduğum sıralarda ellili ve altmışlı yıllarda veya şimdilerde olduğu gibi, gelsefe hocalarımız belli bir felsefi akımı temsil etmiyorlardı. Bizim günlerimizde felsefi düşünce henüz yüzeyseldi. Dolayısıyla belli bir fikirsel kuram oluşturmaya pek müsait değildi. Bu durum gerek üniversitede gerekse dışarıda böyleydi. Çeşitli filozofların dünyaya görüşleriyle yakından ilgilendim, ancak bunların hiçbirine bağlanmadım. Bununla birlikte bir takım filozoflardan da etkilenmediğimi söyleyemem. İbn Sînâ ve Farabî'nin yanısıra Sartre, Descartes, Kant ve Schopenhauer'i çok sevdiğimi belirtmek isterim. Nietzsche'yi büyük bir istekle okudum, ancak hayatımda bir nevi zühd yaşantısına yönelmekle sert, inatçı ve kırgın Nietzsche'den tamamen ayrılmaktayım."²⁰⁴

Katı materyalizm düşüncesine olan ilgisinin yanısıra Nietzsche'nin egoizm, güç istemi, eylemdeki özgürlük gibi düşüncelerine gözle görülür bir ilgi gösterir.²⁰⁵

Üniversitede felsefe öğrenimi yaparken yukarıdaki filozofların dışında Darwin, Freud ve Marx gibilerini de okumuş, özellikle Darwin'in yaradılışla ilgili teorilerinden çok etkilenmiştir. Kimi eserlerinde Darwin'in bu görüşleriyle Kur'an'ın söyledikleri arasında çelişkiye düşen kahramanlar bizce yazarın kendisini yansı-

²⁰² Aynı eser, s.93.

²⁰³ *Fi'r-Rivâye*, s.30.

²⁰⁴ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midaḳḳ'î", s.13.

²⁰⁵ *Form and Technique in the Egyptian Novel*, s.189.

maktadır.²⁰⁶

Yazar Henry Bergson'un felsefesinden de çok etkilenmiştir. Onun özellikle insan hayatı ve düşüncesinde ruhi tarafına verdiği önemden etkilenmiştir.²⁰⁷

Mahfûz, edebiyat ve sosyal bilimler dışında da bir takım kitaplar okuyabilmişti. Bunlar arasında özellikle biyoloji ile ilgili olanlar başta geliyordu. Bu kitaplar Dr. Sarrûf, İsmâ'il Mazhar ve Selâme Mûsâ gibi bilimsel düşünce yapısına sahip yazarların yazdıkları ya da yabancı dillerden Arapça'ya aktardıkları kitaplardı.²⁰⁸

1936'tan itibaren kendini büyük ölçüde edebiyata veren yazar, el-'Akkâd ve Tevfîku'l-Hakîm'in tavsiyeleri doğrultusunda edebiyatla yakın ilgili alanlarda da bilgi sahibi olmayı ihmal etmedi. Resim, oymacılık ve mimarlık gibi güzel sanatlarla işe başlaya Mahfûz, dünya sanatı Firavun ve Eski Yunan sanatı, Mezopotamya sanatı, Arap rönesans sanatıyla ilgili kitaplar, son olarak da bir çok ekolün ortaya çıktığı sayısız eserlerin verildiği çağdaş dönem sanatını anlatan eserleri okudu.²⁰⁹

Necîb Mahfûz, 1952 ihtilalinden sonra devrimin kısmen de olsa halkın isteklerine karşılık vermesinden olsa gerek, edebiyata farklı bir bakışla bakmaya başladı. Bütünüyle ilgi alanı düşünce üzerine odaklaşmıştı.

Yazar, bu son dönemlerinde edebiyattan uzaklaşmaya ve yavaş yavaş bilim ve düşünceye yönelmeye başladı. Psikoloji, estetik, antropoloji, Arap ülkeleri tarihi, Marksizm'in sosyoloji hakkındaki görüşleri gibi konularda değişik eserler okudu. Ayrıca bu günlerde roman, hikaye ve tiyatrodan herhangi birinden bir kaç sayfa okuduğunda sıkıldığını ifade etmektedir.²¹⁰

Mahfûz, son dönemlerde bilim ve uygarlıktan söz eden düşünce kitaplarına roman ve tiyatrodan daha çok ilgi duyduğunu, o yıllarda, (yirminci yüzyılın ikinci yarısı) edebiyatta geçmişle boy ölçüşecek tarzda eserlerin verilmeyişine bağlamaktadır. Daha çok düşünce ve sanata yöneliktir. "*Mesela Thomas Mann'ın Sihirli Dağ'ını okuduğunuzda eserde düşünce ve sanat havasını sezersiniz.*" demektedir.

O yıllarda Gabriel Carsia Marquez'in **Cien anos de Soledad** (Yüzyıllık Yalnızlık) adlı romanını okuyan yazar, böyle bir eserin okunmak üzere borç alınmaya veya kitapçıdan satın alınmaya değer olmadığını ileri sürmektedir. Amerika'dan gelen yeni eserlerin Avrupa'dan geçmesi insanı cesaretlendirmediyi savunan yazar, Marquez'in bir Latin Amerikan ülkesi olan Kolombiya'lı olduğuna dikkat çekmektedir.²¹¹

²⁰⁶ Bu konuda bkz. Kaşru's-Şevk'te Kemâl karakterine.

²⁰⁷ Mevâkıf, s.18.

²⁰⁸ "Necîb Mahfûz ve Zukâku'l-Midaqq'ı", s.7.

²⁰⁹ Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye, s.215,280.

²¹⁰ Mevâkıf, s.34; Etehadde, s.96.

²¹¹ Necîb Mahfûz Yetezekker, s.53.

Beğendiği ve etkilendiği Mısır sanatçıları, başta Muhtar olmak üzere Nâci 'İyâd, Şabrî Şalah Kâmil ve Cemâl Kâmil gibi sanatçılardır.²¹²

²¹² *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.282.

Kişiliği

Arkadaşları, Necib Maḥfûz'un, açıksözlü, nüktedan, güzel konuşan, dinlemesini bilen, vefalı, alçakgönüllü, titiz bir disiplin anlayışıyla mükemmel bir karaktere sahip olduğunu ifade etmektedirler.²¹³

*"Necib Maḥfûz vefalıydı ve hâlâ vefalıdır. Yalnızca hayali, hikaye ve romanlarda ifade edilen efsanevi bir vefaya sahipti. Sadece kişilere karşı değil aynı zamanda adet türü programlara karşı da vefalıydı. Hangi sebeple olursa olsun asla bozmadığı perşembe günleri bir programı vardı. Öğle vakti annesi ve kardeşleriyle yemek yemek üzere bürosundan ayrılır. Öğle yemeğinden sonra saat altıda eski arkadaşlarıyla buluşmak üzere 'Urâbî kahvesine giderdi. Akşam sekizde ise yeni bir arkadaş grubu olan el-Harâfîş grubuna katılırdı. 'Urâbî kahvesi ise bütün ömrü boyunca gittiği bir yerdi."*²¹⁴

Çok kuvvetli bir arkadaşlık bağına sahipti. Özellikle yirmili yıllarla otuzlu yılların başında tanıştığı arkadaşlarıyla sonraları değişen statülerine bakmaksızın hep beraber olmak istemiştir. Bu tarihlerde samimi olduğu arkadaşları arasında Muhtâr Nuveyre, Fu'âd Davvâra, Maliye Bakanı müsteşarı 'Abdu'l-Hayy el-Elfi ve Dr. Ethem Receb²¹⁵ gibilerini sayabiliriz.²¹⁶

Yûsuf Hasan Nevfel gibi bazı yazarlarca yalnızlığı seven topluma karışmaktan hoşlanmayan münzevi bir insan olarak görülen²¹⁷ yazar, bunu kabul etmektedir.

"Münzevi olup olmadığımı soruyorsun. Sen ömrümün değişik yıllarında beni gördün. Münzevi hayat, farklı bir hayattır. el-'Abbâsiyye'deki arkadaşlarımızdan birisi, yalnız kalmak isteyen içine kapanık biriydi. Onu etkilemek için ya çevresinde halkalar kurar ya da dönerdik. Fakat bize karşılık vermeyip kaçıp eve giderdi. Ben içine kapanık biri miyim? Benim ömrüm boyunca el-'Abbâsiyye'de arkadaşsız günüm geçmemiştir. Bütün gün arkadaşlarla beraberdim. Bazan akraba ziyaretlerine karşılık vermezdim, ancak kendi karakterime uygun kişilerle beraber oluyordum. Seninle oturduğumuz gibi kahvede, caddede, yerde otururduk. Fakat birisinin gelip bana şurda bir toplantı ya da düğün var deyişine dayanamazdım. Yakın akrabaların düğünlerine bile tahammül edemezdim. Bağlayıcı fonksiyonu olan her kaide veya kurala uyma zorunluluğuna inanmıyordum. Evet yalnızca sınırlı olmak üzere toplumsal gerekleri yerine getiririm. Mesela saat beşte kı-

²¹³ Necib Maḥfûz *Ḥayâtuhu ve Edebuhu*, s.74.; Necib Maḥfûz *er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.87.

²¹⁴ Necib Maḥfûz *Yetzekker*, s.22,23.

²¹⁵ Felsefe öğreniminden iki yıl sonra Maḥfûz'u çağdaş İngiliz edebi ekolleriyle tanıştıran ve kitaplığından çokça faydalanmasını sağlayan birisidir. *en-Nesru'l-'Arabî*, s.255.

²¹⁶ Necib Maḥfûz *Yetzekker*, s.22.

²¹⁷ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.122.

yılacak nikah törenine saatinde gider, tören bittikten hemen sonra da oradan ayrılırım. Fakat resmi nitelikteki ziyaretlere hayır. Gün boyunca kendileriyle beraber olduğum için arkadaşlar beni ziyaret etmezlerdi. Onlarla beraberken, olduğum gibi serbest davranabiliyordum. Yapmacık hareketlere tahammül edemezdin. Sadece sanki yalnızmışım gibi arkadaşlarımla olduğum toplantılardan hoşlanmaktaydım.”²¹⁸

Vaktini boşa geçirmek istemediğinden sosyal hayatında insani ilişkilerle karşılıklı ziyaretler gibi konularda başarılı olamadığını vurguluyan²¹⁹ Necib Mahfûz, konuşmayı pek seven birisi değildir. Kendisiyle yaptığım söyleşide yalnızca sorulduğunda cevap veren ve az konuşan bir karakter izlenimini edinmiştim. Mısırlılar bunun utangaç ve fazlasıyla mütevazı kişiliğinden kaynaklandığını söylemektedirler. Nobel almasından sonra da, sadece yıllardır kadrosunda olduğu el-Ahrâm'a demeç vermiş Batılı gazetecilere de *“Kusura bakmayın, söz söylemeyi pek sevmem, Resmimi çekin, hem de istediğiniz kadar çekin, ama lütfen soru sormayın.”* demişti.²²⁰

Sağlıklı olduğu günlerde yürümeyi çok sevdiğini belirten yazar, görevinden dolayı zorunlu olarak disiplinli bir hayat yaşamıştır. Yazın öğleden sonra üç saat okuyor, bir saat da eşi ve çocuklarıyla beraber oluyor, kışın ise üç saat yazıyor üç saat okuyordu. Hatta bakanlıkta çalışırken yazabilmek için daireden erken ayrılmak zorunda kalmaktaydı.²²¹

Daha sonra değineceğim Nobel Ödülü'nü reddeden Sartre ile Necib Mahfûz'u karşılaştıran Zekeriyâ Ahmed Hasan, Sartre'nin toplumla barışık olmadığı için ödülü kabul etmediğini, halkı, toplumu en büyük düşman olarak gördüğünü Mahfûz'un ise halkla içiçe, mütevazı, kapısı herkese açık bir halk adamı olduğunu, Huseyn semtindeki el-Huseyn kahvesinde, sıradan insanlarla konuşup sohbet edebildiğini ifade etmektedir.²²²

Normal bir Mısırlı gibi son derece basit bir hayat yaşayan canlı ve espri dolu bir karakteri olan Necib Mahfûz, Kahire dışına çok az kere çıkabilmiştir. Bunda, görevli oluşuyla maddi yetersizliği büyük rol oynamıştır.

Mısır dahilinde, Kâhire dışına çıktığı tek yer İskenderiye olmuştur. Hemen hemen her yaz Kahire'nin sıkıcı ve gürültülü hayatından uzaklaşıp daha önce tanıştığı Tefîku'l-Hakîm gibi bir çok ünlü Mısır edebiyatçılarıyla, özellikle deniz kıyısında sessiz sakin bir köşede yer alan Petro Kahvesinde dinlenme fırsatı bulmaktaydı. Sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında bir süre İskenderiye'ye gidememiştir.²²³

²¹⁸ Necib Mahfûz Yetezekker, s.22.

²¹⁹ Aynı eser, s.115.

²²⁰ “Necib Mahfûz’la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi”, s.4.

²²¹ Edehadeş, s.198; Necib Mahfûz er-Ru’ye ve'l-Edât, s.86.

²²² “Necib Mahfûz ve's-Su’âlu'l-Muḥayyir”, s.60-61.

²²³ Necib Mahfûz Yetezekker, s.92; Necib Mahfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.42.

Ne gezici bir görevde ne de bir gazeteci olduğundan, çok arzu etmesine rağmen Asvân, Luksor gibi Mısır şehirlerini görememiştir. Bütün ömrü boyunca gerçekleşmesini hayal ettiği Asvân'a bir türlü gidemediğini üzüntüyle ifade eder.²²⁴

Cemâl 'Abdu'n-Nâsir tarafından özel elçi olarak gönderildiği eski Yugoslavya ve Yemen hariç Mısır dışına hiç çıkmamıştır. Gençliğinde çok istemesine rağmen yurtdışına çıkmadığını, sonraları kendisini disiplinli bir okuma ve yazma alışkanlığına verince alışkanlığını bozacak endişesiyle yolculuklardan nefret etmeye başladığını ifade etmektedir.²²⁵

Çıktığı iki yurtdışı gezisinden biri kültür bakanlığını ilgilendiren bir konuda eski Yugoslavya'ya diğeri de savaş esnasında Mısırlı edebiyatçılar grubu içerisinde Yemen'e olmuştur.²²⁶ Son Yemen gezisini de bir hikayesinde ana tema olarak kullanmıştır.

Yazarın okumaya olan tutkunluğu babasını kaygılandırarak derecede fazlaydı. Bu konuda bir anısını şöyle dile getirmektedir.

*"Bilindiği gibi vakit nakittir. Üniversiteyi bitirip devlet memuru olarak görev yaparken, hâlâ bir öğrenci gibi evde çalışıyordum. Bu durum babamın ilgisini çekti ve bana şöyle dedi: "Seni sanki mezun olmamış gibi gece-gündüz ders çalışıyor görüyorum. Sana doktora mı yapıyorsun dediğinde hayır diyorsun o halde niçin kendini yoruyorsun?" Çok çalışmam babamı kaygılandırmaktaydı. Zamanın kısıtlı olduğunu düşünüyordum. Edebiyat, bilim, tarih konularında okumak, müzik dinlemek ve aynı zamanda yazmak ciddiyle yazmak istiyordum."*²²⁷

Hemen hemen her çeşit kitap okuyan Necib Maḥfûz, sürekli her gün üç saat okuduğunu ve aynı zaman dilimi içerisinde birkaç kitap okuyabilmiş olduğunu ancak, yazdıktan sonra bir şeyler okuyup, ondan sonra uyuduğunu eğer tersini yapmış olsa asla uyuyamayacağını ifade etmektedir. Ancak son yıllarda yakalandığı şeker hastalığından dolayı okumaya çok az zaman ayırdığını ve bundan dolayı son derece üzgün olduğunu belirtmektedir. Çünkü doktorlar hastalığından dolayı sadece bir saat okumaya zaman ayırabileceğini, bunun dışında istirahat etmesi gerektiğini tavsiye etmişlerdi.²²⁸

Yazarın çok zor şartlarda satın aldığı kitaplarını yerleştirdiği ilginç kitaplığından da bahsetmek yerinde olacaktır.

Maḥfûz, maddi imkansızlıklardan dolayı rafları olan bir kitaplıktan yoksundu. Aldığı kitapları okuyup bir sandığa yerleştiriyordu. Sandığa konan eseri arayıp bulmaktansa yenisini satın almak onun için daha kolaydı. Değişik konularda bir çok roman, bilimsel kitap ve nadir sanat eserine sahipti. Meselâ, Herbert

²²⁴ Eteḥaddes, s.33.

²²⁵ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.93.

²²⁶ Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.67.

²²⁷ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.37.

²²⁸ Aynı eser, s.52,55.

Reede'nin eserleri ve her bir kitapta parayla ölçülemeyecek derecede elli ya da altmış levha onda bulunmaktaydı. Dâru'l-Ma'ârif'in ilk kez Britannica'yı dışardan getirttiğinde bir takım alanlardan biri de Maḥfûz'du. Bir çok konuda bu esere başvurduğunu ifade eden yazar elde edemediği eserleri de bu ansiklopediden öğrenirdi.²²⁹

Zengin bir duygu dünyasına sahip olan yazar musikiden çok hoşlanmaktaydı. Çocukluk yıllarında sokakta duyduğu şarkılarla es-Seyyid Dervîş'i daha sonra da Selâme Hicâzî ve Munîra el-Mehdiyye'yi tanımıştır. Yazar sokakta duyduğu Seyyid Dervîş'in şarkılarını ezberlediğini ifade etmekte. Bunların şarkılarını eski gramafonlarından dinlediğini belirten Maḥfûz, üniversite üçüncü sınıf öğrencisiyken pratik müzik bilgisi ve becerisini kazanırsa, estetiği daha iyi anlayacağını düşünerek, Arap Musiki Cemiyetinin açmış olduğu müzik kurslarına katılmış, orada kanun çalmayı öğrenmiştir.²³⁰ O'na göre, musiki, meleklerle konuşma mesabesindedir.²³¹

1926'larda plaklarını dinlediği Munîra el-Mehdiyye'nin sesinin aşığı olduğunu, hatta Umm Gulsûm'ün sesinin daha iyi olduğunu söyleyen birisiyle kavga ettiğini ifade eden Maḥfûz sonları Doğu müziğinin unutulmaz sesi Kevkebu's-Şark (Doğunun Yıldızı) lakaplı Umm Gulsûm'ün sesine olan büyük hayranlığını gizlemez.²³² Özellikle Denânîr filmindeki Ṭabe'n-Nesîmu'l-'Alîl adlı şarkısına tutkundur. Bu şarkıyı daha sonra **Hân el-Halîl**'de Ruşdî'ye nisbet ederek kullanmıştır.²³³

Umm Gulsûm'ün yanısıra Muhammed 'Abdu'l-Vehhâb'ı da zevkle dinlemiştir.²³⁴

'Abdu'l-Halîm Nuveyre ve 'Abdu'r-Raḥmân el-Humeysî gibi Doğu müziğini tamamen reddetmemiştir. **el-Musika 'Abre'l-'Uşûr** gibi müzik kitaplarıyla dünya müziğini öğrenen Maḥfûz, güzel sanatlar ve edebiyat kadar olmasa da klasik Batı müziğine ilgi duymuştur.²³⁵

Özellikle opera ve Beethoven'i çok beğendiğini ifade etmektedir.²³⁶

Onun müziğe olan tutkusu, başta **es-Sülâsiyye** olmak üzere bazı eserlerinde açıkça göze çarpmaktadır. Buralarda Doğu müziğini ve çalgı meclislerini anlatır.²³⁷

²²⁹ Aynı eser, s.55.

²³⁰ Aynı eser, s.95; *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.216,263; "*Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk*", s.210; *el-Kışsa ve'r-Rivâye Beyne*, s.122; *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye*, s.86.

²³¹ "*Innehu Fennân*", s.25.

²³² *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.94-95.

²³³ *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.86.

²³⁴ *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.215-216,263-278.

²³⁵ Aynı eser, s.265.

²³⁶ Aynı eser, s.265; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.83.

²³⁷ "*Ârâ'u Necîb Maḥfûz fi'l-Hayât ve'l-Fenn*", s.80.

Ayrıca sportif faaliyetlerde bulunmayı seven yazar, çocukluğunda ve gençliğinde çok güzel futbol oynadığını ifade etmektedir. Yüzmede de başarılı olan Maḥfûz,²³⁸ arkadaşlarıyla oynadıkları futbol maçlarında süratli, uyumlu ve güçlü bir oyun sergiliyordu.

el-'Abbâsiyye'deki arkadaşlarından ünlü doktor Ethem Recep, Maḥfûz'un futbol oyunu hakkında şunları söylüyor:

*"el-'Abbâsiyye'deki çocukluk yıllarımızda Necib Maḥfûz çok güzel bir futbol sergilerdi. Kollektif bir oyun ortaya koyan Maḥfûz, azmettiğinde Huseyn Hicâzî, et-Tataş ve 'Abdu'l-Kerîm Sakr'dan daha iyi futbol oynardı. Tarih şahidim olsun ki doğru söylüyorum ömrümde onun gibisine rastlamadım. Bir futbol hastası olarak diyebilirim ki koşuda onun gibi süratli bir oyuncu görmedim. Fırlatılmış bir fûze gibiydi. Topla çok iyi uyum sağlıyordu. Güçlü bir oyuncu olup sağa sola sapmadan topla ok gibi direk hedefe fırlayan tek kişiydi."*²³⁹

Necib Maḥfûz, henüz çocuk denecek bir yaşta kendisini siyaset içinde bulur. 1919 ihtilali sırasında ve öncesinde vuku bulan hadiseleri yaşadığında sekiz yaşındaydı. Gerek çocukluğunda, babasının evde oluşturduğu siyasi hava gerekse o dönemde yaşanan siyasi çalkantı ve olaylar onun siyasi kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

*"Evde babam ve annem el-Vefd Partisi'ne büyük sempati duymaktalardı. Sa'd Zağlûl'un adı geçtiğinde hürmetle anarlar ve onu kut-sarlardı. Gazeteleri okumaya başladığımda O'nun ismini bulun-caya kadar sayfaları satırları tarardım. Bulunca da orda dururdum. Fakat bize milliyetçilik ve prensiplerini aşıl原因lar özellikle Arap dili hocaları olmak üzere öğretmenlerimizdi. Bu hocalar ders aralarında milliyetçilikten bahsederlerdi. İngilizlere karşı yapılan gösterilere katılmayıp kaçan öğrencileri azarlardı. Bu gösterilerde gençler, yaşlılar, elinde baston bulunanlar, kapalı kadınlar, düzenli ve vakurane yürürlerdi. Ama gerçek gösteriler, kenar semtlerde yapılmaktaydı. Bu yürüyüşlerden hemen sonra alkışlarla boykotlar başlatılırdı. Biz de üniversitenin verdiği öğle yemeğini boykot ediyorduk. Öğretmenlerimizin teşvikiyle katıldığımız gösterilerden şimdiye kadar unutamadığım ve beni hâlâ sarsanı Beytu'l-Kâdî Meydanı ve el-Cemâliyye caddelerinde kadınların yaptığı gösteridir. Tarih kitapları yalnızca paşaların hanımları ve sosyote kadınlarının bu gösterilere katıldığını veriyorlar. Gerçek bu değil. Ben, el-Cemâliyye'de at arabaların üzerinde gösteriye katılan binlerce kenar semt kadınlarını gördüm."*²⁴⁰

Herhangi bir siyasi kuruluşa katılmadığı gibi bir cemaat veya gruba da intisap etmedi. Fakat genelde bir çok kültürlü orta tabaka insanı gibi Vefd Partisi

²³⁸ Taṭavvuru'l-Fikri'l-İctimâ'î fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye, s.155.

²³⁹ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.21.

²⁴⁰ Aynı eser, s.73.

eğilimindeydi. Ancak partiden farklı düşündüğü hususlar da vardır.²⁴¹

Ğâlî Şukrî ve Yûsuf Hasan Nevfel, her nekadar Maḥfûz'un 1925'te Vefd Partisine katıldığını söylüyorlarsa da, bu katılım bizce resmi üye sıfatıyla değil sadece destek anlamındadır.²⁴²

Yazar hiç bir siyasi oluşuma katılmamışsa da toplumun bir bireyi olarak grev ve yürüyüş gibi genel toplum faaliyetlerine katıldığını, "*Bilincimi kazandı-ğumdan itibaren katılmadığım hiç bir grev veya yürüyüş yoktur.*" ifadesiyle vurgulamaktadır.²⁴³

Kendisi gibi orta sınıfa mensup bir Mısırlı gencin politik mücadelelere katılması ve özellikle Vefd Partisine sempati duyması gayet normaldi. Ancak Maḥfûz, hiç bir zaman aktif politikacı olmadı.²⁴⁴

O'na göre Vefd Partisi, milli ve sosyal meseleleri öne çıkaran tartışmasız bir halk partisi olup Vefdli olmadığını söyleyen kişi kafir mesabesindedir.²⁴⁵

en-Naḥḥâs Paşa'nın partiden uzaklaştırılıp yerine İngilizlerin adayı Muhammed Maḥmûd'un getirilmesine şahit olan Maḥfûz, bu dönemdeki iş krizini de yaşar. 1929'larda Mısır'da yenilikçi hareketinin önderleriyle tanıştı.²⁴⁶

Daha sonra kaleme alacağı eserlerinin odak noktasını oluşturan toplumsal problemlerin ancak Sa'd Zağlûl gibi idealist idarecilerle çözüme kavuşturulabileceğini düşünüyordu.²⁴⁷

1919 devrimi, Sa'd Zağlûl ve Muṣṭafâ en-Naḥḥâs sayesinde milliyetçiliği, özgürlüğü ve halkçılığı öğrendiğini belirten yazarın siyasi ve sosyal statüsünü oluşturan üç şey vardır; Sırasıyla, 1919 devrimi, Selâme Mûsâ ve dini vicdan.²⁴⁸

Muḥammed 'Abduh, Aḥmed Luṭfî es-Seyyid, 'Alî 'Abdu'r-Râzık, Muṣṭafâ 'Abdu'r-Râzık, Şibli Şumeyl, Feraḥ Anton, Selâme Mûsâ, Tâḥâ Huseyn, el-'Akkâd, el-Mâzinî, 'Abdu'r-Raḥmân Şukrî, Tefîku'l-Hakîm, Maḥmûd Teymûr, Muṣṭafâ Şâdiḳ er-Râfî'î, el-Menfalutî ve 'Abdu'l-'Azîz el-Bişrî gibi ünlü hatip ve yazarları dinleyen ve okuyan yazar bütün bunlardan etkilenerek kalbinde İngilizlere karşı bir kin ve nefret hissi duyar. Şefîk 'Abdu'l-Ḥalîm Nuveyre ile neredeyse İngilizlerin eline esir düştüklerini anlatan yazar, ülkenin yabancı işgalden arındırılıp problem ve sıkıntılarının bir an önce çözümlenmesi gereğine inanır.²⁴⁹

Maḥfûz, yaşadığı dönemde el-Vefd'dan sonra devrin önde gelen cemiyetleri olan el-İhvânul-Muslimîn ve Mısırul-Fetât'ı tanıdığını ve faaliyetlerini takip etti-

²⁴¹ *Dırâsât fi'l-Kıssa'ti'l-'Arabiyye*, s.258.

²⁴² Krş. *el-Munteâmî*, s.46; *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.121.

²⁴³ *Eteḥaddes*, s.32.

²⁴⁴ "*Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'î*", s.7.

²⁴⁵ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.76.

²⁴⁶ *el-Munteâmî*, s.46; *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.121.

²⁴⁷ Sa'd Zağlûl hakkındaki sözleri için bkz. *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.77-79.

²⁴⁸ *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.71.

²⁴⁹ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.121.

ğini belirtmekte ve şunları eklemektedir:

"Mısrı'l-Fetât bir gençlik hareketi ve tarbuş²⁵⁰ fabrikası yapımı için finans projesi olarak başladı. Ama gerçek siyasi amacını gizliyordu. Tarafsız olan başkanı, Muhammed Mahmûd'u desteklediğini ilan etti. Bu bizim için sürpriz bir gelişme olmuştu. Faşist olmuşlardı. Onlara düşman olduk ve ebediyyen birbirimize yakınlaşmadık. Baştan beri hoşlanmadığım grup ise el-İhvân'u'l-Muslimîn'dir. Başta Vefdlî olanlarla olmayanları içeren bir dini cemiyetti. Fakat biz ortaya çıktığımızda, el-Vefd ile mücadele etmeye ve düşman olmaya başladılar. el-Vefd'e karşı yapılan bu mücadele, gücünün zayıflamasına yol açtı ve dolayısıyla seçimlerde el-Vefd, İhvân'ın gösterdiği adaylar karşısında sadece Kiptî (Hristiyan Mısırlılar) adaylar göstermekteydi. Çünkü diğer adaylar başarısız oluyorlardı."²⁵¹

Maḥfûz, bunun dışında, İhvân'a meyilli 'Abdu'l-Hâmid Cevdetu's-Sahhâr hariç başka yelpazede arkadaşı olmadığını onun kendisine "Gel, eş-Şeyh el-Bennâ ile görüş ondan sonra karar ver." dediğini oysa kendisinin bu görüntüye asla dayanmadığını belirtmektedir.²⁵²

Yazar, 1919 devriminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra sıkılıp kahrolduğunu, sonra ortaya çıkan toplumsal problemler ve Selâme Mûsâ'nın etkisiyle kendisini el-Vefd Partisinin sol kanadında bulduğunu söylemektedir. Ona göre Temmuz devriminde ilan edilen ilkeler el-Vefd'in sol kanadının savunduğu ilkelerin aynısıdır.²⁵³

Maḥfûz, kişiliğini oluşturan bütün bu siyasi olayları eserlerinde çokça işlemiştir.

"Bütün yazdıklarında siyasi konularla karşılaşabilirsiniz. Aşk ve sevgiye değinilmeyen bir hikayemi bulabilirsiniz, ama politikanın yer almadığı bir hikayemi bulamazsınız. Çünkü politika düşüncemin odağını teşkil etmektedir. Metafizik roman olarak niteleyebileceğiniz **Evlâd Harâtînâ** adlı eserimde dahi politik çekişmeler mevcuttur. 1952 Temmuz devriminden sonra bu çekişmeler dindi. Bundan sonra **Mîrâmâr** ve **Serşera Fevka'n-Nîl** gibi eserlerde çok hassas konulara değindim. Temmuz devrimine karşı çıkmadığım gibi aleyhinde de bir eser yazmadım. Ancak bazı romanlarımdevrimin lehine olmak üzere bazı olumsuzlukları eleştirdim. Ziraî iyileştirmelere, işçi ve çiftçilerin durumlarının düzeltilmesine en ufak kötü bir şey söylemedim."²⁵⁴

Romanlarında da anlatacağımız üzere, Maḥfûz eserlerinde hep bir devrimci ruhu aşlamaya çalışmaktadır. Bu ruh, dikkatlice incelendiğinde tarihi romanla-

²⁵⁰ O gün için Mısır'da başa giyilen bir başlık türü.

²⁵¹ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.79.

²⁵² Aynı eser, s.80.

²⁵³ Aynı eser, s.77.

²⁵⁴ Aynı eser, s.78.

rında dahi görülecektir. Gâli Şukrî, Maḥfûz'un bunu ne kadar gizlemek istese de farkedildiğini ifade etmektedir. Toplumcu gerçekçi romanlarında, toplumsal yapının dejenere olduğunu, ancak bu dejenerasyonun sadece bir kişinin isyan etmesiyle düzelenmeyeceği genel olarak bir devrimin olması gerektiğini belirtmektedir. Bu devrimci ruh, **es-Sülâsiyye** adlı eserinde zirveye çıkar.²⁵⁵ Recâ 'îd, Maḥfûz'un **el-Kâhiretu'l-Cedide**'deki 'Alî Tâhâ adlı karakteriyle Arap edebiyatında ilk kez bir devrimci karakteri kullanmış olduğunu iddia etmektedir.²⁵⁶

23 Temmuz 1952 devrimine karşı olduğu şeklindeki eleştirileri mantıklı görmediğini, ne bir gizli örgüte ne de bir elçiliğe bağlı olduğunu ve **el-Ahrâm**'daki yazılarında bütün bu ithamlara cevap verdiğini ifade etmektedir.²⁵⁷

General Necîb komutasındaki Hür Subaylar tarafından başlatılan daha sonra Cemâl 'Abdu'n-Nâsır'ın liderliğe çıktığı 1952 devriminin 'Urabî ve 1919 devrimlerinde olduğu gibi gerçekte orta tabaka insanlar tarafından gerçekleştirildiğini ve o devrimlerin tamamlayıcısı olduğunu iddia eden Necîb Maḥfûz²⁵⁸ önceleri Nâsır'ı şiddetle savunmuş, ancak sonraları icraatındaki bazı olumsuzluklardan dolayı onu eleştirmeye başlamıştır. O'na göre, 1952 devrimi, Mısır'ı daha ileriye götürmesi mümkün iken geri bırakmıştır.²⁵⁹

1973'de Mısır'la İsrail arasında yapılan Camp-David antlaşmasını desteklemiştir. Ona göre, Filistin lehine rol oynamanın yolu, savaştan değil İsrail'le barış yapmaktan geçer. Yazar, antlaşmaya imza koyan eski Mısır devlet başkanı Enver Sedât'ın yanında önemli bir statü elde etmek için destek verdiği şeklindeki suçlamaları kabul etmemekte ve daha önce **el-Ahrâm** gazetesinde Kaddâfi'nin ziyareti esnasında Heykel ve bir grup gazetecinin yanında barış görüşmelerinin yapılmasını savunduğunu, bundan beş gün sonra Sedat'ın İsrail'e gittiğini belirtmektedir.²⁶⁰

Sosyalist bir yazar olarak tanımlanmasına rağmen sadece sosyalistlerle değil, İslamcılar, Marksistler ve Feodalistlerle de dostluklar kurmuş, görüş alışverişinde bulunmuş olan Maḥfûz, tarafsız olduğunu hem sağcılar hem de solcular tarafından suçlandığını, genelde bütün kültürlerin değişik yelpazelere yer vererek çok sesli olmasında yarar gördüğünü ifade etmektedir.²⁶¹

Yazar, devlet adamlarına yakın olmak isteyen bir karakter taşımadığını, hiç biriyle görüşebilmek için çaba sarfetmediğini ifade etmekte, ancak ortaya attığı

²⁵⁵ *er-Rivâyetu'l-'Arabiyye fî Rihleti'l-'Azâb*, s.21,22.

²⁵⁶ *Kırâ'a fî Edeb Necîb Maḥfûz*, s.392.

²⁵⁷ Aynı eser, s.78.

²⁵⁸ *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.101; "Aḥzân Şâhib Nobel", s.163.

²⁵⁹ Nâsır'la görüşmesi ve onunla ilgili intibaları, Zağlûl ile karşılaştırılması için bkz. *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.80; "Aḥzân Şâhib Nobel", s.163.

²⁶⁰ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.59 ve sonrası; Sedat'la ilgili eserleri için bkz. *Yevme Kutile (Makal) ez-Za'im ve Emâme'l-Arş; Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu*, s.64.

²⁶¹ *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.71 ve 92.

görüşlerle onların ilgilerini çekmiştir.

*"Yakın tarihimiz maalesef devrim ve krizlerle geçti. Mehmet Ali Paşa döneminden itibaren işler düzgün gitseydi, şimdi Japonlar gibi olurduk. Dahî politikacı, şartları iyi kavrayıp ona göre uygun kararı verebilendir. Nasıl ve ne zaman düşmanla savaşa gireceğini iyi düşünmelidir. Tarih eğer kelimesini kabul etmez. İnsan tarihi ancak içinde bulunduğu durum bir faciaya dönüştükten sonra hatırlar."*²⁶²

Necib Maḥfûz'u tutarlı bir siyasi kimliğe sahip olmadığı, kimi kez ulusalcı kimi kez Arap milliyetçisi kimi kez sosyalist kimi kez de İslamcı eğilimlere sahip bir yazar olarak görenler de vardır.

"Birinci olarak Arap kültüründen, ikincisi İslam dininden, üçüncü olarak da kuşkusuz Arap edebiyatından etkilenmiş bir insanım." diyen yazar gerek politik tutumlarını gerek ideolojik tercihlerini romanlarına yansıtmadığını, çünkü bunları savunmada romanı bir araç olarak kullanmayı uygun bulmadığını söylemektedir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde dışa bakışı sadece İngiltere üzerinde odaklaşıyordu. Ama savaştan sonra dünyayı bir bütün olarak görmeye başladı.²⁶³

Çağdaş Mısır romanının gerçek anlamda kurucusu olan Necib Maḥfûz, roman, hikaye, tiyatro, senaryo, makale gibi pek çok edebi türde kalem oynatmış karizmatik yapısıyla 1988 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış ve evrenselleşmiştir. Hem toplumun problemlerine vakıf olmuş hem de edebi sanatlara ve bunları eserlerinde meczetmesini çok güzel becermiştir. Hatta şair Ahmed 'Abdu'l-Mu'tî Hicâzî gibi eleştirmenlerce Doğuda el-Câhîz, el-Mutenebbî ve İmrû'l-Kays, Batıda Anton Cehov ya da T.S. Eliot ölçüsünde bir yazar veya şair olarak nitelenmiştir. Klasik ve modern her iki tarzı birlikte eserlerinde işleyebilen tek yazardır.²⁶⁴

Edebi yayınlarının yanı sıra el-Opera kahvesinin üst katında düzenlenen toplantılara sürekli katılmakta, Hikaye Klübü ile Sanat ve Edebiyat Yüksek Kurumu'nun faaliyetlerine iştirak etmekteydi.²⁶⁵

Sosyolojik olarak ele aldığımızda Maḥfûz, toplumun, halkın sesi olmuştur. Eleştirmen gözüyle baktığımızda onun milli bir hüviyet taşıması, hem Arap edebiyatı hem de evrensel roman çerçevesinde onu yetenekli bir yazar olarak baş köşeye oturtmaktadır.²⁶⁶ O'nun yegane amacı, Mısır halkının içinde bulunduğu şartların iyileştirilmesinde odaklaşıyordu. Daha önce Heykel, **Zeyneb** adlı eserinde bir köylü ailesini baz alarak genelde Mısır köylüsünün durumunun iyileştirilmesini amaçlamış, Tâhâ Huseyn ise **Du'âu'l-Karâvân** ve **Şeceretü'l-Bu's** adlı

²⁶² Necib Maḥfûz *Yetezekker*, s.81.

²⁶³ Necib Maḥfûz *Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.33.

²⁶⁴ "Necib Maḥfûz *Vada'a'l-Câ'ize 'alâ*", s.123.

²⁶⁵ *el-Kışsa ve'r-Rivâye Beyne*, s.122-123.

²⁶⁶ "La Technique", s.89.

eserlerinde Mısır gelenek ve göreneklerini kritize ederek daha iyi bir Mısır toplumu oluşturmayı amaçlamıştı.²⁶⁷

Luis Avad, sağcı, solcu, ortada olanlar, eski yeni herkesin beğendiği bir yazar tanımadığını ancak bunu Maḥfûz'un başardığını, Mısır'da istikrarlı ve büyük bir edebi-sanatsal kurum oluşturduğunu, bunun bildiğimiz anlamda resmi bir kurum değil de halkın benliğinden çıkmış bir kurum olduğunu öne sürmektedir.²⁶⁸

Yazar, pek çok kişiden, olaydan etkilendiğini ancak yazma esnasında onları unuttuğunu, yalnızca kendisini düşündüğünü söylemekte. Ancak bunun var olan tabiatıyla ruhunun derinliklerindeki gizli tesirlerinin yok olduğuna delalet etmediğini de ifade eden yazar,²⁶⁹ içinde yaşadığımız hayatı olabildiğince dikkatli bir şekilde gözlemiş ancak iç dünyasında düşündüklerini kaleme aktarmıştır. Dış olaylar içtekini açığa çıkarmak için itici bir faktörden başka birşey değildir.²⁷⁰

Her ne kadar Maḥfûz böyle diyorsa da kişinin yaptığı, söylediği veya yazdığı her şey, bizce okuduğu duyduğu, gördüğü bir şeyin tamamen ya da kısmen yansımasıdır. Yoksa insanın öğrenmediği bir şeyi kullanması, eşyanın tabiatına aykırıdır.

Maḥfûz, eserlerini kaleme almadan önce kullanacağı malzemeyi daha önceden sembollerle dosyalamaktaydı. Bu sembollerden hareketle kafasında düşünce ve karakterleri yoğurduktan sonra hazırladığı plan çerçevesinde eserine ilk şeklini vermekteydi. Daha sonra ilk planda çok az değişiklik yaparak esere son şekli vermekteydi. Yazar, sadece **Taḥte'l-Mıḥalla, Hikâye bilâ Bidâye velâ Nihâye** ve **Şehru'l-'Asel**'i bir ön çalışma yapmadan hazırlıksız kaleme aldığını ifade etmektedir. Ancak o, bu ikisi arasındaki farkın görüldüğü kadar büyük olmadığını, önceki eserlerdeki düşünme safhasının, ikincide yazarken vuku bulduğunu ileri sürmektedir.²⁷¹

Yazmaya başladığında her karşılaştığı olayı kaleme almayı uygun görmekteydi. Ama zaman içerisinde olgunlaştıkça, yeni tecrübeler ve görüşler kazandıkça, düşünce yapısına uygun belirli konular seçmeye başladı. Bir kaç yıl geçtikten sonra yazmaya değer konu bulamaz. Artık gazetelerde karşılaştığı bir çok olaydan da etkilenmez.²⁷²

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Maḥfûz, düşünce safhasında bir veya iki yıl eline kalem almaz, yazmaya başladığında ise elindeki işe bitirilmesi gereken bir iş olarak bakardı. İlham kaynağı diye bir şey tanımayıp sabır ve iradeyle elindeki işi sonuçlandırır.²⁷³

²⁶⁷ *Tatavvuru'l-Fikri'l-İctimâ'î*, s.157.

²⁶⁸ *Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.119; "*Nukḥâd Necib Maḥfûz mâzâ Kâlû 'anhu*", s.8.

²⁶⁹ *Necib Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.18.

²⁷⁰ "*Ârâ'u Necib Maḥfûz fi'l-Hayât*", s.78.

²⁷¹ *Eteḥaddes*, s.66-107.

²⁷² *Necib Maḥfûz Yetezekker*, s.70.

Kimi zaman yaşanan tecrübelerin yıllar sonrasında kaleme alınabileceğini, ancak bunların seven bir kişinin kaleminden çıktığında, daha zengin bir görünüm kazanacağını öne sürmektedir. Ona göre, seven bir kişinin hayal dünyası daha zengindir. Kendisi de bir çok eserini bu sevgi hali içerisinde yazdığını, bu sevginin kadın dışındaki herhangi bir şeye de olabileceğini belirtmektedir.²⁷⁴

Bu tecrübelerin seçimi ve ifade edilmesinde, onun duygu ve hayal dünyası egemendir.

*"Yazar, önce hayatını yaşar. Bu yaşama anında, ruhuna bazı tecrübeler yerleşir ve bir kısmı zaman zaman onda canlanır ta ki yazar onları yazma aşamasına gelir. O an diğerlerinden onu ayırıp çekip alır, yoğurur ve yazıda kullanır. Bazan bu tam bir tecrübe olur, bazan da sıfırdan başlanır. Bu tecrübe, ifade edilirken, yazarın sevinci doruğa çıkar. Bu ifade uğruna eklemeler ve çıkarmalar yapılabilir. Ayrıca ifadeyi defalarca yeniden yazabilir veya yazdıklarının hepsini atıp yeniden yazabilir."*²⁷⁵

O yazdığı eserleri kaleme aldıktan sonra, bir müddet bekler sonra tekrar okurdu. Çoğu kez yazdıklarını beğenmez, kafasında tasarladığı, idealize ettikleriyle gerçek yaşadıkları arasında bir fark olduğunu hissedirdi. İdeal ile realite arasında. Ancak bu hoşnutsuzluk yazdıklarını iptal etmekle sonuçlanmazdı. Mahfûz tek bir eserini bundan hariç tutar. Son yıllarda kaleme aldığı **Maverâi'l-'Aşk** adlı romanını bitirdikten sonra hoşnut olmaz. Sebebini bilemediğini söylemektedir. Romanın birinci bölümünü uygun görmesine rağmen ikinci bölümünü tam olarak uygun görmemektedir. Mahfûz, bunu, hayal ile gerçek arasındaki farkın, eserine olumsuz yansımaları şeklinde telakki etmekteydi. O gün için elinde üç roman vardı. **Efrâhu'l-Kubbe**, **Elf Leyle ve Leyle** ve bu roman. İlk ikisini yayımlatır. Üçüncüsünü tekrar kontrol etmek üzere ertesi yıla bırakır.²⁷⁶

Mahfûz, eserlerini yazdıktan sonra muhtemel gelebilecek tepkilerden korktuğunu açıkça vurgulamaktadır.

*"Bir keresinde, el-Hauf adlı hikayemi yayımladıktan sonra cadede biri bana bunun ne anlam ifade ettiğini sordu. Belki bu, öğrenmek için sorulan samimi bir soruydu. Ama korkuyordum. Halbuki ben vuku bulan şeyleri eleştiriyordum."*²⁷⁷

Edebi eserlerinin kendisinden bağımsız olduğunu, yayımlanan romanlarını bir kez daha okumadığını, fakat eserlerini düşünmeye başladığında ilk etapta hafızasına takılanların **es-Sülâsiyye**, **Melhametu'l-Harâfiş**, **Evlâd Hârâtinâ** ve **Hikâyât Hârâtinâ** olduğunu ifade etmektedir. **Hikâyât Hârâtinâ**, çocukluğuyla ilgili olduğundan öncelik tanımuş olabileceğini belirten yazar, bu eserde geçen bir

²⁷³ Etehadde, s.49.

²⁷⁴ Necib Mahfûz Yetezekker, s.110.

²⁷⁵ Necib Mahfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.25.

²⁷⁶ Necib Mahfûz Yetezekker, s.67.

²⁷⁷ Aynı eser, s.78.

çok şeyin yeniden oluşturulduğunu söylemektedir.²⁷⁸

Maḥfûz, el-Mirâyâ'dan sonra sanatsal zorunluluğa girmeden karşılaştığı insanları ele alıp gerçekçi bir şekilde yazmayı düşünür. Sonra bundan vazgeçer. Çünkü bütün öğelerini tamamlayamamıştır. *"İnsan, bir kişi hakkında her şeyi bildiğini düşünürken yazmaya kalkıştığında, onun hakkında hiç birşey bilmediğini farkeder."* görüşünde olan yazar, yaratıcılıkla değişik ve yeni şahsiyetlerin ortaya çıkarılabildiğini öne sürer.²⁷⁹

Tarihle direk bağlantılı olan iki eseri vardır. **Râdûbîs** ve **Kifâh Tıyba**. Haya-tın akışıyla direk bağlantılı eserleri de toplumcu gerçekçi olarak adlandırdığımız eserleridir.

1952 ihtilalinden önceki eserlerinde toplumu düşünceden önce, daha son-raki dönemde ise düşüncüyü ön plana çıkarmıştır.²⁸⁰

Ahlaki sebeplerle **Maḥfûz** ve arkadaşlarının romanları önceleri tutulma-mıştır. Çünkü roman anlamsız bir şey kabul edilmekteydi. Bundan dolayı karam-sarlığa ve ümitsizliğe düşmüşlerdi. Geceleri el-Celâ köprüsü yakınlarına gidip ed-Dâ'iretu'l-Meş'ume diye adlandırılan yerde oturup edebi sohbetler yapmaktaydı-lar.²⁸¹

Edebiyata olan tutkusu, onun kırkûç yaş gibi çok geç bir yaşta evlenmesine neden oldu. Ancak evlendikten sonra da eşinin çok az yakını oluşu ve kendi ya-kınlarının da edebiyata olan tutkusunu bilishleri, işini kolaylaştırmış ve edebiyata daha çok zaman ayırabilme imkanını bulmuştu. Öyleki kardeşleri onu ziyarete geldiklerinde, durumunu bildiklerinden, beş on dakika birlikte oturduktan sonra ona çalışması için izin vermektedirler.²⁸²

Yazar, *"Bir görevi kabul etseydim, geleceğim heba olurdu. Çalışan bir alet ya da boynuna bir halka geçirilen ve her otuz kırk defa dolaştıktan sonra kendisine ot verilen bir ata benzerdim."* demektedir.²⁸³

Maḥfûz, kendisinin de mensubu bulunduğu bir orta tabaka yazarıdır. O bu kesimi çok iyi tanıyordu. Eserlerinde bu tabakayı eleştirel bir bakışla ele alır. İşçi ve köylü sınıfını tanımadığı için eserlerinde yer vermediğini söyleyen yazar, top-lumsal şartlardan soyutlanmış hiç bir insanı tasavvur edemediği gibi, günlük hayat şartlarından soyutlanmış bir edebiyatı veya düşüncüyü de tasavvur etme-mektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki onun edebiyatı iki konuda odaklaşmaktadır; İnsan ve toplum.²⁸⁴

Romanlarında ve hikayelerinde olayların arasına katarak işlediği ana tema-

²⁷⁸ Aynı eser, s.102.

²⁷⁹ Aynı eser, s.102.s

²⁸⁰ *Dirâsât fi'r-Rivâye ve'l-Kıssa*, s.22.

²⁸¹ *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.233-234.

²⁸² *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.114.

²⁸³ *"Necîb Maḥfûz fi'l-Mükevvinât"*, s.68.

²⁸⁴ *Eteḥaddes*, s.32;152.

lar, aşk, erkek-kadın ilişkisi, cinsellik, Allah, Bergson felsefesi, pragmatizm, şahsiyyet, felsefenin anlamı, psikoloji, değişik türde duygular, akıl, sanat ve kültür gibi başlıklar altında toplanabilir.²⁸⁵

Maḥfûz'un ilgilendiği temel konu, özellikle yoksulluk olmak üzere sosyal problemlerdir. Yoksulluğu sadece toplumda görünen şekliyle değil aynı zamanda değişik boyutlarıyla da ele almıştır. O, yoksullar, mazlumlar, zayıflar, kimsesizler ve sefillerle birlikte yaşamıştır. Toplumdaki ahlaki, siyasi ve sosyal yozlaşmayı detaylı bir şekilde işlemiştir.²⁸⁶

Zeyneb, 'Avdetu'r-Rûḥ, Yevmiyyât Nâ'ib fi'l-Eryâf, Du'â'u'l-Karavan gibi kendinden önceki eserlerde yazarlar sadece bir veya iki toplumsal meseleye değinirken Maḥfûz, toplumu bütünüyle ele almıştır. Mesela Heykel, kadın özgürlüğünü, el-Ḥakim, sihire inanma, sihirbazlık veya okuma yazma bilmeyen çiftçilere Napolyon kanunlarını tatbik etmeyi, Tâḥâ Huseyn ise namus için adam öldürmeyi işlemiştir.²⁸⁷

İbrâhîm 'Amir, Maḥfûz'un eserlerinde kadın ve politika olmak üzere iki temel konunun hakim olduğunu ileri sürmektedir. Kadın; sevgili, maşuka, metres, eş, flört, dul, baştan çıkartan veya çıkartılan, liberal (serbest) ve nikah, düğün ile ölüm merasimlerinde erkeklerin yanlarında götürdükleri bir çiçek olarak tasvir edilmektedir.²⁸⁸

Onun eserleri, politika, inanç ve cinsellik olmak üzere üç mihverdedir. Bu üçünde ana mihver, politikadır. Hiç bir romanı politikadan arınmış değildir.²⁸⁹

Meneham Milson, Maḥfûz'un existansiyalist olarak tabir edilebilecek bir yaklaşıma sahip olduğunu ve hayali karakterler vasıtasıyla uğraştığı sorunların ölüm, aşk ve inanç olduğunu savunmaktadır.²⁹⁰

Onun eserlerinde kahramanlar, kendi özel karakterleri dışında psikolojik, fikri veya siyasi bir grup ya da teşkilatı anımsatan çeşitli psikolojik ve fikri boyutlarla temsil edilmektedir.

Serbestçe ifade edemediği bazı konuları sembollerle ifade etmiştir. Sebîl; geçmişî mazîyi, futuvve; kuvveti, diktatörlüğü, askeri; kanunu, tekiyye; ulaşılması güç rızık bolluğunu, derviş; mistizmi, şahhâz; düşen insanı, arabacı; çalışan kesimi. Bütün bu kavramlar onda önemli tarihi merkezler mesabesinde.²⁹¹

Maḥfûz'un kullandığı kahramanların hemen hepsi gerçek hayattan alınmış kişilerdir. Hepsinin bir mazisi vardır. Eski destan kahramanlarından birinin yan-

²⁸⁵ *Necîb Maḥfûz Hayatı Sanatı ve Eserleri*, s.12,13; *en-Nesru'l-'Arabî*, s.256.

²⁸⁶ *Bânûrâmâ*, s.78; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.117.

²⁸⁷ "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'i*", s.117-118.

²⁸⁸ "*The Politics of Naguib Mahfouz*", s.52; Eserlerinde politik konular için bkz. aynı eser, s.51-61.

²⁸⁹ *Eteḥaddes*, s.92.

²⁹⁰ *Modern Mısır Romanının Bazı Özellikleri*, s.68.

²⁹¹ "*Hârat Necîb Maḥfûz*", s.86.

sıması da olabilir.²⁹² O, karakterlerini psikolojik olarak incelediği gibi fizyolojik olarak da inceler. Bakış açısı ise tamamen bilimsel ve objektiftir. Belirli bir esas çerçevesinde işlediği karakterleri şu iki konu ışığında gözler önüne serer: Birincisi karakterin iç yapısıdır. Burada kalıtım, örf ve adetler ve sonradan kazanılan dü-şüncelere yer verilir. İkincisi de bu yapının çevreyi kuşatan ortam, karakterler, varlıklar ve olaylarla kaynaşmasıdır.²⁹³ Bazı eserlerinde kalıtım (genetik) faktö-rüne yer verir. Meselâ, **es-Sülâsiyye**'de Hadîce, uzun ve büyük burnunu baba-sından, küçük güzel gözlerini annesinden almıştır.

Romanlarında kullandığı kahramanlar hakkında şunları söylemektedir:

*"Romadaki kahramanla gerçek hayattaki kahraman arasındaki ilişki şu şekildedir: Roman kahramanı: gerçek hayattaki karakter + yazar. Gerçek hayattaki bir karakteri aynen bir sanat eserine yansıtmak mümkün değildir. Gerçek hayattaki bir karakterin büt-tün faaliyetlerini izleyebilmek için ne vaktimiz ne de elimizde im-kanlar vardır. Gerçek hayattaki bir karakter romana girdiğinde yeni bir görev ve yeni bir anlamla karşınıza çıkar. Artık romanın bir bölümü olur. Öyleki romanın sonunda karakterin aslını unu-turuz. Sadece hayalimizde canlandırdığımız kahraman kalır. Her karakterin gerçek hayatta bir benzeri vardır. Ancak romanda ger-çek hayattan biraz farklıdır. Yoksa bu keşinlikle sanat olamazdı. Meselâ bir dağdaki bir taşın bir de bir villadaki bir taşın bakın. İkincisindeki taşın yeni bir görev ve yeni bir anlam kazandığı görülecektir."*²⁹⁴

Kahramanlarla yazar arasında tam bir benzerlik gözlenmez. Ancak eserle-rinin pek çok yerinde gerek kahraman olarak gerekse olay olarak varlığını hisset-tirir. Eserlerini okuyan bir okuyucu yazarı yakinen tanıyorsa kahramanların bir veya birden fazla özelliğinin yazarda da bulunduğunu görecektir. Tevfîku'l-Hakî-m'in özellikle **'Usfûrun mine's-Şark** ve **Zehretu'l-'Umr** gibi eserlerinde kültürlü insanların Batı medeniyeti karşısında yaşadıkları çelişki ve krizleri konu edinme-sini Maḥfûz'da pek az görmekteyiz.²⁹⁵

Onun eserlerinde kullandığı kahramanlar arasında en göze çarpanları; tûc-car, memur, hayat kadınları ve öğrencilerdir. Daha çok Yahyâ Hakkî ve el-Ha-kîm'de görülen hal tercümesi stili, Maḥfûz'da görülmez ki bu da romana değişik bir lezzet katar.²⁹⁶

Maḥfûz'un romanları sayesinde Arap okuyucuları ilk kez modern Kahi-re'nin karanlıkta bırakılan arka planlarını, örneğin fahişelerin yaşam koşullarını, intihar olgularındaki kişisel nedenleri okuma olanağını buldular. Bu roman-larda, Maḥfûz hep küçük insanların yanındadır. Moral tartışmalara girmeden bu

²⁹² "La Technique", s.81,85.

²⁹³ "Sülâsiyyet Beyne'l-Kaşrayn", s.69.

²⁹⁴ el-Batalu'l-Mu'âşır, s.219.

²⁹⁵ Şahsiyyetu'l-Muḥakkaf, s.463.

²⁹⁶ "La Technique", s.80.

küçük insanların içine düştüğü olağanüstü ve çelişkili durumları, ne arzu ettikleri ne de kontrol edebildikleri toplumsal çalkantıların onları nasıl çifte değerler dünyasına ittiğini anlatır.²⁹⁷

O, hemen hemen bütün romanlarında orta sınıftan seçtiği farklı tiplerden yola çıkarak , romanlarındaki kahramanların gözlüğünü kullanarak, onların iç ve dış dünyalarında yaşadıkları sıkıntı ve açmazları dile getirir. Hırsızlar, dolandırıcılar, her kalıba giren bukalemun misali insanlar, katiller, eşkiya ruhlu insanlar, asiler, memurlar, tüccarlar, genç kızlar, yaşlılar, aşıklar, mutasavvıflar, öğrenciler, öğretmenler siyasetçiler, sağcılar, solcular, tarafsızlar²⁹⁸, aile bireyleri, sokak kadınları, futuvve benzeri değişik teşkilat mensupları gibi toplumun değişik kesimlerinden derlenmiş kahramanların bunalımları çelişkilerle dolu yaşamları, Maḥfûz'un eserleri okunduğunda, okurun peşini bırakmayan bir hüznün sarmalına dönüşür çoğu kez.²⁹⁹

Daha sonra göreceğimiz üzere, **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de **Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim** ve **es-Sülâsiyye**'de Rıdvân gibi her yerde her zaman yaşaması muhtemel insanları konu edinen yazar hayatında karşılaştığı hemen hemen her şeyi her karakteri eserlerinde kullanmıştır. Ancak eserleri okunduğunda, genelev kadınları, sokak kadınları, sapmış insanlar, kadın simsarları, burmacılar, baltacılar, tüccarlar, dini konuları hafife alanların daha çok işlendiği görülecektir.³⁰⁰

Pek çok romanında baba, romanın başında kendiliğinden ölür. Bazan, **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de olduğu gibi evin geçimini sağlayamayacak derecede hastalanıp ölür bazan da **Zukâku'l-Midakk** ve tarih romanlarında olduğu gibi romanın başında gözlerden uzaklaşmasıyla veya **Bidâye ve Nihâye**'deki gibi kalp durmasıyla ölür. Maḥfûz, hastalıklarda ise daha çok kalp hastalığını seçer.

Yazar, Arap gençliğini en iyi tanıyan kişi olarak tanınmaktadır. Eserlerinde gençleri çok güzel bir şekilde ele almıştır. Çünkü, bir zamanlar o da gençti. Yıllar geçti ama onlarla olan bağlantısını hiç kesmedi. Hep gençlerle beraber oldu. Gençleri kişilik olarak, düşünce olarak yaratılış olarak tanıdı. Duygularını hissetti, sorunlarını yaşadı, onlara çağrılar yaptı. Onları iyimserliğe, inanca ve güvene davet etti. Ona göre yaşamakta oldukları buhrandan çıkışın tek yolu gençlerdi. Gençleri konu alıp yazarken ülkenin nasıl kalkınabileceğini anlattı, bunu yaparken de insancıl sorunları işleyip ileri bakmayı önerdi.³⁰¹

Çocukluk ve gençlik döneminde tanıdığı ve daha sonra eserlerinde kuvvetin sembolü olarak işlediği futuvve adlı gençlik teşkilatı hakkında otuzlu yıllarda tek bir eser verdiğini ifade eden yazar, sonraki dönemlerde eserlerinde semt kavramını kullandığı gibi futuvveyi de kullanmıştır. **Evlâd Hârâtinâ**'da futuvve ezici güç ve

²⁹⁷ "Maḥfûz'un Yazarlığının Üç Evresi", s.13.

²⁹⁸ Meselâ es-Sülâsiyye'de geçen Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim, Yâsîn ve Kemâl farklı görüşlerdedir.

²⁹⁹ "Nobel Maḥfûz'a mı Mısır'a mı?", s.9; *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhi*, s.14.

³⁰⁰ *Eteḥaddes*, s.167.

³⁰¹ "Necîb Maḥfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.6-7.

kuvvetin sembolü, **Melhametu'l-Harâfiş** ve **er-Raculu's-Sânî**'de de değişik mefhumların sembolü olarak ifade edilmiştir.³⁰²

Eserlerinde, caddeler, kubbeler, camiler, minareler, cumbalar, arabesk, mistik dergahlar, cezaevleri, sürgün yerleri, futuvve, genelevler, kahveler, gürültülü geceler, yumuşak havalar çokça geçmektedir.³⁰³

Maḥfûz'un toplum hayatını bu denli detaylı ve mükemmel işlemesini, ona olan sonsuz sevgisinde aramak gerekir. Onlarla beraber olduğu saatler en güzel saatleridir.

Sosyal bir olguyu bilinen üç açıdan; biyolojik, sosyolojik ve psikolojik açıdan ele almıştır.³⁰⁴

Eserlerini kaleme alırken esinlendiği kaynaklarının çoğunun uzaktan veya yakından politikayla ilgili olduğunu ifade eden Maḥfûz'un ilham kaynaklarını, felsefe, politika, günlük yaşantı ve okudukları şeklinde sınıflandırabiliriz.³⁰⁵

Yazar, kendisine esinlendiği kaynakların neler olduğu sorusuna şu karşılığı verir:

*"Kısaca diyebilirim ki ilham kaynağım sınırsız bir okyanus olmakla birlikte gerçek hayattır. O hayat içerisindeki yerim, çevre, eğitim, aile mekan, zaman v.b. kavramlara bağlı özel şartlarım gibi değişik konulardan etkilenip esinlenmem gayet normal karşılanmalıdır."*³⁰⁶

Acaba yazar, konularını seçerken nelere dayanmaktadır? Maḥfûz'a göre yazarın konuyu seçmesinden çok konu, yazarı seçer. Çünkü o hayatının derinliklerinden ve içinde yaşadığı dünyaya olan tepkisinden doğar. O ne yazayım, ne yazmayayım? diye serbestçe konuyu seçmez. Konusu kesin olarak yazarı yönlendirir.³⁰⁷

Eserlerinde bireyler arası çatışmayı tasvire de çok önem vermiştir. Kuvvetlilerle zayıflar arasındaki galibiyet ve yenilgilere çokça yer vermiştir. Ona göre bu gereklidir. Çünkü hayatın özü, iyilikle kötülüğün birbiriyle yaptığı mücadelenin bir yansımasıdır.³⁰⁸ Ayrıca, daha önce de ifade ettiğimiz gibi ünlü İngiliz romancısı Charles Dickens'ten etkilenerek eserlerinde karşıt görüşlü insanları bir araya getirmiş, bir tartışma ortamında düşüncelerini açıklamalarını sağlamıştır. **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de, 'Alî Tâḥâ, materyalist felsefeyi savunurken, Me'mûn Rıdvân, İslâm'ı savunuyor. **Zukâku'l-Midakḳ**'ta Ḥamîde'yle es-Seyyid el-Huseynî, es-

³⁰² *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.87.

³⁰³ "*Kırâ'a fî'l-Mükevvinâr*", s.71; Eserlerinde plastik sanatlar için bkz. *Naguib Mahfouz and the Plastic Arts*, s.63-69; Eserlerinde neleri ve kimleri konu edindiği hakkında detaylı bilgi için bkz. *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.14-15.

³⁰⁴ *Eteḥaddes*, s.208.

³⁰⁵ *Eteḥaddes*, s.77; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.100.

³⁰⁶ *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.39.

³⁰⁷ Aynı eser, s.33.

³⁰⁸ Aynı eser, s.86.

Sükkeriyye'de Ahmed'le 'Abdu'l-Mun'im birbiriyle çelişen düşüncelere sahiptirler. Yazar bu ikili tiplerde çok başarılı olmuştur.

Eserlerinde pek çok çarpıklığa değinen Maḥfûz, bazılarının bundan dolayı kendisine saldırdıklarını oysa toplumda bundan daha çirkinlerine de rastlanılabildiğini belirtmektedir.³⁰⁹ Yaşadığı ortamı şu sözleriyle dile getirmektedir:

*"Ahlâki değerlerde benzeri görülmeeyen bir yozlaşmanın hüküm sürdüğü bir dönemi yaşayan bir kişi olarak bir çok kez kendimi toplumda değil de büyük bir genelevinde yaşadığımı düşünüyordum."*³¹⁰

Nâdiye Ebû Tâlib, bir İtalyan müsteşrikin dediğini onaylayarak Maḥfûz'un Emile Zola'nın üslûbunu takip eden ilk yazar olduğunu, eserlerinde değişik örf ve adetler çerçevesinde Mısır halkının yaşamını anlattığını iddia etmektedir.³¹¹ O günkü Mısır toplumundaki açıkça görülen dengesizliklerin ortaya çıkarılmasında O'nun payının büyük olduğu kanaatindeyiz. O, çoğunluğunun yoksul ve açların oluşturduğu bir toplumda zengin akıllıların nasıl rahat olabildiklerine şaşmaktadır.

*"Bilemiyorum, bireylerinin çoğunun aç, karınlarına hiç bir şey girmeyen, açlıktan dolayı beyinleri duran, cılız vücutlarını mikroplar kaplayan insanlar olduklarını bildikleri halde, o toplumun akıllıların hayatları nasıl güzel olur? Çiftçilerle efendileri üzerinde yem, ahır v.b.hakları bulunan hayvanların eşit seviyede olmaları gerektiği bu akıllıların akıllarına gelmiyor mu?"*³¹²

Necib Maḥfûz'un sanat hayatında sınırları belli bir dini veya ruhi merhale göze çarpmaz. Ama bu demek değildir ki onun eserlerinde genellikle dini ve özellikle İslami ve ruhi motifler mevcut değildir. Onun sadece, bu motifleri blok halinde ihtiva eden eseri yoktur, ama bu motifler, hikayelerinin ve romanlarının arasına serpiştirilmiş olarak bol bol kullanılmıştır.³¹³

Nebîl Ferec, Maḥfûz'a eserlerinden bir kısmının ahlaki, bir kısmının sosyal, diğer bir kısmının da felsefi olduğunu ifade ederek bunlar karşısında onun durumunu sorar.

*"Bence edebiyatın gerçek hayata dayanır. Gerçek hayat ise ahlaki, sosyal ve felsefi değerlerle doludur. Kişi kendine has düşüncesi ya da ilerleyen yaşı doğrultusunda bunlardan birine yönelir. Gerçek olan şu ki bütün bunlar birbirine girmiştir. Hangi işe bakarsanız bakın mutlaka ahlaki, sosyal ve felsefi bir yönü vardır."*³¹⁴

Mahfûz'un edebiyatını güdümlü bir edebiyat olarak kabul edebilir miyiz?

³⁰⁹ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.110.

³¹⁰ Dırâse fi Edeb Necib Maḥfûz, s.112.

³¹¹ "Min A'lâmi'l-Edeb", s.56.

³¹² Fennu Necib Maḥfûz el-Kaşa'i'l-Mısrî, s.19.

³¹³ Necib Maḥfûz Hayatı, Sanatı ve Eserleri, s.14.

³¹⁴ Necib Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.40-41.

Ona göre amaçlar değişiktir. Sosyalist, ahlaki v.b.. Sosyal baskı dejenerasyonun esasıdır. Bu dejenerasyon sadece fakirlerle baskıcılarla bağlı kalmaz, zenginler de fakir bir toplumda dejenere unsurlarıdır. Zenginin dejenerasyonu zenginliği-dir.³¹⁵

Mahmûd er-Rebî'î, Mahfûz'un romanlarında okuyucuyu belli bir noktada bilinçlendirdiğini iddia etmektedir. Yazarın pek kabul etmediği bu görüş, bizce okuduğumuz romanlarından hareketle doğrudur.³¹⁶ Aslında, tek bir eserinden hareketle yazarı kolaylıkla anlaşılamayan tek öykü veya roman yazarıdır. Onun eserlerinde ne demek istediğini anlamak için birden fazla eserini okumak ve üzerlerinde uzun süre düşünmek gerekir.³¹⁷

Yazar, yazıya milliyetçilik, demokrasi ve sosyalizm gibi değerlerin gölgesinde başlamıştır. Bu durum hayatının akışı içerisinde hiç değişmemiştir. Ancak şartlar ve olaylara paralel olarak birinden biri öne çıkmıştır. Bu üç değer, **Kifâh Tıyba** ve **Mîrâmâr** adlı eserlerinde bir arada görülmektedir.³¹⁸

Mahfûz'un edebiyatında kadının yeri büyüktür. Değişik rollerde motive edilmiştir. Çocukları için sabır ve sessizliğe katlananlar, eşini yarı ilah olarak gören vefakar kadınlar, kızkardeşler, sevgililer, kız arkadaşlar ve isyankarlar.³¹⁹ O daha çok yirminci yüzyılda otuzlu yılların orta kesimden genç kızlarını ele almıştır. Onların kadınsı duygularını kadınlar galerisinde okuyucularına sunmaktadır. Bu kadınlar, mutlaka bir erkeğin gölgesindedir. Tamamen Mısır gerçeğine uygun olan ondaki kadın portresi, çağdaşı olan yazarlarda da mevcut idi. Ama kimi zaman eserlerinden hareketle onda kadın karşıtı bir eleştiri temayülünün olduğunu farketmekteyiz. O ayrıca, kadınların hayatını anlatmada da yeni bir anlatım üslubu getirmiştir.³²⁰

Kadınları el-Cemâliyye'de iken tanımaya başladığını, evlerinin önünde oturmalarının yeterli olduğunu, annesine geldiklerinde birinin civciv sattığını, diğerinin fala baktığını, bazı kadınların el-'Abbâsiyye'deyken de ziyarete geldiklerini, kendisinin annesiyle yaptığı konuşmaları dinlediğini, annesine pek çok şey anlattıklarını, kendisinin de bunları romanlarında kullandığını söylemektedir.³²¹

Yazar, eserlerinde çeşitli kesimlerden kadınları ele almıştır. Aristokrat kadın, (Yarı Parisli yarı Mısırlı kadınlar, 'Âyida Şeddâd ve 'Ulviye Sabrî), yoksul kadın (sokak kadınları, hizmetçiler) ve orta kesim kadını. Değişmeye açık ve pek çok eserinde değişimden nasibini almış orta kesim kadını, üç kuşak olarak ele alınmıştır. Birinci kuşakta Emîne, ikinci kuşakta Hâdîce ve 'Â'îşe kardeşler,

³¹⁵ "Necip Mahfuz İle Bir Söyleşi", s.115.

³¹⁶ "Üslûbu Teyyârî'l-Va'y fî Rivâyât Necîb Mahfûz", s.1-5.

³¹⁷ "el-Mağza'l-Kaşâşî 'İnde Necîb Mahfûz", s.241-242.

³¹⁸ Aynı eser, s.17.

³¹⁹ Aynı eser, s.94.

³²⁰ "Bulletin Critique", s.111-112.

³²¹ Necîb Mahfûz Yetezekker, s.110-111.

üçüncü kuşakta Sûsen Hammâd. Maḥfûz, daha çok orta kesim kadınlarına ilgi duymasını iki sebebe bağlayabiliriz. Birincisi, yazarın kendisinin de bu kesime mensup olması, ikincisi, o günkü Mısır toplumunun hemen hemen genelini yansıtmış olması.³²²

Maḥfûz bir doğulu olarak kadının aile ve toplumdaki yerini sınırlandırmakta ve ailede erkeğin söz sahibi olduğuna inanmaktadır. Ona göre kadınsız bir hayat düşünülemez. Terbiye görevini üstlenmesi ve yol göstermesi açısından her yazarın özünde sevgi ve ilhamla onun kalbini harekete geçirmektedir. Maḥfûz'un en verimli en enerjik olduğu anlar aşık iken, aşk anılarını hatırlarken veya bu konuda bilgi sahibi ikenki anlarıdır.³²³

'Abbâs Maḥmûd el-'Akkâd'ın **Sâra** adlı romanında kadın kahraman toplumdan uzak, oysa Maḥfûz'un eserlerinde kadın kahramanlar toplumla içiçe. Mesela **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de İhsân, ikinci karakter ve toplumla içiçe, **Hân el-Halîlî**'de Nevâl önemli bir karakter, **Zukâku'l-Midaḥḥ**'ta ise Hamîde bütün bölümlerde geçmiştir. Maḥfûz, burada kadındaki haya duygusunu aşmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Maḥfûz'un eserlerinde, cinselliğe de çokça yer verilmiştir. Bundan dolayı da pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Ancak kendisi bunu okuyucuyu etkilemek amacıyla değil, gerçeği yazmak için yaptığını ifade ediyor.³²⁴

Ona göre cinsellik, suç, inanç, politika ve sevgi gibi bilinmemesi mümkün olmayan bir insanlık faaliyetidir. Bu konuyu ciddiyetle ele almak gerekir. Ticari gayeyle etkileme amacı güdülmemesi gerekir. Cinsel duygularla okuyucuların sömürülmesine karşı çıkmaktadır. O bunu ahlaki endişeden dolayı değil, sanatsal endişeden dolayı söylediğini ifade etmektedir.³²⁵

Maḥfûz, günümüzde cinselliğin herşeyden önce, okuyucunun ilgisini çekmek için ele alındığını, sanatın dışında bir şey kabul edildiğini ancak psikolojik, sosyolojik ve felsefi bir çok yönden sanatta kullanıldığını belirtmektedir. Sosyolojik olarak inceleyenler arasında ünlü Rus romancısı Leon Tolstoy, psikolojik olarak inceleyenler arasında Amerikan yazar William Faulkner, felsefi olarak inceleyenler arasında D. H. Lawrence'nin adlarını saymaktadır.³²⁶

Yazar, eserlerinde cinsel konuların rolünün büyük oluşunu karakterlerinin çoğunun orta tabakadan oluşuna bağlamaktadır. Bu kesim örf ve adetlere en çok bağlı olan kesimdir. Ona göre **Bidâye ve Nihâye**'deki Nefise, aristokrat kesimden olmuş olsaydı, herhangi bir cinsel problemi olmazdı. Aristokrat kesim bu problemi

³²² *Şûretu'l-Mer'e*, s.299-300; "Bulletin Critique (Fevziyetu'l-Aşmavî'nin *La femme et l'Egypte moderne*-Kadın ve Modern Mısır- adlı eserinin kritiği", s.111.

³²³ *Necib Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebu*, s.94; Kadınla ilgili düşünceleri için bkz.aynı eser, s.94-98; *Şûretu'l-Mer'e fî'r-Rivâyeti'l-Mısrîyye*, s.204-329.

³²⁴ *Necib Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.85.

³²⁵ *Eteḥaddes*, s.100.

³²⁶ Aynı eser, s.169.

özgürlükle halletmekte. Halk tabakası, cinsel konuları öğrenmek ve erken evlilikle, problemlerini çözmekte oysa orta kesim bu konuda, büyük sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmaktadır.³²⁷ Arap toplumlarında olduğu gibi Türk toplumunda da cinselliğin bu denli ağırlık kazanmasını, her iki toplumun da geleneksel kapalı bir toplum anlayışına sahip olmalarına bağlamak mümkündür.

Maḥfûz'un en önemli özelliği dış görünüşleri harikulade tasvir etmesidir. Ancak, Balzac gibi detaya inmemiş, daha yüzeysel tasvirlerde bulunmuştur.³²⁸ Örneğin Kahire'de özellikle Hz. Hüseyn Camisi civarındaki gürültülü hayatı bağımsız olarak ve detaya inerek anlatmamış olayların akışı içerisinde ele almıştır. Paris'teki gürültüyü bir semfoniye benzeten Proust gibi yapmamıştır. Bir başka örnekte ise yazar bütün **Hân el-Halîlî**'yi bir sayfada tasvir ediyor; sonra hemen hanın içine geçiyor.³²⁹

Belli bir zaman birimi içinde belirli sahneler kullanan Maḥfûz, eserlerinde önce küçük bir dünya oluşturuyor oradan içinde bulunduğumuz dünyaya açılıyor. Sadece fazilet ve erdemlileri değil toplumu, bütün güzellik ve çirkinlikleriyle ele alıyor.³³⁰

Eserlerinde olayları ele alırken olayla o anki tabiat şartları arasındaki uyuma çok özen göstermiştir. Meselâ **el-Kâhiretu'l-Cedîde**'de, Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım, kendisiyle toplum ve ailesi arasında yaşadığı psikolojik kriz ifade edilirken fırtınalı bir hava kullanılmaktadır. Aynı şekilde **Bidâye ve Nihâye**'de, Hasaneyn ve Nefise intihar ederlerken doğa da intihar ediyormuşçasına bir matem havasına büründürülmüştür.

Bazı yazarlar, eserlerine mekan olarak gerçekçi veya hayali bir yer, ya da tarihten bir dönem seçerler. Onu etkileyen dünya el-Cemâliyye olmuştur. Oraya gidemediği zamanlar onu bir hüzün basıyordu. el-Cemâliyye'nin esiri olmaktan kurtulmak için girişimlerde bulunmuşsa da bunu başaramamıştır. Onu oraya çeken bir şeylerin varlığından bahseden Maḥfûz, el-'Abbâsiyye'ye gitmişse de gönlü hep el-Cemâliyye'de olmuştur.³³¹

*"Kişi bazan ruhundaki durgunluktan şikayet eder. Yazarların geçirdiği bu anları bilirsiniz. el-Cemâliyye'ye her uğradığımda bütün hatıralarım bir film şeridi gibi gözümün önünden geçerdi. Romanlarımın çoğu, burada oturup nargile içerken canlı hatıralar gibi kafamda dolaşırdı."*³³²

Gerçekte çevreyle, bölge halkıyla, oradaki eski eserlerle arasında sıcak ve karışık duygular uyandıran garip ilişkiler oluşmuştu. Sonları bu duygulardan ancak yazarak kurtuluyordu. Ona göre insanın mutlaka bir yer veya olayla irti-

³²⁷ Aynı eser, s.170.

³²⁸ "Min A'lâmi'l-Edeb", s.56; "La Technique", s.87.

³²⁹ "La Technique", s.77.

³³⁰ Aynı eser, s.79,87.

³³¹ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.18; Eteḥaddes, s.168.

³³² Necib Maḥfûz Yetezekker, s.20.

batı olması gerekir. Ta ki bu durum duygu ve hisleri için hareket noktası olsun. Onu harekete geçiren bu semt hayatı olmuştur. Sonraları toplumsal problemleri çeşitli fikir ve sembollerle çözmede dahi bu semte müracaat etmiştir. Mesela Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullâh ve 'Abdu'r-Rahmân eş-Şarkavî gibi kasabalarda köylerde yaşayan yazarlara bakın köy-kasaba kavramı eserlerinin köşe taşı oluşturmakta, hatta eserlerinin bizzat kaynağı durumundadır. Yazarların esinlendiği mutlaka bir şey vardır.³³³

Hemen hemen her insan gibi, Mahfûz da yaşı ilerledikçe kazandığı tecrübeler doğrultusunda tasarladığı ancak bulamadığı dünyasından uzaklaşıp sorumluluğun bulunmadığı çocukluk dönemine dönmek ister. Bu durum insanın tabiatında vardır. Mahfûz'un da "İnsan yaşlandıkça doğup büyüdüğü yerin sıkılacak yer olduğunu hissederek." ifadesiyle oniki yaşına kadar kaldığı el-Cemâliyye'ye olan özlemini dile getirmiştir.

*"Olgunluk döneminde insanın tasarladığı dünyayı bulamaması onu çocukluk dönemine yönlendirir. Sorumluluğun bulunmadığı bu dönemi daha çok anmasına sebep olur. Çocukluk döneminde insanları doğal olarak belirli kalıplar içerisinde görürsünüz. İyi veya kötü. Ama daha sonraki dönemlerde insanların her kalıba girebildiklerini görünce sizden pek çok şey kopup gider. Çocuklukta bir yoksulu görür, üzüldüm. Bir zengini de görünce nefret ederdim. Sonra büyüdüğümde bunları taraf olarak alıp eserlerimde işledim."*³³⁴

Yazar son yıllarda idealindeki bir semte yerleşinceye kadar el-Cemâliyye bölgesini eserlerinde hep malzeme olarak kullanmıştır. Kendisine hep sorardı. *Niçin sefiller, garipler bu semtte dolaşmaktalar?* Ona göre olaylar başka bir mekanda farklı özelliklere sahip bir yerde geçebilirdi. Kişi uzun bir roman yazmaya kalkıştığında, sevdiği ve hoşlandığı bir ortamı seçmeye dikkat etmelidir. Mahfûz, eserlerinde geçen bu semtin sessizliklerinin sonradan yerleştiği el-'Abbâsiyye'nin sessizlikleri olduğunu, burada iken çoğu kez çöle ve Hz. Peygamberin doğum yıldönümü kutlamalarının yapıldığı su gözlerine gittiklerini ve orada yalnız kaldığını, hemen yanıbaşında mezarların başladığını ve alabildiğine uzandığını belirtmektedir.³³⁵

el-Cemâliyye semti ile Mısır, şartlar açısından özdeşleşmiştir. Kahire'nin bu semti, özellikle **Hân el-Halîlî**, **Zukâku'l-Midakk** ve **es-Sülâsiyye** adlı eserlerde olayların büyük ölçüde geçtiği yerdir.³³⁶

Mahfûz, eserlerinde el-Cemâliyye'nin yanı sıra Kahire'nin diğer semtlerini de kendine özgü yaşayışları içerisinde işler. Örneğin **Bidâye ve Nihâye**'de Şobrâ'yı, **es-Sümmân ve'l-Harîf**'de ed-Dokki semtini ele alır. Bu semtler Kahire'nin değişik

³³³ Aynı eser, s.18,19,20.

³³⁴ Aynı eser, s.69.

³³⁵ Aynı eser, s.21.

³³⁶ *Etehaddeş*, s.167.

yüzleridir.³³⁷

Eleştirilenler, Maḥfûz'un Kahire'yi anlatmasını Zola'nın Paris'i, Dickens'in Londra'yı, James Joyce'nin de Dublin'i anlatmasına benzetmektedirler.³³⁸

Roman ve hikayelerinin tamamına yakınında olaylar Kahire'de geçer. Sadece **Mîrâmâr, es-Sümmân ve'l-Harîf** ve bazı kısa hikayelerde olaylar İskenderiye'de geçer. Olayların Mısır dışında geçtiği tek bir hikayesi vardır. O da Yemen ziyaretinden sonra yazdığı Yemen'i konu edinen hikayesidir.³³⁹

Olayların hep özellikle Kahire olmak üzere bir şehirde geçmesi bazı eleştirilenlerce eleştirilmiştir. Ancak şehirle ilgili duygularının alışılmış normal duygular olduğunu, bir başka şeyden ayırabilmesinin mümkün olmadığını, çünkü temyizin ancak mukayese ile olabileceğini belirten yazar, bu konudaki eleştirileri şöyle cevaplandırıyor.³⁴⁰

*"Belki üzücü bir şey ama benim için bundan kaçış yok. Zira köyde hiç yaşamadım. Kahire'de doğdum. Çocukluğum gençliğim hep Kahire'de geçti. Üniversiteyi bitirdim, memuriyete atıldım. Katiplikten kültür bakanlığı müsteşarlığına kadar yükseldim; ama hep Kahire'de kaldım. Gerçi bazı romanlarımda köylü tipleri var, ama hepsi Kahire köylüsüdür."*³⁴¹

Yazarlar çoğu kez mekanlarını tecrübelerinden çıkarır. Maḥfûz da en büyük tecrübelerini kenar semtlerinden ve orada yaşayan insanlardan, onların teslimiyetçi anlayışlarından, küçük istekler sayesinde hayatı sevmeleri üzerine kurulu felsefelerinden çıkarır.³⁴²

Ona göre kenar semtler çocukluğu, tarihi, Mısır'ın ebedi ruhunu temsil etmektedir.

Maḥfûz'un romanlarının adlarına baktığımızda; **Zukâku'l-Midaḥḥ, Beyne'l-Kaşrayn, Kaşru's-Şevk, es-Sükkeriyye, Evlâd Hârâtinâ** ve **Hikâyât Hârâtinâ** gibi eser adları hep birer semt ismidir. Semt kavramını eserlerinde bu denli işleyen ilk Mısırlı yazardır. Semtte yaşayan insanları, buhranlarını, sıkıntılarını, çilelerini, isteklerini, umutlarını işlemiştir. Romanlarındaki esas kahramanın semt olduğunu söyleyebiliriz. Shakespeare'nin dünyanın sadece büyük bir tiyatrodan ibaret olduğu sözüne kıyasla, Maḥfûz'un nazarında dünya, güçlülerden yana olan kanunların uygulandığı, ızdırap ve anarşiyle dalgalanan, mücadelelerin kızıştığı, haklı olanın sesini çıkaramadığı, semt sakinlerinin korku ve umutlarla uyudukları, geçim sıkıntısı yokluk ve zulümle uyandıkları, kubbelerinde alçakça cinsel duyguların tatmin edildiği, rezilliklerin dizboyu olduğu, tekkelerde

³³⁷ "La Technique", s.76.

³³⁸ "Naquib Mahfouz and his Cairo", s.35; Detaylı bilgi için bkz.aynı eser, s.35-39.

³³⁹ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.94.

³⁴⁰ Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.18.

³⁴¹ "Necip Maḥfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.6.

³⁴² Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.19.

iyilik ve zenginliğin hayal edildiği bir kenar semtten başka bir şey değildir.³⁴³ Ona göre semt, hayata baktığı bir pencereden ibarettir. Semte olan sevgisi asalete olan sevgisinin bir parçasıdır.³⁴⁴

Yazdığı bütün romanlarda bir zaman ve mekan vardır. İlk romanlardaki kahramanlar, yaşadığı kuşağın gençlerinden esinlenerek roman üslubu içerisinde tasvir edilmiştir.³⁴⁵ Yazara göre tek ve gerçek cennet kısmen istikrarın bulunduğu evdir.³⁴⁶ Ona göre zaman ve mekanın sınırlandırılması ruhta ve akılda seyahat fırsatı verir.

Maḥfûz'un romanlarında kahvelerin rolü büyüktür. Maḥfûz'un gerçekte ilk edebiyat birikimleri onun iç dünyasını sıcak bir şekilde sarıp sarmalayan küçük mahalle kahvehaneleri olmuştur. Bu kahvehanelerde demli çay ve nargile içerken yaptığı gözlemler, ileride onun romanlarında sık sık yer alacaktır. O günlerde edebiyat kulüpleri olmadığından kahvelerin dostluk ve arkadaşlığın merkezi olduğunu ifade etmektedir. Lise ilk yıllarında el-Ğûriyye'deki arkadaşı Seyidu's-Şem'a aracılığıyla kahveyi tanıyan Maḥfûz'un oturduğu ünlü kahveler sırasıyla şunlardır; el-Fişâvî, Urâbî, Zukâku'l-Midakk, el-Firdevs, Raks ve Lunapark. O el-Fişâvî kahvesinde oturduğu esnasında düşünce dünyasına daldığını, her nefes çekişinin bir manzarayı hatırlatmakta olduğunu ve bu anda hayalinin çok canlı olduğunu, tatillerde vaktinin çoğunu orada geçirdiğini anlatmaktadır. Lunapark kahvesini kendilerinin açtığını, ilk zamanlarda kahvede nargile ve viski bulunduğunu ve keyifle içtiklerini ayrıca Ümm Gulsûm'ü zevkle dinlediklerini söyleyen Maḥfûz, bu kahveyi daha sonra Ahmed 'Abduh diye adlandırıp **es-Sülâsiyye**'de malzeme olarak kullanır. Kemâl bu kahvede arkadaşı Fû'âdu'l-Hamza-vî'yle görüşür. Bu kahveyi çok sevdiğini belirten yazar, merdivenlerle inilen ve ortasında bir fiskiye bulunan çayıyla meşhur bir yer olarak hatırladığını ifade etmektedir. Ancak maalesef yıllar öncesinde yıkılmış olduğunu eklemektedir.³⁴⁷

Önceleri Batı romanın büyük etkisinde olan yazar, okudukça, bilgi dünyası arttıkça ve değişik tecrübeler edindikçe kendine özgü bir edebi türü aramaya başlamıştır.

"Roman yazmaya başladığımızda Avrupa tarzı roman kutsal idi. Ama yaş geçtikçe görüşünüz değişir ve bütün mecbur kıldığınız şeylerden ayrılmak istersiniz. Ancak kendiliğinizden, doğal olarak, sırf geleneksel tutuculuktan ayrılmak ya da kasden geleneksel şekli kırmak için değil. Ruhun, kendi iç derinliklerinden çıkarmak istediği bir melodiyi arar bulursunuz. Bu melodi her şekil ve muhtevada olabilir. İster sizi eskiye, isterse yeniye götürsün. Batılıların yazdığı türler nelerdir? Kendilerinin ortaya çıkardıkları

³⁴³ "Ḥârat Necîb Maḥfûz", s.84.

³⁴⁴ Aynı eser, s.84; Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.70.

³⁴⁵ "el-Kâtibu'l-Kebîr Necîb Maḥfûz", s.67.

³⁴⁶ "La Technique", s.77.

³⁴⁷ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.88,89; "Maḥfouz'un Yazarlığının Üç Evresi", s.12.

sanat türleri değil midir? Niçin kendisiyle rahatlayacağım kendim için özel bir tür ortaya çıkarmıyorum? Bütün Avrupai ve geleneksel olan şeylere başkaldırışım son onbeş yılda arttı. Kendime güvenim daha da fazlalaştı. Kendisiyle yazacağım melodiyi kişiliğimde daha fazla aramaya başladım. Avrupai yazara göre eskiyi taklit etmekle yeniye taklit etmek aynıdır. O ilk günden itibaren benimle birlikte kendi zatını araştırır. Onda kompleks yoktur. Çünkü kültürünü dışarıdan almaz. Ama bizim gibi gelişmekte ya da geri kalmış ülkelerin yazarları, gerçek edebi kimliğimizin oluşabilmesinin ancak onun ilgasıyla mümkün olabileceğini düşünüyordular. Onlara göre, kutsal görülen Avrupai roman tarzının dışına çıkmak küfürdü. Benim de içinde bulunduğum kuşak yazarlarının romanı doğru tarzda yazması gerektiğine inanıyordum. Çünkü bana göre bir doğru bir de yanlış roman tarzı vardı. Ancak şimdi nazariye değişti. Doğru roman, bir iç melodiden doğandır. Ben ne makameyi ne de Joice'yi taklit ediyordum. Bu konuda bizden sonrakı kuşağı, kendi kişiliklerine karşı samimi olmalarını umuyorum. Çünkü sadece konunun mahalli değil şeklin de mahalli olması gerekir. Bunu gerçekleştirdiğimizde dünyaya doğru bir Arap edebiyatı sunabiliriz. **Sersara Fevka'n-Nîl ve el-Lışş ve'l-Kilâb**, romandaki geleneksel şeklin kırılma teşebbüsü olarak değerlendirilebilir.³⁴⁸

"Gerek akım gerekse teknik açıdan herkes farklı bir şey yapıyor, birlik yok. Kendimizden öncekilerden beğendiklerimizi alıyor, beğenmediklerimizi bırakıyoruz."³⁴⁹ diyen yazarın kendisinin de kendine özgü bir tarzı seçtiğini görmekteyiz.

O, çağdaş edebi türlerin dışardan alındığını bazılarının kendi kültürlerinde bulunabileceği, ancak kullanılan şekilleriyle Batı'dan alındığını ifade eder. Avrupa'da roman, şiir ve tiyatroya nazaran üzerinde çalışılan yeni, yarı meçhul bir türdür. Bundan dolayı eleştirel bir anlayışla doyurucu olarak ele alışlarının çok nadir olduğunu, bunda romancıların sorumluluğu olduğu gibi daha büyük ölçüde eleştirmenlerin sorumlu olduğunu iddia eder. Çünkü ona göre eleştirmen, romanı, mefhumunu açıklaması ve romancılara romanın sanatsal türlerini göstermesi gerekir. Oysa Mısırlı eleştirmenler, eleştirilerinde romana çok az yer vermişlerdir. Tiyatro ve şiirde mükemmel eleştirmenler olmasına karşılık orta seviyede bir roman eleştirmeni çok az bulunur.³⁵⁰

Maḥfûz'a göre yazarı şerefe ulaştıran üç şey vardır. Ülkü (ideal, sürekli gayret), uygun toplum ve eleştirmenler.³⁵¹

Yazar, edebi hırsızlık kavramının Batı'da kullanılmadığını, bunun yerine benzerlik kavramının kullanıldığını, oysa Arap edebiyatında geleneksel olarak bu

³⁴⁸ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.71.

³⁴⁹ Eteḥaddes, s.162.

³⁵⁰ Eteḥaddes, s.69; Bölgesel ve evrensel edebiyat hakkındaki düşünceleri için bkz. aynı eser, s.140-142.

³⁵¹ Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu, s.84.

ifadenin çokça kullanıldığını, kendisinin ise buna katılmadığını ifade etmekte ve Batı'da hiç bir ithama gidilmeden ele alınan edebi benzerliklere çok şaşırdığını belirtmektedir. İsveçli tiyatro yazarı Strindberg'le Çek yazar Kafka arasındaki benzerliğe şaşıran Maḥfûz, Kafka'nın üslûbunun yeni ve yaratıcı olduğunu sanarken aynı üslûbun ondan önce özellikle **Hulmu'l-Yakza** (Uyanıklığın Rüyası) adlı oyunuyla Strindberg'de de olduğunu farkeder. Ayrıca **Kulluhum Ebrâ** (Hepsi Suçsuz) adlı oyunuyla Arthur Miller ile **E'midetu'l-Mucteme** (Toplumsal Sünnetleri) adlı oyunuyla İbsen arasında ve **el-Ğarîb** romanıyla Albert Camus ile Kafka arasındaki büyük benzerliğe çok şaşıır.³⁵²

Ona göre bir edebiyatçının konularını sadece tarihten alması iflastır. O tarihi, bir bankaya benzetir. Gerçek hayata ilişkin konular bulamadığında bu bankaya yönelir. Asıl amacı Mısır insanıdır. Tarihi süreçte aynı kalmış Mısır insanı. Gerçekte edebiyat, insanın hatırasından kaynaklanan bir şeydir. Bu hatırası da kişinin yaşadığı gerçeğe olan ilişkisinden kaynaklanır. Bir gazeteci gördükleriyle ilişki içerisinde. Ama bir edebiyatçı örneğin bir romancı hatıralarıyla ilişkidir. Şair sadece belirtileri aktarır. Romancı ise belirtileri genişletir.³⁵³

İslam tarihi gölgesindeki yazılı edebiyatın dışında bir İslami edebiyatı bilmediğini, bu edebiyatın Batı edebiyatından daha çok söz ve tasvir hürriyetine yer verdiğini, Ebû Nuvâs ve Beşşâr'ın da bu edebiyatın temsilcileri olduğunu ileri sürmektedir.³⁵⁴

Maḥfûz, Muḥammed Mendûr'un günümüz anlatı türleri için kullandığı el-uksûsa (kısa hikaye), el-kıssa (hikaye) ve er-rivâye (roman, uzun hikaye) tabirlerinin doğru, yerinde olduğuna ve kullanılması gerektiğine işaret etmektedir.³⁵⁵

Ona göre roman, zaman, mekan, düşünce ve karakterler gibi hususlara dayanan herkesçe bilinen şekliyle bir beşeri tecrübeyi anlatan estetik hayali ve nesir türü bir faaliyettir. Roman bir film kabul edilirse, kısa hikaye de bu filminden alınmış bir sahne gibidir.³⁵⁶ Aynı konuda diğer bir tanımlı de şu şekildedir:

*"Roman sanat türlerinden bir türdür. Kendisinde bazı tiyatro ve sinema vasıflarını taşır. Öyleki bütün sanatları kendi özel şeklinde bir araya getirir. Roman bir film gibidir. Orada; düşünce, çözüm, diyalog, yönetme, temsil, giysiler, dekor, müzik, resimleme ve montajı birarada görebilirsiniz."*³⁵⁷

Maḥfûz'a göre roman sanatı, artık çağı anlatmak için elverişli bir sanat aracı değildir. Neden olarak da modern gelişmelerin düşünceyi ön plana çıkardığını ifade eden yazar, düşünceye dayalı edebiyatta kahramanın özel, sınırlı bir karakterde olamayacağı görüşündedir. Kapsamlı ve temel problemlerle insan

³⁵² Eteḥaddes, s.137.

³⁵³ "Necip Maḥfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.7.

³⁵⁴ Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.75.

³⁵⁵ Eteḥaddes, s.130.

³⁵⁶ "Necip Maḥfûz li'l-Mecelleti'l-'Arabiyye", s.49.

³⁵⁷ Eteḥaddes, s.37.

genel bir karakterdedir. Bu da tasvire ve anlatıma dayalı roman için elverişli değildir. Sadece düşünme ve diyalog için uygun olur.³⁵⁸

Ona göre, romancı bir sanatçıdır Kendine özgü anlayışı düşünceyi ifade eder. Bu ifade onun tarih, toplum ve felsefe konusunda bilinmeyenleri ortaya çıkarıp kendine uygun hale getirmesinde öncülük eder.³⁵⁹ Maḥfûz nazarında, romancının takdim ettiği roman dünyası bütünüyle yazarı temsil eder. Yazar kendini anlatabilmesi için o dünyada yaşamalıdır. Fakat yalnız bir kişiyle sınırlanmayıp roman kahramanlarının hepsinde kendi kişiliğini göz önüne alır.³⁶⁰

Maḥfûz, filozofla felsefi konuları işleyen edebiyatçının birbirinden farklı olduğunu, filozofun, beşeri felsefeye yeni bir şey kattığını, oysa felsefi konuları işleyen edebiyatçının bir felsefi konuyu alıp sanatsal bir ifadeye büründürdüğünü, felsefeyi insan ruhunda yaşayan bir tecrübeye dönüştürdüğü için de felsefeye yararı dokunduğunu söylemektedir.³⁶¹

O'na göre felsefi roman, öyle veya böyle felsefeden etkilenen romandır. Bu, belirli bir ekolün belirli bir felsefesi ya da varlıkla ilgili kapsamlı bir düşüncesi olabilir. Maḥfûz'a göre roman, değişik açılardan felsefeden etkilenir.

1-İbn Tufeyl'in **Ḥayy b. Yekzân** veya Albert Camus'un **el-Ğarîb** ve **Caligula** benzeri eserlerinde olduğu gibi felsefi bir düşünceyi ifade etmede. Burada felsefi kişilik, **Ḥayy b. Yekzân**'da olduğu gibi hayali, ya da **el-Ğarîb**'te olduğu gibi yarı gerçek olabilir.

2-Thomass Mann'ın **Sihirli Dağ**'ında olduğu gibi karakterleri arasında filozoflar ya da kendilerini filozof sananların bulunduğu tamamen gerçekçi bir hikayeyi anlatmada.

3-Olayları belirli bir felsefi düşünceden etkilenen gerçekçi veya romantik herhangi bir hikaye içerisinde.

4-Kesinlik, özgürlük, anarşizm ve anlamsızlık gibi değişik felsefi ekollerin konularını bağlı olduğu ekollerden bağımsız olarak anlatmada.³⁶²

Kendisiyle yapılan bir söyleşide Mısır romancılığının ölmediğini, Tâḥâ Ḥuseyn, 'Akkâd, Heykel'den oluşan birinci kuşak ve Yûsuf es-Sîbâ'î, İḥsân 'Abdu'l-Kuddûs, eş-Şarkavî, Muḥammed 'Abdu'l-Ḥalîm 'Abdullah ve es-Saḥḥâr'dan oluşan ikinci kuşaktan sonra Servet Abaza, Necîb el-Keylânî, Mustafâ Maḥmûd, 'Abdullâh et-Tûhî, Muḥammed 'Afîfî, Şâlih Mursî gibilerinden oluşan üçüncü kuşağın da roman alanında sürekli faaliyet gösterdiğini, gençlerden oluşan 1970'li ve sonraki yıllardaki dördüncü kuşağın ise roman yazmakta, ancak yayımlama imkanları çok kısıtlı olduğundan eserlerini yayımlayamadıklarını belirtmektedir.

³⁵⁸ Aynı eser, s.132.

³⁵⁹ Aynı eser, s.37.

³⁶⁰ "Necip Maḥfûz ile Bir Söyleşi", s.114.

³⁶¹ *el-Munteḥî*, s.207.

³⁶² *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.32.

Ayrıca Mısır romancılığının gerek nicelik gerekse nitelik olarak bir kriz içerisinde olduğunu bunun da eleştirmenleri ilgilendirdiğini eklemektedir.³⁶³

Gençlerin yazılarını dikkatlice okuduğunu, bunu nasıl yazdıklarını anlamak ve yeni bir görüşe ya da kendisini ilgilendiren yeni bir çalışmaya değinilip değinilmediğini öğrenmek için yaptığını ifade eden yazar,³⁶⁴ yeni yetişen genç kuşak romancıların, ilk romanlarının geçmişteki romanlarından daha iyi olması gerektiği görüşüne katılmadığını, bunun sanatta değil ancak teknolojide geçerli olabileceğini savunmaktadır.³⁶⁵

Mahfûz'un Mısır romanına yapmış olduğu en büyük katkı, bağımsız milli bir Mısır romanının ortaya çıkmasını sağlamış olması ve eserleriyle yeni kuşak yazarlara yazma hevesi getirmesidir. Onun gününe kadar Mısır romanı Batı romanının bir parçası olarak görülmekteydi.³⁶⁶

Yazara göre eleştirmen, aklıyla bir filozof, vicdaniyla bir hakim ve kalbiyle bir insan olması gerekir. Öncelikle geniş kültürünün yanı sıra eleştirdiği alanda çok bilgili olması gerekir. İkinci olarak açıklamalarında ve hükümlerinde adaletli davranması kendisini bir hakim yerine sokması gerekir. Üçüncü olarak da objektif ve samimi olarak konusunu ele almalıdır.³⁶⁷

Mahfûz, önceleri ileride oyun yazacağını düşünmemişti. Çünkü bu konuda kendisini hazır bulmuyordu. Ancak toplum şartlarının sürekli tartışmaya dayalı diyalogları gerektirdiği için oyun yazma ihtiyacını hissetmeye başladı. Ona göre diyalog, sanatsal ve sosyal bir zorunluluktur. Halkın konuşma dili avamca olduğundan oyunların bu dille olması gerekirdi. Oysa kendisi yıllardır fasih dille yazmaktaydı. Ona göre avamca yazabilmek için bu dilin bütün inceliklerine vakıf olmak gerekiyordu. Ancak yine de bu alanda bazı girişimleri oldu. Beş oyunundan sonra hıvâriyyât diye adlandırdığı özü hikaye şekli olarak diyalogsal türde eserler verdi. İsteyen hikaye isteyen oyun olarak alabilir. Bu eserlere, sahnede oynanması mümkün olmadığından oyun adını vermediğini söylüyor. Ancak belki de yönetmenin özel girişiyle, '**Anber Lu'lu** ve **Hâratu'l-Uşşâk** yönetmen Sa'd Arduş tarafından televizyonda gösterilmek üzere sahnelendi. Mahfûz, oyunları sadece okunmasını amaçlayarak yazmış, sahneye uyarlanmasını hiç düşünmemişti.³⁶⁸

Onun yazdığı bu diyalogsal türdeki hikayeler, bazı düşünce ve olayların karşılıklı konuşmalar şeklinde ifadesine dayanmaktadır. Tiyatro değildir. Sahne-

³⁶³ *Etehaddeş*, s.128-129; Roman, çağdaş Arap ve Mısır romancılığı üzerine görüşleri için bkz. aynı eser, s.20-21,135-136; *Necib Mahfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.28; "*Necib Mahfûz ve Zukâku'l-Middakk'i*", s.11-12.

³⁶⁴ *Necib Mahfûz Yetezekker*, s.53.

³⁶⁵ *Etehaddeş*, s.129.

³⁶⁶ "*La Technique*", s.88; *Necib Mahfûz mine'l-Cemâliyye*, s.18.

³⁶⁷ "*Cûmiyye*" ve *Necib Mahfûz*", s.22.

³⁶⁸ *Etehaddeş*, s.178,182,184; Tiyatro ve oyun yazarlığı için bkz.aynı eser, s.26,27; "*Naguib Mahfouz as playwright*", s.89-96.

lenememesinin başta gelen sebebi, konuşmaların çok uzun olması ve hikayedeki gibi daha çok anlatıma dayalı olmasıdır. Bu konuşmalarda, 1967 yılından sonra Mısır'da birbirinden farklı siyasi ve sosyal olayların sonucunda ortaya çıkan tartışmaların etkisi büyüktür.³⁶⁹

Yazar, kendisiyle yapılan diğer bir söyleşide, Ahmed Muhammed 'Âtiyye'nin sinema,televizyon ve görsel sanatların gelecekte roman ve hikayenin yerini alıp alamayacağı sorusuna karşılık şu cevabı vermektedir:

*"Bunda şüpheliyim. Sinemanın ortaya çıkışıyla birlikte roman sanatında daha güzel ürünler verilmeye başlandı. Ve okuyucu sayısında artış gözlemlendi. Herhangi bir ihtiyacı karşılayan şey başka bir ihtiyacı karşılamayabilir."*³⁷⁰

Hemen hemen bütün eserlerinde kullandığı dil, yazı dilidir (el-Luġatu'l-Fus-hâ). O, Mısır edebiyatında Muḥammed 'Uṣmân Celâl ile başlayan edebi eserlerde halk dilini (el-lugatu'l-'âmiyye) kullanma modasına pek iltifat etmemiştir.³⁷¹ Fasih dili tercih edişini birinci olarak kültür ve din dili oluşuna, ikinci olarak da sanki, fasih dil kullanımında çok radikal olan Tâḥâ Huseyn'in nefesini ensesinde hissettiğine bağlamaktadır.³⁷²

*"Yazı dili bence kitabidir. Ve ben de bu dille yetiştim. Çocukluğumdan beri bu dili kullanırım. Bu konuda hiç bir taviz vermem. Düşüncelerim avamcadır, ama yazıya dökülürken fasih dile döner. Bence işin doğrusu da bu. Zira insanlık ve kültür için tek bir dilin gerekliliğine inanırım. Bugün Avrupa, Latince yazmayı sürdürse-bilseydi, kültür açısından kuşkusuz çok büyük yararı olurdu. Mesela, İngiltere'de çıkan bir kitabı herkes okuyabilirdi. Ama olmadı ve şimdi çeviriye ihtiyaçları var. Araplar, okyanustan körfeze kadar uzanan bir bölgede yaşıyor ve her biri mahalli bir dil olan değişik lehçeler kullanıyorlar. Eğer bu dillerden biriyle yazacak olsaydık, birliğimizi kaybederdik. Hatta aynı ülkede bir birlik olmazdı. Araplar birbirlerini anlayabilmek için tercüman kullanmak zorunda kalırlardı. Ama ortak bir dilimiz var. O da kitabî dil. Ben bu dille yazıyorum."*³⁷³

Maḥfûz, karakterlerin ruhsal durumlarını anlatmada fasih Arapça'nın kullanılmasının önemini açıkça ifade etmekte avamcayı ise cehalet fakirlik ve hastalıkla eşdeğerde tutmaktadır. Hatta Avamca'nın konuşma dili olarak kullanılmasını da hainlik olarak görmektedir.³⁷⁴ Edebi eserlerin Avamca yazılmasını bir nevi gericiilik sayar ve şunları söyler:

"Edebi eserlerde halk dilini kullanmak gerici bir harekettir. Yazı

³⁶⁹ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.31.

³⁷⁰ Eteḥaddeş, s.36; Sinemayla ilgili düşünceleri için bkz. Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebu-hu, s.51-52.

³⁷¹ Necîb Maḥfûz Hayatı Sanatı ve Eserleri, s.10.

³⁷² "Necîb Maḥfûz Fevzuhi bi Câ'izet Nobel l'tirâfun bi 'Âlemiyyeti'l-Edebi'l-'Arabî", s.43.

³⁷³ "Necip Maḥfuz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.6.

³⁷⁴ Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.85; Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.230.

dilini kullanmak ise ilerici bir hamledir. Halk dilinde bir sıkışıklık, bir darlık ve bir içine kapanıklık vardır. Ayrıca yaşadığımız asra da uygun değildir. Halk dili, halkımızın ızdırabını çektiği hastalıklar cümlesindendir, ve bir gün ilerleyip geliştiği zaman, halkımız ondan kesinlikle kurtulacaktır. Ben bugün halk dilini, tıpkı hastalık, cehalet ve fakirlik gibi cemiyetimizin ayıplarından sayıyorum.”³⁷⁵

İlk eserinden itibaren dilde bir çelişki yaşadı. ‘**Abegu'l-Akdâr**’da öğrenimi esnasında gördüğü üzere, Kur’ân üslûbunu kullanmıştır. Üslûbun konuyla ilgisi olmadığını savunan Maḥfûz, gerçekçi dönemde güç bir durumla karşılaşır. Hakim olamadığı iradesi dışında bir üslûpla başbaşa kalır. Diyalogları fasih olmakla birlikte, nasıl kabul edilir hale getirebileceğini düşünür. Bu yüzden ilk hikayelerinde bir köy kahvesindeki bir karakteri ileri Arapça’yla konuşturması gibi komik durumlarla karşılaşabileceğini belirten yazar, kendisine uyacağı herhangi bir yazarın bulunmadığını ifade etmektedir. Geçmiş dönemlerde zirvede olan bütün edip ve yazarlar kenar semtleri ele almamışlar, almışlarsa da diyaloglarda avamca kullanmışlardır. Ona göre bunda problem yok ama dilin sanatsal ve realist olması için geliştirilmesi başlı başına bir problemdir ve bu da çok zordur.³⁷⁶

Maḥfûz, eserlerinde yazı diline girmiş gelenekselleşmiş bazı eski kelime ve deyimler dışında hiç avamca kullanmamıştır. Vaka ve karakterlerde fasih Arapça’yı kullanmanın romanın gerçekçiliğiyle çelişmeyeceğini savunanlardan olmuştur. Onun bu durumunu Tâḥâ Huseyn, Yûsufu’s-Şârûnî, Yahyâ Hakḳî ve Seyyid Kuṭb gibi şahsiyetler överken Enveru’l-Ma’davî, İngiliz eleştirmen Desmond Steward gibileri yermiştir.³⁷⁷

Yazar, eserlerini kaleme alırken hiç bir ekole veya akıma bağlı kalmamıştır. Eserlerinde bağımsız, kendine özgü bir metod takip etmiştir. Bu çizgi ve metod, değişik akımlarda okuduğu yazarlar ve geçmişte edindiği kültür ve tecrübelerden etkilenmesinde kendini göstermektedir. Sosyalist ve empresyonist yazarların yaptığı gibi eserlerinde herhangi bir felsefi düşünceyi empozeye de yeltenmemiştir. Ancak bir söyleşide eserlerinin genelde realist akıma uygun düştüğünü bir başka söyleşide ise eserlerinin hangi akım çerçevesinde yazıldığının kendisini değil eleştirmenleri ilgilendirdiğini, bunun onların işi olduğunu ifade etmektedir.³⁷⁸

Bazı kimselerce el-Mezhebu’l-İnsânî ye bağlı olmakla suçlanan Maḥfûz, bunu reddederek, hayatta her insanın kendine özgü bir ekolünün olabileceğini savunmuştur.³⁷⁹

³⁷⁵ Necip Maḥfûz *Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, s.10.

³⁷⁶ Necib Maḥfûz *Yetezeker*, s.66.

³⁷⁷ “Ârâ’u Necib Maḥfûz fi’l-Hayât”, s.80; *el-Kıssa ve’r-Rivâye Beyne*, s.134-135; Eserlerinde kullandığı dil için bkz. “*Novel Rhetoric Notes on the New Language of Fiction in Naguib Mahfouz*”, s.97-144; Eteḥaddes, s.25,26,48.

³⁷⁸ Eteḥaddes, s.52,199; Necib Maḥfûz *Yetezeker*, s.64; *Dirâsât fi’r-Rivâye ve’l-Kıssa*, s.292; *er-Rivâ’iyyûnu’s-Selâse*, s.37.

Yazar bir söyleşide, "Bir kaç dakikalığına eleştirmen rolünü üstlenirsem, son eserlerimde modern tecrübelerden faydalanmış bir gerçekçilik türünü kullanmış olduğumu söyleyebilirim. İsterseniz buna yeni gerçekçilik diyebilirsiniz." demektedir.³⁸⁰

Necib Maḥfûz, bize göre kısmen de olsa İngiliz egemenliğinin devam ettiği sosyal eşitsizlik ve ulusal bağımsızlık gibi konuların siyasi hareket ortamını şekillendirdiği kırklı yıllarda ortaya çıkan toplumcu gerçekçi romancılar kuşağındandır. Zamanla toplumcu gerçekçiliğin sınırlarını aşmış, irrasyonel yönelişlere sahip olmuştur.

Muştafâ 'Alî 'Umer gibileri, **el-Kâhiretu'l-Cedîde** ile başlayıp **es-Sülâsiyye** ile biten ve bizim toplumcu gerçekçi olarak adlandırdığımız dönemi naturalist olarak nitelemektedir.³⁸¹ Fâtıma Mûsâ ise bu dönemi, içinde romantizm unsurları bulunan realizm şeklinde tanımlamaktadır.³⁸² Ancak pek çok eleştirmenin ileri sürdüğü ve bizimce uygun görüleni, bu dönemin toplumcu gerçekçi olarak ele alınmasıdır.³⁸³

Onun bu gerçekçiliğini bazı eleştirmenler iki dönemde incelemektedirler. Birinci dönem, **el-Kâhiretu'l-Cedîde** ile başlayıp **es-Sülâsiyye** ile biterken ikinci dönem **el-Lıss ve'l-Kilâb** ile başlayıp **Mirâmâr** ile bitmektedir. Maḥfûz, bu iki dönem arasındaki farkı şöyle dile getirmektedir:

"Öncelikle iki dönemdeki toplum şartlarına değinmek gerekmektedir. Birinci dönemde devrim öncesi savaş şartlarını yaşayan Mısır'ı anlatırken ikinci dönemde Temmuz devrimi sonrasındaki Mısır'ı anlatmaktayız.

*Ancak esas fark, sanatsal üslûpta gizlidir. Birinci dönemdeki **es-Sülâsiyye**'ye kadarki ilk eserlerimde, geleneksel, objektif ve konuları en ince detayına kadar ele alan bir üslubu kullanırken ikinci dönemde detaylara yer vermekten çok düşünceyi ön plana çıkardım.*³⁸⁴

O realizmi fotoğrafiye diye tanımlayanlara daima güler. Ona göre her gerçeği tasvirin özünde yaratıcılık vardır.³⁸⁵

Bazı eleştirmenlerce Mısır'da realizmin asıl öncüsü olarak kabul edilen 'Âdil Kâmil³⁸⁶ bu konuda aynı yaşlardaki Necib Maḥfûz'un birinci hocası olarak görülmektedir.³⁸⁷

³⁷⁹ Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.119.

³⁸⁰ Necib Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.59.

³⁸¹ er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Hadîs, s.321-322.

³⁸² Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye, s.301.

³⁸³ Fennu'r-Rivâyeti'z-Zihniyye, s.3.

³⁸⁴ Kırâ'a fi Edeb Necib Maḥfûz, s.32.

³⁸⁵ Eteḥaddeḡ, s.114.

³⁸⁶ Hakkında geniş bilgi için bkz. "Kırâ'a fi'l-Mükevvinât", s.67.

³⁸⁷ Aynı eser, s.67.

Tarihi, sosyal ve felsefi olmak üzere üç kategoride kaleme aldığı eserlerde konular, kimi zaman birbirine girmiştir. Bundan dolayı belli bir konu veya akım kalıbına sokulamamaktadır. Bunda yazarın kendine özgü bir stille yazmasının rolü büyüktür. Meselâ tarihi romanlar olarak adlandırdığımız '**Abesü'l-Akdâr, Râdûbîs, Kifâh Tıyba**'da felsefi konularla da karşılaşabilirsiniz. Hatta '**Abesü'l-Akdâr** adlı romanın isminde bile felsefi bir anlam vardır. Ancak **Kifâh Tıyba** ile birlikte, felsefi konular yerini milliyetçilik duygusuna ve buna bağlı olarak da toplumsal problemlere bırakmıştır.

Maḥfûz, roman tekniği açısından klasik ekole bağlıdır. Bu ekole göre roman beşeri bir maceranın edebî bir ifadesidir. Zamansal, maddi ve psikolojik olarak üçlü bir temele oturtulmaktadır.³⁸⁸

Genelde toplumcu gerçekçi olarak gördüğümüz yazarın gerçek ve gerçekçiliğine bakışına değinmemiz yerinde olacaktır. Ona göre edebiyat ve sanatta gerçek yotur. Hayatta gerçek diye adlandırılan şey, aslında bir çok değişik olayın hem derinlikte, hem yüzeyde birleşmiş şeklidir. Sanatta var olan gerçek ise, sanatçının hayalinden ibarettir. **Maḥfûz**, bu gerçeğe hayalinde ulaşmak ister. Önce düşünüp inceler, sonra sanatsal yaratıcılığa ve onu oluşturmaya başlar. Ulaştığı gerçek, hayalinin gerçeğidir veya gerçekten alınmış bir hayaldir.³⁸⁹ Nazari araştırmalarda gerçekçiliğin duygusal, psikolojik, toplumsal, eleştirel, modern ve toplumcu gibi türleri bulunduğunu belirten yazar, gerçekçiliğin romantizm, klasisizm gibi bütün akımları bünyesinde barındırdığını iddia etmektedir. Ahmed Heykel'in **Maḥfûz**'un roman dünyasını içinde naturalizm, sürrealizm ve bir çok akım ile ekol bulunan bir müzeye benzetmesi bize göre yerinde bir benzetmedir.³⁹⁰ Ona göre gerçekçilik, herhangi bir dönemde hayatın gerçeklerini ele alan bir akımdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi hiç bir ekole veya akıma bağlı olmayan **Maḥfûz**, sanatı iyi veya kötü şeklinde iki kısma ayırmayı adet edinmiştir. Hayatın hiç bir anlamı olmadığına ve her şeyin yok olup değerini kaybedeceğine inanan bir edibin kendisini savunması gerçekçiliğin konusu içerisine girdiğini ve kendisinin bu edip gibi düşündüğünü belirten yazar şu enteresan ifadeleri kullanır:

*"İnsanlar, doğuma ve ölüme bakınca azap veren son onları sarsar ve karamsar yapar. Oysa ölümle doğum arasındaki döneme bakmazlar. Gelişmiş ve gelişmekte olan uygarlıklarda pek çok kişi, ölümü hafife alıp hayata daha güçlü ve daha doğru bir bakışla bakmışlardır."*³⁹¹

Büyük yankı uyandıran pek çok eseriyle Necib **Maḥfûz**, eleştirmenlerin olumlu ve olumsuz eleştirilerine hedef olmuştur. Câbir 'Uşfûr, çağdaş eleştirmen-

³⁸⁸ "La Technique", s.89.

³⁸⁹ "Necip **Maḥfûz**'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.7.

³⁹⁰ "Nukḥâd Necib **Maḥfûz** mâzâ Kâlû 'anhu", s.8.

³⁹¹ *Eteḥaddes*, s.159; Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. *Dırâsât fi'r-Rivâye ve'l-Kıssa*, s.292-334; *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.268-368.

ler içerisinde Mahfûz hakkında bir şey yazmayan hiç kimsenin bulunmadığını iddia etmektedir.³⁹² 1929'da yazmaya başladığından itibaren onun hakkında ilk eleştiride bulunan **er-Risâle** adlı dergide Seyyid Kutb ve Enver el-Ma'davî olmuştur.³⁹³ 1948-1949'da bu ilk eleştirilerin sonrasında **el-Cumhuriyye** gazetesinde kendisine düzenli olarak saldırılmaya başlandı. Mahfûz bu olumsuz eleştirilerin sebebini bilmediğini ifade ediyor. Daha sonra değişen eleştiriler arasında kendisinin sosyalist bir edip olduğu, burjuvazi edebiyatının sosyalist edebiyata dönüş-tüğü, **el-Karnak** adlı romanından sonra edebiyatının gerici bir hal aldığı gibi eleştirilerde bulunmuşlardır.³⁹⁴

Yazar, Seyyid Kutb'un kendisi hakkındaki ilk eleştirisine uzun bir sessizlikten sonra büyük bir tepki gösterir. Mahfûz, eleştirilerinden çokça faydalandığı Kutb ve el-Ma'davî'nin kendisinin aydınlığa çıkmasında büyük role sahip olduklarını da ifade etmektedir.³⁹⁵

O sıralarda bir eleştirmen olarak yeni sivrilen din bilgini Seyyid Kutb, özellikle ilk iki romanından sitayişle söz etmekte ve bunları çağdaş Arap romanının başlangıç noktası olarak nitelemektedir. **Kifâh Tıyba**'yı beğenen Kutb, çağdaş Arap eleştirmenlerini Mahfûz'a hakettiği ilgiyi göstermemekle suçlamaktadır.³⁹⁶ O günlerde 'Abbâs Maḥmūd el-'Akkād çizgisinde yürüyen Kutb'un, Mahfûz hakkındaki ikinci makalesi, 1945'te **Hânu'l-Halîlî**, üçüncü makalesi de 1946'da **el-Kâhiretu'l-Cedîde** üzerine olmuştur.³⁹⁷

Yazar, Kâhire'de el-'Abbâsiyye'deki Dominikan klisesi rahiplerinden müsteşrik Cûmiyye'nin Mahfûz'un **es-Sülâsiyye**'si hakkında bir eser kaleme almasından sonra okuyucuların ilgisini daha çok çekmeye başladı.³⁹⁸

'Akkād, Tâḥâ Huseyn, el-Mâzinî, Heykel ve Ḥakîm'in ekolünde yetiştiğini belirten yazar, Seyyid Kutb ve Enver el-Ma'davî'nin yanısıra Muḥammed Mendûr, Luis 'Avad, Suheyr el-Kalemavî, Latifetu'z-Zeyyât, Fâtıma Mûsâ, Reşâd Ruşdî, Edvaru'l-Ḥarrât, Fetḥî Rıdvân er-Rebî'î, 'Abdu'l-Muḥsin Tâḥâ Bedr, Ḥasan 'Abdullah, Servet Abaza gibi eleştirmenlerce eleştirildiğini söylemektedir. Genç eleştirmenler arasında ise 'Abdu'r-Raḥmân Ebû 'Avf, Fârûk 'Abdu'l-Kâdir, Şems Mûsâ gibilerini hatırlayabildiğini belirtmektedir.³⁹⁹

³⁹² "Nuḳḳâd Necîb Maḥfûz" (Câbir 'Usfûr), s.231.

³⁹³ Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.223.

³⁹⁴ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.102; Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.84.

³⁹⁵ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.102; Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.223.

³⁹⁶ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.18.

³⁹⁷ Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetu, s.48; İlk makalesi, "Kifâh Tıyba li Necîb Maḥfûz (Necîb Maḥfûz'un Kifâh Tıyba'sı)", er-Risâle dergisinde (sayı, 87, Ekim 1944), ikinci makalesi "Hânu'l-Halîlî Kışsa Mıṣriyye (Hânu'l-Halîlî, Bir Mısır Romanı)", er-Risâle dergisinde (sayı,649, Aralık 1945), üçüncü makalesi 'Alâ Hâmişi'n-Naḳd, el-Kâhiretu'l-Cedîde (Eleştiri Üzerine, el-Kâhiretu'l-Cedîde), er-Risâle dergisinde (sayı,704, Aralık 1946) yayımlanmıştır. Aynı eser, s.124.

³⁹⁸ Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu, s.47,48.

³⁹⁹ Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.72-73.

İyi niyetle yazdığını belirttiği **Zukâku'l-Midak** adlı eseri, yayımlandıktan sonra, bir eleştirinin kendisine Hamîde'nin Mısır'ı sembolize ettiğini söylemesine çok şaşırır. Bazen eleştirinin daha büyük boyutlar açabildiğini, önceleri eleştirileri önemseydiğini ancak sonraları pek önemsemediğini belirtmektedir.⁴⁰⁰

Mahfûz, bir söyleşide '**Abesu'l-Akdâr**'dan **es-Sülâsiyye**'ye kadar hiç bir eleştirinin yönlendirmesiyle yazmadığını, övenler olduğu gibi yerenlerin de olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰¹

Yazar kendisi hakkında hacimli bir eser kaleme alan 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr'in **Necîb Mahfûz er-Ru'ye ve'l-Edât** adlı eseri hakkında şu tesbitlerde bulunmaktadır.

*"Bedr'in kitabı benden bahsetmemekte. Romanı nasıl bulduğumu, nasıl geliştirdiğimi ve nereye kadar götürdüğümü anlatmamıştır. Başlangıçta çevremi kuşatan şartları gözönünde bulundurmamıştır. Bir İngiliz edibini anlatır gibi mutlak ifadelerde bulunmuştur. Yazmaya başladığım döneme bakıp karşılaştığım sıkıntıları fark edebilseydi bu araştırması akılcı bir araştırma olurdu."*⁴⁰²

Mahfûz hakkında gerek Arap dünyasında gerekse Batı dünyasında pek çok çalışma yapılmıştır. Batıda onun hakkında çalışma yapan üç ünlü müsteşrik - vardır. Bunlar Roger Allen, Sasson Somekh ve Trevor Le Gassick'tir.⁴⁰³

Yazarın aldığı ödüllerden de bahsedecek olursak, ilk etapta ona dünya çapında bir ün kazandıran Nobel Edebiyat Ödülü gözümüze çarpar. Bu ödülle ilgili bilgilere geçmeden yazarın diğer katıldığı yarışmalar ve kazandığı ödüllere değinmekte yarar vardır.

Mahfûz'un katıldığı ilk edebi yarışma, Kûtu'l-Kulûbi'd-Demirtaşıyye yarışmasıdır. Yarışmaya **Râdûbis** adlı tarihi romanıyla katılır. Yarışma kurulu başkanı olan Ahmed Emîn sonuçlar açıklandıktan sonra kendisini çağırır. Bilgili olduğunu anlar. Romanda geçen araba ve atlıların mantıksız olduğunu, çünkü romanın anlatıldığı dönemlerde bunların bulunmadığını söyler. Mahfûz, olayı daha cazibedar kılmak için bunları kullandığını ifade eder.⁴⁰⁴ Üçüncü tarihi romanı olan **Kifâh Tıyba** adlı eseriyle Mısır Milli Eğitim Bakanlığı Hikaye Ödülünü kaza-

⁴⁰⁰ *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.102.

⁴⁰¹ *Etehadde*, s.67.

⁴⁰² *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.66.

⁴⁰³ *Mahfûz fî Zılâl Câizet Nobel Te'sîl ve Tatbîk*, s.203; Mahfûz hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Nobel Prize for Literature 1988 Books and Articles in English in the American University in Cairo Library; Bibliography of Naguib Mahfouz in English, s.210-215; Hakkında Batı'da yapılan tez ve çalışmalarla ilgili bilgi için bkz. Necîb Mahfûz fî's-Şuḥufi'l-Mısriyye, s.172-182; Mahfûz fî Zılâl Câizet Nobel Te'sîl ve Tatbîk li'd-Dırâsati'l-Biblo Edebiyye, s. 203 ve sonrası; Hakkında basında çıkan makaleler için bkz. Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye, s.141-145; el-Muntefî, s.455-460; Nobel Ödülünü aldıktan sonra hakkında basında çıkan makaleler için bkz. Necîb Mahfûz fî's-Şuḥufi'l-Mısriyye el-Kitâbât 'an Necîb Mahfûz, s.172-182; Basında yayımlanan kendisiyle yapılan söyleşiler için bkz. Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye, s.134-139; el-Muntefî, s.453-454; Ödül aldıktan sonra basında kendisiyle yapılan mülakatlar için bkz. Necîb Mahfûz fî's-Şuḥufi'l-Mısriyye, s.168-171.

⁴⁰⁴ *Etehadde*, s.90.

nır.⁴⁰⁵ Arap Dil Kurumu'nun düzenlediği bu edebi yarışmada başarısız oluşu onu çok etkiler. Bu yenilgi onu daha da bilendirdi.⁴⁰⁶ Bundan sonra daha büyük bir hırsla edebi faaliyetlere dalan yazar, başarılarından dolayı pek çok ödül kazanır. **Hânu'l-Halîlî** adlı eserinden dolayı Arap Dil Kurumu ödülü, 1970'de **Kasru's-Şevk** ve **Beyne'l-Kasrayn** adlı eserlerinden dolayı ikibinbeşyüz cüneyh değerindeki Devlet Takdir Ödülü, Mart 1972'de Mısır'da edebiyattaki başarılarından dolayı birinci derecede Cumhuriyet Nişanı, Fransa'da Fransız-Arap İşbirliği Kurumu tarafından 1985'de Fransızca'ya çevrili yapılan **es-Sülâsiyye** adlı eserinden dolayı bir ödül, o günkü adıyla Sovyetler Birliği ile Danimarka'daki çeşitli kurumlar tarafından şeref payeliği ve nihayet 1988 Nobel Edebiyat Ödülü ile taltiftlendirilir.⁴⁰⁷

13 Ekim 1988'de İsveç Akademisi tarafından ünlü Mısırlı yazar Necib Mahfûz'a Nobel Edebiyat Ödülü verilmesiyle Nobel tarihinde ilk defa bir Arap yazara ödül verilmekteydi. Verilen bu ödülün mahiyetini daha iyi anlayabilmek için Nobel hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

Nobel, üçü İsveç'te biri Norveç'te bulunan dört kurum tarafından, Alfred Bernhard Nobel'in⁴⁰⁸ vasiyeti üzerine kurulan bir fondan her yıl altı (1969'a değin beş) dalda verilen bir ödüldür. İlk ödül dağıtımı, kurucusunun beşinci ölüm yıldönümü olan 10 Aralık 1901'de yapıldı. Nobel'in vasiyetnamesi ödüllerin heryıl fizik, kimya, fizyoloji ya da tıp, edebiyat ve barış dallarında, "bir önceki yıl insanlığa en büyük yararı sağlayanlara" verilmesini öngörüyordu. Sonradan eklenen ekonomi ödülü, 1968'de İsveç Merkez Bankası tarafından konuldu ve ilk kez 1969'da verildi.⁴⁰⁹

1901'den buyana dünyada pek çok kişi ve kuruma verilen bu ödüllerden İsveç Akademisi'nce Necib Mahfûz'a verilen Edebiyat Ödülünü alan önde gelen yazarlar şunlardır:

Sir R. Tagore (1913,Hindistanlı şair), Knut Hamsun (1920 Norveçli romancı), Anatole France (1921 Fransız romancı), Bernard Shaw (1925 İrlandalı oyun yazarı), Henry Bergson (1927 Fransız filozof), Thomas Mann (1929 Alman romancı), John Galsworthy (1932 İngiliz romancı), Eugene O'Neill (1936, Amerikan oyun yazarı), T.S.Eliot (1948 İngiliz şair eleştirmen), William Faulkner (1949 Amerikan romancı), François Mauriac (1952,Fransız şair romancı oyun yazarı), Ernest Hemingway (1954 Amerikan romancı), Albert Camus (1957 Fransız

⁴⁰⁵ "Fennu Necib Mahfûz el-Şaşı'l-Mısrî", s.18.

⁴⁰⁶ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.122.

⁴⁰⁷ Necib Mahfûz *Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.23; "Edebiyatı Benden Öncekilerden Öğrendim", s.5; "Nobel Ödülü Kâhire'ye Uğradı", s.10; "Ahzân Şâhib Nobel", s.162; "Fennu Necib Mahfûz el-Şaşı'l-Mısrî", s.18; *Midaq Alley* (Giriş), iii.

⁴⁰⁸ 21 Ekim 1833'de Stockholm (İsveç)'de doğmuş, 10 Aralık 1986'da Sanremo (İtalya)'da ölmüş, dinamiti ve daha güçlü başka patlayıcı maddeleri geliştiren İsveçli kimyacı, mühendis ve sanayici.

⁴⁰⁹ Ana Britannica,XVI,s.561.

oyun yazarı), Gabriel Garcia Marquez (1982 Kolombialı, romancı gazeteci).⁴¹⁰

Nobel Ödülü tarihi içerisinde bazı ilginç gelişmelere değinmekte yarar vardır.

1958'de Rus şairi Boris Pasternak kendisine verilen Nobel Ödülünü kabul etmemiştir. Yine aynı şekilde bir Fransız filozof Jean Paul Sartre de 1964'te kendisine verilen Nobel Edebiyat Ödülü'nü reddetmiştir.⁴¹¹

1901'den itibaren yaklaşık doksan kişiye verilen bu edebiyat ödülünü alanlar arasında sadece yedi üçüncü dünya ülkesi ve iki Afrikalı yazar vardır.⁴¹²

Bu ödül, 1953'te anılarındaki edebi nitelikten dolayı İngiliz devlet adamı Churchill'e verildi. Yani edebiyat ödülü bir siyaset adamına.⁴¹³ Öte yandan Paul Heyse, Samuel Agnon, Nelly Sachs gibi hiçbir nitelikli edebi çalışması bulunmayan yazarların ödüle layık görülmesi oldukça gariptir. Bu gibi yazarlara bile verilebilen ödülün Tolstoy, Cehov gibi ünlü yazarları atlamış olması ilginçtir.

Maḥfûz'un Nobel'e aday olduğundan haberi yoktu. Fransızların aday gösterdiğini sonradan öğrenir.⁴¹⁴ Luis Avađ, Maḥfuz'a Nobel Ödülü verilışinden önce, Maḥfuz'un bu ödüle layık birisi olduğunu, ödül almış Markquez'in öykülerinin Maḥfuz ve Yusuf İdris'in öykülerinden daha üstün olmadığını iddia etmektedir.⁴¹⁵ Yazarın kendisine Nobel ödülü verilışinden önceki bir tarihte eş-Şarku'l-Avsat gazetesinde yayımlanan Nobel'le ilgili görüşleri bir hayli ilginçtir:

*"Nobel bir aldatmacadır. Böyle olduğu halde bu ödüle gittikçe artan oranda ilgi göstermemiz utanç vericidir. Ben hiçbir zaman Nobel'i aklımdan geçirmedim. Gece gündüz bu ödülle niye bu kadar ilgileniyoruz? Sanki bu ödülü alamayınca edebi eser yazmamış olacağız! Sanki bu ödülü kazanmayınca edebiyatımız olmayacak! Utanç verici bir durum bu, kendine güvenin yokluğunu gösteren utanılabilir bir tutum. O müthiş edebi mirasımıza baktığımızda, Nobel'in lafı mı olur? Nobel ödülü, edebiyatın evrenselliğine geçiş için bir pasaport değildir. Pek çok yazar, bu ödülü kazandı, fakat daha sonra kendilerinden hiç bir ses ve soluk çıkmadı. Kalkınma, cehalet, eğitim gibi yığınla mesele dururken, tutup Arap edebiyatının evrenselliğini tasdik ettirmek için üstadlar arıyoruz. Buna ihtiyacımız yok."*⁴¹⁶

İsveç Akademisi Seçici Kurulu'nun gizli yazısına Maḥfûz'la ilgili çalışmalarla tanınan Amerikalı Roger Allen'in müsbet raporu sonucunda Nobel Ödülüne layık görülür.⁴¹⁷ Ödül komitesi, bazan açıkgörüşlü gerçekçiliği, bazan da ilgi uyandırıcı belirsizliği ile ayrıntıdaki zenginliğinden O'nu ödüle layık görmüş⁴¹⁸

⁴¹⁰ Aynı eser, XVI, 562-569.

⁴¹¹ Aynı eser, XVI, 566.

⁴¹² *Şûret Tercemet Necib Maḥfûz*, s.2.

⁴¹³ *"Nobel Ödülü Kahireye Uğradı"*, s.10.

⁴¹⁴ *"Necib Maḥfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi"*, s.5.

⁴¹⁵ *"Fi'l-Cevâ'iz"*, s.13.

⁴¹⁶ *Edeb Necib Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu*, s.126; *"Aday Olduğumu Bile Bilmiyordum"*, s.8.

⁴¹⁷ *"Maḥfûz fî Zilâl Câizet Nobel Te'sîl ve Tatbîk"*, s.191.

ve hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Necib Maḥfûz, elli yıldan beri yazmakta ve şu an yetmişyedi yaşına rağmen hâlâ eser vermeye devam etmektedir. En önemli eserleri roman ve hikaye dalındadır. Eserleriyle kaynağını günlük hayattan alan bir ekol gibi hikayeyi çok daha ileriye götürdüğü gibi Arap dilinin edebi bir dil olarak gelişimine ortak olmuştur. Ancak Necib Maḥfûz'un gerçekleştirdiği en büyük şey eserlerinin toplumun bütün kesimlerine hitap etmesidir. İlk romanları eski Mısır'daki Firavunların hayatlarını içermektedir. Fakat içinde yaşadığı toplumun bazı çarpıklıklarına da yer vermektedir. 1947'de yayımlanan **Zukâḥu'l-Midakḥ** gibi romanlarında modern Kahire'yi anlatmıştır. Sokağı, hepsini psiko-ralist olarak tasvir ettiği değişik karakterlerin bulunduğu bir sahne görünümüne sokmuştur. 1956-1957 yılları arasında yayınladığı **Beyne'l-Kaşrayn** üçlemesi onu zirveye çıkarmıştır. Roman takriben kırklı yılların ortalarına kadarki Ahmed 'Abdu'l-Cevâd ailesini konu edinmektedir. Necib Maḥfûz'un romanları, Mısır'ın yaşadığı siyasi, sosyal ve kültürel şartlarla sıkı sıkıya bağlı karakterlerinin biyografik görünümünü içermektedir. Maḥfûz romanlarında bulunduğu toplumdan büyük ölçüde etkilenmiştir. 1959'da yazdığı diğerlerinden farklı **Evlâd Hâratinâ** adlı romanında ciddi insanın ruhi değerleri aramasını ele alır. Roman iyilikle kötülük arasındaki çelişkiyi tanımlamada gerginliğe düşen sistemlerden değişik görünümüleri içerir."⁴¹⁹

Yazar, ödül aldığına çok sevinir. Kendisine sorulan sizce bu ödülün anlamı nedir? sorusuna Kuralı delmeyi başardım diye cevap verir. Kuralı ifadesini daha da açarak şu ifadeleri kullanır: "Günümüzde bir şey elde edebilmenin yolu, opür-tünist bir temel, genel ilişkiler ve çeşitli yolları denemeye azmedecek ısrarlı bir çaba üzerine oturtulan özel bir strateji izlemekten geçer, biçimindeki kuralı deldim. Yeni bir kural ihdas ettim demiyorum, ancak kuralı deldim ve ciddi, düzenli bir çalışma içinde onlara inzivaya çekilmek ve bunu sürdürmek, gün gelir sizi Nobel'e bile ulaştıracak bir başarı sağlayabilir, biçiminde bir ders verdim diyorum."⁴²⁰ Gerçekten de yazar yıllardır gerçekleşmeyen bir işi başarmıştı. Nobel tarihinde ne bir Arabın ne de bir Müslüman'ın adı geçmişti. Aslında Türk yazarlar içerisinde evrenselliği yakalamış uluslararası çapta ödüller almış kişiler yok değil, ancak seçici kurulun onları neden seçmediğini bilemiyoruz. Umarız İsveç Akademisi hiç ismi duyulmamış ve hiç bir özelliği bulunmayan yazarlara layık gördüğü edebiyat ödülünü gerçek sahiplerine verme başarısını gösterir.

Necib Maḥfûz, 15 Ekim 1988 tarihli **eş-Şarku'l-Avsat** gazetesinde yayımlanan bir röportajında, Nobel'e ilişkin ödül öncesindeki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Şahsen ben, özellikle son yıllarda, Nobel ödülünü alacak kişiyi

⁴¹⁸ "Yasaklı Kitaba Nobel Ödülü", s.11.

⁴¹⁹ Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.165.

⁴²⁰ "Kuralı Deldim", s.13.

tesbit için kullanılan ölçütlerin pek sağlıklı olmadığını düşünüyordum. Oldukça şüpheliydim bu konuda. Zira, sözkonusu ölçütler, nesnel ve eleştirel değerlendirmeler sonucunda değil, politika ve ırk esaslarına dayanılarak belirleniyordu. Bu nedenle benim ya da Arap dünyasından bir başka yazarın, bu ödüle layık görülebileceğini hiç mi hiç tahmin etmiyordum. Bir çok arkadaşım da aynı karamsarlık sözkonusuydu.⁴²¹

Mahfûz, Nobel'i diğer ödüllerden farklı bir yere koyuyor ve şöyle diyor:

*"Aldığım diğer ödüller bana ait. Nobel ise bambaşka bir şey. Sadece benim değil. Mısır'ın Arapların ve tüm Arap edebiyatının. İşte bu yüzden mutluluğu çok daha büyük."*⁴²²

Mahfûz'un ödülü hakedip etmediğine dair pek çok şey söylendi ve yazıldı. Birbirinden çok farklı yorumlar yapıldı. Kimileri ödülün arkasında yazarın Camp David antlaşmasını destekleyen politik görüşleri olduğunu savundu. Kara listeye alınmasına eserlerinin bazı Arap ülkelerinde yasaklanmasına sebep oldu. Kimileri ise ödül verilirken herhangi bir politik amaç güdülmediğini sadece edebi amaç güdülmüş olduğunu savundu.

Kendilerine Nobel Ödülü verilen şair Pasternak romancı Soljenist ve bilgin Saharov'un üçü de eski Sovyet rejimi karşıtları oluşu, İsveç Akademisi'nin Batı tarafını tuttuğunu Sosyalizm'e düşman olduğu izlenimini vermiştir. Ancak bir Rus romancısı olan Solohov'a ödülün verilmesiyle bu itibar kaybı önlenmiştir. Ödülün Arap dünyasından birine verilmeyişi, ödül komitesinin ya da komiteyi etkileyenlerin Siyonist ya da Arap karşıtı bir eğilimde oldukları kuşkusunu uyardı. Ve bu ödülle sanırız, bu kuşku giderilmiş oldu. Aslında, Arap yazarlar arasında Nobel ödülünü alacak nitelikte başka yazarlar da vardır. Mesela Tâhâ Huseyn ve Tevfîku'l-Hakîm.

Kendisi seçici kurulda olmuş olsaydı, ödülü öncelikle Yahyâ Hakkî'ya vermek istediğini, diğer Arap yazarlardan ise Iraklı şair 'Abdu'l-Vahhâb el-Beyyâtî, Suriyeli romancı Hannâ Minâ, Sudanlı et-Tayyib Sâlih, Cezayirli Tâhir Vettâr ve Fash Tâhir bin Cellum'a vermeyi düşüneceğini söylemektedir.⁴²³

Mahfûz, kendisine yöneltilen Nobel'i kazandığınızı öğrendiğinizde neler hissettiniz? sualine karşılık şunları söylemiştir:

"İnanınız hem sevindim, hem üzüldüm. Tâhâ Huseyn, 'Abbâs Maḥmûd el-'Aḳḳâd ve Tevfîku'l-Hakîm gibi merhum üstadlarım geliyor gözümün önüne. Onlar benden daha layıktılar bu ödüle; Yine halen hayatta olan üstadlarımdan Yahyâ Hakkî da benden daha layık biriydi buna; ama ödülün, eserlerini Arapça kaleme alan bir yazara verilmesinden ötürü çok sevinçliyim. Sanırım bu ödülü almam, bu kapının Arap yazarları için de aralanmasına vesile olacaktır... Ödül parasını soruyorsanız, tabii ki bunun için

⁴²¹ "Nobel Mahfuz'a mı Mısır'a mı?", s.10.

⁴²² "Necîb Mahfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.5.

⁴²³ Aynı eser, s.5.

de sevinçliyim. Çünkü yaşadığımız ve yaşamakta olduğumuz mevcut koşullar altında, "hayat sigortası"nın ne demek olduğunu siz de tahmin edersin."⁴²⁴

Nobel Ödülü alışının Türk yayın organlarındaki yankıları bekleneninden fazla olmuştur. Hemen hemen bütün gazeteler konuyu ilk sayfalarında ya da kültür ve sanat sayfalarında haber ve yorumlarla vermişlerdir. Bazı dergiler Maḥfûz'u kapak resmi olarak kullanmışlar ve bir nevi özel sayılar yayımlamışlardır. Ayrıca Türkiye Yazarlar Birliği tarafından Türkiye'ye davet edilmiş; ancak sağlık sorunundan dolayı bu davete icebet edememiştir.

Nobel Ödülünü almadan önce Maḥfûz'un Türkçe'ye çevrilmiş tek bir eseri vardı. **Zukâku'l-Midakḳ**. Güler Dikmen tarafından İngilizce aslından **Ara Sokak** adıyla Türkçe'ye çevrilen bu eser, ödülünden sonra Hasan Akay tarafından Arapça aslından Sokaktakiler adıyla tercüme edildi. Ayrıca **Mîrâmâr, Başkanın Öldürüldüğü Gün ve Nil'in Üç Çocuğu** adlı eserleri Türkçe'ye tercüme edildi.

Kapak resmiyle beraber onyediy sayfasının Necib Maḥfûz'a ayrıldığı Kitap Dergisi'nde Lütfullah Bender, Ebubekir Eroğlu gibilerinin Nobel ve Maḥfûz'a verilışı konusundaki çeşitli yorumlarının yanısıra, konuyla ilgili Mehmet Doğan, Çetin Altan ve şair Cevat Çapan'la yapılan söyleşilere yer verilmiştir.

Lütfullah Bender, Ödülün Maḥfûz'a verilişini politik açıdan irdelemiş, değişik fikirler ileri sürmüştür.

*"Olaya geniş bir perspektiften bakıldığında Nobel Edebiyat Ödülü'nün aslında Necib Maḥfûz'un şahsında, Camp David'ten bu yana Arap dünyasından belirli oranda tecrit edilmiş bulunan ve İsrail'e karşı tutarlı bir politika izlemekte ısrarlı olan Mısır'a verilmiş olduğunu düşünüyor insan. Bu yılki Nobel Ödülü'nün, Arap dünyasını bayram havasına boğduğu, bu vesileyle tüm dikkatlerin Mısır'a çekilmesini sağladığı, bundan da öte Nobel Ödülü'nün bu sayede Arap yazarlar nezdinde aklandığı göz önüne alındığında, bir taşla kaç kuşun vurulduğu daha kolay anlaşılmaktadır. Yıllardan beri Arap edebiyatını görmezlikten gelen İsveç Akademisi'nin bu yılki kararı "günah çıkartmak" biçiminde de yorumlanabilir."*⁴²⁵

Aynı dergide, Maḥfûz'u ilk bakışta daha eleştirel bulmakla beraber tasviriciliğiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Reşat Nuri Güntekin'e benzeten Ebubekir Eroğlu'nun yanısıra Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı Dr. Mehmet Doğan'la yapılan söyleşiye de yer verilmiştir. Doğan, ödülün Batılı olmayan bir yazara verileceği zaman, ödül verilecek kişinin Batı standartlarına yakın bir kişi olmasına dikkat edildiğini, Mısır'ın Ortadoğu ülkelerinde Batı'yla en yakın ilişki içerisinde bulunan bir ülke olduğunu, kararda bu durumun da etkisi olma ihtimalini hiç de zayıf görmediğini ileri sürmektedir.⁴²⁶

⁴²⁴ "Kuralı Deldim", s.13.

⁴²⁵ "Nobel Maḥfûz'a Mısır'a mı?", s.9.

Görüşlerine başvuru Çetin Altan ise Nobel'i değerlendirmesinde: *Bu tür ödüllerin başlıca iki kategoride toplandığını, birincisinin değerli fakat pek tanınmamış kimseleri gündeme getirmek için verildiğini ikincisinin sahasında bir ömür tüketmiş kişilere, ömürlerinin son deminde bir gül, bir karanfil, bir leylak olarak takdim edildiğini, Nobel'in ise bu ikisi arasında bocalayıp durduğunu ifade etmiştir.*⁴²⁷

Aynı dergide Tomris Uyar, İngilizce'den çevirdiği Maḥfûz'un bazı kısa hikayelerini verdikten sonra yazar hakkındaki kişisel görüşünü açıklar.

*"Elbette ki, yapıtlarının çoğunu okumadığınız bir yazarı birkaç örnekle değerlendirmeniz olanaksız. Ancak, Maḥfûzun öykü kurmayı bilmediği, İslami değerlerle yozlaşma ideolojisini kendince bir çatışmaya sürerken, aslında ne demek istediğini pek anlatamadığı, bu belirsizliği (ya da kaypaklığı) modernlik sandığı ortada. Esrarkeşler, oruspular, küçük mahalleler, ara sokaklar, yerel ve turistik bir renk katıyor öykülere ama, kıyasız bir Saîd Faik olunamadığından, renkler sırtıyor biraz. Yazar, Nobel Ödülü'nü aldığına çok şaşmış. Şanslı biriyim diyor sonra da ödülün kendisine siyasal bir seçmeye dayanarak verilmediğini söylüyor. Doğrusu şaşmamak elde değil!"*⁴²⁸

Aslında bizce Tomris Uyar, başta da ifade ettiği gibi yazarı bir kaç örnekten hareketle değerlendirmiş ve ona haksızlık etmiştir. Uyar, onun mesela bir Beyne'l-Ḳaşrayn ya da Ḳasru's-Şevḳ'ini okumuş olsaydı böyle bir yorumda bulunmazdı.

Değişik dünya edebiyatları arasındaki ilişkileri ve bunların geçmiş ile günümüzdeki kaynaşma noktalarını araştırma, edebi zenginlik açısından önemli bir faktördür. Böyle bir araştırmayla edebiyatlar arası etkileşimin boyutunu anlar ve edebiyatta evrenselliği yakalamış oluruz. Maḥfûz, bunu yakalayanlardan biridir. O, eserleriyle edebiyatın daha ileriye götürülmesine katkıda bulunmuştur. Bunu çağdaş Mısır toplumunu gerçekçi bir şekilde tasvir eden ileri edebiyatında görmekteyiz. Arap olsun olmasın çağdaş eleştirmenlerin övgüsüne neden olan şey, onun tasvirdeki gerçekçilikle güzel anlatımı bir arada vermeyi başarmış olmasıdır. Mesela bir şaheser olan **es-Sülâsiyye**'sine bakıldığında buradaki canlı tasvirler, güzel anlatım, olayların o günkü Mısır toplumunun ve çağın bir aynası oluşu, evrenselliği okuyucuyu hemen etkileyecektir.

Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi, Maḥfûz'un bir resmiyle Ebû Simbel tapınağını kapak yapıp kısa kesitlerle hayatını verdikten sonra Murat Bardakçı'nın yazarla yaptığı söyleşiye yer verir. Bardakçı bu söyleşiyi Maḥfûz'un olgunluk yıllarının eserlerini, **Evlâd Hâratinâ, Melḥametu'l-Harafîş, Mîrâmâr, Ḥâdratu'l-Muḥterem** ve ünlü **es-Sülâsiyye**'sini kaleme aldığı Ali Baba kahvesinde yapar. Söyleşide Türkiye'den kimleri tanıdığı sorusuna şöyle cevap verir:

"İki kişi, Mevlana ve Atatürk... Mevlana'nın bazı şiirleri Arapça'ya

⁴²⁶ "Aydınların Uyarıcılara İhtiyacı Var", s.11-12.

⁴²⁷ "Benim Favorim Erdal İnönü", s.13.

⁴²⁸ "Necîb Maḥfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.15.

*çevrildi. Çok büyük bir şair.. Atatürk ise, Doğu ulusları içerisinde ülkesini bağımsızlığa ilk kavuşturan kişi. Onun Türkiye'yi Batı uygarlığına yöneltmesi, biz Mısırlıları derinden etkilemişti. Çocukluk yıllarımda, gazetelerde çıkan resimlerini gördükçe, Mustafa Kemal'i bir kahraman olarak selamlardık. Zaten Türkiye'nin benim için iki anlamı vardı: Eski ve Yeni. Geçmişte büyük tarihi görevler üstlenmişsiniz. İslam diyarının sınırlarını Türkler genişletti. Sonra Mustafa Kemal geldi ve yeni dönem başladı. Mustafa Kemal'in çabaları, uygarlığı izleyen bütün Mısırlıları derinden etkiledi."*⁴²⁹

Nobel'in Necib Maḥfûz'a verilışı, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirliği, Bahreyn, Ürdün, Lübnan, Suriye, Filistin, Umman, Yemen, Sudan, Tunus, Cezayir ve Fas başta olmak üzere Arap dünyasında büyük yankı uyandırmış ve bu ülkelerin kitle iletişim araçlarında haber olarak verilmesinin yanısıra önde gelen yazar ve eleştirmenler tarafından yorumlarda bulunulmuştur. Ayrıca Arap Birliği ve Tunus Arap Eğitim Kültür ve Bilim Kuruluşu gibi kurumlar Maḥfûz hakkında sitayişkar ifadelerde bulunmuşlardır.

Şüphesiz Arap dünyasındaki yankılarının en çoğu yazarın kendi ülkesinde olmuştur.

Mısır'ın en büyük tirajlı iki gazetesi olan **el-Abram** ve **el-Ahbâr**, Maḥfûz'un layık görüldüğü Nobel ödülüne ilişkin haberi sekiz sütuna sürmanşet olarak verdiler.

Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Kültür Bakanı Faruk Husni ve Dışişleri Bakanı Abdu'l-Mecit başta olmak üzere hemen hemen bütün devlet erkânı kutlama telgrafları çekip övgüler yağdırmıştır. Ayrıca değişik tarihlerde O'nu konu edinen sempozyum ve kongreler düzenlenmiştir. Yazarın hayatı, kişiliği ve eserlerini işlerken yer yer Mısırlı eleştirmenlerin görüşlerine yer verdiğimizden dolayı, Mısır'daki yankılarla ilgili kısmı burada kesmeyi uygun görüyoruz.

Irak'ta, **el-Kadisiyye**, **el-Cumhuriyye** ve **es-Sevre** gazeteleri konuyu haber olarak vermişler ve ödülün Maḥfûz'a verilisinin çok isabetli bir karar olduğunu, bunun diğer Arap ediplerinin de yolunu açacağını ve Arap edebiyatının Japon ve Latin Amerika edebiyatları gibi güçlü olacağını bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir.

Önde gelen Irak yazar ve şairlerinden yazar ve eleştirmen Cübrân İbrahim Cübrân, Maḥfûz'un dünyanın her tarafında okunabilirliğinden dolayı bu ödülü hak ettiğini, şair ve yazar (Arap Birliği Genel Sekreteri) Hamîd Sa'îd, ödülün Maḥfûz'un ünlü dünya yazarları seviyesinde oluşunun bir göstergesi olduğunu, ödül komitesinin bazan yerinde bazan yerinde olmayan kararlar aldığını, ama bu sefer doğru karar aldığını ve bu ödülün sadece Maḥfûz'a değil bütün Arap ulusuna verildiğini belirtmektedir. Şair ve yazar Sâmî Mehdî, ödülün daha önceki Arap edip ve yazarlarına da verilmesi gerektiğini, yazar Muhyiddin İsmâ'il ise Maḥfûz'un

⁴²⁹ Aynı eser, s.4.

yalnızca **es-Sûlasiyye**'si onun dünya edebiyatında önemli bir yer işgal etmesini sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca el-Mustansiriyye üniversitesi İngiliz edebiyatı öğretim üyelerinden Süleyman Davûd el-Vâsîfî, Irak Edip ve Yazarlar Birliği Genel Sekreteri 'Abdu'l-Emîr Mu'allâ, Arap Gazeteciler Birliği Genel Sekreteri Seccâdu'l-Gâzî, Iraklı yazar Tahîr Abdu'l-Cevâd et-Tâhîr ve Iraklı eleştirmen 'Abdu'l-Cebbâr el-Başrî gibileri de ödül alışından dolayı Maḥfûz hakkında sitayişkar ifadelerde bulunmuşlardır.⁴³⁰

Suudi Arabistan'da '**Ukâz** ve **er-Riyâd** gibi önde gelen gazeteler Maḥfûz'un ödül alışını övgüyle dile getirmişler ve O'nun Mısır'a bağışlanan Nil nehri gibi hala eser verdiğini, bitmek bilmeyen bir yazma gücüne sahip olduğunu ifade etmişlerdir.⁴³¹

Kendisiyle görüştüğümüz Suudi Arabistan'ın Riyat şehrindeki Kral Suud üniversitesi edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm başkanı ve Suudi Arabistan'da edebiyat otoritelerinden biri olan Prof. Dr. Mansûr el-Hâzîmî, Maḥfûz'un bu ödülü çoktan hak ettiğini, onun siyasi düşünceleriyle kişisel tasarrufunu gözönünde bulundurmaksızın sadece edebi yaratıcılığına bakıp değerlendirmenin daha uygun olacağını, edip ve sanatçıları düşünceleriyle değerlendirsek gerek kendi tarihimizden gerekse başka ulusların tarihlerinden inançlarını düşüncelerini ve karakterlerini benimsemediklerimizi çıkarmış oluruz. Bizler daima yaratıcı bir edebiyatçıda, bütün sevdiğimiz niteliklerin bulunmasını isteriz, ancak bu çok zordur. Ayrıca Suudi Arabistan'ın önde gelen edebiyatçılarından Dr. Emîn Ahmed Hûdayr, Maḥfûz'un eserlerinin edebiyatını çok güzel bir şekilde yansıttığını, onun çevresinden bigane kalmadığını, bir bakıma yaşadığı dönemin bir aynası olduğunu ve bilakis evrensel olduğunu ifade etmiştir.⁴³²

Kuveyt gazeteleri, kültür sayfalarında, Maḥfûz'un ödül alışıyla ilgili değişik yorumlarda bulunmuşlardır. **es-Siyâse** gazetesi, dünyanın sonunda Arapça'yı ve onu mükemmel kullanan yazarları tanıdığını ve Arapları, katillerin, hırsızların, dansözlerin ve petrol varillerinin bulunduğu çadırlarından çıkardığını, **er-Ra'yu'l-Âm** gazetesi bunun edebiyat dünyası ve yazar için büyük bir sürpriz olduğunu, İsveç Akademisinin yazarın klasik Arap ediplerinden etkilenmesinin yanı sıra Freud ve Darwin gibi Batı düşünürlerinden etkilendiğine işaret ettiğini, **el-Enbâ'u'l-Kuveytiyye** gazetesi, ödülün verilmesinde gecikildiğini, Nobel komitesinin yaptığı açıklamalardan, Maḥfûz'un Fransızca'ya çevrilen eserlerinin göz önünde bulundurulduğunun anlaşıldığını yazmıştır.

Ayrıca önde gelen yazar ve şahsiyetlerden Kuveyt Krallık Dîvanında müşteşar 'Abdu'l-'Azîz Ḥasan, böylesine bir kararı bekliyor olduğunu, ödülün Arap edebiyatının bölgesel ve evrensel çapta tanınması olarak kabul edilebileceğini,

⁴³⁰ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nobel*, s.171-174.

⁴³¹ Aynı eser, s.174-175.

⁴³² "*Mâzâ Kâle 'anhu'l-Udebâ fî'l-Memleke*", s.126; "*Ḳırâ'a fî Mektebet Dr. Emîn Ahmed Hûdayr*", s.14.

Kuveyt Enformasyon Bakan Vekili 'Abdu'l-'Azizî Ca'fer, ödülün Maḥfûz'a veril-
şinin Arap düşünce ve edebiyatının zaferi olarak kabul edileceğini, daha önce
Ṭāḥā Ḥuseyn, Tevfikü'l-Ḥakīm ve Miḥail Nu'ayma gibi Arap ediplerine de ödülün
verilmesi gerektiğini, devlet bakanı Râşid 'Abdu'l-'Aziz er-Râşid, bunun Arap
uygarlığının zenginliğinin bir göstergesi olduğunu, Kuveyt Üniversitesinde Arap
eleştirisi öğretim üyesi ve **el-Beyan** kültürel dergisinde yazar Süleymân eş-Şattî,
Maḥfûz'un İsrail'i ziyaret etmediğini, Araplara saldırmadığını, düşman İsrail'i sev-
mediğini sadece kendi görüşünü açıkladığını belirtmektedir.⁴³³

Birleşik Arap Emirliği'nin önde gelen gazetelerinden **el-İttihad** gazetesi,
Maḥfûz'un Nobel'den daha büyük bir ödüle layık olduğunu, **el-Halîc** gazetesi No-
bel heyetinin uzun süre, sanatsal yaratıcılıklarıyla Arap ve genelde beşeri düşün-
ceyi etkileyen önde gelen Arap ediplerini görmezlikten geldikten sonra Maḥfûz'un
edebiyatını kabul etmesinin önemli bir hadise olduğuna yer verirken, **el-Fecr** ga-
zetesi, Maḥfûz'un daha fazlasını hak ettiğine, dünyanın Maḥfûz aracılığıyla Arap
yaratıcılık seviyesini tanımasının Arapları sevindiren bir olay olduğuna yer ve-
rir.⁴³⁴

Bahreyn gazeteleri de olayı haber olarak vermişler ve Maḥfûz'a övgüler yağ-
dırmışlardır. **el-Advâ** gazetesi, Maḥfûz'un ödülü kazanmasında, sadece kendisi-
nin değil geçmişte etkilendiği şahsiyetlerin de rolü olduğunu, Nobel heyetinin bu
kararla edebiyat sanat ve bilimde cömertlikleriyle ün yapmış bir çok şahsiyetler
yetiştirmiş, Arap yaratıcılığı hakkındaki Avrupa düşüncesini doğrultmuş olduğ-
nu belirtmiştir.⁴³⁵

Ürdün'de de birçok yankıları olmuştur. **Şahifetu'r-Ra'yi'l-Ürdüniyye** ga-
zetesi, Arap edebiyatı öğretim üyesi İsveçli Sigrid Qalî'nin Necib Maḥfûz'un Arap
romancılığının babası olduğu ve Arap romanını büyük ölçüde geliştirdiği sözüne
yer vermiştir.

Kral Hüseyin, Maḥfûz'a verilen bu büyük ödülün kardeş Mısır için, Arap
milleti ve çağdaş edebiyatı için bir takdir ifadesi olduğunu, kültür bakanı, Maḥ-
fûz'un genel çerçevede edebiyat dünyasında, dar kapsamda roman dünyasında
insan tecrübesini zenginleştirdiğini, Kültür Bakanlığı Genel Sekreteri, Maḥfûz'un
bu ödülü geçen yirmi yıl içerisinde almış olması gerektiğini, roman yazarı Fahrî
Kuḍvâr, Maḥfûz'un sosyal ve vesikaya dayalı romanlarıyla Mısır'ın tarihini yaza-
bilmiş olduğunu belirtmişlerdir.⁴³⁶

Lübnan'da şair, yazar ve müzisyen Mansûr er-Rahbânî, olayı, Arap ülkele-
rinin gerçekleştirdiği en önemli icraat olarak değerlendirmekte, siyasi ve askeri
açıdan sonderece önemli görmekte; romancı ve şair Tevfik Yûsuf 'Avâd, hadisenin
kendisini çok sevindirdiğini ve bundan gurur duyduğunu; "herhangi bir şeyin ge-

⁴³³ *Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.175-177.

⁴³⁴ Aynı eser, s.177-178.

⁴³⁵ Aynı eser, s.178.

⁴³⁶ Aynı eser, s.178-179.

cikmiş olması, hiç gelmemesinden daha iyidir." Fransız atasözünün konuyla ilgili olduğunu onun yeni dönemin fatihası (kalbi) olarak kabul edilebileceğini; Lübnan Yazarlar Birliği Başkanı Dr. 'Ali Sa'd, ödülün Maḥfûz'a verilisinin onun roman sahasındaki yaratıcı eserlerine dayandığını ve bu seçimin arkasında bazı siyasi amaçların bulunmamasını umduğunu; yazar ve eleştirmen İlyas Hürî, ödülle Maḥfûz'un layık görülüşünde Arap kültürünün çağdaşlığı, yaratıcılığı ve modernliğinin büyük rol oynadığını, şair Enesu'l-Hac, olayın uluslararası çapta Arap edebiyatına önem verilmesinde etkili olacağını dile getirmişlerdir.⁴³⁷

Suriye'de yazar Hannâ Minâ, Maḥfûz'un **Kasru's-Şevk** adlı romanıyla, bir kaç yıl önce kendisine **Yüzyıllık Yalnızlık** adlı romanından dolayı Nobel edebiyat ödülü verilen Latin Amerika yazarı Gabriel Garcia Marquez'den daha üstün olduğunu belirtmektedir.⁴³⁸

Ummân'da, **Ummân** gazetesinde Ḥamûd b. Sâlim eş-Şebâbî, ödülün bu kez Mısır firavunlarından birinin (Maḥfûz) nasibi olduğuna, yıllardır verilmesi gerekirken bunu Yahudilerin engellediğine, yine aynı gazetede Muhammed 'Abdu's-Selâm el-'Amrî, Ekim 1973 zaferinden bu yana hiç böyle bir gerçek sevinci tadmadıklarına yer vermektedir.⁴³⁹

Yemen'de Enformasyon ve Kültür Bakanlığına ait, ülkenin en önemli kültürel dergisi olan **el-Yemenu'l-Cedîd**'in 17 Aralık 1988 tarihinde yayımlanan onikinci sayısıyla birlikte Necîb Maḥfûz ve Nobel'le ilgili özel bir ek kitapçık verilmiştir. Burada önde gelen onbeş Yemenli edibin konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.⁴⁴⁰

Sudan gazeteleri, haberi birinci sayfalarında vermişler; **el-Eyyâm** gazetesi yayın müdürü Maḥcûb Muhammed Sâlih, Sudan ediplerinden, ödül alışından dolayı Maḥfûz'u öncelikle onurlandırmalarını istemiştir.

Tunus'ta Tunus radyosu, ödül aldıktan sonra Maḥfûz hakkında bir saat süreli özel bir program yayınladı. Gazetelerden **es-Sabâh** gazetesi, Maḥfûz onuruna bir sempozyum düzenlenmesini, Tunus Haber Ajansı, bazıları onaltıncı baskıya ulaşan birçok eseriyle Arap dünyasının en büyük yazarı olduğunu belirtirken, **Le Neuve**, olayı Arap edebiyatı ve uygarlığının tanınması olarak değerlendirmekte, **La Peresse** gazetesi de Maḥfûz'a verilen bu ödülün, Arap edebiyatı ve uygarlığını kabul ettirmesinden ziyade insanlar arasındaki sınırların, akılları hapsedemeyeceği gerçeğini pekiştirdiği görüşünü ileri sürmüştür.

Tunus devlet başkanı Zeynelabidin b. 'Alî, Arap kuşaklarının bütün konularda Necîb Maḥfûz'un izinden gitmeleri temennisinde bulunurken, Tunus Yazarlar birliği Başkanı el-Arûsî el-Matvî olayın Araplardaki mevcut kompleksi giderdiğini ve başları dik gezmelerini sağladığını belirtmektedir.⁴⁴¹

⁴³⁷ Aynı eser, s.179-180.

⁴³⁸ Aynı eser, s.180.

⁴³⁹ Aynı eser, s.181.

⁴⁴⁰ "Necîb Maḥfûz ve Fevzuhi bi Caizet Nobel fi'd-Devriyâti'l-Yemeniyye", s.183.

Cezayir'de dönemin devlet başkanı eş-Şazeli b. Cedîd, olayı her Arap için bir şeref ve gurur kaynağı olarak nitelemekte, Cezayir Dışişleri Bakanı Ahmed Tâlib el-İbrahîmî ise ilk kez bir Arap düşünür ve edibine verilen ödülün herkes için gurur kaynağı olduğunu ve Maḥfûz'un Arap dilinin kalkınması yolunda büyük çabalar sarfettiğini dile getirmektedir.⁴⁴²

Fas'ta, er-Rabat radyosu, olayı yazarın çalışmalarını, Arap ve dünya edebiyatlarına kazandırdıklarını haber bültenlerinde övgüyle yayımlamış, **el-İlm** gazetesi de Necîb Maḥfûz'u okumayan hiç bir öğrenci bulunmadığı gibi uzaktan ya-
kından ondan etkilenmeyen hiç bir Arap yazarının da bulunmadığını belirtmiştir.

Fas kralı Hasan, Maḥfûz'un ödülü alışı, Arap rönesansında bir ışık ve bu ışığın yirmibirinci yüzyıla güven ve umutla girdiğine delil olarak değerlendirmektedir. Fas Yazarlar birliği Başkanı Ahmedu'l-Bâbüri, Maḥfûz'un **es-Sülâsiyye**, **et-Tarîk**, **eş-Şahhâz** ve **Melḥametu'l-Harâfiş** gibi romanları, onun üstün bir dahi olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Muhammed Berrâde, Muhammed Şukrî, Muhammed 'Azîz el-Cibâlî gibi yazarlarla İdrîs el-Hürî ve Mübârek Rebî gibi şahsiyetler Maḥfûz'un kuralı delerek Nobel'e hak kazandığını belirtmişlerdir.⁴⁴³

Arap dünyasındaki yankıları kadar olmasa da Amerika, İngiltere, Fransa Yugoslavya ve İsveç gibi Batı ülkeleriyle Pakistan Çin ve İsrail gibi Doğu ülkelerinde yankıları büyük olmuştur.

Amerika'da Amerika'nın Sesi Radyosu, olayı haber olarak vermiş kendisinin Nobel alan ilk Arap olduğunu, Arap anlatı sanatını zenginleştirdiğini ve yazıdaki üslubunun mükemmel olduğunu ifade etmesinin yanısıra özellikle **Beyne'l-Kaşrayn**, **Kaşru's-Şevk** ve **es-Sükkeriyye**'den oluşan ünlü **es-Sülâsiyye**'si olmak üzere bazı eserlerini tanıtmış ve "*Necîb Maḥfûz, gerçek hayatın derinliklerine dalmış ve ondan evrensel bir edebiyat çıkarmıştır.*" ifadesiyle yayınına son vermiştir.

Amerikan özel radyo ve televizyon şirketleri bültenlerinde ayrıntılı olarak konuya yer vermişler, Maḥfûz'un el-'Acûza'daki evinde ödül alış haberinin kendisine iletiliğinde çekilmiş kısa filmini yayımlamışlardır.

Amerikan basını da konuya olan önemini, haberi birinci sayfalarda vererek göstermiştir. Ayrıca **Newyork Times** gazetesi, haftalık sanat ve edebiyat ekinde Maḥfûz ve İngilizce'ye çevrilen eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Aynı gazetede William Honan, yazarı, şehir hayatını ve burada yaşayan karakterleri psikolojik ve sosyolojik olarak ele alması açısından Balzac'a benzettiğini ve Pennsylvania Üniversitesinde mukayeseli Arap edebiyatı öğretim üyesi ve Maḥfûz'un bazı hikaye ve romanlarını tercüme eden Roger Allen, Maḥfûz'un **es-Sülâsiyye**'sinin mükemmel bir eser olduğunu, bu eseri kaleme almadan önce beş yıl araştırma yaptığını, binbeşyüz sayfalık bir eserle Arap edebiyatında benzeri görülmeyen bir

⁴⁴¹ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.182-183.

⁴⁴² Aynı eser, s.183-184.

⁴⁴³ Aynı eser, s.184-185.

çalışmayı becerdiğini yazmıştır.

Amerikan Time dergisiyle **Baltimure Sun**, **Washington Post** ve **Washington Times** gazeteleri de Maḥfûz'un İsrail'le yaşamak için Arapların barış yollarını araştırmaları gerektiğine dair düşüncesine, Sedat'ın girişimlerini destekleyen Maḥfûz'un halktan tepki görmesine ve eserlerinin bazı Arap ülkelerine sokulmamasına neden olduğuna, **Mirâmâr**, **Serşerat Fevka'n-Nîl** ve **el-Lışş ve'l-Kilâb** adlı eserleri aracılığıyla pek çok yazarın yapamadığını yaparak devrin yetkililerini eleştirdiğine yer vermiştir.⁴⁴⁴

İngiltere'de Londra radyosu, Maḥfûz'la yaptığı söyleşiye, onu ve eserlerini tanıtan bir programa yer verirken çeşitli İngiliz gazeteleri de olayı değişik yönlerden ele almışlardır. **Times** gazetesi onu Arapların Dickens'i olarak tanımlamış, **The Guardian** gazetesi, bu olay sayesinde Arap edebiyatının evrenselliği yakaladığını, **Independent** gazetesi, Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde onun hakkında elliden fazla doktora çalışması yapıldığını, **el-'Arab** gazetesi, Maḥfûz'un ödülü kazanmasının, böyle bir ödüle gereksinim duyan Arapça'nın ödülü kazanması demek olduğunu yazarken, Reuter Ajansı, Maḥfûz'un böyle bir sonucu beklemediğini, yazarın hayatında paranın pek önemi olmadığını, birçok yazar yetiştiren Maḥfûz'un tartışmaya açık düşünceleriyle Mısır ve diğer Arap ülkelerin askerlerini ve din adamlarını öfkkelendirdiğini, 1979'da Mısır'la İsrail arasında imzalanan barış antlaşmasını desteklemesi eserlerinin birçok Arap ülkesinde yasaklanmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Maḥfûz'un birçok eserini tercüme eden Profesör John Roudnic, Maḥfûz'un cesurca yaklaşımlara sahip olduğunu, dünyanın ise bunu kabulde geciktğini belirtmiştir.⁴⁴⁵

Fransız medyası da olayın üzerinde önemle durmuştur. Altı Fransız televizyon kanalının hepsi, haber bültenlerinde olayı duyurmuşlardır. France Enter radyosu, ondan övgüyle bahsetmiş ve O'nu Mısır, Arap ve dünya edebiyatını zenginleştiren gerçekçi bir yazar olarak nitelemiştir.

Le Figaro gazetesi, Maḥfûz'un modern Arap romanının kurucusu olarak kabul edildiğini, **Le Quotidien de Paris** gazetesi onun tarihi romanları aşamasında büyük bir romancı olduğunun anlaşıldığını, **Le Monde** gazetesi, onun Ni'l'in Zola'sı olmaktan öte yaratıcılığıyla onu geçtiğini, 1985'te Fransızca'ya çevrilen ve kendisine Nobel kazandıran **es-Sûlâsiyye**'sinde sadece küçük Mısır burjuvazisini gerçekçi bir tasvirle anlatmakla kalmadığını, İngilizlere karşı olan ortak hedefe rağmen solcularla İslamcılar arasındaki siyasi çekişmeye de değindiğini, İsrail'le yapılan barış antlaşmasını desteklemesine rağmen Enver Sedat'ın takip ettiği liberal ekonomi politikasına karşı çıktığını, **el-Yevmu's-Sâbi'** dergisi, Maḥfûz'a verilen bu ödülde, onun eserlerinde ele aldığı çarpıklıklar, mücadeleler, acı ve sevinçlerin rol oynadığını ve Nobel heyetinin son yıllarda kendisine ödül verilecek kapasitede bir yazarın bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Aynı eser, s.187-188.

⁴⁴⁵ Aynı eser, s.189-190.

Fransızca'ya tercüme edilen eserlerinden sonra bazı Fransızlar, eserleri Bîdâ'atunâ ruddet ileynâ (Bizim olan şey bize döndü) şeklinde değerlendirmişlerdir.⁴⁴⁷

O günkü adıyla Batı Almanya, ondört kanaldan olayı haber bültenlerinde vermiş ve akabinde yazarla ilgili bir film yayımlamıştır.

Basın, edebiyat eklerinde yaklaşık bir sayfayı Maḥfûz'a ve O'nun Arap edebiyatına yaptığı katkılara ayırmış ve Maḥfûz'un Fransız romanından etkilenen Muhammed Huseyn Heykel'in aksine gerçekçi bir yazar olduğunu, onu okuyan her Mısırlının kendisini bulduğunu ve her okuyucunun O'nu, yirmili yıllardan günümüze dek Mısır sanat tarihinin bir arşivi olarak gördüğünü belirtmiştir.⁴⁴⁸

İsveç'in Mısır Büyükelçiliği, Necîb Maḥfûz'un Nobel ödülüne layık görülmesi dolayısıyla bir basın toplantısı düzenlemiş ve burada Maḥfûz'un eserlerinde herkesin kendisini bulabileceğini, Kahire'yi ele alan eserleriyle, Londra'yı anlatan Charles Dickens, San Pettersburg'u ele alan Dostoyewsky ve Paris'i anlatan Emile Zola'nın eserleriyle mukayese etmenin mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁹

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Nobel seçici kurulunun gönderme yaptığı eserler arasında İsveççe'ye tercüme edilen **Zukâku'l-Midakk**, **Serşerat Fevka'n-Nîl** ile İngilizce'ye çevrilen **Hikâyât Hârâtinâ** vardı. Ödülünden sonra **İbn Fatûma** ve **el-Lıss ve'l-Kilâb** adlı eserler İsveççe'ye çevrildi.⁴⁵⁰

Eski Yugoslavya'daki kitle iletişim araçları, Necîb Maḥfûz'un Nobel edebiyat ödülünü alışı ve bunu alan ilk Arap yazarı oluşunu haber olarak vermelerinin yanı sıra, Maḥfûz'u tanıtan özel programlar yayımlamışlardır.

Yugoslav müsteşriki Muhammed Saracuvara Novitiş, olayın Arap edebiyatını tanıyanlar için bir sürpriz olmadığını, o yılki ödülün verilisinde politik amaç güdümediğini belirtmiştir.⁴⁵¹

Pakistan'da **Pakistan Times** gazetesi, Maḥfûz hakkında yayımladığı uzun makalede, velûd ve çok yönlü bir yazar olduğunu, eserlerinin Mısır'daki hayatı en ince detaylarına kadar anlattığını, karakterlerini de çok yönlü çözümlediğini vurgulamaktadır.⁴⁵²

Moskova'da yayımlanan **Litra Torneya Gazeta** adlı edebiyat gazetesi Maḥfûz'un önemli bir özelliğinin bulunduğunu ve Balzac, Dostoyewsky ile Tolstoy gibi büyük yazarlarla karşılaştırmanın zor olduğunu söylüyor. Gazete, Maḥfûz'un, elit zümrenin konuştuğu fasih dil ile halkın konuştuğu avamca'yı çok dikkatli bir şekilde mezcederek çağdaş Arap edebiyatına önemli ürünler kazandığını sa-

⁴⁴⁶ Aynı eser, s.191-192.

⁴⁴⁷ Aynı eser, s.22.

⁴⁴⁸ Aynı eser, s.192-193.

⁴⁴⁹ Aynı eser, s.193.

⁴⁵⁰ *Şûret ve Tercemet Necîb Maḥfûz*, s.2.

⁴⁵¹ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.194.

⁴⁵² Aynı eser, s.194.

vunuyor ve onun bu başarısının kendisine evrenselliğin yolunu açtığını belirtiyor. **Gazete Rodago** adlı gazete, bir yayınevinin ödülünden sonra O'nun bütün eserlerini Rusça'ya çevirmeye hazırlandığını ve bunların Evrensel Yayıncılığın Öncüleri dizisinde yayımlanacağını belirtiyor.⁴⁵³

Doğu Almanya Yazarlar Birliği Başkanı, yazara bir kutlama telgrafi göndermiş; Pekin radyosu da olayı haber olarak vermesinin yanısıra Maḥfûz'u tanıtıcı özel programlar yayımlamıştır.⁴⁵⁴

Yazar, eserleri kadar fikirleriyle de Mısır ve dünya kamuoyunda önemli bir yere sahip olmuştur. Onun edebiyat, kadın ve politika üzerine düşüncelerine daha önce değinmiştik.

Maḥfûz, romanlarında çağdaş insanı ve onu ilgilendiren meseleleri konu edinmiştir. Ona göre, çağdaş insanın meseleri şunlardır: Gelişmenin ve refahın güvencesi bilim, sosyal adaletin güvencesi Sosyalizm, siyasal, bireysel ve dinsel özgürlük ve cinsellik.⁴⁵⁵

Kendisini, tarihin bir döneminde başarılı bir evlilik yapmış, birisi yedi bin yaşındaki Firavunlar medeniyeti, diğeri de İslam medeniyeti olan iki uygarlığın çocuğu olarak tanımlayan yazar, bu iki uygarlıktan da değişik oranlarda etkilenmiştir.

Şüphesiz onun gördüğü felsefe öğrenimiyle okuduğu eserlerin düşünce yapısında büyük etkisi olmuştur. Bir mülakatta kendisine ilk olarak sosyal düşüncesinin oluştuğu an sorulunca *"Sanırım 1930-1934 yıllarında üniversitede öğrenciyken. Aslında beni şu ana kadar bilime ve sosyalizme bağlayan Selâme Mûsâ sayesinde "* diye cevap verir.⁴⁵⁶ İçinde yetiştiği döneme hakim olan düşünce ve akılcılığın ondaki tezahürü açıkça görülmektedir. Felsefi eserleri okumasının daha sonraki dönemlerde etkisi büyük oldu. Bunu kişisel olarak hissettiğini belirten yazar bazı eleştirmenlerin eserlerinde düşünce ve akılcılığın net bir şekilde gözüktüğünü söylediklerini ifade etmektedir.

*"Tabi biliyoruz ki yirminci yüzyıl Avrupa edebiyatına düşünce hakimdir. Bence, biz şu ana kadar bu seviyeye gelmedik. Bizim edebiyatımızda da düşünce konusu yok değil, ancak bir Sartre veya Camus'un edebiyatıyla mukayese edilemez. Ondokuzuncu yüzyıl edebiyatı, sanat yönünden şu ankinden farklıydı. Ayrıca bütün itici kuvvetleri, duyguları ve infialleriyle hayat da farklıydı. Anlatı zevki de farklıydı. Bütün bunlar yirminci yüzyılda değişti. Düşünce kitapları izlenimi veren romanlar ve fikri tarz galip oldu."*⁴⁵⁷

Ona göre hayat, zaman ve mekanın dışında kalan hiç bir düşünce yoktur. Bütün psikolojik ve fikri meseleler normal günlük hayattan alınmıştır. Tarih içe-

⁴⁵³ "Maḥfûz'un Eserleri Rusça'da", s.4.

⁴⁵⁴ Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.195.

⁴⁵⁵ Edeb Necib Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu's-Şırâ' Beyne'l-İslâm ve't-Tağrib, s.8-9.

⁴⁵⁶ Necib Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu, s.17.

⁴⁵⁷ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.53.

risinde sosyal bir düşünce yoktur.⁴⁵⁸ İçinde olumlu bir faaliyetin bulunmadığı hayatın onun nazarında hiç bir değeri yoktur.

Kişilerdeki düşüncelerin, zaman içerisinde edinilen kültürel değerler ve karşılaşılan olaylar karşısında değişebileceğini belirten⁴⁵⁹ Maḥfûz'un kendi düşüncelerinde de değişim ve gelişme söz konusu olmuştur.

İlk önceleri inanç, sosyal adalet, sanat ve bilim gibi konulara eşit seviyede önem vermekteydi. Ancak sonraları sanatın en değerli beşeri faaliyet olduğuna inanırken bilimin en değerli faaliyet olduğuna inanmaya başladı. İkinci değişen nokta ise önceleri sosyal adalet uğruna ferdi hürriyeti feda etmeye hazırken, Mısır'da yaşadığı tecrübeler sonucunda ikisini bir tutmanın gerekliliğine inanır. Çünkü ona göre tecrübeyle sabit olmuştur ki hürriyeti feda etmek sosyalizmin başına gelmiş musibetlerdendir. O, liberal ülkelerde görüldüğü gibi özgürlüğün sosyalist sistem içerisinde bütün boyutlarıyla bulunması gerektiğine inanmaktadır.⁴⁶⁰

Yazarın gelişen olaylara paralel olarak düşüncelerindeki değişim, aynen eserlerine de yansımıştır.

"Halkın ulusal meselelerle uğraştığı bir dönemde milliyetçilik düşüncem vardı. Bu düşünce beni Mısırlıların aslı olan Fıravunlar dönemine götürdü. (Yazar bu dönemde tarihi romanlarını vermiştir.) Bunu iktisadi ve siyasi baskı sonucu ortaya çıkan sosyal düşüncelere fazlasıyla önem verme dönemi izledi. (Bu dönemde de el-Ḳâhiretu'l-Cedide, Hân el-Halîli, Zuḳâḳu'l-Midakḳ ve Bidâye ve Nihâye adlı romanlarını kaleme aldı.) es-Sülâsiyye'de sergilenen üçüncü aşamada ise, modern çağdan başlayıp şu ana kadarki döneme gelen bölümü içerir. Bu dönemde sosyalizm, gelişmemiz için amaç ve toplumumuzun acılarını dinderecek bir ilaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu aşamalardaki değişmeyen düşüncem ise bir cevher olarak sanata inanmaktır. Bir hedef veya prensip uğruna estetik değerler feda edilemez."⁴⁶¹

Toplumlar, çeşitli dönemlerde, devletler veya bireyler tarafından baskılarla karşılaşabilir. Bu baskıların olumsuz sonuçları olduğu gibi olumlu sonuçları da vardır. Maḥfûz, Mısır toplumunun gördüğü baskıların olumlu ve olumsuz sonuçlarını şöyle açıklıyor:

"Hiçbir toplum Mısır toplumunun gördüğü baskıyı görmedi. Buradan hareketle toplumumuzda bazı erdemlerin kalması gerektiğini, bazı rezilliklerin de gitmesi gerektiğini düşünüyordum. Baskı, zirai medeniyetin bir uzantısı olarak sabrı öğretti. Genellikle yok olmanın yerine hayatta kalmayı sağlayan istikrarlı olmayı öğretti. Baskı, toplumu başkasına düşmanlıkta bulunmasını ve onlardan

⁴⁵⁸ Eteḥaddeḡ, s.140.

⁴⁵⁹ Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu, s.31.

⁴⁶⁰ Aynı eser, s.37.

⁴⁶¹ Eteḥaddeḡ, s.44,45.

uzaklaşmasını engelledi. Düşmanlık ve ayrılık duyguları zayıfladı. Yerine insanlık, lütuf ve yakınlık duyguları yerleşti. Bu nitelikler, insanın problemlerini çözmek, savaş ve çekişmelerden kurtulmasında ihtiyaç duyduğu niteliklerdir. Ama baskının uzaması, onu düşmanlığa, alaycılığa, haykırması gereken yerde susmaya, dövmesi gereken yerde alay etmeye, en azından susması gereken yerde de münafıklık yapmaya sevketti. Bunlar doğruluk ve samimiyetle kendisinden kurtulmamız gereken rezilliklerdir.”⁴⁶²

Denildiği gibi edebiyatının anlamsız olmadığını, anlamsızların ölüm karşısında hüzünlenip uygarlığı görmemezlikten geldiğini, oysa kendisinin uygarlık önünde ölümü görmemezlikten geldiğini belirten ⁴⁶³ yazar, anlamsızlıkla suçlandığına işaret eden Cemâl el-Ğitânîye şunları söylemektedir:

“Hayır ! Kesinlikle anlamsız biri değilim. Anlamsızlığın ne anlama geldiğini biliyor musun? Özetle hayatın hiç bir mana ifade etmemesi. Halbuki bana göre hayatın bir anlamı ve hedefi vardır. Benim bütün edebi tecrübem, anlamsızlıkla mücadele halindedir. Belki anlamsız bir hareket içindeydim. Ama ona karşı mücadele veriyor, akılcı bir yaklaşımla onu açıklamaya sonra da onu emrim altına almaya çalışıyordum. Sefil durumdaki bazı kahramanların yaşamları anlamsız gibi görünse de büyük aileler içerisinde anlamsız değildirlere. Hayır kardeşim Cemâl, ben anlamsızlığı savunanlardan değilim. Anlamsızlığı en güzel Beckett'te bulabilirsiniz. Ondaki, gerçek anlamsız bakıştır. Beckett'teki anlamsızlık, mevcut olan her şeye inancın yitirilmesi şeklindedir. Yalnızca dine inanılmaz. Nasıl ve ne türde bir iman. Bazen duygular anlamsız bir görünüm alabilir. Özellikle ümitsizlik ve darlığa düştüğünde; hayatın çekilmez olduğu durumlarda. Toplumdaki kişisel hayatımız bazen anlamsız bir hal alabilir. Tabi, bu dediğin gibi toplumsal bir anlamsızlıktır. Gerçekçi bir anlamsızlık değil. Anlamsızlık, kişinin kendine olan güvenini yokeder. Aklımız erdiğinden bu yana sürekli ruhsal sıkıntıları yaşamaktayız. Sadece nefes alabilirken rahatız. Ama o nefeslerimizi de aldırarak istemeyip hayatımızı zehir etmek isteyenler çıkabilir. Bu korkunç bir şeydir. Bunun içindir ki 1919 devrimi kuşağında ilk zafer şarkılarını bulamazsınız. Aynı kuşak da bu iç sıkıntıları yaşadı. Ancak bu sıkıntıları yenme zevkini tattı. Biz şuurlanmaya başladığımızda bu kuşak baskı altındaydı. 1926'da gazeteleri okumaya başladım. Henüz ondört yaşındaydım. Devrim dinmiş ve uzlaşmaya gidilmişti. Sonra sıkıntılar ve baskılar başgösterdi. Bu, bir müddet devam etti. Ancak 1952'den sonra rahat bir nefes alabildik. Ama çok geçmeden durum kötüleşti. Her halukarda, haziran yenilgisinden bir kaç dakika sonra anlamsızlığa düştüğümü sana itiraf edebilirim. Buna karşı mücadelenin başladığı doğrudur. Ama o anki görünüm anlamsız ve korkunç bir haldeydi.”⁴⁶⁴

⁴⁶² Aynı eser, s.53.

⁴⁶³ Aynı eser, s.210 ve sonrası.

Maḥfûz, anlamsızlığı kişinin kendisini hasta hissetmesine benzetiyor ve hastalık olağanüstü bir şeydir, asıl olan sağlıktır demektedir.⁴⁶⁵

Anlamsızlığın din ve bilimle olan ilişkisini, gerek kendi ağzından gerekse kahramanlarının ağzından şöyle açıklamaktadır:

*"Meseleyi daha açık bir şekilde söylemek için, diyebilirim ki insan-
sanoğlu eskiden anlamsızlıkla karşı karşıya kalıyordu ve bundan
din vasıtasıyla kurtuluyordu. Bugün de karşı karşıya kalıyor.
Ancak nasıl kurtulacak?"*

*"Kişiye kendi dilinden başka bir dille hitap etmenizin bir yararı
yoktur. Bugün edindiğimiz yeni dil, bilimdir. Küçük ve büyük ha-
kikatlara ulaşmada tek yolumuz bilimdir. Geçmişte bu hakikatları
din, eski insanın diliyle ortaya çıkarıyordu. Bizim ise aynı kuv-
vetle fakat yeni diliyle bu gerçeklere ulaşmamız gerekir. Ta ki gü-
nümüz bilginlerinden bir örnek ve metodumuz olsun."*

*"Kişinin evhamlardan kurtulabilmesi için, bilim silahını kuşanma-
sından başka çaresi yoktur. Geçmişte dinlerin bizi putperestlikten
kurtardığı gibi bilimin de bizi dinlerden kurtarması gerekir."*⁴⁶⁶

Kendisini karamsarlıkla suçlayanlara, "karamsar olsaydım, yazmazdım" diye cevap verir.⁴⁶⁷

Ona bir mülakatta yöneltilen "Nice yılları geride bırakmış bir insansınız. Bu süre içinde pek çok şey okudunuz, pek çok şey yazdınız. Hayatı, insanları ve değişik düşünceleri tanıdınız. Bu uzun hayat yolculuğunuza dönüp baktığınızda neler hissediyorsunuz?" sorusuna karşılık olarak şu cevabı verir:

*"Eşsiz bir mucize gerçekten... Zaten hayatın bizzat kendisi de ak-
lın kavrayamayacağı eşsiz bir mucizedir aslında. Her şeyden da-
ha büyük, daha yüce bir şeydir hayat. Garipliklerle, paradokslar-
la dolu bir yol, tekrarı mümkün olmayan benzersiz bir yolculuk.
Onun görünmez sırrı da burada gizlidir zaten. Başkalarının, ha-
yatın saçmalığını, hiçliğini savunduğu bir çağda hayata inanma-
nın savunuculuğunu yaptık biz."*⁴⁶⁸

Ona göre insanı kuşatan iki kuvvet vardır. Ekmek ve ölüm. Ekmek maddi, kültürel ve ruhsal doyumun sembolü ve insanın hedefidir. Değişik yollarla ölüm problemi ekmeğe galip gelebilir. Ölümden sonra ebedilik inancıyla veya mevcut olan yok olmaz basit bilimsel prensipten hareketle, ya da insanın bütün harcadığı ruhsal ve maddi şeyleri gerçekleştirmede kullandığı çok uzak galip gelme yollarını öğrenmekle.⁴⁶⁹

Maḥfûz'a göre ölümün sosyal, siyasi ve felsefi yönleri vardır. Kişinin yoksul-

⁴⁶⁴ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.54.

⁴⁶⁵ "Necîb Maḥfûz el-Cuzûr ve's-Şimâr", s.75.

⁴⁶⁶ Dırâse fî Edeb Necîb Maḥfûz, s.58.

⁴⁶⁷ et-Tarîk ilâ Nobel 1988 'Abra Hârat Necîb Maḥfûz, s.194.

⁴⁶⁸ "Kuralı Deldim", s.14; "İnnehu Fennân", s.25.

⁴⁶⁹ Eteḥaddes, s.150.

luktan ölmesi sosyal, zülüm ve baskıdan ölmesi siyasi, ihtiyarlayıp ölmesi de felsefidir. Ayrıca ona göre iki değişik ölüm vardır. Birisi hastalık sebebiyle vuku bulan mantıklı ölümler, diğeri de hiç bir sebep yokken vuku bulan mantıksız, anlamsız ölümler.⁴⁷⁰

Yazarın düşüncesine göre sevgi, hayatın arkadaşı hatta kaynağı, ölümün ise düşmanıdır. Ancak insanı ruhi ve maddi açıdan yok ettiği için farkına varmadan onu ölüme sürükler.⁴⁷¹

Daha önce de değindiğimiz gibi eserlerinde ölüm düşüncesine çokça yer vermiştir.

Altmışlı yıllardaki hikayelerinde ölüm, düşüncesinde varlığın, anlamsızlığın bir parçasıydı.⁴⁷² Özellikle seçme hikayelerden oluşan **DünyaAllâh** adlı kitabında ölüm üzerinde çok durmuştur. O'na göre, ölüm, sırların kapısıdır. Ölüm düşüncesine, ancak onu işleyip yazmakla galip geldiğini ifade eden Maḥfûz, kişiye egemen olan herhangi bir şeyden ancak onu yazarak kurtulunabileceğini, çünkü insan, ölümü çok düşündükçe başka bir konu ona egemen olup bunalıma girebilir.⁴⁷³

Maḥfûz her zaman hayalinde ölümün etkileyici ve zorlayıcı baskısını hisseder. Ona göre ölümü ağılayarak karşılamakla dehşet, hayret ve istifhamla karşılamak arasında fark vardır. Ölümde mantıksız bir ögenin var olduğunu, bu ögenin de ani ölümlerde tam olarak görüldüğünü düşünmektedir.⁴⁷⁴ Bize göre Maḥfûz, her ne kadar ölümü çok işlemekle yendiğini ifade ediyorsa da, ölümün soğuk yüzünden her zaman korkmuştur. Eserlerindeki kahramanlardan hiç biri ölüme seve seve gitmemektedir.

Evlâd Hâratinâ gibi eserlerinde akla ve bilime olan inancı, onu daha ideal bir hayat için ölüme karşı koymaya götürür. O, şu haliyle insanoğlunun bu dünyada ebedi kalmayı hak etmediğini, gelecek için ise bütün ihtimallerin mevcut olduğunu, her halukarda ölüme ölümle karşı konabileceğini belirtmektedir..⁴⁷⁵

Maḥfûz, bazı eserlerinde insanı gerçek hakikata ulaşmaktan aciz olarak gösterdiği şeklindeki eleştiriyi şöyle cevaplandırıyor.

"Gerçek hayatın çok büyük bir şey olduğuna inanıyorum. Uygarlık, insanın onu yavaş yavaş tanıma yönündeki gelişimini temsil eder. Bu, nihayeti olmayan bir yol gibidir. Bizler daima herhangi birşeyi bilir, ancak bazı şeyleri de gözümüzden geçiririz. Fakat sürekli araştırıp bu gözümüzden kaçanları bulmaya çabalarız. Bu

⁴⁷⁰ "Necîb Maḥfûz el-Cuzûr ve's-Simâr", s.75; Ölümle ilgili düşünceleri konusunda detaylı bilgi için bkz. *Eteḥaddes*, s.149 ve sonrası.

⁴⁷¹ *Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu*, s.48; "İnnehu Fennân", s.25.

⁴⁷² "Necîb Maḥfûz el-Cuzûr ve's-Simâr", s.75.

⁴⁷³ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.101; "İnnehu Fennân", s.25.

⁴⁷⁴ *Eteḥaddes*, s.148; Ölüm ile düşünceleri için bkz. "Fikretu'l-Mevt 'İnde Necîb Maḥfûz", s.201-202.

⁴⁷⁵ *Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu*, s.85.

hareket, her zaman ve mekan için uygarlığın nüvesini teşkil eder. Evreni veya güneş sistemini bir oda kabul edersek, dünyamız bir sineğin başından büyük değildir. Belki bu oran daha büyüktür. Fakat sinekten daha küçük bir şey göremiyorum. Bu noktadan bütün odayı tanımaya gayret ediyoruz. Bilginler, evrenin de bir tek kanunu olduğunu sanıyorlar. Yani birşeyin bir bölümünü biliyor-san tamamını öğrenmiş olursun. Bunda da şüphe vardır. Kesinlik yoktur.”⁴⁷⁶

Nebil Ferec'in kendisine yönelttiği; “Edebiyatınızda cinsel duygular, herşeyi silip süpüren otorite bir güç şeklinde görünmektedir. Bu, Freudcuların dediği gibi, “insanlığı harekete geçiren şey cinsel duygulardır.” anlamına mı geliyor? sorusuna şöyle cevap verir:

“İnsanlığı harekete geçiren şeyler tek bir güçle sınırlanamaz. Yemek, cinsel duygulardan daha önemlidir. Aç olan veya açlıkla tehdit edilen kişi cinsel duyguları düşünmez. İnsanda bir yön tatmin olunca tatmin olmayan diğer bir yön ortaya çıkar. Her yön tatmin olunca tek bir yön kalır o da ölüm. Bu da Allah'ı arzulama ve O'na kavuşma isteğidir.”⁴⁷⁷

Ona göre din, hayat ve sonrasını açıklayan ve inananların bu iki hayatı kazanması için ne yapması gerektiğini anlatan bir mesajdır.⁴⁷⁸

Turhan Kayaoğlu, Maḥfûz'un onsekiz yaşında iken din konusunda derin bir kriz yaşadığını ve Darwin'in **Türlerin Kökeni** adlı kitabını okuduktan sonra ateist olduğunu ileri sürüyorsa da⁴⁷⁹ yazar bu tür suçlamaları reddederek kendisinin müslüman olduğunu ifade ediyor. Recâ 'îd de Maḥfûz'un üniversitede felsefe öğrenimi yaparken Darwin'in gelişim ve evrim teorilerini okuduktan sonra bir dini kriz yaşadığını ifade etmektedir.⁴⁸⁰ Bu bağlamda kendisine yönelttiğimiz “dünyaya bakış açınız nedir?” sualine “Bu soruya bizzat romanlarım cevap vermektedir.”⁴⁸¹ şeklinde karşılık verir. Burada, daha sonra da değineceğimiz **es-Sülâsiyye** adlı üçlemesinin kahramanlarından Kemâl'e, arkadaşının söylediği söze yer vermek yerinde olacaktır. Çünkü, bu söz, yazarın da görüşlerini açıkça yansıttığı kanaatindeyiz. “Din, sizden intikam alıyor. Siz, onu, mutlak gerçeği ararken kaybettiniz. Ve sonunda eli boş kaldınız.”⁴⁸² Romanlarından hareketle, O'nun hiç bir grupta beraber olmadığını, bu dünya haricinde başka dünyalarla ilgilenmediğini, eserlerinde genel olarak toplum yapısını irdelediğini ve özellikle de İngiliz emperyalizmini, Kral Farûk, Nasır ve Enver Sedat dönemlerini edebiyat inceliği ve roman diliyle eleştirdiğini görürüz.

⁴⁷⁶ Aynı eser, s.27.

⁴⁷⁷ Aynı eser, s.98.

⁴⁷⁸ “Necib Maḥfûz'la Bir Söyleşi”, s.115

⁴⁷⁹ “Maḥfouz'un Yazarlığının Üç Evresi”, s.12.

⁴⁸⁰ Kırâ'a fî Edeb Necib Maḥfûz, s.131.

⁴⁸¹ Necib Maḥfûz'la Bir Söyleşi, s.115.

⁴⁸² “Nagib Maḥfûz and The Quest for Meaning”, s.182.

İslamla demokrasinin birbiriyle bağdaşabileceği konusunda, "İslami toplumun kökünde zaten belli bir demokrasi anlayışı vardır. Rasyonalizm ve laiklik, modern ve çağdaş bir İslami görüşle hiç bir zaman zıt değildir" diyor. İslamcı yapıdaki "şura"yı buna örnek gösteriyor ve Batı'nın "İslam demokrasiye karşıdır." yargısına katılmadığını söylüyor. Mahfûz'a göre asıl olan, bir ülkede söz ve basın özgürlüğünün bulunmasıdır.⁴⁸³ Yazar ideoloji konusunda ise şu ilginç tesbiti yapmaktadır: "İdeolojiyi aklımda değil kalbimde taşıyorum."⁴⁸⁴

Mahfûz'un en çok üzerinde durduğu iki konu vardır. Din ve Sosyalizm. Ona göre bu iki kuvvet, insanoğlunun inkar edemeyeceği bir şekilde insanda çelişmektedir. Kişinin bunlardan birisini seçmesi gerekir. O, bazılarında Sosyalizm'in Allah'ın adaleti karşısında cezalardan kurtulunmasını sağlayabileceğini düşünmekte, sadece akla dayansak da önümüzde görüş hattımızı kapatan bir ufukun bulunduğunu ve ufuk ötesinin aydınlanmasını istediğimizi belirtmektedir.⁴⁸⁵

Mahfûz'un tasavvuf hakkındaki görüşü şu şekildedir:

*"Tasavvuf, yorgun olduğum zamanlar dinlendiğim güzel bir vahadır. Tasavvufu bir şiir gibi okurum, ama ona inanmam. Zira gerçek tasavvuf, hayatı reddetmektedir. Ben hayatı reddedemem, aksine insanları hayata çağırırım. Ama bunu hayat bahsettiğim şeklinde anlamayın. Bu bence çok garip bir şey. İnsanın görevi, hayatın içerisinde olmaktır."*⁴⁸⁶

Mahfûz'a göre bilim, "sadece tabiatı değiştirmeyi amaçlayan uygulamalar değil, bilakis aynı zamanda toplumun değişmesini amaçlayan uygulamalardır. Bilim ve ideoloji yanyanadır. Newton ile Marks ve Teknoloji ile Sosyalizm yanyanadır." şeklindedir.⁴⁸⁷

O, edebi hayatının başlangıcından beri bilimin gücüne inanmaktaydı. Çağdaş uygarlıkta tercih edilen akılların edebiyat ve sanatın sonucunda değil, bilimin sonucunda ortaya çıktığına inanıyordu. Bunun içindir ki dünya edebiyatında geçmiş asırlardakine benzer seviyede büyük ediplerin veya sanatçıların çıkmadığını söylemektedir.⁴⁸⁸

Mahfûz, her zaman için hurafelere ve cahilliğe, kişilerin hak etmediği şeyleri elde etmelerine karşı çıkmıştır. Ayrıca teslimiyet, kanaat ve tevekkül gibi bazı dini kuralların o günkü Mısır toplumunda yanlış tatbik edilmesini eleştirmiştir.⁴⁸⁹

Yazara göre teknoloji, herhangi bir ideolojiye bakmaksızın dünya problem-

⁴⁸³ "Mahfûz: Diktaya hayır", s.14.; "Necip Mahfuz "İslam demokrasinin yanındadır", s.4.

⁴⁸⁴ et-Tarîk ilâ Nobel 1988 'Abra Hârat Necib Mahfûz, s.12.

⁴⁸⁵ Etehaddeş, s.147.

⁴⁸⁶ "Necip Mahfûz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi", s.7.

⁴⁸⁷ Mevâkıf, s.208.

⁴⁸⁸ Necib Mahfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.9.

⁴⁸⁹ Aynı eser, s.49; Dirâsât fi'l-Kıssati'l-'Arabiyye, s.286.

lerini çözecek yegane güçtür.⁴⁹⁰

Maḥfûz, sosyal konumu hakkında yöneltlen bir soruya Sosyalizm diye cevap verir. Devamla bunun insanın bir başkasını sömürmesini yasaklayan, fırsat eşitliği veren, beşeri yetenekleri değerlendiren, insana insan olarak değer veren, hürriyetini kısıtlamayan bir sistem olarak düşüncesine ve karakterine uyduğunu, ayrıca kendisinin liberal özgürlük taraftarı kabul edilmemesini belirterek, bu sistemin eskidiğini ve milletler çağı, nüfus yoğunluğu ile kaynak yetersizliği karşısında kullanılmadığını ifade etmektedir.⁴⁹¹

Demokrasi için savunduğu diktatörlük düşüncesinden dolayı Marksizm'in tatbikatını reddetmiştir.⁴⁹²

Yazar her ne kadar kendisini Sosyalist olarak tanımlıyor hatta kimileri tarafından Marksist olarak tanımlanıyorsa da bize göre o bütünüyle hiç bir sistemin bağılı olmamıştır. Ancak çoğunlukla Sosyalizmin prensiplerini benimsemiş olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁹⁰ Aynı eser, s.27.

⁴⁹¹ Aynı eser, s.36.

⁴⁹² "Ârâ'u Necîb Maḥfûz fi'l-Ḥayât", s.80.

Yazı hayatı

Henüz ilkokulda bir öğrenci iken yazı hayatına başlar. Fakat bu yazıları biraz garip tarzdadır. Okuduğu çocuk romanları üzerinde bazı basit değişiklikler yapıyor, yeniden kaleme alıyordu. Daha sonra da kapağına Te'lif Necib Maḥfûz (Necib Maḥfûz'un Eseri) ifadesini ve seçtiği hayali bir yayınevinin adını yazıyordu. Sir Rider Haggard ve Charles Jervis'in romanlarını bu şekilde yeniden yazdı. Bu tür yazma işini daima tatillerde yapmaktaydı. Bu eserlere kendi hayatından ve arkadaşlarıyla olan dostluk ve düşmanlıklarından da eklemeler yapmaktaydı.⁴⁹³

Yazar, Davvâra'nın ifadesine göre, 1925-1926 yıllarında el-Menfalûṭî'yi okuduğu ve onun **en-Nazarât**'la **el-'Aberât** adlı eserlerini yeniden yazdığı sıralarda geleneksel türde vezinli şiir yazmayı da denemiştir. Ancak sonraları bazı beyitlerin vezni tutmayınca, zor bir iş olan vezin ve kafiyei bir kenara bırakarak serbest şiire yöneldi. Serbest şiire yönelmesinin bir başka sebebi de bazı şairlerin kabul ettikleri gibi, geleneksel vezin ve kafiyein çok sınırlayıcı olması, toplumsal ve güncel sorunların serbest vezinle daha iyi ve kolaylıkla işlenebileceğine inanması olabilir.⁴⁹⁴

Önceleri sevgi ve aşk, sonraları bayram ve özel günlerdeki sevincini ve duygularını içeren bu serbest vezinli şiirlerle kendisinin şiirde modern ekolün tartışmasız öncüsü olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹⁵

Ancak bunları yazarın edebi çalışmalarının başlangıç noktası olarak görmemiz uygun olmasa gerek. Gerçek anlamda yazı hayatına, nezaman ve hangi türde başladığı konusunda değişik ifadelerle karşılaşmaktayız. Hemen hemen bütün kaynaklarda yazı hayatına makale türü ile başladığı belirtilmektedir.⁴⁹⁶

Bize göre Maḥfûz, 1930'da öğrenime başladığı Kahire Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde ondokuz yaşlarında bir öğrenciyken yazdığı siyasi ve sosyal makalelerle edebi hayatına başlamıştır.⁴⁹⁷

İlk makalesi, **İhtisâr Mu'tekedât ve Tevellüd Mu'tekedât** (İnançların Özeti ve Doğuşları) başlığındaki makalesidir.⁴⁹⁸

Fu'âd Davvâra, Maḥfûz'un tam olarak hatırlamamakla birlikte, kendisine, ilk makalesinin **Tatavvuru'z-Zahurâtî'l-İctimâ'îyye** (Sosyal Görünümlerin Gelişimi) olduğunu söylediğini ifade etmektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹³ *Necib Maḥfûz Yetezekker*, s.25-26; "*Necib Maḥfûz fî Şoḥbet Tâḥâ Huseyn*", s.50.

⁴⁹⁴ "*Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*", s.3; *Necib Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.220.s

⁴⁹⁵ *Necib Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.220.

⁴⁹⁶ Bazı kaynaklarda 1928, bazılarında da 1929'da henüz bir lise öğrencisiyken el-Mecelletu'l-Cedîde'de makale yazmaya başladığı ifade edilmektedir. Krş.*Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*, s.9; *Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.98; *Necib Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.55 ve 78; *Eteḥaddes*, s.14.

⁴⁹⁷ *Necib Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.12.

⁴⁹⁸ *Necib Maḥfûz fî'l-Mektebeteyni*, s.154.

⁴⁹⁹ *Necib Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.222.

Bir felsefe öğrencisi olması dolayısıyla, okuduğu ders kitaplarından yararlanmakta ve felsefe üstüne makaleler yazmaktadır. Daha çok felsefedeki temel akımları tanıtmaya çalışıyor ve aldığı bazı derslerin özetini yapıyordu. Daha önceleri de gazete ve dergilerde makale ve kısa hikaye yazmak istemişti, ancak bunlar o sıralarda kabul edilmemişti. Tabi bunun bir takım sebepleri vardı. Maḥfûz, o sıralarda genç bir yazardır ve ilk denemelerini yapmaktadır. Bu bakımdan yazılarının hemen kabul edilmemesi normal görülmelidir. Ancak kendisi, morali biraz bozulmuş olsa bile, ümidini yitirmemiş ve mücadele etmesini bilmiştir. Maḥfûz, kendi yazıları yayımlanmayınca başka bir yol bularak adından bahsettirmeyi başarmıştır. Bunu da gazete ve dergilerde çıkan başkalarının yazılarını eleştiren ya da destekleyen yazılar yazmak suretiyle başarmıştır. Kışkırtıp kızdırdığı köşe yazarları onun adını anarken sert tavırlar takınıyorlardı. Nihayet Maḥfûz makalelerini yayımlatmayı başarmıştı. O sıralarda makale ve kısa hikaye, çok yaygın ve sevilen türlerdi. Necib Maḥfûz gibi genç ve istekli bir yazarın da ilk denemelerini bu türlerde yapması normal karşılanmalıdır.⁵⁰⁰

Yazar neden hikaye değil de makale yazarlığına yönelişini, makalenin hikayeden daha çok kabul görmesine dayandırmaktadır.⁵⁰¹

Felsefi ve sosyal konuların yanı sıra özellikle tiyatrodaki olmak üzere dünya edebiyatından bazı eserlerin özetine yer verdiği makaleleri, kendi düşüncelerini içermemekteydi. Çünkü o dönemde henüz bu olgunluğa erişmediğini belirtmektedir.⁵⁰²

1936 yılına kadar yazdığı makaleleri **el-Mecelletu'l-Cedide**, **el-Ma'rife**, **el-Cihâdu'l-Yevmî**, **Kevkebu's-Şark** adlı dergilerde yayımlandı.⁵⁰³

'Abdu'l-'Azîz el-İslambuli tarafından çıkartılan **el-Ma'rife** adlı aylık dergide Sokrat'ın ünlü sözü "*Kendini Kendinle Bil*" sütun başlığında yazması felsefeyle nasıl iç içe olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁴ Ayrıca Ahmed Emîn'in **es-Sekâfe** adlı dergisinde de yazmaktaydı.

Bu dönemde yazdığı makalelerin bir kitap halinde yayımlanmasında ısrar eden Muhammed Yûsuf Necm, Maḥfûz'un kabul etmemesi sonucunda, bundan vazgeçer. Yazar böyle bir kitabın kolaylıkla satılacağını, ancak okuyucuya yeni bir şey kazandırmayacağını düşünmekte hatta daha sonraları felsefede büyük yazarların geleceği ve o bilgilere yenilerini ekleyeceği görüşündedir.⁵⁰⁵

Bu ilk makale yazarlığı dönemi, 1936'larda üniversite sonrası yaşadığı edebiyat-felsefe ikilemiyle son bulmuştur. Bundan sonra kendini tamamen edebiyata veren yazar, gazeteci olsaydım, makale yazmaya devam ederdim demektedir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ "Necib Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.9-10; Necib Maḥfûz, *Yetezekker*, s.39.

⁵⁰¹ Necib Maḥfûz *mine'l-Kavmiyye*, s.222.

⁵⁰² Necib Maḥfûz *Hayâtuhu ve Edebuhi*, s.25.

⁵⁰³ Necib Maḥfûz *mine'l-Cemâliyye*, s.63; *Etehaddeş*, s.14.

⁵⁰⁴ *en-Negru'l-'Arabî*, s.255.

⁵⁰⁵ Necib Maḥfûz *Yetezekker*, s.39.

1974'ten itibaren tekrar makale yazarlığına dönen yazar, doksanlı yıllara kadar **el-Ahrâm** gazetesinde, gençlik, özgürlük, din, demokrasi, kültür ve eğitim gibi konularda makaleler yazdı.⁵⁰⁷

Gazetelerde siyasi yorumlarda da bulunmuştur, ancak bunu meslek edinmemiştir.

Yıllar sonrasında tekrar makale yazarlığına zorunlu dönüşünü, günün problemleri, istikrarsızlık, büyük sanat eserlerinin olayları ve sıkıntıları yakalayamamasına dayandırmaktadır.⁵⁰⁸

Maḥfûz'un ilk yayımladığı eserin edebiyatla ilgisi yoktur. Henüz bir lise öğrencisiyken İngilizcesini kuvvetlendirmek için James Bake'nin onüç bölümlük **Mısru'l-Kadîma** adlı eserini tercüme etmeye başlar. Makaleler gibi yayımlanması amacıyla Selâme Mûsâ'ya gönderir. Günün birinde birisi kapısını çalar. Ona sürpriz yaparak, kitabın yayımlanmış bir nüshasını verir. **el-Mecelletu'l-Cedîde** adlı derginin yayımlanmayan iki ayına karşılık okuyucuya hediye edilmek üzere tashihi yapılmadan basılmıştır. 1932'de Maḥfûz, felsefe ikinci sınıf öğrencisiyken basılan bu eserde bir yabancı gözüyle Mısır, tanıtılmaktadır.⁵⁰⁹

Bazı dergilerde makale yazarken bir takım kısa hikayeler de yazmaya başlayan Maḥfûz neden hikayeye yöneldiğini **es-Sükkeriyye** adlı eserinde, Susen'in ağzından şöyle dile getirmektedir.

*"Makale, açık ve hedefi belli olan tehlikeli riskli bir sanattır. Özellikle gözlerin üzerimizde olduğu bir dönemde. Oysa hikaye, sayısız hileleri olan bir sanattır. Önümüzdeki günlerde edebiyat dünyasında öne çıkacağına inanıyorum."*⁵¹⁰

Maḥfûz'un kendisiyle yapılan bir söyleşide, Aḥmed Muḥammed 'Âtiyye'ye felsefe öğrenenimi yaptığı için asıl ilgi alanının felsefi makaleler olduğunu, düşünce dünyasında yaratıcılıktan ziyade eleştirel yaklaşımın hakim olduğunu, tatlillerde fazla önem vermeksizin bazı hikayeler yazdığını, ancak yaşadığı edebiyat-felsefe ikileminden sonra kendini tamamen edebiyata, hikaye yazmaya adanmış olduğunu söylemektedir.⁵¹¹

Maḥfûz, hikayelerini, ancak verdiği ilanlarla ayakta durabilen bazı tanınmamış dergilere göndermekteydi. Bir hikayesinin **er-Rivâye** ve Selâme Mûsâ'nın **el-Mecelletu'l-Cedîde** adlı dergilerde yayımlanışının onun üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Yazar, bu hikayelerinin yayımlandığı günü, Devlet Takdir Ödülünü kazandığı günden daha önemli sayıyor. Dergilerde bir çok hikayesi yayımlanır. Bir

⁵⁰⁶ Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.63.

⁵⁰⁷ Necîb Maḥfûz fi'l-Mektebeteyni, s.154.

⁵⁰⁸ Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu, s.55; Makaleleri konusunda bkz. Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.40-88; el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne, s.127-128.

⁵⁰⁹ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.39; Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.70; "Necîb Maḥfûz fi'l-Mektebeteyni", s.153.

⁵¹⁰ er-Rivâ'iyân eş-Şelâse, s.9.

⁵¹¹ Eteḥaddeş, s.31.

mülakatta, yazar, bu yayımlanan hikayelerinin sayısını ve ilk olarak hangisinin yayımlandığını bilmediğini ifade etmektedir.⁵¹²

'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, Maḥfûz'un ilk edebi denemesinin 3 Ağustos 1934'te **el-Mecelletu'l-Cedide** adlı dergide yayımlanan **Semenu'd-Ḍa'f** adlı hikayesi olduğunu,⁵¹³ Erol Ayyıldız ise yayımlanan ilk hikayesinin **Fetret mine's-Şebâb** (Bir Gençlik Dönemi) olduğunu belirtmektedir.⁵¹⁴

Daha çok 1935-1937 yılları arasında yayımlanan⁵¹⁵ hikayelerinin yayımlandığı dergiler ve o dönem hakkında Maḥfûz, şu tespitlerde bulunuyor.

*"Birçok hikayemi otuzlu yılların ilk döneminde yayımladım. Çoğunluğu mecmua halinde değildi. Hikayelerimi gönderdiğim dergilerin isimlerini unuttum. O dönemde Mısır'daki ciddi dergilerin sayısı magazin dergilerinden daha fazlaydı; Hatta ikincisi nadirdi. Ciddi dergiler, evrensel edebiyat kültürü ve modern kültür üzerinde durmaktaydı. Bu dergilerde yer verilmeyen edebiyatla ilgili hiç bir problem yoktu."*⁵¹⁶

Her ne kadar 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, Maḥfûz'un yazdığı pek çok hikayeden elli tanesini yırtmış olduğunu, yaklaşık seksen tanesini gazetelerde yayımladığını, bunlardan otuz tanesini seçerek **Hemsu'l-Cunûn** adı altında derlediğini seksen hikayeden seçilen bu otuz hikayenin Maḥfûz'un zevkini gösterdiğini ifade ediyorsa da⁵¹⁷ yazar, **Hemsu'l-Cunûn**'daki hikayelerin kendisi tarafından değil, 'Abdu'l-Cevdet es-Saḥḥâr tarafından seçildiğini ve bu seçmelerin de yayımlanmasını istemediğini belirtmektedir.

*"Hemsu'l-Cunûn'dan önce üç tarihi romanla el-Ḳahiretu'l-Cedide ve Zukâḳu'l-Midaḳḳ'ı yayımlamıştım. es-Saḥḥâr bana geldi ve "neden seçme hikayeler yazmıyorsun" dedi. Ben de "hangi hikayelerden bahsediyorsun, onun devri çoktan geçti." diye cevap verdim. Sırf kısa hikaye de yazmış olayım diye bu türde eser vermek istiyordum. O günlerde roman yazıyordum. Ancak yayımlamak istediğimde yayınevlerinden olumsuz cevaplar alıyordum. İşte bunun için yayımlayabileceğim bir tür olan kısa hikaye yazmaya başladım. Bu kısa hikayelerden bir kısmının konusunu, yayımlanmayan romanlarımdan almıştım Bir nevi onların özetiydi. Bazıları kısa hikayelerimin romana dönüştüğünü iddia etmektedir. Halbuki, aslında romanlarım kısa hikayeye dönüşmüştü."*⁵¹⁸

Maḥfûz, 'Abdu'l-Hâmid Cevde es-Saḥḥâr'ın ısrarı neticesinde makalelerinin

⁵¹² Necib Maḥfûz Yetezekker, s.38.

⁵¹³ Necib Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.95.

⁵¹⁴ Necib Maḥfûz Hayatı Sanatı ve Eserleri, s.9.

⁵¹⁵ Eteḥaddes, s.88.

⁵¹⁶ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.57.

⁵¹⁷ Necib Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.90.s

⁵¹⁸ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.38,100.

yayımlandığı bir çok dergiyi ona verdi. Sahhâr, **Hemsu'l-Cunûn** adında derlediği hikayelerin üzerine o günün tarihini değil de Maḥfûz'un belirttiği gibi esas yazılış tarihi olan 1938 tarihini koydu. Pek çok kişi **Hemsu'l-Cunûn**'un ilk defa **Zukâ-ku'l-Midakḳ**'tan sonra yayımlandığını bilmez.⁵¹⁹

Ġâlî Şukrî, Maḥfûz'un 1938'den 1967'ye kadar yaklaşık otuz yıl kısa hikaye yazmadığını iddia ediyorsa da⁵²⁰ Bedr, bunun doğru olmadığını, onun süreli yayınlar arasında yetmişden fazla hikayesine başvurduğunu, kırktan fazlasının 1932-1939 arası, diğerlerinin ise 1940-1946 arası yayımlandığını gördüğünü, bunun onun **Hân el-Halîl**'den sonra da hikaye yazmaya devam ettiğini gösterdiğini ve 1946'da bıraktığı hikaye yazımına ikinci kez 1963'de başladığını öne sürer.⁵²¹

Bedr, Maḥfûz'la yaptığı bir mülakatta, ona bu konudaki ısrarını sorar. O da eserleri arasında bir mukayese yapılabilmesi için bu yolu seçtiğini, bunun sanatsal seviyesini gösteren bir sınırlama olduğunu, yoksa gerçek yayın tarihleri olmadığını belirtir.⁵²²

1944'lerde kendini tamamen roman yazmaya verdiği bir dönemde devrin ünlü gazetesi **el-Ahbâr**'da yüksek bir ücret karşılığı hikaye yazma teklifini reddeder. Bu reddediş değişik şekillerde yorumlanmış olsa da aslında yazar roman yazmasını engelleyeceğini düşünerek bu teklifi kabul etmez.⁵²³

1952'de **es-Sülâsiyye**'nin yazımını bitirdikten sonra tekrar hikaye yazmaya başladığını ifade eden Maḥfûz'un son yıllarda da süreli yayınlarda yayımlanmış bazı hikayeleriyle karşılaşmaktayız.⁵²⁴ Maḥmûd Teymûr ve el-Mâzinî'nin hikayeleriyle Muḥammed es-Sibâ'î'nin çevirilerinden etkilenerek hikaye yazımına başladığını söyleyen yazar, bu dönüşünde artık hiç bir hikaye yazarından etkilenmediğini, roman ruhuyla hikaye yazdığını ve dolayısıyla bu son hikayelerinin uzun olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁵

1935'ten itibaren roman yazmaya başlayan Maḥfûz, makale ve hikayeyi bırakıp da neden romana başladığını şöyle açıklamaktadır:

"Bunun birden fazla sebebi olabilir. Herhangi bir yazarın tecrübelerini kısa zamanda sonuçlandırabilecek ve dergi ve gazetelerde de olsa yayını kolay olabilecek türlerle yazı hayatına başlaması normal bir durumdur. Bunda kişinin kendisini ancak bazı tecrübelerden sonra tanıyabilmesi ve romanın kendine özgü sanatsal özellikleri olabilir. Gerçekte roman türü kısa hikaye, makale, tiyatro ve şiir gibi pek çok türü birarada bulundurabilme imkanına sahiptir. Romanın herhangi bir yerinde hikaye kokan bir vaka, makalede

⁵¹⁹ Aynı eser, s.38.

⁵²⁰ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.37; Yazar kendisi de 1939'dan sonra hikayeyi bıraktığını söylüyor.

⁵²¹ *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye*, s.91; *"el-Fennu'r-Rivâ'î 'Înde"*, s.41.

⁵²² *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye*, s.91.

⁵²³ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.100.

⁵²⁴ *Eteḥaddes*, s.130; *"el-'Avde"*, s.66-67.

⁵²⁵ *Ma'a Necîb Maḥfûz*, s.139.

*kullanılan bir analiz veya eleştiri ya da tiyatrodaki kullanılan diyalog veya dramatik bir sahne bulunabilir. Romanda yazarın yeteneği varsa şiirde olduğu gibi şiirsel ifade veya şiirsel hayalle de karşılaşabilirsiniz. Romanda radyo ve sinema gibi modern ifade araçlarının da kullanılabilme imkanı vardır. Her sanatsal türün aşamayacağı sınırlı bir ifade alanı varken, romanda böyle bir sınır yoktur. Bu özellikleriyle roman benzeri olmayan bir sanattır.*⁵²⁶

Maḥfûz'un romana geçişine sebep olan etkenlerden biri de, başgösteren kağıt krizinden dolayı bir çok hikayesini yayımlayan **er-Rivâye** adlı derginin 1939'dan sonra kapanması ve gazetelerle dergilerin, sayfalarında kısıtlamaya yol açmasıdır. Bundan dolayı hikaye yayımlamaya önem verilmemeye başlandı. Artık yazarın bundan sonraki dönemde, bütün ilgi odağı romandır. 'Abdu'l-Ḥâmid Cevdetu's-Sahḥâr'ın Dâru'n-Neşr li'l-Camî'in⁵²⁷ (üniversiteliler yayınevi)'i kurması, ona ve aynı kuşak bir çok yazara yayın yolunu açıyordu.⁵²⁸

Maḥfûz, roman yazmaya tarihi türlerle başlar. Bu başlangıcın sebebi konusunda eleştirmenler değişik görüşler ileri sürmektedirler. Bunu Selâme Mûsâ'nın onun fikri hayatındaki kişisel etkisine veya bu türün o dönemki Mısır düşüncesinin sanatsal ifadesi olduğuna bağlayanlar olduğu gibi, onun mevcut problemlere tarihten esinlenerek sembollerle çözüm bulmak istemesine de bağlayanlar vardır. Maḥfûz, bu üç düşüncenin de doğru olduğunu, her birini kendisini yazmaya iten faktörler olarak gördüğünü ifade etmektedir.⁵²⁹

Yazar, 1935-1938 yılları arasında, Walter Scott'un İngiltere tarihi ile ilgili yazdığı romanları örnek alarak Mısır tarihiyle ilgili kırk kadar roman konusu hazırlar. Ömrünün sonuna kadar bunları romanlaştırmakla uğraşmayı düşünmekteydi. Ancak sadece üç tanesini yayımlama imkanı buldu.⁵³⁰

İlk yazdığı roman olmamakla birlikte ilk yayımlanan romanı 1935-1936 yılları kaleme aldığı '**Abesu'l-Akdâr** (Yazgıların Anlamsızlığı) adlı romandır.

Necib Maḥfûz'un **Hikmet Hûfû** (Keops'un Hikmeti) olarak düşündüğü bu romanın adını Selâme Mûsâ uygun görmeyip '**Abesu'l-Akdâr** olarak değiştirir.⁵³¹

'**Abesu'l-Akdâr**'dan önce yayımlanmayan pek çok roman yazan Maḥfûz'un bir nevi akıl ve fikir babası olarak niteleyebileceğimiz Selâme Mûsâ, onun edebi hayatında etkili bir yönlendiriciydi. Aynı zamanda bir dergi ve matbaaya sahip

⁵²⁶ Eteḥaddeṣ, s.44.

⁵²⁷ Saḥḥâr, 'Âdil Kâmil, Aḥmed Zekî Maḥlûf, Bâkaşîr ve Necib Maḥfûz'dan oluşmaktaydı. 'Âdil Kâmil ve Nufûs Muḍṭaribe adında bir roman yayımlayan Aḥmed Zekî Maḥlûf dışındakiler yayına devam ettiler. Necib Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye, s.232-233.

⁵²⁸ Aynı eser, s.323.

⁵²⁹ Eteḥaddeṣ, s.51,58.

⁵³⁰ Medḥal ilâ Târîḥ, s.110; el-Ḳıssa ve'r-Rivâye Beyne, s.120; Fi'r-Rivâye, s.30; Necib Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye, s.20.

⁵³¹ Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.98.

oluşundan dolayı Maḥfûz'un yazdığı eserlerden hangisinin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar vermekteydi. Mesela yazdığı kırk kadar roman arasından üç tanesini Selâme Mûsâ seçmiştir.

'**Abesü'l-Akdar**'dan sonra tarihi roman yazımına devam ederek 1936-1937 yılları arasında **Râdûbis** ve 1937-1938 yılları arasında **Kifâh Tıyba** adlı romanları kaleme alan Maḥfûz eserlerinde daha çok firavunlar dönemini işlemiştir. Ona göre, bu dönem gelişmişliğin zirvesidir ve ülkenin içinde bulunduğu kötü şartlara Firavunlar dönemi hayatı çerçevesinde çözümler üretilmesi gerekir.⁵³²

Yazar, tarihi roman aşamasında özellikle Firavunlar dönemi olmak üzere tarihi konularda kendisini çok yönlü yetiştirmiş olmasına rağmen toplumcu gerçekçi romanlara dönüşünü açıklayamadığı gizli bir duyguya bağlamaktadır.⁵³³

Bu gizli duygu üzerine yorumda bulunan yazar, bu tarihi aşamada esas söylemek istediklerini tam olarak söyleyemediğini, yokluk ve sıkıntıların hüküm sürdüğü bir ortamda nasıl tarihi romanlara devam edebileceğini, ya da sevgi ve iyi duyguları ön plana çıkaran romantik eserler verebileceğini, halbuki kendisinin çekilmesi zor acı dolu bir hayat yaşadığını ifade etmektedir.⁵³⁴

Devletin çeşitli kademelerinde aldığı görevler aracılığıyla pratik hayatla direk teması ona pek çok tecrübe kazandırdı. Devlet dairelerinde olup bitenleri, amir memur ilişkilerini öğrendikten sonra, Mısır'daki sosyal ve fikri gelişmelerle kendi görüşleri doğrultusunda modern toplumun problemlerini ele alıp çözüm üreten bazan romantizm kokan gerçekçi üslûba yönelir.⁵³⁵

Asıl konumuzu içerdiğinden burada sadece isimlerini vermekle yetineceğimiz toplumcu gerçekçi romanların yazılış tarihlerini, Necib Maḥfûz üzerine yaptığı çalışmalarla ün kazanan Ğâlî Şukrî, bizzat Maḥfûz'dan aldığı bilgiler ışığında şöyle vermektedir:

el-Kâhiretu'l-Cedîde	Eylül 1938'den	Nisan	1939'a kadar.
Hânel-Halîlî	" 1940 "	"	1941 " .
Zukâku'l-Midakk	" 1941 "	"	1942 " .
BidâyeveNihâye	" 1942 "	"	1943 " .
es-Serâb ⁵³⁶	" 1943 "	"	1944 " .
es-Sülâsiyye (konuyuhazırlama)	" 1945 "	"	1946 " .
	" 1946 "	"	1947 " .
Beyne'l-Kaşrayn	" 1947 "	"	1948 " .
	" 1948 "	"	1949 " .
Kaşru's-Şevk	" 1949 "	"	1950 " .

⁵³² Aynı eser, s.133.

⁵³³ *Eteḥaddes*, s.89; Firavunlar tarihini okumaya önem verişini, Mısır biliminin yüceliğine dayandırmaktadır. *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.123.

⁵³⁴ "*Sakṭu'l-Mucteme*", s.89.

⁵³⁵ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.128-129; *Necib Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.20-21.

⁵³⁶ Pekçok eleştirmen tarafından psikanalitik eserler sınıfına sokulduğu için toplumcu gerçekçi romanlar arasına almadık.

" 1950 " " 1951 " .
es-Sükkeriyye " 1951 " " 1952 " .⁵³⁷

es-Sülâsiyye'nin üçüncü bölümünü (es-Sükkeriyye) 1952 ihtilalinden üç ay önce Nisan 1952'de tamamlayan yazarın elinde yedi roman konusu daha vardı. Ancak devrim olunca bundan vazgeçerek, yedi yıl hiç bir şey yazmadı.⁵³⁸

Mahfûz'un yazı hayatında, biri kısa süreli olmak üzere üç kez kesinti olmuştur. Birincisi, yukarıda bahsettiğim 1952 devrim sonrası yedi yıllık sürede vuku bulmuştur. Yazara göre devrim ideallerini gerçekleştirmiş ve toplumda onu hareket geçirecek problemler kalmamıştır. O, bu duraklamasının siyasi bir yönü olup olmadığı hakkındaki şüpheler karşısında yorumda bulunmayarak, gerçek sebebini yıllar sonrasındaki gönül rahatlığı içerisinde cevap veremeyeceğini ifade ediyor, ancak sebep olarak belki de **es-Sülâsiyye** adlı eseriyle fikri doygunluğa ulaştığını belirtmektedir.⁵³⁹

Daha sonra ifade edeceğimiz gibi yazı hayatında iki defa daha kesinti olur.

Yazar, **Necîb Mahfûz Yetezekker** adlı kitapta, bundan sonra yaklaşık yedi yıl kısa hikaye de olsa edebiyata dair bir şey yazmadığını ifade ediyor olmasıyla **Etehaddeş İleykum** adlı eserde, 1952'de **es-Sülâsiyye**'nin yazımını bitirdikten sonra tekrar hikaye yazmaya başladığını ifade etmesi bizce çelişmektedir.⁵⁴⁰

Bu yedi yıllık suskunluktan sonra tekrar yazı hayatına döner. Ona göre, toplumu sıkıntıya düşüren devrimin bazı eksik yanları olmasaydı, yazı hayatına son verecekti.⁵⁴¹

Yazar, artık toplum gerçeklerini bütün çıplaklığıyla anlatmaktan ziyade felsefi konulara değinmekte ve bunları sembollerle ifade etmektedir. Bir başka deyişle, varlığın görüntüleri üzerinde değil, bizzat varlığın kendisi üzerinde durmaya başlamıştır.⁵⁴²

Budönemde verilen eserlerde gerçekçi romanlardan farklı olarak olaylar karakterler azalmış, zaman silsilesine uyulmamıştır.⁵⁴³

Yazar, bu yıllarda kendisini ve diğer yazarları bir uçakla şehrin semalarına çıkan ve detayları farkedemeyen kişiye benzetmektedir.⁵⁴⁴

Mahfûz'un bu dönemdeki ilk romanı çeşitli kesimlerin büyük tepkisine yol açan **Evlâd Hâratinâ** (Semtimizin Çocukları) adlı romandır. Daha sonra **el-Lışş ve'l-Kilâb** (Hırsız ve Köpekler), **es-Sümmân ve'l-Harîf** (Kırlangıçlar ve Sonbahar), **et-Tarîk** (Yol), **es-Şahhâz** (Dilenci), **Sergerat Fevka'n-Nîl** (Nîl'de Gevezelikler), ve

⁵³⁷ *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye*, s.133.

⁵³⁸ *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.31.

⁵³⁹ *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.100-101

⁵⁴⁰ Aynı eser, s.100-101 ; *Etehaddeş*, s.130.

⁵⁴¹ *Necîb Mahfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.10.

⁵⁴² Aynı eser, s.13.

⁵⁴³ Aynı eser, s.13.

⁵⁴⁴ *Fi'r-Rivâye*, s.109.

Mîrâmâr adlı romanları kaleme aldı.

Bu dönemde, romanların yanısıra seçme kısa hikayeler de yazan Maḥfûz, bu konuda **Dünya Allah** (Allah'ın Dünyası) ve **Beyt Seyyi'u's-Sum'a** (Kötü İşitilen Ev) adında iki eser vermiştir.

Maḥfûz, 5 Haziran 1967'den sonra yazı hayatına ikinci kez ara verir. Konusuz isteksiz bir halde sıfırdan başlıyor, ancak nasıl bitireceğini bilmiyordu.⁵⁴⁵

Önceki kesintiye nazaran kısa süren bir aşamadan sonra tekrar yazı hayatına döner ve 1973 yılına kadar **el-Mirâyâ** (Aynalar), **el-Ḥubb Taḥte'l-Maṭar** (Yağmur Altında Aşk) adlı romanları ve **Ḥammâratu'l-Kıttı'l-Esved** (Kara Kedi Meyhanesi), **Hikâye Bilâ Bidâye velâ Nihâye** (Başı ve Sonu Olmayan Hikaye) adlı seçme hikayelerle **Taḥte'l-Mizalla** (Şemsiyenin Altında), **Şehru'l-'Asel** (Balayı), **el-Cerime** (Suç) adlı hikaye-oyun karışımı eserleri kaleme aldı.

Maḥfûz, üçüncü kez, 1973 ekiminden sonra yaklaşık bir yıl süreyle yazı hayatına ara verir. Ancak daha sonra tekrar yazmaya başlar.⁵⁴⁶

Maḥfûz, 1973'ten sonra altmışı geçkin yaşına rağmen pek çok roman ve hikaye yazdı. Sırasıyla **el-Karnak**, **Hikâyât Ḥâratinâ** (Semtimizin Hikayeleri), **Kalbu'l-Leyl** (Gecenin Yüreği), **Ḥaḍratu'l-Muḥterem**, **Melḥametu'l-Ḥarâfiş** (Sefiller Destanı), **'Asru'l-Ḥubb** (Aşk Çağı), **Efrâhû'l-Kubbe** (Kubbenin Sevinçleri), **Leyâlî Elf Leyle** (Binbirgece), **el-Bâkî mine'z-Zemen Sa'a** (Zamandan Arta Kalan Bir Saat), **Emâme'l-Arş** (Arşın Önünde), **Rihlet İbn Fetûma** (İbn Fetûma'nın Yolculuğu), **el-'Âiş fi'l-Hakika** (Gerçekte Yaşayan), **Yevme Maḥtal (Kutile) ez-Za'im** (Başkanın Öldürüldüğü Gün), **Ḥadişu's-Şabâh ve'l-Mesâ** (Sabah Akşam Sohbetleri), **Kuştmur**, **el-Ḥubb Fevka Heḍbeti'l-Herem** (Piramitlerin Üstünde Aşk), **eş-Şeytân Ya'iz** (Şeytan Vaaz Ediyor), **Ra'aytu fimâ Yera'n-Nâ'im** (Uyuyanın Gördüklerini Gördüm), **et-Tanzîmu's-Sirri** (Gizli Örgüt), **Şabâhu'l-Verd** (Günaydın), **Ehlu'l-Hevâ** (Aşk Ehli), **el-Fecru'l-Kâzib** (Yalancı Şafak) adlı hikayeleri yazdı.

Makale, hikaye, roman ve tiyatro gibi pek çok edebi türde kalem oynatan Maḥfûz, bazı senaryolar da yazmıştır.

Yazar, 1947 yılına kadar herhangi bir senaryo yazarını tanımamaktaydı. Arkadaşı Fu'âd Nuveyre bir gün ona "yönetmen Şalah Ebû Yûsuf, seninle görüşmek istiyor" der. Maḥfûz'un son eseri **Zukâku'l-Midakk**'la beraber henüz bir kaç romanı basılmıştır. Fu'âd'la beraber giderler ve görüşürler. O Maḥfûz'a Senin **'Abesu'l-Akdâr** adlı eserini okudum ve anladım ki iyi bir senaryo yazarı olabilirsin. deyip 'Antara ile 'Able hikayesinin senaryosunu yazmasını teklif eder. Maḥfûz, konu hakkında bilgisi olmadığını söyleyince Zararı yok öğrenirsin karşılığını alır. Arkadaşı Fu'âd Nuveyre teklifi kabul etmesini teşvik eder. Önceleri senaryo tekniğini bilmediğinden epeyce zorlanan Maḥfûz, gerek senaryo tekniğiyle ilgili eserleri okumakla gerekse Şalah Ebû Seyf'in destek ve yönlendirmeleriyle

⁵⁴⁵ Necîb Maḥfûz *Yetezekker*, s.100

⁵⁴⁶ Aynı eser, s.101.

senaryo yazmayı öğrendiğini belirtmektedir. Edebi çalışmalarından dolayı ancak yazları bu işle uğraşıyordu. Başka teklifleri geri çeviren Mahfûz uzun süre Şalah Ebû Seyf'e çalışır. **es-Sülâsiyye**'yi yazdıktan sonra baş gösteren edebi kriz esnasında sendikaya kaydolup ayırım yapmadan değişik yönetmenlerle çalışır. Ancak 1959'da Kültür Bakanlığı Denetim Müdürlüğüne getirilince bundan vazgeçer. Yazar bu senaryo işini yaparken pek mutlu değildir. Bu dönemin hayatının en kötü anları olduğunu, öyleki o günlerde ölümü şiddetle arzuladığını ifade etmektedir. Zira, ona göre bu işte, sanatın yanı sıra ticari amaç da güdülmektedir. Başarılı bir konumda senaryo yazarlığını bırakmasını benzeri olmayan bir maddi kayıp olarak nitelemekte. Takriben otuz senaryo yazdığını ifade etmektedir.⁵⁴⁷

Eserlerini kaleme alırken sonraları sinemaya uyarlanacak diye düşünmediğini ifade eden yazar, edebiyatı vazgeçilmez temel bir uğraş olarak aldığını, senaryo yazarlığı ise göze ve kulağa hitap eden sinema ve televizyonun o dönemdeki etkisinden dolayı kısa süreli bir uğraş alanı olduğunu belirtmektedir.⁵⁴⁸

Bazı yazdığı senaryolar, önceleri kabul görmez ancak yıllar sonrasında kabul görür. Mesela ellili yıllarda sinema için yazdığı **el-Muznibûn** (Suçlular) adlı senaryo o gün için kabul görmezken yetmişli yıllarda biraz değişikliklerle kabul görür.⁵⁴⁹

1954'te Şalah Ebû Yûsuf tarafından yönetilen **Muğamerât 'Able ve 'Antara ve el-Mu'taşım** filmlerinden bu yana, ellisekiz eseri ondokuz yönetmen tarafından televizyonda gösterildi. Eserlerinden Şalah Ebu's-Seyf onüç, Hasan el-İmam sekiz, Husâmuddin Muştafa altı, Âtîf Sâlim dört, Eşref Fehmi dört, Yûsuf Şahin üç, Ali Bedirhan üç, Niyazi Muştafâ altı, Kemâlû's-Şeyh altı, Huseyn Kemâl altı ve Tevfik Şalih, Hasan Remzi, İbrahim es-Sahn, Enver eş-Şinnâvî, Medkûr Sabit, Sa'îd Merzûk, Yahyâ el-'Alemlî, Hâmi Laşin, Semir Seyf, Âtufu't-Tayyib, Ahmed Yâsin onbire film yapmıştır. Aralarında önemlileri olarak sayabileceğimiz **el-Kâhiretu'l-Cedîde, Bidâye ve Nihâye, Zukâku'l-Midaqq, Beyne'l-Kaşrayn, et-Tarîk, Kaşru's-Şevk, es-Sümmân ve'l-Harîf, Mirâmâr, el-Karnak ve Ehlu'l-Kimme, es-Serâb, Hân el-Halîlî** olmak üzere ondokuz romandan yirmialtı film. **Melhâmetu'l-Harâfiş**'ten yedi film, **et-Tarîk**'den iki film, hikayelerinden dokuz (**Dünya Allah**'tan iki) film. Ayrıca onsekiz senaryo yazmış ya da iştirak etmiştir. Altmışlı yıllardan itibaren senaryoları ün kazanan Mahfûz, bu konuda daha sonraki yazarlar tarafından taklit edilmiştir.⁵⁵⁰

Son yıllarında kısa roman yazma girişiminde bulunmayı ve kısa hikayeciliğe bazı yeni düşünceler eklemeyi düşünen Mahfûz,⁵⁵¹ sekseni aşkın yaşına rağmen **el-Ahrâm** gazetesinde **Vucehâtu'n-Nazar** (Bakış Açıları) başlığında yazdığı ma-

⁵⁴⁷ Aynı eser, s.97,101.

⁵⁴⁸ Aynı eser, s.98.

⁵⁴⁹ *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.288-289.

⁵⁵⁰ "Ahzân Şâhib Nobel", s.163; *Necîb Mahfûz Hayatı Sanatı ve Eserleri*, s.12; "el-Vasat", s.57.

⁵⁵¹ *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.236.

kalelerle yazı hayatını sürdürmektedir.

Kendisiyle yaptığım söyleşide sizi yazmaya iten şey nedir? sorusuna, "O kendimi, kişiliğimi bütün sahibi bulunduğum maddi veya manevi şeyleri anlatmamda bir vasıta idi." diye karşılık verdi.⁵⁵²

Maḥfûz, Nebil Ferec ve Mecdi İbrâhîm'in kendisine yönelttikleri niçin yazıyorsun? sualine karşılık olarak şu cevabı verir:

"Yazmak, insanın yeme ve içme isteği gibi karşı konulmaz bir istektir. Size"niçin yemek yersiniz?" diye sorulsa "Bir uygarlık kurmak için" diye cevap verebilirsiniz. Oysa aslında açlığını yatıştırmak için yersiniz. Bu basit bir tarihi esastır. Neden yazdığımı içtiğimi biliyorum ama niçin yazdığımı bu denli net bilmiyorum. Bana göre yazmak, meçhul bazı şeyleri tatmin için karşı konulmaz bir istektir. Yazmak bu isteğin etkisi altında okuyup beğendiğim bazı şeyleri taklit etmek şeklindeydi. Bu, polisiye hikayeleri veya Tâḥâ Huseyn'in **el-Eyyâm**'ı ya da el-Menfalûti'nin **el-'Aberât**'ı olabilir. Bundan sonra aynı istek, herhangi bir taklide yeltenmeksizin kendi kendime etkilendiğim veya gördüğüm bir şeyi ifade için yazmaya yönlendirdi. Zamanla bu isteği kuvvetlendiren ve hataları yok eden başka sebepler eklendi.⁵⁵³

Yazar, **Eteḥaddes İleykum** adlı kitapta kendisine sorulan aynı suale, biraz garip bulduğumuz bir cevap verir.

"Niçin yazıyorsun sorusu, niçin yaşıyorsunla eşdeğerlidir. Kendimi hayatta bulduğum için her halukarda yaşıyorum. Aynı şekilde kendimi yazıyor bulduğum için de yazıyorum."⁵⁵⁴

Yazarı yazmaya iten faktörler; öncelikle çok küçük yaştaki okuma merakı, ikincisi daha sonraları el-Menfalûti ve el-'Aḳḳâd gibi yazmayı kutsal bir iş olarak gören yazarlardan etkilenişi, üçüncü olarak da ilk ve orta öğrenimindeki Arap Dili öğretmenlerinin edebiyat otoritelerine duydukları saygı olarak ifade edebiliriz.⁵⁵⁵

Gözünden rahatsız oluşundan dolayı ancak ekimle nisan arasında yazabildiğini ifade eden Maḥfûz,⁵⁵⁶ eserlerini kaleme almadarı önce genelde bir ön hazırlık yapmaktaydı.

"Çoğunlukla yazılarıma başlarken önümde örnekler ve olaylar bulunurdu. Bu örnekler ve olaylardan hareketle eserlerimi kaleme alırdım. İlk etapta eser son şeklini alamayabiliyordum. Üç kitap dışında hiç sıfırdan başladığım olmadı. Bunlar; **Taḥte'l-Mizalla**, **Hikâye bilâ Bidâye velâ Nihâye** ve **Şehru'l-'Asel**'dir."⁵⁵⁷

⁵⁵² "Necib Maḥfûz ile Bir Söyleşi", s.114.

⁵⁵³ Necib Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu, s.53-54; "Necib Maḥfûz li'l-Mecelleti'l-'Arabiyye", s.49.

⁵⁵⁴ **Eteḥaddes**, s.206-207.

⁵⁵⁵ Necib Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhu, s.32.

⁵⁵⁶ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.65.

Maḥfûz eserlerini kaleme alırkenki haleti ruhiyesini ve içinde bulunduğu ortamı şöyle dile getirmektedir.

"Genelde yanımda bir fincan kahve, bir sigara ve ev elbisemi giymiş bir halde yazıyordum. Şekerim içki içmemi engelliyordu. Görev ve yazıyla bölünen bir sınırlı zamanda yazabiliyordum. Yazıyla başlar okumayla bitirirdim. Yazıdan sonra uyumak istesem de uyuyamazdım. Şuur altıma hitap etmesi için müzik çalan radyonun sesini çok düşük tutardım. Bu ses durduğunda sıkılırdım. Umm Gulsûm'ün plaklarını dinleyerek evde dolaşmam bana zihinsel bir rahatlık veriyordu. Yazım kötü olduğundan ve okunaklı olmasını istediğimden tükenmez kalemle yazmaktaydım. Planladığım şekilde işimi bitirinceye kadar coşkulu bir halde olurdum. Daha sonra tashihine başlardım. Roman iki ay, tashih altı ay sürüyordu. Tashih bitiminde tekrar okuyarak yeniden okunaklı bir şekilde yazardım."⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ Eteḥaddes, s.42.

⁵⁵⁸ Aynı eser,s.42.

Eserleri Necib Maḥfûz sabır ve gayretle pek çok eser vermiştir. Otuz beş roman, oniki seçme kısa hikaye, bir konuşma, bir çeviri ve kısa hikaye ile tiyatro karışımı üç eser olmak üzere yarım asırlık süre içerisinde yaklaşık elli eser kaleme almıştır.

Maḥfûz, eserlerinin bir milyonun üzerinde baskısı yapıldığını ama ancak yüzellibin veya ikiyüz bininden telif ücreti alabildiğini söylemektedir. Çünkü Mısır dışında izinsiz baskılar yapılmaktaydı. Ona göre bu işin hoş olan tarafı, izinsiz baskıları yapanların kitabın üzerinde Mektebet Mısır ve Sa'îd es-Saḥḥâr kısmını aynen muhafaza etmeleriydi. Kapak çok az değişikliklerle aynen basılıyordu.⁵⁵⁹ İzinsiz baskılar hariç, bir romanı yirmi bin baskı yapabilmıştır. Arap dünyasında yankı yapan ilk eseri **el-Kâhiretu'l-Cedide**'dir. **Hânu'l-Halîlî**'de büyük başarı elde etti. **Zukâku'l-Midakk** adlı eseriyle başarısı perçinlendi. Mısır dışındaki Arap dünyasında eserlerine yapılan kritiklerle Mısır'dakileri oranlamak istersek Mısır'dakilerin diğerlerinin beş katı olduğunu görürüz.⁵⁶⁰

Maḥfûz'un Nobel ödülü öncesi 1945 yılına kadarki dönemde yazdığı makaleleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

1-**İhtisâr Mu'tekedât ve Tevellud Mu'tekedât** (İnançların Özeti ve Doğuşu), el-Mecceletu'l-Cedide, Ekim 1930.

2-**'An Mevdû'ı'l-Mer'eti ve'l-Vazâ'ifu'l-Âmme** (Kadının Statüsü ve Sosyal Görevleri Hakkında), es-Siyâsetu'l-Usbû'iyye, 11 Ekim 1930.

3-**Taṭavvuru'l-Felsefe ilâmâ Kable 'Ahd Sokrat** (Sokrat Dönemi Öncesine Kadar Felsefenin Gelişimi), el-Ma'rife, Ağustos 1931.

4-**Felsefetu Sokrat** (Sokrat Felsefesi), el-Ma'rife, Ekim 1931.

5-**Eflatun ve Felsefetuhu** (Eflatun ve Felsefesi), el-Ma'rife, Kasım 1931.

6-**Anton Checkov fi'l-Edebi'r-Rûsî** (Rus Edebiyatında Anton Checkov), es-Siyâsetu'l-Usbû'iyye, 8 Mayıs 1933.

7-**eş-Şahsu'l-İctimâ'î** (Sosyal İnsan), es-Siyâsetu'l-Usbû'iyye, 28 Mayıs 1933.

8-**el-Hâl Vanya 'an Checkov** (Checkov'un Vanya Dayısı), el-Ma'rife, Haziran 1933.

9-**'Amdu'l-Mucteme' li Henric İbsen** (Henric İbsen'de Toplumun Amacı), el-Ma'rife, Temmuz, Ağustos 1933.

10-**Molierree**, es-Siyâse, 8 Ekim 1933.

11-**Âyâtü'n-Nahda, Michelangelo** (Rönesansın Belirtileri), el-Cihâd, 10 Ekim 1933.

12-**et-Tabî'a ve'l-Muctema'** (Tabiat ve Toplum), el-Cihâd, 25 Ekim 1933.

⁵⁵⁹ Necib Maḥfûz Yetezekker, s.60.

⁵⁶⁰ Necib Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.32; Necib Maḥfûz mine'l-Kavmiyye, s.223. Basında çıkan öykü, makale ve söyleşiler için bkz. "Necib Maḥfûz fi's-Şuḥufi'l-Mısrıyye" ve Eteḥaddes İleykum, s.213-223, s.165-171 ; Eserleri ve kendisi hakkında yazılan makaleler için bkz. "Necib Maḥfûz fi Mektebeteyni" s.151

- 13-**ed-Dıhık** (Gülme), el-Cihâd, 10 Kasım 1933.
- 14-**ed-Dıhık 'inde Bergson** (Bergson'da Gülme), el-Cihâd, 21 Kasım 1933.
- 15-**ed-Dıhık 'inde Bergson, eş-Şahsiyyetu'l-Komediyye** (Bergson'da Gülme (ve) Komik Karakter), el-Cihâd, 23 Ocak 1934.
- 16-**Sülâsetu min Udebâ'inâ** (Üç Edibimiz), el-Mecelletu'l-Cedide, Şubat 1934 (Üç edip, el-'Akkâd, Tâhâ Huseyn ve Selâme Mûsâ'dır).
- 17-**el-Hubb ve'l-Garizetu'l-Cinsiyye** (Aşk ve Cinsel Duygu), el-Mecelletu'l-Cedide, Mart 1934.
- 18-**er-Rucû ilâ Mituzillâ li Bernard Shave** (Bernard Shave'nin Mituzillası), el-Ma'rife, Nisan, Mayıs 1934.
- 19-**Fikretu'n-Nakd fi Felsefeti Kant** (Kant'ın Felsefesinde eleştiri Düşüncesi), es-Siyâsetu'l-Usbû'yye, 14 Nisan 1934.
- 20-**el-Hayâtu'l-Kâmile** (Bütün Hayat), el-Cihâd, 16 Haziran 1934.
- 21-**Felsefetu Bergson** (Bergson Felsefesi), el-Mecelletu'l-Cedide, Ağustos 1934.
- 22-**Ma'na'l-Felsefe** (Felsefenin Anlamı), el-Cihâd, 14 Ağustos 1934 (birinci kısım), 21 Ağustos 1934 (ikinci kısım).
- 23-**Pragmatizm evi'l-Felsefetu'l-'Ameliyye** (Pragmatizm veya Pratik Felsefe), el-Mecelletu'l-Cedide, Eylül 1934.
- 24-**Felsefetu'l-Hubb** (Aşk Felsefesi), el-Mecelletu'l-Cedide, Ekim 1934.
- 25-**el-Muctema' ve'r-Rukiyyu'l-Beşerî** (Toplum ve Beşerî İlerleme), el-Mecelletu'l-Cedide, Kasım 1934.
- 26-**eş-Şahsiyye** (Kişilik)", el-Mecelletu'l-Cedide, Aralık 1934.
- 27-**el-Felsefetu 'inde'l-Felâsife** (Filozoflara Göre Felsefe), el-Mecelletu'l-Cedide, Ocak 1935.
- 28-**Mâzâ Ta'ni el-Felsefe** (Felsefenin Anlamı Nedir)?, el-Mecelletu'l-Cedide, Şubat 1935.
- 29-**Sikolociyye ve İtticâhâtuhâ ve Turukuha'l-Kadîma ve'l-Hadîsa** (Psikoloji ve Eski-Yeni Akımları), el-Mecelletu'l-Cedide, Mart 1935.
- 30-**el-Felsefe Beyne'l-Mâdde ve'r-Rûh** (Madde ve Ruh Arasında Ruh), el-Mecelletu'l-Cedide, 13 Mart 1935.
- 31-**el-Hayâtu'l-Hayevâniyye** (Canlı Hayat), el-Mecelletu'l-Cedide, Nisan 1935.
- 32-**el-Havâs ve'l-İdrâk** (Beş Duyu ve idrak), el-Mecelletu'l-Cedide, Mayıs 1935.
- 33-**eş-Şu'ûr** (Duygu), el-Mecelletu'l-Cedide, Haziran 1935.
- 34-**Nazariyyâtu'l-'Akl** (Akıl Teorileri), el-Mecelletu'l-Cedide, Temmuz 1935.
- 35-**el-Luğa** (Dil), el-Mecelletu'l-Cedide, Ağustos 1935.
- 36-**Allâh**, el-Mecelletu'l-Cedide, Ocak 1936.
- 37-**Fikret Allâh fi'l-Felsefe** (Felsefede Allâh Düşüncesi), el-Mecelletu'l-Cedide, Mart 1936.

38-**el-Fenn ve's-Sekâfe** (Sanat ve Kültür), el-Mecelletu'l-Cedide, Ağustos 1936.

39-**Ḳara'tu** (Okudum), el-Eyyâm, 30 Kasım 1943.

40-**Ḳara'tu li'l-Fenn ve't-Târîh** (Sanat ve Tarih Üzerine Okuduklarım), el-Eyyâm, 21 Aralık 1943.

41-**et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Ḳur'ân** (Kur'ân'da Sanatsal Tasvir), er-Risâle, 23 Nisan 1945.

42-**Ra'yun fi't-Terceme** (Tercüme Konusunda Bir Görüş), er-Risâle, 6 Ağustos 1945.

43-**el-Kıssatu 'Inde'l-'Akkâd** (el-'Akkâd'a Göre Hikaye, er-Risâle, 27 Ağustos 1945.⁵⁶¹

Ödül aldıktan sonra basında çıkan makaleleri de şunlardan ibarettir:

1-**el-Ḳâ'idetu's-Şa'biyye** (Milli Prensipler), el-Ahrâm, Kahire, 20 Ekim 1988, s.7.

2-**Şükr** (Şükür), 25 Ekim 1988, s.9

3-**Vahşu'l-Fesâd** (Fesadın Vahşeti), 27 Ekim 1988, s.7.

4-**Şurefâ'u Lâkin Mucrimûn** (Şerefli fakat suçlular), el-Ahrâm, Kahire, 10 Kasım 1988, s.6.

5-**el-Hurûc mine'l-Fekki'l-Mufteris** (Avcının Tuzağından Kurtuluş), el-Ahrâm, Kahire, 17 Kasım 1988, s.7.

6-**es-Sekâfe ve'l-Hayât** (Kültür ve Hayat), 24 Kasım 1988, s.7.

7-**et-Tekrimu'l-Mensiyyu** (Unutulan Onurlandırma), el-Ahrâm, Kahire, 1 Aralık 1988, s.7.

8-**Makâl Yunşar li Evvel Merre li Necîb Mahfûz** (Necîb Mahfûz'un Yayımlanan İlk Makalesi), el-Cumhuriyye, Kahire, 8 Aralık 1988, s.6.

9-**el-Mubdi' min Mucteme'ihî** (Toplumunu Yaratan Kişi), el-Ahrâm, Kahire, 8 Aralık 1988, s.7.

10-**Felsefetu'l-İşâ'ati** (Parlaklık Felsefesi), el-Ahrâm, Kahire, 22 Aralık 1988, s.7.

11-**el-Fennu ve Sû'u's-Sum'a** (Sanat ve Kötü Duyulma), el-Ahrâm, Kahire 29 Aralık 1988, s.1.

12-**Âm Cedîd** (Yeni Yıl), el-Ahrâm, Kahire, 5 Ocak 1989, s.1.

13-**Necîb Mahfûz ve'l-Mezâhibu'l-Edebiyye** (Necîb Mahfûz ve Edebi Etkiler), el-Mesâ, Kahire 10 Ocak 1989, s.6.

14-**Üslûbu'l-İntihâbât** (Yağmacılık Üslûbu), el-Ahrâm, Kahire, 12 Ocak 1989, s.7.

15-**Heybetu'l-Hukm** (İdarenin İhtişamı), el-Mesâ, Kahire, 19 Ocak 1989, s.3.

16-**Nahve Muctema' lâ Yekûmu 'ale'l-'Unf** (Baskıcı Olmayan Topluma Doğru), el-Ahrâm, Kahire 19 Ocak 1989, s.7.

17-**Kenz li'z-Zemeni't-Tavîl** (Uzun Bir Sürecin Hazinesi), el-Ahrâm,

⁵⁶¹ Necîb Mahfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.489-494.

Kahire, 26 ocak 1989, s.7.

18-**el-'Amelu Emânetun** (Çalışma Güvencedir), el-Ahrâm, Kahire 2 Şubat 1989, s.7.

19-**Hâzihi'd-Demokratiyye** (Bu Demokrasi), el-Ahrâm, Kahire, 9 Şubat 1989, s.7.

20-**Nahve 'Âlem Efdal** (Daha İyi Bir Dünyaya Doğru), el-Ahrâm, Kahire 16 Şubat 1989, s.7.

21-**el-'Akl fi'l-Hayâti'l-Yevmiyye** (Günlük Hayatımızda Düşünce), el-Ahrâm, Kahire 16 Şubat 1989, s.7.

22-**Lefhet min 'Âlemi-Zalâm** (Karanlık Bir Dünyada Bir Işık), el-Ahrâm, Kahire 2 Mart 1989, s.7.

23-**Nahve't-Tekâmül ve'l-Hadâra** (Gelişim ve Uygarlığa Doğru), el-Ahrâm, Kahire 9 Mart 1989, s.7.

24-**el-Vahdetu's-Sekâfiyye** (Kültür Birliği), el-Ahrâm, Kahire 16 Mart 1989, s.9.

25-**Havle'l-İntâc** (Eser Verme Hakkında), el-Ahrâm, Kahire 23 Mart 1989, s.7.

26-**eş-Şöhre**, el-Ahrâm, Kahire 30 Mart 1989, s.7.

27-**el-Harb ve's-Selâm** (Savaş ve Barış), el-Ahrâm, Kahire 6 Nisan 1989, s.7.

28-**Ve Şeffâfiyye Uhrâ** (Ve Başka Bir Şeffaflık), el-Ahrâm, Kahire 10 Nisan 1989, s.4.

29-**Da've li'd-Difâ' 'ani'n-Nefs** (Nefsi Müdafaya Çağrı), el-Ahrâm, Kahire 13 Nisan 1989, s.7.

30-**Sevret fi't-Ta'lim** (Eğitimde İnkılâb), el-Ahrâm, Kahire 20 Nisan 1989, s.7.

31-**er-Rûhu'r-Riyâdiyye** (Bedensel Ruh), el-Ahrâm, Kahire 27 Nisan 1989, s.7.

32-**Beyne'd-Difâ' ve'l-İslâh** (Savunma ve Reform Arasında), el-Ahrâm, Kahire 4 Mayıs 1989, s.7.

33-**Muvâcehetu'l-Muşkilât** (Problemlerle Yüzyüze), el-Ahrâm, Kahire 11 Mayıs 1989, s.7.

34-**Beyne'l-Kehf ve'l-İlm** (Mağarayla Bilim Arasında), el-Ahrâm, Kahire 18 Mayıs 1989, s.1.

35-**Humûmu's-Şebâb** (Gençliğin Kuruntuları)", el-Ahrâm, Kahire 25 Mayıs 1989, s.7.

36-**Eyne Tezhebu Resâ'il Udebâ'inâ** (Edebiyatçılarımızın Mektupları (Mesajları) Nereye Gidiyor)? (Mahfûz'un gençlik yıllarında yazmış olduğu, bazı hayat sırlarını içeren otuz kişisel mektup), el-Mesâ, Kahire 28 Mayıs 1989, s.3.

37-**el-Vâ'iz fi Hâza'l-'Asr** (Çağımızda Vaiz), el-Ahrâm, Kahire 1 Haziran 1989, s.7.

38-**el-Bennâ'ûn ve'l-Muherrebûn** (Yapanlar ve Yıkanlar), el-Ahrâm, Kahire 8 Haziran 1989, s.7.

39-**Meşrû'un li'l-'Amel** (Bir Çalışma Projesi), el-Ahrâm, Kahire 15 Haziran 1989, s.7.

40-**Muğıyyu'l-İstikrâr** (İstikrarın Kayboluşu), el-Ahrâm, Kahire 22 Haziran 1989, s.7.

41-**el-'Amelu Hayâtun** (Çalışma Hayattır), el-Ahrâm, Kahire 29 Haziran 1989, s.7.

42-**Dâru'l-Hikme**, el-Ahrâm, Kahire 6 Temmuz 1989, s.7.

43-**en-Necvâ Beyne'l-Eşikkâ** (Eşkiyalardan Kurtuluş), el-Ahrâm, Kahire 13 Temmuz 1989, s.7.

44-**Sevret Yulyo** (Temmuz Devrimi), el-Ahrâm, Kahire 20 Temmuz 1989, s.7.

45-**Nahve Hayât 'İlmiyye Efdal** (Daha Güzel Bir Bilimsel Hayata Doğru), el-Ahrâm, Kahire 27 Temmuz 1989, s.7.

46-**Likey Tekûne lenâ Hayât Munîra** (Parlak Bir Hayatımızın Olması İçin), el-Ahrâm, Kahire 3 Ağustos 1989, s.7.

47-**Câ'izetu'l-İbdâ'** (Yaratıcılık Ödülü), el-Ahrâm, Kahire 10 Ağustos 1989, s.7.

48-**Lâ Budde mimmâ Leyse minhu ba**, el-Ahrâm, Kahire 17 Ağustos 1989, s.7.

49-**23 Ağustos**", el-Ahrâm, Kahire 24 Ağustos 1989, s.7.

50-**Ma'a'd-Dimokratiyye Dâ'iman ve Ebedan** (Daima ve Sürekli Demokrasiyle Birlikte), el-Ahrâm, Kahire 31 Ağustos 1989, s.7.

51-**el-'Ummâl** (İşçiler), el-Ahrâm, Kahire 7 Eylül 1989, s.7.

52-**el-İ'lâm ve'l-Cerîme** (Enformasyon ve Suç), el-Ahrâm, Kahire 14 Eylül 1989, s.7.

53-**el-Meşrû' ve Gayri'l-Meşrû'** (Meşru ve Gayrimeşru), el-Ahrâm, Kahire 31 Eylül 1989, s.7.

54-**el-Fenn ve't-Târîh** (Sanat ve Tarih), el-Ahrâm, Kahire 28 Eylül 1989, s.7.⁵⁶²

Ayrıca İsveç Akademisinde yaptığı konuşmanın tam metni, 9 Aralık 1988 tarihli **el-Ahrâm** gazetesinin onbeşinci sayfasında yayımlanmıştır.⁵⁶³

Maḥfûz, kendi ifadesine göre, toplam yüzotuz hikaye yazmış, seksen tanesini yayımlamış elli tanesini de yırtmıştır. Hikayeleri, daha çok, ez-Zeyyât tarafından basılan **er-Rivâye** ile **er-Risâle** dergilerinde yayımlandı.⁵⁶⁴ Subjektif, hatıra notlarıyla, mektuplarla, doğrudan, döngüsel, iç monolog, rüyalar yoluyla gibi değişik anlatım tekniklerini kullandığı bu hikayelerinde, Maḥmûd Teymûr'un başını

⁵⁶² "Necîb Maḥfûz fi's-Şuhufi'l-Mısriyye", s.166-168.

⁵⁶³ Aynı eser, s.168.

⁵⁶⁴ *An Introduction to*, s.297.

çektığı akımın etkisinde kaldı. Ondan tek farkı, Teymûr'un hikayelerinin alaycı, Maḥfûz'unkiler, trajiktir.⁵⁶⁵ Hikayeleri hakkında genel bilgiyi yazı hayatında verdik. Burada sadece hikayeleri hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

Hemsu'l-Cunûn: Yirmi sekiz hikayeden oluşan Maḥfûz'un bu ilk seçme hikaye kitabı ilk olarak 1938'de **el-Mecelletu'l-Cedîde** adlı dergide yayımlanmıştır. Ancak kitap olarak ilk defa 1960'da Mektebet Mısır tarafından basılmıştır.⁵⁶⁶

Dünya Allâh: Ondört kısa hikayeden oluşmaktadır. Bunlar arasında en çok şöhret kazananı, **Za'belâvî**'dir. İlk kez 1963 yılında basıldı.

Beyt Seyyi'u's-Sum'a: İlk kez 1965 yılında basılan bu eser, onsekiz seçme kısa hikayeden oluşmaktadır.

Hammâratu'l-Kittî'l-Esved: Ondokuz kısa hikayeden oluşmakta. İlk kez 1968'de basıldı.

Taḥte'l-Mızalla: Altı kısa hikaye ve beş tiyatrodan ibarettir. 1969 yılında ilk baskısı yapıldı. Daha çok kısa hikayelerden oluşan bu eserde Maḥfûz'un birer bölümlük beş kısa oyunu da bulunmaktadır. Bunlar: **et-Terîke** (Miras), **Yumît ve Yuḥyî** (Öldürür ve Diriltir), **en-Necât** (Kurtuluş), **Meşrû'un li'l-Münâkaşa** (Tartışmaya Açık Bir Proje), **el-Muhimme**'den ibarettir. **et-Terîke**, ilk oyunudur. Önce **el-Ahram** gazetesinde yayımlanır. Daha sonra 1969'da **Taḥte'l-Mızalla** tiyatroları içerisinde yayımlanır.⁵⁶⁷

Hikâye bilâ Bidâye velâ Nihâye: Beş seçme kısa hikayeden oluşan bu eser, ilk olarak 1971'de basıldı.

Sehru'l-'Asel: Yedi seçme kısa hikayeden müteşekkildir. İlk kez, 1971'de basıldı.

el-Cerime: Sekiz kısa hikaye ile bir oyundan ibaret olan bu eser, ilk kez 1973'de basılmıştır.

el-Hubb Fevka Hedbeti'l-Herem: Sekiz kısa hikayeden oluşan eser, ilk kez 1979'da basılmıştır.

es-Şeytân Ya'iz: Oniki hikaye ve iki oyundan müteşekkil olup ilk kez 1979'da basılmıştır. Brugman, 1980'da ilk kez basıldığını ifade etmektedir.⁵⁶⁸

Raaytu fimâ Yera'n-Nâ'im: Altı hikayeden oluşan bu eser, ilk kez 1982'de basıldı.

et-Tanzîmu's-Sırrî: Onsekiz hikayeden oluşup ilk kez 1984'te basıldı. Konusu kısaca İhvânu'l-Muslimîn örgütü ve İslami siyaset hakkındadır.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ *el-Munteî, s.300.*

⁵⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.93-148; el-Edebu'l-Ḳaşaî ve'l-Mesraḥî, s.92-108; ayrıca Hemsu'l-Cunûn'daki kısa hikayelerin adları ve yayın yerleri için bkz. Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.494-499.*

⁵⁶⁷ *Eteḥaddeş, s.177; Aynı eserde et-Tabûl adında seçme kısa hikayeleri olduğu ifade edilmektedir. Eteḥaddeş, s.120; Tiyatroları hakkında detaylı bilgi için bkz. Eteḥaddeş, s.177-195; Fi'r-Rîvâye, s.110-129.*

⁵⁶⁸ "An Introduction to the History", s.305.

⁵⁶⁹ Detaylı bilgi için bkz. *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye, s.74-75.*

Sabahu'l-Verd: Üç hikayeden oluşup ilk defa 1987'de basıldı.⁵⁷⁰

Ehlu'l-Hevâ: Ödül aldıktan sonra kendisinin seçtiği bu seçme hikayeler kitabı 1988'de el-Hilâl romanları serisi içinde yayımlandı.⁵⁷¹

el-Fecru'l-Kâzıb: Otuz hikayeden oluşmakta ve ilk kez 1989'da basıldı.

Toplam yüzsekseniki hikaye ve birer bölümden ibaret sekiz oyun yazar Maḥfûz'un⁵⁷² ödül aldıktan sonra basında çıkan hikayeleri de şunlardır:

Kuşṭumur (6), el-Ahrâm, Kahire 14.10.1988, s.9.

Kuşṭumur (7), el-Ahrâm, Kâhire 21.10.1988, s.9.

Kuşṭumur (8), el-Ahrâm, Kâhire 28.10.1988, s.9.

Kuşṭumur (9), el-Ahrâm, Kâhire 4.11.1988, s.9.

Kuşṭumur (10), el-Ahrâm, Kâhire 11.11.1988, s.9.

Kuşṭumur (11), el-Ahrâm, Kâhire 8.11.1988, s.9.

Kuşṭumur (12), el-Ahrâm, Kâhire 25.11.1988, s.9.

Kuşṭumur (13) el-Ahrâm, Kâhire 2.12.1988, s.9.

el-Leyletu'l-Mubâreke, el-Mesâ, Kâhire 25.10.1988, s.9.

en-Nevm, el-Mesâ, Kâhire 1.11.1988, s.11.

el-Vechu'l-Âḥar, el-Mesâ, Kâhire 8.11.1988, s.11.

ez-Zalâm, el-Mesâ, Kâhire 15.11.1988, s.11.

el-Hâvî Hatfe't-Tabak, el-Mesâ, Kâhire 22.11.1988, s.11.

Evlâdu Hâratinâ, el-Mesâ, Kâhire 29.11.1988, s.11.⁵⁷³

Daha önce yazı hayatında ifade ettiğimiz gibi, Sir Walter Scott stilinde, Mısır'ın tüm tarihini içerecek bir biçimde, otuz ya da kırk roman yazmayı düşleyen Maḥfûz⁵⁷⁴, bu sahada pek çok roman yazar. Ancak üç tanesi yayımlanır. Bunlar, **'Abesu'l-Akdâr**, **Radubîs** ve **Kifâh Tıyba**'dır.

İlk defa 1939'da basılan **'Abesu'l-Akdâr** adlı romanında, **'Avdetu'r-Rûḥ** adlı eseriyle Tefîku'l-Ḥakîm ve Selâme Mûsâ'dan etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu roman, Mısır milli tarihi romanının da gerçek başlangıcı olarak kabul edilir.⁵⁷⁵ İkinci tarihi romanı **Radubîs**, ilk kez 1943'de yayımlandı. Üçüncü tarihi romanı, 1942'de Birinci Fu'âd Akademisinin açtığı bir yarışmada, **'Âdil Kâmil** ve **'Alî Bâkeşîr**'in ardından, kendisine üçüncülük ve kırk Mısır lirası ödül kazandıran **Kifâh Tıyba** da ilk kez 1944 yılında basılmıştır.⁵⁷⁶ Yazar neden tarihi

⁵⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz.aynı eser, s.123.

⁵⁷¹ "Necîb Maḥfûz fî Mektebeteyni", s.160.

⁵⁷² Aynı eser, s.153.

⁵⁷³ "Necîb Maḥfûz fî's-Şuḥufi'l-Mıṣriyye", s.166.

⁵⁷⁴ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.17.

⁵⁷⁵ el-Kıssa ve'r-Rivâye, s.81; "Necîb Maḥfûz ve Taṭavvur Fenni'r-Rivâye fî Mısr", s.71.

⁵⁷⁶ "An Introduction", s.297; Tarihi romanları hakkında detaylı bilgi için bkz. el-Edebu'l-Kaşaî ve'l-Mesrahî, s.256-270; Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.151-278; el-İtticâhâtü'r-Rivâyetü'l-Mıṣriyye, s.21-52; Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.44; Eteḥaddeş, s.89-92; "Contradiction Entre Le Pouvoir et L'autorite Dans Le Roman Historique De Nagîb Maḥfûz (Necîb Maḥfûz'un tarihi romanlarında iktidar ve otorite tezadı)", s.301-315. "L'Histoire D'Amour et sa Strategie dans le Roman

romanları yazmaya gerek duymuştur? şeklinde bir sual akla gelebilir. O dönemde onun gibi bir çok yazar, İngiliz işgalini protesto etmek için firavun döneminden esinlenerek tarihi roman yazımına başvuruyordu.

Toplumcu gerçekçi olarak adlandırabileceğimiz dönemde, ilk romanı, önce **Fadîhat fi'l-Kâhire** adıyla basılan **el-Kâhiretu'l-Cedîde** adlı romandır. İkinci romanı 1946'da basılan **Hânu'l-Halîlî**'dir. Bu iki romanın hangisinin daha önce basıldığı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, **Hânu'l-Halîlî**'nin daha önce, bazıları da **el-Kâhiretu'l-Cedîde**'nin daha önce basıldığını iddia etmektedirler.⁵⁷⁷

1947'de **Zukâku'l-Midaqq** adlı roman yayımlandıktan bir yıl sonra pek çok eleştirmen tarafından psikanalitik eserler sınıfına sokulan **es-Serâb** adlı eser basılır. 1943 yılında yapılan yarışmada aldığı ödülün cesaret alarak, ikinci yarışmaya da bu kitabı ile katıldı. Kitap henüz o zaman yayımlanmamıştı. Arkadaşı 'Âdil Kâmil de kendisi gibi bu yarışmaya katılmış ve **Millimu'l-Ekber** adlı eserini göndermişti. Fakat bu sefer her ikisi de hayal kırıklığına uğramışlardı. Çünkü ödül almaları bir yana eserleri reddedilerek iade edilmişti. Daha da ötesi kendileri Akademinin bürosuna çağırılmışlar ve ahlaki kayıtsızlıkları nedeniyle ayıplanmışlardı. Maḥfûz'un romanı, cinsel yönden dengesiz, şımarık bir genç erkeği konu edinmekteydi. Kâmil'ininde de birtakım aşırı ve serseri karakterler vardı. Seçici kurul, bu gibi karakterleri aşırı bulmuş olmalı ki, Akademi sekreteri, yazarlardan romanlarını tekrar gözden geçirip iade etmelerini istemişti. Bunun üzerine Maḥfûz ve arkadaşı Kâmil darılmışlar ve eserlerini tekrar gözden geçirmeyerek bastırılmışlardı. Bu da onların roman hakkındaki düşüncelerinde ne kadar ısrarlı olduklarını göstermektedir.⁵⁷⁸ Bu eserinde bir yandan psikoloji sahasında okuduğu eserler, diğer taraftan el-'Akḫâd'ın **Sara** adlı romanının etkisi görülür.⁵⁷⁹

Toplumcu gerçekçi aşamanın son romanları, **es-Sülâsiyye** diye adlandırılan 1956'da basılan **Beyne'l-Kaşrayn**, 1957'de basılan **Kaşru's-Şevk** ve 1957'de basılan **es-Sükkeriyye** adlı romanlardır.

23 Temmuz 1952 devriminden sonra daha çok metafizik konulara dalan Maḥfûz, sembolik romanlar diye adlandırdığımız bir seri roman kaleme almıştır. Artık yazar fikri boyutu ön plana çıkarıyor, zaman mefhumunun çizdiği sınırları deliyor, yalın gerçeklerden daha çok, gerçeklerin arka planına uzanmaya, sembollere yer vermeye hatta sürrealizme yönelmeye başlıyordu. Bu dönemin eserleri yazarın gerçek olgunluk döneminin eserleridir.

Bu aşamadaki ilk eseri, Arap ve İslam dünyasında büyük yankılara sebep olmuş **Evlâd Hâratinâ** adlı eserdir. Eser, ilk olarak 21 Eylül 1959'dan 25 Aralık

Historique de Nagîb Maḥfûz (Necîb Maḥfûz'un tarihi romanlarında aşk öyküsü ve strateji)", s.25-30.

⁵⁷⁷ Krş. *Necîb Maḥfûz fî Mektebeteyni Qavmiyyeteyni*, s.151; *el-Munteâmî*, s.451; *An Introduction to the History*, s.304.

⁵⁷⁸ *Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midaqq*'ı, s.18.

⁵⁷⁹ *Necîb Maḥfûz Ḥayâtuhu ve Edebuhi*, s.12; Detaylı bilgi için bkz. *Medḥal*, s.112-115; *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.111; *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.65; *Eteḥaddes*, s.171.

1959'a kadar **el-Ahram** gazetesinde yayımlandı. Yayımlanma konusunda kendisine o günlerde **el-Ahram'da** çalışan Muhammed Huseyn Heykel yardım eder. Yayımlandığında muhafazakar kesim karşı çıkar. Maḥfûz'un yargılanmasını ve romanın yayınının durdurulmasını isterler. Ezher de romana karşıdır. Bir çok protesto yürüyüşleri yapılır.⁵⁸⁰

Eser, kitap olarak ilk defa 1967'de Beyrut'ta basıldı.⁵⁸¹ Çünkü Mısır'da basımı yasaklanmıştı.

Kimi eleştirmenler, yazarın bu romanda peygamber ve nebileri bazı sembollerini kullanarak uygun olmayan bir tarzda ele aldığını, oysa gerçekte bunun doğru bir iş olmadığını belirtmişlerdir. Burada bir nevi insanlığın tarihini yazmak istemiştir. Bu sembollerden önemli olanlar şunlardır: el-Cebelâvî: Allâh, büyük ev: dünya, semt: evren, Edhem: Hz. Âdem (isimler benzer şekildedir), Âbbâs: 'Azrâ'il, Rıdvân: Cennetin bekçisi, Celîl: Cebrâ'il, İdrîs: İblîs, Şeytân (isimler benzer), Ümeyye: Hz. Havvâ (kelime anne kavramından türetilmiş insanlığın annesi anlamında), Cebel: Hz. Mûsâ (anlamı dağ olan bu kelimeyle Hz. Mûsâ'nın çıktığı Tur Dağı kastediliyor), Rıfâ'a: Hz. İsâ (Allah'ın O'nu göğe yükseltmesi kastediliyor), Kâsım: Hz. Muhammed (künyesi).⁵⁸²

Muhammed Mendûr'a göre, yazar, bu eseriyle efsanevi geleneksel ilah anlayışını öldürmek istemiştir.⁵⁸³ Corc Trabîşî, Maḥfûz'un bu eserde söylediklerinin dinle çelişmediğini, bazan bilimle çelişebildiğini, laikler tarafından kabul görmeyip sadece dindar kesimce kabul gördüğünü, yazarın burada dini laikleştirerek ve bilimi dini bir hüviyete sokarak din ile bilimi uyumlu hale getirme amacında olduğunu, ancak bütün bunlara rağmen eserin kabul görmediğini ve basımının yasaklandığını belirtmektedir.⁵⁸⁴

İlk kez 1961 yılında basılan ve Sa'îd Muhrân adında bir hırsızın hayatını konu edinen **el-Lıss ve'l-Kilâb**⁵⁸⁵ adlı eserinden sonra 1962 yılında **es-Sümmân ve'l-Harîf**⁵⁸⁶ adlı eseri basılır.

İlk kez 1964'te basılan **et-Tarîk** adlı romanda, doğumdan ölüme kadar Allah'ı araştırması, evladın babasını araştırmasıyla sembolize edilmiştir. Bunu babayı nüfuzunda sınır bulunmayan rahmeti tükenmeyen bir kişi olarak tanı-

⁵⁸⁰ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.15,131.

⁵⁸¹ *Necîb Maḥfûz fî Mektebeteyni*, s.159.

⁵⁸² *et-Tarîk ilâ Nobel 1988 'Abra Hârat Necib Maḥfûz*, s.34.

⁵⁸³ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.118.

⁵⁸⁴ *Allâh fî Rihlet Necîb Maḥfûz er-Remziyye*, s.30.

⁵⁸⁵ Maḥfûz, gazetede bir olaydan etkilenecek kaleme aldığını söylemektedir. *Eteḥaddes*, s.155,205; Detaylı bilgi için bkz. *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.70; Likâ'un Gayr Mustağrab Beyne Bernard Shave ve Necîb Maḥfûz, s.28-31; "el-Lıss ve'l-Kilâb", s.560-567; "Nazratun Nakdiyye 'ale'l-Lıss ve'l-Kilâb", s.43-45.

⁵⁸⁶ Brugman, eseri es-Simân ve'l-Harîf olarak okumaktadır. Bizce, kırlangıçlar anlamında es-Sümmân olarak okunması gerekir.

masında bulabiliyoruz. Oysa bu gibi sıfatlar, Allah'a ait sıfatlardır.⁵⁸⁷

Daha sonraki romanları ve ilk kez basılış tarihleri şu şekildedir: **eş-Şahhâz** (1965), **Serşera Fevka'n-Nîl** (Nîl'de Gevezelikler)⁵⁸⁸ (1966), **Mîrâmâr**⁵⁸⁹ (1967), **el-Mîrâyâ** (1972), **el-Hubb Tahte'l-Matar** (Yağmur Altında Aşk) (1973), **el-Karnak** (1974), **Hikâyât Hâratînâ** (Semtimizin Hikayeleri) (1975), **Kalbu'l-Leyl** (Gecenin Yüreği) (1975), **Hadratu'l-Muhterem** (1976), **Melhâmetu'l-Harâfîş** (Sefiller Destanı)⁵⁹⁰ (1977), **'Asru'l-Hubb** (Aşk Çağı) (1980), **Efrâhu'l-Kubbe** (Kubbenin Sevinçleri) (1981), **Leyâlî Elf Leyle**⁵⁹¹ (1982), **el-Bâkî mine'z-Zemen Sa'a** (1982), **Emâme'l-'Arş**⁵⁹² (1983), **Rihlet İbn Fetûma** (1983), **el-'Â'îş fi'l-Hakîka** (1985) **Yevme Maktal (Kutile) ez-Za'im** (Başkanın Öldürüldüğü Gün) (1985), **Hadîsu's-Şabâh ve'l-Mesâ** (Akşam Sabah Sohbetleri) (1987), **Kuştumur** (1988).⁵⁹³

Yazar ayrıca siyasi içerikli romanlarını Muhammed Huseyn Heykel sayesinde **el-Ahrâm**'da yayımlatma imkanını bulur.⁵⁹⁴

Gençlik yıllarında, İngilizce'sini kuvvetlendirmek için İngilizce orijinalinden Arapça'ya çevirdiği James Bake'nin **Mısrû'l-Kadîma**⁵⁹⁵ adlı eseri, onüç bölümden oluşmaktadır. Ard Zât Şöhret Kadîma, Yevm Tıyba, Yevm fî Tıyba, Firavn fî'l-Kaşr, Hayâtu'l-Cundî, İstikşâfu's-Sûdân, el-Kutubu'l-Mısıriyye, el-Me'âbid ve'l-Kubûr, Kudemâ'u'l-Mısıriyyîn ve's-Semâ'u, Altmış sekiz sayfalık bu eserde eski Mısır'daki hayata, o dönemde kullanılan eşyalara, insanlara, aralarındaki ilişkilere, günlük hayata ve dönemin bazı efsanelerine yer verilmiştir.⁵⁹⁶

Romanlarından piyes haline getirilip sahneye konulanların sayısı beştir. Bunlar **Hânu'l-Halîlî**, **Bidâye ve Nihâye**, **Beyne'l-Kaşrayn**, **Kaşru's-Şevk** ve **Zukâku'l-Midakık**'tır.⁵⁹⁷

⁵⁸⁷ Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu, s.13.

⁵⁸⁸ Daha fazla bilgi için bkz. "Nedvetu'l-Âdâb, *Serşeratu Fevka'n-Nîl liNecîb Maḥfûz*", s.12-13.

⁵⁸⁹ Bir çiftçinin kızı olan Zehretu'l-Fellâha'nın bir gazete bayii ile evlenmesini konu edinir. Maḥfûz olayların İskenderiye'de geçtiği bu eserinde memurlardan çokça söz etmiştir. *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.105; Detaylı bilgi için bkz. *Ma'â Necîb Maḥfûz*, s.195; *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.91; *Etehaddeş*, s.173-174,203; *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.97; "Mîrâmâr", s. 107-120.

⁵⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz. "Kırâ'a fî Melhâmeti'l-Harâfîş", s.45-51.

⁵⁹¹ Bu eserde binbirgece masallarından ilham almıştır.

⁵⁹² Firavunlar döneminden, Minâ'dan Enver Sedât'a kadar değişik liderlerle yapılmış hayali diyalogları içerir.

⁵⁹³ Romanlarının basım tarihi konusunda krş. *el-Muntemî*, s.451; *Necîb Maḥfûz fî Mektebeteyni*, s.159,160; *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.129, *Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyye*, s.317; *Etehaddeş*, s.171,176; *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.59.

⁵⁹⁴ *Necîb Maḥfûz Hayâtuhu ve Edebuhu*, s.72.

⁵⁹⁵ Dâru'l-Kutub'daki kataloğlara göre 1931'de, Maḥfûz'un kendisinde bulunan listeye göre ise 1932'de Mecelletu'l-Cedîde'de yayımlandı. *Necîb Maḥfûz ve Tatavvur Fenni'r-Rivâye fî Mısr*, s.72.

⁵⁹⁶ *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.71.

⁵⁹⁷ *Necîb Maḥfûz Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, s.12.

Maḥfûz, son romanlarında genel olarak diyaloglarda artış olduğunu, dola-
yısıyla tiyatronun zorluğunu yaşadığını ifade etmektedir.⁵⁹⁸

Ayrıca O'nun bazı eserleri sadeleştirilerek özellikle çocuklar için yeniden ya-
yımlandı. İsmâ'il 'Abdu'l-Fettâḥ 'Abdu'l-Kâfi tarafından sadeleştirilen **Sersera
Fevka'n-Nîl**, Enformasyon Bakanlığı tarafından 1988'de basılmıştır. **'Abesu'l-
Akḍâr** adlı eseri de **'Acâ'ibu'l-Akḍâr** adı altında Dâru's-Şurûk tarafından
1989'da basılmıştır.⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ Necîb Maḥfûz *Ḥayâtuhu ve Edebu*, s.58.

⁵⁹⁹ "Necîb Maḥfûz fî Mektebeteyni", s.160.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMCU GERÇEKÇİ ROMANLARI

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Maḥfûz, üç tanesi yayımlanan bir çok tarihi romanlar yazmış ve kendini tamamen bu işe yönlendirmeyi düşünüyorken içindeki bastıramadığı sıkıntılardan dolayı, toplum gerçeklerini direk ele alan toplumcu gerçekçi eserler yazmaya başlar.

Bunlar sırasıyla **el-Ḳâhiretu'l-Cedîde**, **Hânu'l-Halîlî**, **Zuḳâḳu'l-Midakḳ**, **Bidâye ve Nihâye** ve **es-Sûlâsiyye** (**Beyne'l-Ḳaşrayn**, **Ḳaşru's-Şevḳ**, **es-Sükkeriyye**)'dir. Tarih olarak **Hânu'l-Halîlî**'yle **Zuḳâḳu'l-Midakḳ** arasında kaleme aldığı **es-Serâb** adlı eseri, edebiyat eleştirmenleri, daha çok psikanalitik eserler sınıfına soktukları için toplumcu gerçekçi romanlar arasına almayı uygun görmedik. Bizim ve birçok eleştirmenin toplumcu gerçekçi olarak adlandırdığı bu romanları, değişik şekillerde sınıflandıranlar da vardır. Tâḥâ Vâdî, ilk dört romanı eleştirel gerçekçi, **es-Sûlâsiyye**'yi ise arşivsel gerçekçilik olarak adlandırmıştır.¹

Bu eserler, zaman olarak 1919 devrimi sonrasında 1952 devrimi öncesini kapsar. Birinci Dünya Savaşıyla İkinci Dünya Savaşının Mısır halkı üzerindeki olumsuz izlerini yansıtan bu romanlar, genelde orta halli insanların yaşadığı el-Cemâliyye gibi semtlerdeki hayatı konu edinir. Yazarın yettiği el-Cemâliyye semtinin edebi hayatındaki rolü büyük olmuştur. Bakınız bu semt için ne diyor: "*el-Cemâliyye, özellikle romancı için saf ve zengin bir kaynak olan, pekçok zütlükleri ve problemleri kendisinde barındıran bir Mısır semtidir.*"² Aslında **Zeyneb** gibi romantik bir eserden sonra Necîb Maḥfûz'un toplumcu gerçekçi romanları ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır.

Dönemin edipleri gibi, tiyatro adamı veya siyasetçi olmamasına rağmen büyük bir şöhret kazanmıştır. Bu ünün başlangıç noktası, **Zuḳâḳu'l-Midakḳ** olmuştur. Daha önceki eserleri aranıp okunmaya başladı. Yazar, daha önce yazmış olduğu ancak yayımlamada tereddüde düştüğü **es-Serâb** adlı romanını **Zuḳâḳu'l-Midakḳ** adlı romanının tutulmasından aldığı cesaretle yayımlar.³

¹ *Şûretu'l-Mer'e fi'r-Rivâyeti'l-Mıṣriyye*, s.248,249.

² *el-Kıṣṣa ve'r-Rivâye*, s.81; "*The Alley in Naguib Mahfouz*", s.41-43; Bu konuda bkz. kişiliğine.

³ *Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti-l-Mu'âşıra*, s.42.

el-Kâhiretu'l-Cedîde

Roman, yirminci yüzyılda, otuzlu yılların ilk yarısında zor ekonomik şartların gençler üzerindeki etkisini, burjuvazi toplumunun çektiği sıkıntıları, yoksullukla geçen acı dolu günlerini konu edinir.

Maḥfûz, **el-Kâhiretu'l-Cedîde** adlı romanının yazımına 1938'de başlamış, 1944'te son vermiştir. İlk olarak 1945'te Lecnetu'n-Neşr li'l-Câmi'yyîn tarafından yayımlanmıştır. On yıldan fazla süreyle **el-Kâhiretu'l-Cedîde** adıyla yayımlandıktan sonra ikinci baskıda **Faḍîḥat fi'l-Kâhire** adı altında yayımlandı.⁴ Maḥfûz eserine **el-Kâhiretu'l-Cedîde** adını, daha önce bir ferdi olduğu **Mısru'l-Kadîma**'ya karşı olarak vermiştir.⁵

Eserin kısaca özeti şu şekildedir:

"Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim, 'Alî Tâḥâ, Me'mûn Rıdvân ve Aḥmed Bedîr adlarında dört öğrenci, bir zamanlar yazarın da öğrenim gördüğü Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde okumaktalar. Aralarında romanın konusuyla pek ilgili olmayan enteresan konuşmalar geçer. Fakat romanda esas üzerinde durulan kahraman Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'dir.

Maḥcûb, birgün el-Kanâtır'da oturan babasından bir mektup alır. Mektupta, babasının hasta olduğu haber veriliyor ve acilen el-Kanâtır'a dönmesi isteniyordu. el-Kanâtır'a giden Maḥcûb, babasının felç ve çalışamayacak durumda olduğunu anlar. Yıl sonu bitirme imtihanlarına dört ay kadar kısa bir süre kalmıştır. Çeyrek asırdan beri, ayda sekiz cüneyhe el-Kanâtır'daki Yunan Süt Şirketinde katiplik yapan babası, ona ayda üç cüneyh göndermektedir. Ancak, babası hastalanınca kendisine gönderdiği bu üç cüneyh kesilir. Daha ucuz bir yere taşınmak mecburiyetinde kalır. Artık ayda altmış kuruşa geçimini karşılamak mecburiyetinde kalacaktır. Bu durumunu arkadaşlarına açıklamaz. Zira arkadaşları 'Alî Tâḥâ ve Me'mûn Rıdvân'dan yardım istediğinde karşılık göremeyeceğini bilmektedir. Bir akrabasına derdini anlatır. Ancak o da teselli etmekten başka bir şey yapmaz. Ondaki ayrıldıktan sonra, yolda bu zengin akrabasının kızı güzel Tahiyye ile arkadaşlık kurmayı, onunla Piramitlerde randevuleşmeyi ve onun vasıtasıyla yüksek tabakaya çıkmayı arzular. Bulunduğu durumu protesto ederek Piramitlerin çok büyük taşlarıyla Kahire'yi topa tutmak ister.

Okulu bitirir. Arakadaşlarının mevki makam sahibi olduklarını ve aşkıta istediklerini elde ettiklerini görür. 'Alî Tâḥâ, Üniversite'nin kütüphanesinde görevlendirilir. Me'mûn Rıdvân, kazandığı bir öğrenim bursuyla Fransa'ya Sorbon Üniversitesi'ne gitme hazırlıklarına girer. Aḥmed Bedîr gazetecilikle uğraşmaya başlar. Maḥcûb ise daha önceden bir hayır kurumunun düzenlediği törende tanıştığı Sâlim el-İḥşîdî'den para yardımı ister, ancak bunun yerine

⁴ Necîb Maḥfûz *er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.288; Necîb Maḥfûz *mine'l-Cemâliyye*, s.13; *Şaḥşîyyetu'l-Muṣakḳaf*, s.473.

⁵ *er-Rivâ'iyyûnu's-Selâse*, s.11.

O'na **en-Necme** dergisinde yazma işi verir. Okulu bitirdikten sonra kendisine yeniden gider. Ondan daimi bir görev ister. Ancak, Sâlim bu tür işlerde çıkarı olanlara yardım etmektedir. Oysa Maḥcûb'ta hiç bir çıkarı yoktur. Annesi oynanacak bir kadın değil, referansı yok, kendisi de şeytanlıklarda bulunabilecek bir tip değildir. Bundan dolayı onu derginin temsilcisi olarak başında İkrâm Nevruz Hanım'ın bulunduğu bir hayır kurumunun törenine gönderir. onun hakkında sîtayışkar bir makale yazdığında iş konusunda yardımcı olabileceğini düşünür. Bir yere atanabilmesi için iki yıl süreyle maaşının yarısını vermesi ya da ünlü şarkıcılardan birinin yüz cüneyhlik bir meblağı hemen ödemesi gerekmektedir. Ya da bunun bedeli büyük olacaktı. Sâlim el-İḥşîdî, O'na kendisinin de özel kalem müdürü olarak çalıştığı bakanlıkta bakan Kâsım Bey Feḥmî'ni altıncı dereceden sekreterliği görevi teklifinde bulunur. Karşılığında ise bakanın metresi olan bir kadınla evlenmesini ve evlendikten sonra da bu ilişkinin devam etmesi şartını koşar. Namusuna son derece düşkün olmasına rağmen Maḥcûb, bu şartı kabul eder. Bütün bunlar O'na normal gelir. Ancak kadının, okul arkadaşı ve dostu 'Alî Ṭâḥâ'nın nişanlısı İḥsân Şehhâte Turkî olduğunu duyunca büyük dehşete kapılır. Maḥcûb'un artık maddi açıdan hiç bir problemi yoktur. Fakat bir boynuzlu olduğunu düşünüyor çıldıracak gibi oluyordu. Sâlim el-İḥşîdî ile görev yerinin değiştirilmesini isteyen Maḥcûb arasında bir tartışma çıkar. Sâlim kasden bakanın hanımına, bakanla Maḥcûb'un eşi arasındaki ilişkiyi bildirir. Günün birinde babası evine gelir. Babası ona neden kendisini aramadığını, ziyaret etmediğini sorar. Maḥcûb içinde bulunduğu kötü durumu bir türlü anlatamaz. O sırada akşam olur, eve bakan Kâsım Bey gelir. Maḥcûb babasına onun İḥsân'ın babası olduğunu söyler. Bakan'ı babasıyla görüştürmeden İḥsân'ın odasına alınca babası neden dünürüyle görüşmediğini sorar. Bakan İḥsân'la bir odada iken anınsızın kapı çalınır. Gelen bakanın eşidir. Durum açığa çıkar. Kadın eşini sevgiliyle yakalamıştır. Maḥcûb için artık hayatın hiç bir anlamı kalmamıştır. Bakan istifasını verir. Maḥcûb da Asvân'a tayin edilir."

Romanın içerdiği dönem, Ocak-Eylül 1934'tür. Mısır, Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış, 1919'dan itibaren özgürlük mücadelesine başlamış ve peşinden de otuzlu yıllarda başlayan ve bütün dünyayı saran ekonomik krizle yüzyüze kalmıştır. İsmâ'il Sıdkî hükümeti iş başındadır. Bu hükümet daha önceden devralınan problemlere bir türlü çözüm bulamıyordu. Halkta büyük ölçüde bir ümitsizlik hakimdir. Durum, çok vahimdir.⁶ Bütün bu olumsuz ekonomik şartlara rağmen, bazı olumlu gelişmelere de şahit olmaktayız; Kızlara üniversiteye girme hakkı tanınıyor, değişik yeni düşüncelerdeki öğrenciler, aralarında serbestçe fikri

⁶ Necîb Maḥfûz *er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.288; *Eṣeru't-Tatavvur*, s.271; *Sakṭu'l-Muctema'*, s.88.

müceddeleye girebiliyorlardı.

Romanda olayların geçtiği yer, hemen hemen bütün romanlarında olduğu gibi Kâhire'dir. Memurların, üniversite öğrencilerinin Avrupa'dan gelen düşünce akımlarının Kahire'sidir. Bu mekanı biraz daha daraltırsak diyebiliriz ki olayların odaklaştığı ana mekan Kahire Üniversitesi'dir. Ve buna bağlı olarak Kahire Üniversitesi Yurdu, Piramitler, Nil nehri, el-Ğanâtır, Kahire Üniversitesi'nin hemen yanında bulunan Orman Bahçesi, olayların geçtiği yerler arasında sayılabilir.

Mahfûz, romanına geleneksel üslûp olan tasvirle başlar. İlk sayfalarda Üniversiteyi, kubbesini, güneşin kubbe üzerindeki yansımaları tasvirle başlayan yazar, aynı bölümde okuyan üniversiteli gençlerden bir grubun, kendi aralarında kızlarla konuşmaları, onların üniversiteye girebilmeleri ve değerler konusundaki tartışmalarına yer verir. Daha sonra gelen olaylarla bu tartışmaların uzaktan yakından hiç ilgisi yoktur. Dolayısıyla kurguda bir kopukluk gözlenmektedir. Daha sonra yazar, içlerinden birisini seçip onun dramatik hayatının anlatır. Sonuçta da biri hariç bu genç öğrenci grubuyla romanını bitirir.

Roman, dış plan açısından '**Abesu'l-Akdâr**' romanıyla benzerlik arz etmektedir. '**Abesu'l-Akdâr**'da roman, kuvvet ve kader ile ilgili tartışmayla başlarken **el-Kâhiretu'l-Cedîde**'de ise bazı sosyal meseleler (değerler) üzerine tartışmalarla başlar.

"Ali Tâhâ, Me'mûn Rıdvân'a şöyle diyor:

-Biz insan için değerlerin gerekliliğine ve onun okyanusun ortasında bulunan bir gemideki pusula değerinde olduğuna inanıyoruz.

Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım, sessiz ve tiz bir sesle,

-tız... dedi.

Ancak 'Ali Tâhâ ona aldurmadan Me'mûn'a şöyle dedi:

-Nevarki değerlerin mahiyeti konusunda farklı düşünmekteyiz.

Aḥmed Bedîr omuz silkeleyerek,

-her zaman olduğu gibi.

Me'mûn, gözleri parlayarak şöyle dedi:

*-Allah Azze ve Celle'nin koyduğu değerler bizim için yeterlidir."*⁷

Romanın başındaki bu konuşmaların esas konuyla alakası yoktur. Kanaatimizce bu adet, esas konuya geçiş bakımından eski Arap kasidesine kadar uzanmaktadır. Yazar ikinci konuşmadan sonra artık konuya giriyor. Beşinci bölüme kadar dört öğrenciyi birlikte ele alıyor. Buradan itibaren Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım üzerinde duruyor.

Yazara göre, Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım ve İhsân Şeḥhâte, 'Ali Tâhâ'nın sosyalist düşüncelerinden faydalanmasını bilmemişler ve neticede kötü yola düşmüşler, sapıtmışlardır. Bunda 'Ali Tâhâ'nın sevgilisi karşısında bir öğretmen gibi davranmasının rolü büyüktür.

Maḥmûd Emîn el-Âlim, Maḥcûb'la düşmeden önce sosyalist 'Ali Tâhâ'yı seven İhsân'ın karşılaşmasını yorumlarken, Mahfûz'un bununla devrimci kelimele-

⁷ el-Kâhiretu'l-Cedîde, s.8 ve sonrası.

rin tek başına bir kızı kötü yola düşmekten kurtaramayacağını ifade etmektedir.⁸ Mahfûz, neden başka bir kız değil de böylesi bir üniversiteli kızı seçti. Başka bir üniversiteli kızı da seçebilirdi. Kanaatimizce Mahfûz, İhsan'ı zayıf karakterli ve düşmeye hazır bir görünümde vermesi o günkü ortamda mevcut olguları yansıtmak isteyişindendir.

Bize göre Mahfûz, romanında bir ahtapotun varlığını hissettirir gibi. Bu ahtapot, romanı bütünüyle kuşatmış, olayların gelişiminde ağırlığını hissettirmiştir. Bu ahtaptan kurtuluş için roman kahramanları çeşitli öneriler ileri sürmektedirler.

"Maḥcûb,

-Bizim problemimiz yoksulluk.

'Alî Tâḥâ,

-Evet doğru, yoksulluk yokedici vasfıyla bilim sağlık ve fazileti ortadan kaldırmaktadır. Çiftçinin durumunu iyi gören hayvandır, şeytandır!

'Alî Tâḥâ,

-Problemi öğrendik, bu kolay, ama çözümü nedir?

Me'mûn takkesini düzelterek,

-Din (İslamiyet), bütün problemleri çözer.

'Alî Tâḥâ,

-Hükûmet ve parlamento.

Maḥcûb,

-Hükûmet yani zenginler. Hükûmet bir aileden müteşekkildir. Bakanlar müsteşarlarını akrabalarından, müsteşarlar müdürlerini kendi akrabalarından, müdürler daire başkanlarını akrabalarından, daire başkanları da personeli akrabalarından, hatta hizmetlileri dahi büyük tanınmış aile hizmetlilerinden seçmektedirler.

'Alî,

-Ya parlamento?

Maḥcûb alaycı bir şekilde gülümseyerek,

-Seçilmeden önce yüzlerce cüneyh ödeyen kişi, yoksul kesimi temsil edemez. Bu durumda parlamentonun durumu diğer kurumlar gibidir. Meselâ Kaşru'l-'Aynî Hastahanesine bakın. Adı, yoksul kesimin hastahanesidir. Ama gerçekte, fakirler üzerinde ölümcül deneylerin yapıldığı bir laboratuvardan başka bir şey değildir."⁹

Bu şekilde konuşmalar uzayıp gidiyor. Günümüz Türkiye'sine benzer bir tablo, değişik çözüm reçeteleri sunuluyor, ancak bir türlü kurtuluşa varılamamaktadır.

Bu tartışmalar sırasında Maḥcûb, ümitsiz olduğunu söyleyince, 'Alî Tâḥâ, "öfke, kutsal duygulardan, ümitsizlik ise bir hastalıktır. Durum ne olursa olsun parlamento farklı kolların birleştiği ve dalgalarının zorunlu olarak birbirine girdiği

⁸ Min 'Abeşi'l-Akdâr ile's-Serâb, s.26.

⁹ el-Kâhiretu'l-Cedîde, s. 46 ve sonrası.

bir göl gibidir.” şeklinde karşılık verir.¹⁰

Buna benzer bir diğer tartışma, ‘Alî Tâhâ’nın çıkardığı **en-Nuru’l-Cedîd** dergisinde Ahmed Bedîr’in de bulunduğu bir ortamda, aralarında Maḥcûb ‘Abdu’d-Dâyîm’in başına gelenleri konuşurlarken ‘Alî Tâhâ ile Me’mûn Rıdvân arasında geçer.

Me’mûn Rıdvân,

“İnsanın imanı sarsılınca her türlü kötülük için kolay bir av olur.

‘Alî Tâhâ, gülerek,

-İzin verirseniz bu suçlamaya cevap vereyim.

Me’mûn Rıdvân,

-Ben yetersiz görüyorsam da senin kendine özgü imanın sana aittir.

Parlak gözleriyle gülümsedi ve kimseye söz hakla vermeden,

-Acaba gelecekte (kabirde) iki solucandan oluşan düşmanlara kim yardım edecek?

Ahmed Bedîr, kahkaha atarak,

-Bunda şüphe yok. Kendisi için iyi dileklerde bulunduğun bu dergi, yarın seni gericilik ve donuklukla suçlayacak, sen de arkadaşın olan sahibini küfürle, sapıklık ve müstehcenlikle suçlayacaksın. Ömrü uzun olan bunları görür.

Birbirine zıt fikirli olan arkadaşlar güldüler. Sonra Me’mûn Rıdvân,

-Bugünün trajedisi, sapıklık trajedisidir.

‘Alî Tâhâ, şüpheyile başını sallayarak,

-Pekçok inanançlı kişi vardır ki sapıklık ve delalet içerisinde dirler.

Gerçek, senin düşündüğün gibi değildir.

Ahmed Bedîr, yüksek sesle gülerek şöyle dedi:

-Niye savaşmakta acele ediyorsunuz. Henüz zamanı gelmedi.

Karşıt düşünceli arkadaşlar, gülümsediler. Sanki kendi kendilerine “Ey yarın, bizler için neler gizliyorsun?” sorusunu soruyormuşçasına birbirlerine anlamlı bir şekilde bakiştılar.¹¹

Yazar, bu verdiği dört öğrenci şahsında, o günün gençlerindeki hakim olan düşünceleri analize tabi tutmak ve karşılaştırmak istemiştir. Kendince bu gençlerin sonuçta vardıkları noktalarla Mısır’ın gelecekteki siyasi ortamının nasıl olacağını ortaya koymak amacındadır. Anarşist ruhlu Maḥcûb, sonunda intihar eder. Sağcı genç Me’mûn Rıdvân, okulda başarılı olur ve okul sonrası kazandığı bir bursla Fransa’ya gider. Ancak, Batı uygarlığıyla karşılaştıktan sonra nasıl bir duruma geldiğini bilemiyoruz. Vefdçi gazeteci Ahmed Bedîr, kendi işinin peşinden koşturuyor. Oysa sosyalist ‘Alî Tâhâ, düşünce platformunda gerçek atağı yapmış, sosyalizmi savunan bir gazete kurmuştur. Bu konuda kendisine kısmen de olsa kar getiren ticari bir girişim zannıyla babası da yardım eder.¹²

¹⁰ Aynı eser, s.47.

¹¹ Aynı eser, s.216-217.

¹² *el-Vâki’iyye fi’r-Rivâye*, s.526.

Maḥfûz, eserinde, üniversiteli arkadaş grubunu, bir geziye çıkarır. Bunun için günümüzde hâlâ bir mesire yeri özelliğini koruyan el-Ḳanâtır'ı seçer. Bizce bir taşla iki kuş vurmak istemiştir. Hem Maḥcûb'u el-Ḳanâtır'da oturan babasıyla görüştürmek, hem de bir mesire yeri olan el-Ḳanâtır'ı okuyuculara gezdirmek ve orada romantik bir ortamda evlilik üzerine tartışmalarını ve henüz kendisinin denemediği evlilik üzerine birbirinden farklı görüşlerini aktarmak istemiştir.

'Abdu'l-Muḥsin Ṭâḥâ Bedr'in de dediği gibi **Maḥfûz**, bu romanında, daha önceki tarihi romanlar aşamasındaki gibi toplum yaşantısını kendi isteği doğrultusunda ele almamış, toplum gerçeklerini aynen alıp işlemiştir. Bizzat toplumda vuku bulan hadiseleri ele almıştır. Burada kendisinin de yaşadığı olaylara yer vermiş, mesela roman kahramanları, bir zamanlar **Maḥfûz**'un da öğrencisi olduğu Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğrencileridir. Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim, yazar gibi dergide makale yazıyor, sekreterlik yapıyor.¹³

Romanda karşılaşılan önemli gelişmeleri şöyle ifade edebiliriz. Kızların üniversiteye girebilmeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, yoksulların durumunun daha da kötüleşmesi, zenginlerin ise daha zengin olması. Genel olarak romanda daha sonraki eserlerinde olduğu gibi iki şey hakimdir. Yoksulluk ve bozulma.¹⁴

Romanda vermek istenen bir mesaj da kızların üniversiteye girebilmelerinin gayet doğal bir şey olduğudur. Ancak sadece romanın başında bir üniversite öğrenci grubunun ağzından bu tartışmayı açan yazar, romanın geri kalan bölümlerinde bununla hiç ilgisi olmayan konulara girmiştir.

Eserde başlıca üç temel durum göze çarpmaktadır. Aristokrat kesimin dejenere unsuru olduğu, Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'in de bundan etkilenmiş olduğu, madde ile ruhun çatışması ve net olarak gözüken ahlaki çatışma.¹⁵

Yazar, kimi zaman eserlerinde aileyi ilgilendiren kavramları analize tabi tutmuş, karakterlerin ağzından kendince bazı görüşler ileri sürmüştür. Kimi zaman bu görüşler alışılmışın dışına çıkmış aykırı görüşlerdir.

*"Anne-baba niçin yaşarlar? Ne faydaları var? Onlar için hayatın ne anlamı var? Niçin ölüp de hem kendileri hem de başkalarını rahatlatmazlar? Ana-babaya yapılan iyilik, çocuğun mutluluğuna gölge düşüreceğinde şer olur."*¹⁶

Maḥfûz, **el-Ḳâhiretu'l-Cedîde** adlı romanıyla Muḥammed 'Abdu'l-Ḥalîm 'Abdullâh'ın temsil ettiği akıma ters bir akıma yöneldi.¹⁷

Bu romanın önemi, yazarın yaşanan hayatla ilgili tecrübelerini aktardığı ilk eser oluşundadır. Aynı zamanda Mısır ulusuna şehitler, komutanlar, öğrenciler ve başkanlar vermiş, daha üstün ve daha müreffeh yerlere yükselebilmek arzusun-

¹³ *Necib Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.286.

¹⁴ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.143; *Necib Maḥfûz mine'l-Ḳavmiyye*, s.21.

¹⁵ *Necib Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.286.

¹⁶ *el-Ḳâhiretu'l-Cedîde*, s.168.

¹⁷ *Bânûrâmâ*, s.77-78.

da bulunan ve bunu kısmen gerçekleştirebilen orta tabakanın sorunlarına eğilme-ye başlamış olduğunun alametidir.¹⁸

Bizce yazarın eserine **el-Kâhiretu'l-Cedîde** adını vermesi de bunu ta başta ifade etmek istemesindendir.

Yûsuf Hasan Nevfel, romanda geçen karakterlerin olaylardan daha fazla önem arzettiğini söylüyorsa da bizce Maḥfûz, romanda baş kahraman Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim ile yoksulluğu ve mecburen yaptığı talihsiz evlilikle eşdeğerde önem arzetmektedir.

Maḥfûz, eserlerindeki teknik hataları çok iyi bildiğini, birinin de o dönemde kullanılan ve özellikle Aldoss Huxley olmak üzere Batı romancılığında meşhur olan, eserin başında karakterlerin genel tanıtımı olduğunu, oysa bu tanıtıma gerek olmadığını, romandaki gelişmelere paralel olarak karakterlerin tanıtılmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.¹⁹

el-Kâhiretu'l-Cedîde'de karakterlerin bir çoğu detaylardan, düşünce boyutlarından yoksun yüzeysel olarak işlenmiştir.²⁰

Yazarın kahramanlarına verdiği isimlerle yaptıkları arasında anlamsal bir ilişki vardır. Mesela, Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim, son derece mahcub, Me'mûn, dindar İhsân Şehhâte ise güzeldir.

Maḥfûz'un bu eserinde geçen kadınlardan biri hariç hepsi kötü yola düşmüştür. Bu biri de Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'in annesidir. Fakat O da, pek çok sıkıntı çekmiştir. İki küçük kız çocuğu tifodan ölmüş, sonra eşi felç olmuş, son olarak biricik oğlunu intiharda kaybetmiştir. Yazar, romanlarında neden erdemli faziletli insanlara yer vermediği eleştirisine kendisinin yaşadığı toplumda bu tür insanların bulunmamasını sebep olarak göstermiştir.

Romanda baş kahraman, Maḥcûb'tur. Diğer bütün kahramanlar Maḥcûb'la olan yakınlıkları ve ilişkileri ölçüsünde ele alınmaktadır.

Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim, Kâhire dışında bir kasabada yaşayan yoksul bir ailenin çocuğudur. Maḥfûz'un Maḥcûb'a sıra olarak Kahire'ye yakın bir yeri seçmiş olmasını, onun köy şartlarını pekiyi bilmemesine ve Kahire dışına pek çıkmamasına bağlayabiliriz.

Maḥcûb, üniversite öğrenimini Kahire Üniversitesinde çok zor şartlar içerisinde sürdürür. Babasından kendisine ayda altmış kuruş harçlık gelmektedir.

*"Kırayı peşin verdi. Kendisinde yalnızca altmış kuruş kaldı ki bu da bir aylık harçlığıdır. Bir gün için iki kuruş. Mutfak ihtiyacını karşılayacak, gaz alacak. Hadi temizliği bir tarafa bıraksa, banyo yapması gerekecek. Sonra traş da olması gerektir. Bir fincan kahve ise mahrum kalacağı zevklerden olacaktır. Kalan zaten yetersiz ev eşyalarından da satabileceği bir eşyası yoktur."*²¹

¹⁸ *el-Kışsa ve'r-Rivâye Beyne*, s.143.

¹⁹ "Saktu'l-Muctema", s.90.

²⁰ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Ḥadıs*, s.271.

Babasının yoksulluğu ve felçli olması geleceğini tehdit ediyordu. Uzun süre sıkıntı çekmiş; hatta bir ara neredeyse öğrenimine ara verip rahat bir ortamda isteklerini karşılamak için çalışmaya başlayacaktı.

*"Şüphesiz azim ve kararlılıkla öğrenimine devam edecek. Ancak açlığı dinmeyecek, ayakları çıplak olarak günlerini geçirecek."*²²

Akla şu soru gelebilir. Neden Maḥfûz, eserlerinde kahramanları hep yoksul insanlar arasından çekip almaktadır? Onu buna iten şey nedir? Bizce, yazarın kendi çocukluğunda ve gençliğinde yaşadığı yoksulluk kadar fitratında bulunan yoksul kesime ve ezilen insanlara olan yoğun ilgisi ve bunların problemlerine çözüm bulma isteğinden dolayı bunu yapmış olabilir.

Maḥcûb, bütün olumsuz şartlara rağmen öğrenimini sürdürürken ansızın babasından bir mektup alır. Bu mektupta, babasının felç olduğu ve hemen gelmesi gerektiği yazılıdır. Dünyası yıkılır. Yıl sonu imtihanlarına dört ay kadar kısa bir zaman vardır. Ne yapacak? Nasıl geçinecek? Artık her yola başvuracak, herşeyi kendisi için mübah görecektir. Yazar, toplumda yoksul kesimin kötü yola düşmesini Maḥcûb'ta sembolize etmiş ve onunla belki de Mısır'ın o günkü kötü durumunu yansıtmak istemiştir. Maḥcûb, bir semboldür. **Zukâku'l-Midakk**'ta Ḥamîde neyse Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim de odur.

Babasının felci ve yoksulluğu geleceğini tehlikeye düşüren ve uzun süre sıkıntı çekmesine sebep olan bir felaketti. Neredeyse okulu bırakıp daha müreffeh bir hayat içerisinde istek ve arzularını gerçekleştireceği bir hayatı seçecekti. O, zenginlerin hayatına kısmen vakıf oluncaya kadar, yoksulluğunun gerçek boyutunu bilmiyordu. Bir hayır (görünüşt) kurumunun düzenlediği törende, Maḥcûb, kendisiyle sahneye çıkanları karşılaştırır. Aşağılık kompleksine girer.

*"Maḥcûb, içini çekti. Şu an, küçük bir suçtan dolayı asılma pahasına, isim yapmış ünlü bir adam olmak elinde olsa hiç tereddüt etmezdi... Şu gençlerden birisi olmasına engel olan şey nedir? Bütün dünya! Tarihi yaratan, tabakaları oluşturan, şansları paylaştıran 'Abdu'd-Dâyim Efendiyi babası, el-Ḳanâtu'ı memleketi yapan evrensel güçler!"*²³

Aynı törende, Sâlim el-İhşidî'yle tanışır. Sâlim, zengin yüksek tabakayla diyalogda başarılı bir insan. İçinde kumar oynanan ve ünlü kadınlar pazarlanan bir dairesi vardır. Güzellik kraliçesi seçilen kızı önceden bilmesi, bu işlerin ne denli kokuşmuş olduğunu göstermektedir. Atamalarda, borsada ve seçimlerde hep aynı durumlar söz konusudur. Devlet dairelerinde iş bulabilme konusunda "size aracı olacak birisi ya da bir akrabanız var mıdır? Cevabınız evet ise işiniz hazır şimdiden tebrikler. Ama eğer cevabınız hayır ise yüzünüzü başka bir tarafa dönderin." der. Bütün bunlar onu özetle de ifade ettiğimiz talihsiz evliliği yapmak zorunda bırakır.²⁴ Maḥfûz, Maḥcûb'a belki de kendisinin de içinden geçirdiği Batı

²¹ *el-Kâhiretu'l-Cedide*, s.48-49.

²² Aynı eser, s.50.

²³ Aynı eser, s.96.

tipi bir evlilik yaptırır. Ayrıca her görünüşü güzel evliliğin ideal evlilik olamaya-bileceğini belirtmektedir.²⁵

Evlilikten beklediğini bulamayan Maḥcûb, yatla Nil'deki bir gezi esnasında evliliğin ne olduğunu sorar. Evli genç, aşk olarak, bir başkası aşktan, sevgiden kurtulma, üçüncüsü ise neslin sınırlandırılması şeklinde ifade ederken O içinden bilakis evliliği bir altın boynuz olarak değerlendirmektedir.²⁶

Artık, Maḥcûb'a göre evlilik, bir adet, şeref bir zincir, yalan doğrulukla eşit seviyede hatta kimi zaman faydalı bir şey. Bundan dolayı da kötü yola düşmüş eşini akrabalarına takdim ederken Türk tütün tüccarı Şehhâte Bey'in kızı diye takdim ediyor.²⁷

Yoksulluğu, O'nu ahlaksız sınır tanımaksızın her fırsatı değerlendiren bir insan yaptı. O bu ortamda kendine Şeytan'ı örnek alır.

*"Mutlak olgunluğun zirvesine ulaşmış, gerçek sapma, büyüklük, istek ve arzu sınırını aşmış ve bütün değerlere baş kaldırmış Şeytan'dan benim gibi bir örnek olsun."*²⁸

O'na göre açlık insana zarar verir hatta öldürebilir, ama boynuzlu olmak zarar vermez.

Dekart'ın ünlü *"Düşünüyorum o halde varım."* sözüne hayran kalır. O'nun *"İnsan varlığın esasıdır"* görüşüne katılır.²⁹ Ancak kimi zaman filozofların sözlerine katılmaz.

*"Mutluluk, basitliktedir diyen filozofların dilleri kurusun. İç hastalıklar, açlığın verdiği azaptan daha iyi değil midir?"*³⁰

Maḥcûb, içinde bulunduğu hayatın, ilk ve son imtihan yeri olduğuna inanarak hiç bir şeye önem vermeyen politikaya, değerlere ve ahlaka karşı çıkan sadece maddi isteklerini doyurmak isteyen bunda da hiç bir ideolojiye bağlı olmayan bir karakterdir. İçinde bulunduğu hayatın ilk ve son imtihan yeri olduğuna inanıyor Böyle bir insanın düşmesi, kendisini çevresini harap etmesi gayet normal bir durum değil midir?³¹ Aslında Maḥcûb gibilerine, o günün toplumunda çokça rastlanılmaktadır. O günkü ortama uygun bir öğrenci.

Bizce, romanda ikinci derecede önemli karakter, Kâhire Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okuyan İhsân Şehhâte adında kültürlü bir kızdır. İçinde bulun-

²⁴ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.146; *Ma'a Necîb Maḥfûz*, s.119; *el-Kâhiretu'l-Cedîde*, s.100.

²⁵ Meselâ Maḥfûz, henüz Mısır'da pek görülmeyen Batı'da ise alışılmış bir adeti Maḥcûb'un dönümünde uygulayarak gelini taksiden indirirken damata yaslatırıyor. *el-Kâhiretu'l-Cedîde*, s.135.

²⁶ Aynı eser, s.195.

²⁷ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.146.

²⁸ *el-Kâhiretu'l-Cedîde*, s.31.

²⁹ Aynı eser, s.25.

³⁰ Aynı eser, s.128.

³¹ Aynı eser, s.139; *"Sakı'l-Muctema"*, s.90; Maḥfûz'un Maḥcûb hakkındaki görüşleri için bkz. *Etehadde*, s.154-155.

duğu kötü şartlara başkaldıran bu kadın kahraman, daha yüksek yerlere çıkabilmek için devamlı mücadele halindedir. Bu amaca ulaşabilmek için herşeyi kendisi için mübah görür ve hiçbir şeyden kaçınmaz. İhsân, yoksul bir ailede dünyaya gelir. Çocukluğu ve gençliği yoksullukla geçer. Yedi küçük kardeşi arasında, yoksulluk kavramına en duyarlı olanıdır. Tek geçim kaynakları, bir metrekafe genişliğindeki sigara dükkanıdır. Tamamına yakın müşterileri de öğrencilerdir. Böylesi yoksul bir hayatın isteklerini karşılamadığını görünce, başka yolları denemeye karar verir. İhsân, aslında üniversite arkadaşı 'Ali Tâhâ'yı sevmektedir. Ancak yoksulluğu ve sevdiği yedi kardeşinin içinde bulunduğu sefalet, zorunlu olarak onun yoksul 'Ali Tâhâ'ya olan aşkını noktalamasını gerektiriyordu. Bir tercih yapması lazımdı. Kendi egoizmi için kardeşlerini feda etmesinin uygun olmayacağını düşünerek sevgisinden aşkından vazgeçer. Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'le şekilsel bir evlilik yapar. Günün birinde bakan Kâsım Fehmî, onu kendisine metres edinir. Bakan onu ve ailesini bulundukları kötü durumdan kurtarır, zenginliği tattırır. Böylece İhsân Şeḥḥâte, vücudunu satma karşılığında ideal ettiği hayata kavuşur ve isteklerini karşılar.³²

Maḥfûz, İhsân Şeḥḥâte'nin kendisinin ve ailesinin mutluluğu için sapıklığa düşmesini ve Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'i aldatmasını, dejenere olmuş toplumun bir yansıması olarak gösteriyor. Şeref ile gereksinim arasında bocalayan ve büyük bir ikilem yaşayan insanların sonunda vicdan ve şerefi bir tarafa atıp, temel gereksinimlerini karşılamayı seçtiklerini ileri süren yazarın bunda tamamen haklı olduğunu düşünmek doğru olmasa gerek. Çünkü tarihte acından ölmekte olan ancak şerefini, vicdanını kaybetmeyen toplumlar da yok değildir.

Me'mûn Ridvân, inancı ve prensipleri uğrunda canını feda edebilecek, bilime inanan derslerinde başarılı örnek bir insan olarak sergilenmiştir. Ayrıca mütedeyyin, çalışkan, kadın, toplum ve çağdaş değerler konusunda düşüncelerini açıkça ifade etmektedir. O, dini okullarda öğretmenlik yapan bir babanın oğludur. Dindar yapısı ve kişiliğiyle babasının mesleği birbirine uyumludur. Ömrü boyunca inandığı üç temel değer vardır: Allâh, fazilet ve İslamiyet. Bütün bu güzel hasletlere rağmen sosyal olmayan bir kişiliği vardı. Espri yapmasını sevmez. Onu eleştirmenler, kimi zaman "üniversiteli köylü", kimi zaman "beklenmeyen Mehdi" olarak nitelermekteydiler. Hatta bir keresinde bir öğrenci O'nun için, "geçmişte 'Amr b. el-Âş, zekasıyla Mısır'a İslamı sokmuştu. Yarın da Me'mûn ağır tabiatıyla oradan İslamı çıkaracaktır." ifadesini kullanır.³³

Maḥcûb, onu eski efsaneler içinde kapalı bir kafatası olarak niteliyorsa da O, o devirde hakim olan siyasi dejenerasyonu görmekteydi.³⁴

³² *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mıṣriyyi'l-Hadîs*, s.271 ve sonrası; *Eseru't-Tatavvur*, s.269,270; *Suretu'l-Mer'e fi'r-Rivâyeti'l-Mıṣriyye*, s.254.

³³ *el-Ḳâhiretu'l-Cedîde*, s.13,14,15; *Eseru't-Tatavvur*, s.272.

³⁴ *Eseru't-Tatavvur*, s.273.

Henüz kurulmamış İhvanu'l-Muslimin eğiliminde olan Me'mûn, böylesi bir örgütü kurabilecek kapasiteye de sahipti. O, toplumun içinde bulunduğu siyasi, fikri ve sosyal problemlerde yegane çözümün İslam'da olduğuna inanıyordu.

'Ali Tâhâ, güzel giyinen yakışıklı bir gençtir. İskenderiye Belediyesi'nde yüksek bir maaşla mütercimlik yapan bir babanın oğludur. Dolayısıyla çok rahat bir hayat sürdürür. Üniversitedeki görevinden istifa eden 'Ali Tâhâ, Maḥfûz'un yaptığı gibi yüksek lisans tezini bırakıyor ve kendini tamamen sahibi ve yazı koordinatörü bulunduğu **en-Nûr** adlı dergiye adıyor. Karakter olarak geniş ufuklu, kültürlü ve asabi bir karaktere sahiptir. Toplumdaki sosyal gelişimin sosyalizmle sonuçlanmasını isteyen ve kendisi de bunun için büyük gayret sarfeden Tâhâ, bilime inanmaktadır.³⁵ O'nun "*gayba inanmanın yerine bilime, Cennet yerine toplum, rekabet yerine Sosyalizm*"³⁶ sözü o günün şartlarında söylenmiş cesurca ifadelerdir.

'Ali Tâhâ'nın fikri gelişimi anlatılırken kısmen de olsa Necîb Maḥfûz'un başından geçen şeyler akla gelmektedir. Tâhâ'nın dini inançları üniversiteye başlayınca iyice sarsılmıştır. Kendisi Maḥfûz gibi felsefe öğrencisiydi. Hegel, Ostwald ve March'ı okumuş ve onların yaşam ve tabiat hakkındaki özdekçi yorumlarını kabullenerek kısmen de olsa teselli bulmuştu. Dindar bir arkadaşı kendisine maddeci felsefenin çok basit ve yetersiz olduğunu izaha çalışmış, ancak metafiziki meselelere bir çözüm getirememişti. 'Ali Tâhâ'yı en çok endişelendiren şey ahlakla ilgili sorunlardı. Daha önceleri ahlaki esaslarını dine dayandırmıştı. Şimdi ise ne yapacağını pek bilemiyordu. Bir ara el-Ma'arrî'nin izlediği yolu izlemeyi düşündü, fakat bu da kendisi gibi yakışıklı, insanları seven ve onlarla bir arada yaşamak isteyen bir kimse için çözüm yolu olarak gözüküyordu. Bütün bu bocalamalardan sonra çözümü Auguste Comte'de buldu. Bu filozof kendisine toplumu ve bilimi öneriyordu. İşte bu noktada el-Ma'arrî'nin şiirinden bir beyti "*eskiden dini olup akıllı olmayan bir kimseydim, şimdi ise hurafeden uzak akıllı bir kimseyim*" şeklinde yorumlayarak kendi gururunu okşamaya çalışıyordu. 'Ali Tâhâ sonunda cenneti dünyada kurmayı hülyalamış, sosyal ekolleri incelemiş ve kendisine en uygun ekol olarak sosyalizmi görmüş ve sosyalist oluvermişti. Romandaki ifadeyle belirtecek olursak O'nun Mekke'de başlayan manevi yolculuğu, Moskova'da son bulmuştu.³⁷ Yakın arkadaşlarını da sosyalizme çekmek istemiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Gazeteci arkadaşı Ahmed Bedir, "*Ben Vefdlî bir gazeteciym. Vefâ ise kapitalist bir partidir.*" diyerek onun teklifini geri çevirmiştir. Diğer arkadaşı Me'mûn Rıdvân, "*İslamiyetin makul ölçülerde kendine özgü bir sosyalistliği vardır. Bu, İslamın beş temel şartından olan, sosyal adalet inceliğiyle, zor kullanılmaksızın insanların*

³⁵ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.144; *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.312.

³⁶ *el-Kâhiretu'l-Cedîde*, s.9.

³⁷ Aynı eser, s.23; "*Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*", s.8; *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.312; *Kırâ'a fî Edeb Necîb Maḥfûz*, s.136.

bilinçli bir şekilde kendi rızalarıyla verebilecekleri bir ortamda uygulanan zekat olgusuyla kendisini göstermektedir. Gerçekten gerçek kardeşliğin, mutluluğun ve adaletin mevcut olduğu bir dünya kurmak istiyorsanız, İslam'dan başka bir alternatifiniz yoktur." şeklinde görüşünü belirtir. Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim ise omuz silkeleyerek, "tizz." diyerek tepkisini gösterir ve devamen de her türlü ta-nımdan uzak şu kimlik kartını okur: "Yoksul, sosyalist, ateist, şerefli, aşık"³⁸

Romadaki bu kahramanın aslında Necîb Maḥfûz olduğunu söylemek istemiyoruz. Ancak kendisi gibi bir felsefe öğrencisi olan Tâḥâ'nın bu serüvenleri ister istemez bize bir takım çağrışımlar yaptırmakta ve Necîb Maḥfûz'un içine düştüğü bunalımları da hatırlatmaktadır.³⁹

Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'in diğer bir arkadaşı da üniversitedeki öğrenimin yanı sıra gazetecilik yapan Aḥmed Bedîr'dir. Açık bir siyasi eğilimi yoktur. Toplumla ilgili gizli açık pek çok konuda bilgi sahibidir.

Bu karakterin geri planında diğerlerinde olduğu gibi Maḥfûz'un düşüncelerini, tepkilerini görmekteyiz. O, Aḥmed Bedîr'e şu ifadeleri söyler:

*"Araştırmayı araştırmacılara bırakalım. İlgimizi daha önemli şeylere odaklaştırmamız gerekir. Bütün mücadelemiz Mısır için olmalıdır. Onu köle bir toplumdaki hür bir topluma ulaştırmak için var gücümüzle çalışmalıyız."*⁴⁰

Bir gazeteci gözüyle o dönemdeki siyasi ortamı kritize eden Aḥmed Bedîr'in "Gazetecinin konuşması değil, dinlemesi gerek" ifadesi gayet manidardır.⁴¹

'Abdu'l-Muḥsin Tâḥâ Bedr, "Maḥfûz, bilime, topluma inanan ve sosyalizmi savunan 'Alî Tâḥâ'yla semavi mesaja, dine, bilime ve sosyalizme inanan Me'mûn Rıdvân'ın karakterlerini birleştirebilseydi, ortaya çıkan bu insan kurtuluşun sembolü olurdu." demektedir.⁴²

Üç karakteri birbiriyle mukayese edersek; Maḥcûb, başında aşk, el-Ustâz Me'mûn, eski efsaneler içerisinde kapalı bir kutu, 'Alî Tâḥâ ise çağdaş efsanelerin bir sergisi konumundadır.

Bize göre bütün karakterlerde çeşitli dozajlarda Maḥfûz'u görmekteyiz. Bunlar açığa vurulmuş duygu ve düşünceler veya açığa vurulmamış bastırılmış duygular olabilir. Meselâ, 'Alî Tâḥâ'nın düşüncelerinde, Me'mûn Rıdvân'ın dini bir ortamda yetişmesinde, Aḥmed Bedîr'in üniversite öğreniminin yanı sıra ekşi olarak gazetecilik yapmasında ve nihayet Maḥcûb'un yoksulluğunda, hep Maḥfûz'u görmekteyiz.

Maḥfûz, eserde kendisinin de kazandığı ancak isim benzerliğinden dolayı kullanamadığı Fransa bursuna neden Me'mûn Rıdvân'ı layık görür? Bu bir baş-

³⁸ *el-Kâhiretu'l-Cedîde*, s.23-24.

³⁹ "Necîb Maḥfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı", s.9.

⁴⁰ *el-Kâhire*, s.169.

⁴¹ *el-Munteâmî*, s.105.

⁴² *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s. 312.

kası da olabilirdi. Din faktörünün yönlendirici özelliğiyle disiplinli bir hayat yaşayan ve üniversitede çok başarılı olan Me'mûn'un bunu kazanması bizce mantıklıdır.

Yazar, romanda din istismarcılarını da eleştiriyor. Maḥcûb'a yardım eden Sâlim el-İḥşîdî, bir tanıdığının ona iş bulabileceğini, ancak ilk iki yıllık maaşının yarısını kendisine istediğini ve hacdan döndükten sonra kendisini görebileceğini söylüyor. Ayrıca o günkü Mısır'da devlet dairelerine eleman alımındaki keşme-keşliği, usûlsüzlüğü de gözler önüne seren Maḥfûz, kısmen sanki günümüz Türkiye'sini anlatmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Sâlim el-İḥşîdî, her şeyin bir faturasının olacağını söylüyor. Romanda Sâlim el-İḥşîdî'nin aracılığıyla 'Abdu'l-'Azîz Bey'in, rüşvetle işçi aldığı uzmanlık alanı, İçişleri Bakanlığıdır. O'na göre iş bulmak kolaydır. Yeterki iş bulduğu kişi kendisine iki yıllık aylığının yarısını garanti etsin. Ünlü şarkıcı Devlet Hanım'ın rüşvetle iş bulmadaki yetki alanı, Demir Yolları, Savaş Bakanlığı ve bazı büyük devlet daireleridir. O'nun işçi alımındaki tarifi şöyledir: Sekizinci derece, otuz cüneyh, yedinci derece, kırk, altıncı derece, yüz cüneyhtir. Ödeme ise peşindir.⁴³

Maḥfûz, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da Arapça'ya girmiş bazı Türkçe kelimeleri kullanır. Mesela sayfa 142'de selamlık, sayfa 178'de bölüklü gibi Türkçe kelimeleri kullanır.

⁴³ Ma'a Necîb Maḥfûz, s.119.

Hânu'l-Halîlî

Maḥfûz'un toplumcu gerçekçi romanlarından ikincisidir. Yazar bu eseriyle artık bu alanda söz sahibi olmaya başladığını göstermiştir. O'nun kalemi bu andan itibaren, bünyesinde klasik döneme ait pek çok izler taşıyan Mısır'ın eski yerleşim merkezlerine, el-Ezher ve el-Huseyn semtine yöneldi. Bu iki semti, bu ve bundan sonraki **Zukâku'l-Midaḳḳ** adlı eserine bir nevi bir tiyatro sahnesi olarak aldı. Maḥfûz, buradaki canlı hayatı okuyucularına tattırmayı başarabildiği **Hânu'l-Halîlî** ve **Zukâku'l-Midaḳḳ** adlı eserleriyle büyük şöhret kazanmıştır.

Yazar romanına neden **Hânu'l-Halîlî** adını vermiştir? **Hânu'l-Halîlî**, el-Huseyn ve el-Ezher arasında kalan çok eski bir tarihe sahip ve günümüzde hâlâ Mısır iç ve dış turizmde çok önemli bir yer tutan bir çarşı ve bölgesinin adıdır. Roman, kahramanların esere adını veren **Hânu'l-Halîlî** semtine gelmeleriyle başlar ve oradan ayrılışlarıyla son bulur Bizce, yazar romanlarında esinlendiği bu iki semtteki bir bölgeyi eserine ad olarak alması gayet normaldir.

Maḥfûz, yazımına 1940 yılında başladığı eserini 1941'de bitirir. Roman, ilk kez 1946 yılında basılır. İlk günlerde esere bazı tepkiler olur, ancak 'Abbâs Maḥmûd el-'Akḳâd gibi toplum nezdinde saygınlığı olan aydın kimselerin onun yanında yer alması bu tepkilerin azalmasına sebep olur.⁴⁴

Romanın genel olarak konusu, İkinci Dünya Savaşı sırasında Mısır'ya yapılan saldırıların başta Ahmed Efendi 'Âkif ailesi olmak üzere toplum üzerindeki etkileri üzerine odaklanır. Romanda geçen olaylar, Eylül 1941'den Ağustos 1942 sonlarına kadarki bir yıllık dönemde vuku bulmuştur. Bu tarihlerde Almanlar Kahire ve İskenderiye'yi bombalamışlar, Rommel ve askerleri galibiyetler kazanmıştır. Mısır halkı savaş karşısında ikiye bölünmüştür. Ahmed Râşid gibi Almanları destekleyenler ve eski Rusya'yı destekleyenler. Ancak hepsi de savaş ve ölüm arasında kalan küçük burjuva sınıfının trajedisini yansıtır. Roman savaşla başlar ve yine savaşla biter. Ortasında da ölüm vardır.⁴⁵

Romanda mekan olarak gösterilen iki yer vardır. es-Sekâkinî ve el-Huseyn. Bu iki yer, birçok yönlerden birbiriyle farklı bir görünüm arzeder. Yazar, Ahmed Efendi 'Âkif ailesini özellikle seçtiği iki yer olan es-Sekâkinî'den el-Huseyn'e taşıdırmasında toplum kesimlerindeki farklı yaşantıları gözler önüne sermek istemiştir. es-Sekâkinî semti, tarihi dönemler içerisinde gelişmelere ayak uydurmuş, modern bir semt iken el-Huseyn, eski örf ve adetleri olduğu gibi muhafaza etmeyi başarabilmiş, pek değişim görmemiştir.⁴⁶

Romanın kısaca özeti şu şekildedir:

⁴⁴ Necîb Maḥfûz *mine'l-Cemâliyye*, s.13.

⁴⁵ *Bânûrâmâ*, s.79; *el-Munteî*, s.140.

⁴⁶ Necîb Maḥfûz *er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.334; Necîb Maḥfûz, kendisinin İkinci Dünya Savaşı başlarında ailesiyle birlikte el-'Abbâsiyye'den el-Huseyn'e taşındıklarını ifade ediyor olması, bize O'nun eserdeki taşınma hadisesinde kendi tecrübesinden faydalandığını göstermektedir. Ayrıca eserde Hitler'in uçaklarının dini merkezlere saldırmadığını belirtiyor. *er-Remziyye fî Edeb Necîb Maḥfûz*, s.48.

"Çalışma Bakanlığında küçük bir memur olan Ahmed Efendi 'Âkif, ailesiyle es-Sekâkinî'de otururken çıkan İkinci Dünya Savaşı sırasında yakınlarındaki askeri üslerden dolayı yapılan saldırılardan kaçmak üzere tehlikeli bölge olan es-Sekâkinî'den daha güvenli bir yer olan el-Huseyn'e gelmek mecburiyetinde kalır. Burada Hânu'l-Halîlî civarında bir apartman dairesine yerleşir. Baba, çalıştığı dairede görevini kötüye kullanma suçlamasından dolayı işini bırakmak zorunda kalır. Büyük oğlu Ahmed 'Âkif, üniversiteyi bitirdikten sonra akademik çalışma yapmak istemektedir. Ancak babasının görevinden uzaklaştırılması ve aileye bakacak başka birisinin bulunmayışından dolayı çalışmak mecburiyetinde kalır. Artık onun için bilim adamı olmak hayalden başka bir şey değildir. Kırk yaşına ulaşmasına rağmen henüz evlenememiştir de. Hâlâ sosyal ve fikri bir olgunluğa erişememiş, birçok konuda şüpheli ve utangaç bir karakter arz etmektedir. Pencereden gördüğü komşu kızı Nevâl'le aşık olur. Komşuları Kemâl Halîl Efendiyle Devlet Hanımın kızları olan Nevâl, 'Abbâsiyye Kız Lisesinde okuyan onaltı yaşlarında bir genç kızdır. Böylece hayatında yeni bir dönem başlar. Onunla evlenmek istemektedir. Ancak bunu da başaramayacaktır. Görevinden dolayı bir yıldır Asvân'da bulunan küçük kardeşi Ruşdî'nin tayini Kahire'ye çıkar. Ruşdî, daha genç ve esprili, canlı bir karaktere sahip oluşundan kızın gönlünü çabucak elde eder. Nişanlanırlar. Nevar ki Ruşdî, amansız bir hastalığa yakalanır ve ölür. Dolayısıyla nişan bozulur. Bir müddet tereddütlü bir hayat yaşayan Ahmed 'Âkif sonunda bu tereddütlü halinden uzaklaşır, Nevâl'le olan eski aşkını yeniden yaşamak ister. Ancak 'Âkif ailesi bu semitten ayrılınca Ahmed, iki acı arasında kalır. Bir taraftan çok sevdiği kardeşini diğer taraftan güzel Nevâl'i kaybetmiştir."

Ahmed 'Âkif ailesinde olup bitenler romanın ana mihverini oluşturmaktadır. Yazar bu mihverden hareketle savaş yıllarındaki Mısır halkının çektiği sıkıntıları, çileli hayatını anlatmak istemiştir. Kadere boyun eğmiş ve pekçok hurafe ve propagandanın etkisinde kalmış küçük şeylerle mutlu olabilen ve basit bir hayat yaşayan insanları ele almıştır.

Roman, Ahmed Efendi 'Âkif ailesinin, 1941 Eylül'ünde, bir çok Kahirelinin es-Sekâkinî gibi askeri üslere yakın merkezlerden uzaklaşarak yakın köylere veya askeri açıdan stratejik öneme sahip olmayan el-Huseyn gibi diğer Kahire semtlerine kaçmasına sebep olan Alman savaş uçaklarının yoğun saldırılarından korkmasıyla başlar.

Yazar, eserinde tarihi bir gerçeğe değinerek savaş sırasında, Mısır halkının genelinde bulunan Alman sempatisini şu ifadelerle kahramanlarına söyler;

"Hitler, İslam Dünyasına karşı derin bir saygı duymaktadır. O kalbinde müslümanlığını gizliyor. Savaştan sonra İslamiyeti tekrar o eski şerefli haline dönderecek, İslam ülkelerinden büyük bir birlik kuracak, sonra da bunlarla Almanya arasında dostluk ve işbirliği antlaşması imzalayacaktır."

Bunda, halkın İngilizler'e karşı duyduğu nefret ve siyasi bilinçlerindeki zayıflık gibi etkenler rol oynamıştır.⁴⁷

İlk yüz sayfada romanda başkahraman olan Ahmed 'Âkif'in umduklarının gerçekleştiği görülmektedir. Ancak daha sonra, olaylar O'nun arzusu doğrultusunda gelişmemekte ve sükûtu hayale düşmektedir. Bulunduğu yeni yerde kalbi harekete geçer, aşık olur ve ez-Zehre kahvesinde yeni arkadaşlar edinir. Bunlardan biri de, bilimi savunan sadece eskilerin kitaplarını okuyan sihire ve şeytanlara inanan ateşli bir sosyalist avukat olan Ahmed Râşid'tir. Bu kahvede oturanlardan bir çok yeni şey öğrenir. el-Mu'allim Nûnû'nun çok sık kullandığı "Mel'ûn Ebu'd-Dünya" sözünün yanısıra ilk kez Freud, Marx ve Nietzsche'nin isimlerini duyar.

*"O ikisi yorgun düşmüşçesine sustular. 'Âkif, üzümlere düşünmeye başladı. Ne ilginç düşünceler....Freud, Marx, moleküller atomlar ve milyonlarca alem ve sosyalizm! Kin öfke ve nefretle parlayan bakışlar. Hânu'l-Halîlî'de kültürüne meydan okuyacak ve kendisini teslim zorlayacak kişilerle karşılaşacağını hiç mi hiç düşünmüyordu."*⁴⁸

Ahmed 'Âkif'in babasının çalıştığı devlet dairesinde görevini suistimal etmesi sonucunda memuriyetten el çektilmesi ile Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım'in okulu bitirmesine birkaç ay kala babasının felç olması arasında fonksiyonel olarak büyük bir benzerlik vardır. Her ikisi de kahramanların hayatında olumsuz gelişmelere sebep olan beklenmeyen olaylardır.

Yazar, daima insanın, kendi ruhsal yapısını oluşturan içinde bulunduğu ortamın ve sosyal şartların bir ürünü olduğunu savunur. Bundan dolayı Ahmed 'Âkif'in ailedeki gelişimine işaret ederek, onun annesinin kılavuzluğu, babasının ise zulüm ve baskısı altında yetiştiğini ifade eder. Belki tamamıyla olmasa da kısmen günümüz Türkiye'sini andıran toplumdaki yozlaşma büyük ölçüde romana yansımıştır. Yazar bazı güzel ifadelerle bu durumu gözler önüne sermiştir. "Mısır'da önemli görevler, kalıtsaldır. Toplumumuzda yükselmek istiyorsanız, yalan söylemek, iki yüzlü görünmek, renkten renge girmek zorundasınız."⁴⁹

Romanın başlarında, turp satan bir kızın kardeşine "darling (sevgili)" diye hitap etmesi ve yine romanın başka bir yerinde "Robunu giymekle yetindi." ifadesini kullanması, o yıllarda Türkiye'de olduğu gibi Mısır'da da başta dil ve kültürde olmak üzere büyük ölçüde bir Batılılaşma rüzgarının estiğini göstermektedir. Ayrıca Osmanlılar döneminde Arapça'ya girmiş ve Mısır toplumuna mal olmuş en-Nöbetçi gibi Türkçe kelimelerle de karşılaşmaktayız.⁵⁰

Yazarın kendi hayatında belirttiğimiz gibi geçmişte gerçek hayatında kul-

⁴⁷ "Min 'Abesî'l-Akdâr", s.51.

⁴⁸ Hânu'l-Halîlî, s.50.

⁴⁹ "Min 'Abesî'l-Akdâr", s.50.

⁵⁰ Hânu'l-Halîlî, s.36,186,188.

landığı bazı cümleleri aynen alıp eserlerinde kullanmıştır. Meselâ, "Bu bilgileri niçin öğreniyorsun? Bir diploma almak için mi?" ifadesi daha önce Maḥfûz'un üniversiteyi bitirdikten sonra kendini tamamen okumaya verdiği bir sırada, babası tarafından kullanılmıştı.⁵¹

Güzel canlı tasvirler yapmakta başarılı bulduğumuz yazarın, Aḥmed 'Âkif'e yaptırdığı şu tasvir bizzat kendi fiziki durumunu da yansıtmaktadır.

"Pencerenin yanında oturuyordu. Biran hafif bir ses işitti. Başını kaldırdı. Penceresinin karşısında bulunan komşularının balkonunu gördü. Balkonda elinde ucu kucağına kadar sarkan ve işlemesiyle uğraştığı bir şal bulunan bağdaş kurmuş bir kız gördü. Onu farkederek farketmez tanımıştı. Kendisinde bir rahatlama ve coşku hissetti. Kız da iri ela gözlerini kaldırarak ona baktı. Sonra hemen indirdi. Göz ucuyla üç kez bakmaya devam etti. Aḥmed bu gözgöze gelmeden dolayı heyecanlandı utandı ve solgun yüzü kızardı, kaşlarını indirdi, ne yapacağını bu durumdan nasıl kurtulacağını bilmiyordu. Nefesini tutarken çıplak başını da göstermekten kaçınıyordu. Acaba tekrar kendisine baktı mı? Çıplak başını görüyor mudur? Onun çıplak başına bakışı, kağıdın merceğe yansıyan güneş ışıkları karşısında yanışına benziyor."

Maḥfûz, romanında, Birinci Dünya Savaşı, 1919 devrimi ve bağımsızlıkla sonuçlanan mücadeleli yılların akabinde İkinci Dünya Savaşı'nın Mısır toplumdaki etkilerini, kent aydınlarının savaş karşısındaki tutumlarını, bölünmüşlüklerini, cahillik, yoksulluk ve hastalıktan çektikleri sıkıntıları el-Hüseyn baz alınarak o günkü Mısır'ın örf ve adetlerini, giyimlerini, Ramazan günlerini ele almasıyla son derece önemli bir iş yapmış, aynı zamanda sosyolojik, fikri veya felsefi araştırmalar yapacaklar için de bir kaynak sunmuştur.

Bu eserle bir sonraki Zukâḥu'l-Midaḥḥ'ın ortak yanı ikisinin de Birinci Dünya Savaşının etkileri üzerine kurulmuş olmasıdır. Ğâli Şukrî, diğer bir ortak yan olarak ikisinde de romantizmin açıkça izlerinin bulunduğunu ifade etmektedir.⁵²

Maḥfûz'un hemen hemen bütün eserlerinde mevcut olan ahlaki dejenerasyon burada da görülmektedir. Romanda bulundukları daireyi randevu evine dönüştüren es-Sitt 'Atiyyâtu'l-Fâ'ize ve onu pazarlayan eşi 'Abbâs Şuffe'nin ahlaki bozukluğu sergilenmektedir. Buraya bir hattat olan dört ešli el-Mu'allim Nûnû gibi erkekler gelip gitmektedir.⁵³

Eserinde içki ve kumar gibi toplumsal hastalıklardan bahseder. O, bunları anlatmasıyla bize el-'Aberât adlı kitabıyla el-Menfalûṭî'yi hatırlatır. Ancak Maḥfûz burada bir vaiz veya rahip konumunda değil, konuyu dramatik bir şekilde ele alıp tahlil eden bir yazar görünümündedir.⁵⁴

⁵¹ Aynı eser, s.44.

⁵² Etehadde, s.57.

⁵³ Bânûrâmâ, s.78-79.

⁵⁴ er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Hadîs, s.277; Kadıyyet, s.94.

Ahmed 'Âkif, kırk yaşlarında sekizinci dereceden yirmi yıllık bir devlet memurudur. Babasının bir ihmaline binaen çalıştığı devlet dairesinden uzaklaştırılması sonucunda henüz çok genç bir yaşta iken aile bireylerinin geçimini karşılamak zorunda kalır. Çalışırken öğrenimini de tamamlamak istese de bunda başarılı olamaz. Özellikle hukuk öğrenimi yapmak ve Sa'd Zağlûl gibi olmak istemekteydi. Ancak, yoksulluktan dolayı bütün bu hayalleri boşa çıkar. Klasik eserler okumaya tutkundur. Kendisinin bir filozof, bir dahi olduğuna inanır, Cahil olan ailesi ve arkadaşları da onun filozofluğunu kabul ederler. İçinde bulunduğu olumsuz şartlardan dolayı bir türlü evlenememesi ve çok istemesine rağmen lisansüstü öğrenim yapamaması, onun kadınları ve dünyayı düşman görmesine sebep olur. Günün birinde evlenmek ister, ancak maaşı düşük yaşı ise büyüktür. Her halükarda ümidini yitirmez. Hayatın ölümden daha güzel olduğunu düşünür. Yeni tecrübeler yaşamak isterse de başarısız olacağı endişesiyle girişimde bulunmaz ve pencereden Nevâl'i izlemeye devam eder. Devamlı düşünüyor kendi kendine soruyordu; *"Tam yirmi yıldır kaçabildiği hayata bir an saldırabilir mi?"* Bu şekilde düşünüyor, hülyalara dalyordu. *"Rüyalar, dünyasında mükemmel bir şekilde gerçekleştirebildiği tek sanat dalıdır."*⁵⁵ Bu davranış formlarındaki Ahmed'in günün birinde Kahire'yi delicesine bombalamak istemesi, **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de, Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'in Piramitlerde piramit taşlarıyla Kahire'yi taş yağmuruna tutmasını hatırlatmaktadır. O'na göre kişinin toplumda yükselebilmesi için yalan söylemesi ikiyüzlülük yapması ve aynı zamanda ahmak ve cahil olması gerekir.

Maḥfûz, Ahmed 'Âkif karakteriyle kendisini anlattığı iddialarını kabul etmemiştir.

*"Bazı kişiler Ahmed 'Âkif'in karakterinde senden bazı şeyler yok mudur? diye soruyorlar. Hayır bu kesinlikle doğru değildir. Ahmed 'Âkif karakteri, okuduğum üniversitenin idare kısmında memur olarak çalışan gerçek bir karakterden alınmıştı. Bu şahıs, yayımlandıktan sonra eseri okudu, ama kendisini tanımadı. Kendisinden roman kahramanı olarak esinlendiğimi kesinlikle çıkarmadı. Bu enteresan bir şey. Kişinin kendisine bakışıyla, başkasının ona bakışı ne kadar farklı. Üniversite idaresinde küçük bir memur olarak tanıdığım Ahmed Efendi ('Âkif), Mısır'da olup biten her şeyi bildiğini sanıyordu. Yalnızca lisans diplomasına sahip olmasına rağmen kendisinde bütün dünya ilimlerini barındırdığını zannediordu. Yüzeysel bilgilere sahipti. Eğer **Hânu'l-Halîlî**'de ondan esinlendiğimi bilseydi, mutlaka beni tehdit eder ve düşmanlık besledi. Çünkü normal birisi değildi."*⁵⁶

Her ne kadar yazar, Ahmed 'Âkif karakteriyle kendisini anlatmadığını ifade ediyorsa da, onun gerçek hayatını bildiğimizden Ahmed 'Âkif karakterinde bulunan bazı özelliklerin Maḥfûz'u hatırlattığını gözlemledik. Meselâ, Ahmed 'Âkif'in

⁵⁵ "Min 'Abesi'l-Akdâr", s.52; "el-Cû' ve't-Ta'lim fî Rivâyât Necîb Maḥfûz", s.113.

⁵⁶ Necîb Maḥfûz Yetezeker, s.64-65.

ileri yaşına rağmen, evlenememiş oluşu, kırkûç yaş gibi ileri bir yaşta evlenen Maḥfûz'u anımsatmaktadır.

Yazarın ölüm ötesine inanmadığını söylemek belki biraz cesur bir iddia olabilir. Ancak O'nun ölüm ötesini hiç düşünmemek istemesine rağmen ölümün o soğuk yüzünü ve insanların kabirdeki halini kahramanlar vasıtasıyla düşündüğünü söyleyebiliriz. Ahmed 'Âkif, romanın bir yerinde şöyle der: *"Eğer hayvanlar gibi ölecek ve etrafa çirkin kokular saçacaksak, niçin melekler gibi düşünüyoruz. Benim, bütün dünyayı eser ve buluşlarla doldurduğumu farzedin. Mezar kurtları bana saygı gösterirler mi? Dünya yalan ve boş şeylerden ibarettir. Şeref ise, yalanların ve boş şeylerin başıdır."*⁵⁷

Muhammed Mendûr, Ahmed 'Âkif karakterini küçük burjuva sınıfının tipik bir örneği olarak görmektedir. Ona göre Maḥfûz, eleştirildiği gibi sadece olumsuzlukları ele almamış aynı zamanda Ahmed 'Âkif'in kardeşi için aşkından vazgeçmesi gibi olumlu davranışları da ele almıştır.⁵⁸

Ahmed 'Âkif ile Ahmed Râşid'i karşılaştırmak istersek; ikisinin de Ahmed adını taşıdıkları ve kültürlü olduklarını görürüz. 'Âkif kendisine ve geçmişe bağlı iken Râşid bilime, çağdaş değerlere inanan toplumsal problemlerle sınıf farklılıkları karşısında duyarlı bir görünüm arz etmektedir. Ahmed 'Âkif, ilk kez toplumsal problemlerin aydın insanın sorumluluk alanına girdiğini duyuyor.⁵⁹

Bir avukat olan Ahmed Râşid şekil ve karakter açısından farklılık arz etse de bilimsel ve fikri açıdan **el-Kâhiretu'l-Cedide**'ki 'Alî Tâḥâ'yla benzerlik arz etmektedir.⁶⁰ Bir farklılık varsa o da, zenginler sınıfından olan Ahmed Râşid'in görüşlerini açıkça ifade ediyor oluşu, muhafazakar ve dargelirlilerin oturduğu el-Hüseyn semtinin bir sakini olan 'Alî Tâḥâ'nın ise bunu biraz gizliyor ve kendisini yoksul bir sosyalist olarak tanıtıyor oluşudur. Aslında Maḥfûz'un eserlerinde birbirine zıt olan karakterleri işlemesi onun karakteristik bir özelliğidir. Karakterlerden biri (Ahmed 'Âkif), utangaç, mütereddid, bir başkası için kendisini feda edebilen birisiyken diğeri (Rüşdî), cesur, egoist yalnızca kendisini düşünen bir şahsiyet sergilemektedir. Daha sonraki eserlerinde de aynı durum söz konusu olacaktır. Meselâ **Zukâku'l-Midaḥḥ**'ta Abbâs el-Ḥulv ile Hüseyn Kırşâ, Bidâye ve Nihâye'de Hüseyn ile Hasanayn arasında büyük tezdadlar vardır.⁶¹

Rüşdî 'Âkif'in ruhsal yapısı, ağabeyi Ahmed 'Âkif'den tamamen farklıdır. Hayat dolu, cesur, yaptıklarından dolayı hoşnut, anne-babasıyla ağabeyinin yakın ilgilerini kazanmış birisidir. Ahmed 'Âkif'in kazanmak istediği ancak kazanamadığı bir karakter. Bundan dolayı, kimi zaman ona karşı kin duymaktadır. Rüşdî, cesareti sonucunda komşu kızı Nevâl'in kalbini çelebilmış onu sinemaya gö-

⁵⁷ *Hânu'l-Halîl*, s.16.

⁵⁸ *"el-Burcavâzi's-Şagîr"*, s.45.

⁵⁹ *Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.70.

⁶⁰ *"Min 'Abesi'l-Akdâr"*, s.29.

⁶¹ *Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.74.

türebilmiştir. Ahmed 'Âkif'in aylarca yapamadığını birkaç gün içinde yapabilmiştir.⁶² İki kardeş arasındaki kızın gönlünü ele geçirme rekabeti, galip pozisyonundaki Ruşdi lehine sonuçlanıyor gözükürken sağlığa en çok ihtiyaç duyduğu bir sırada hastalanan ve ölen Ruşdi'nin aleyhine sonuçlanmaktadır. Onun macerası, onu kaçınılmaz sona götürmüştür.

Ruşdi bir yıl kadar gurbet hayatı yaşadığı (Maḥfûz'un çok arzu etmesine rağmen bir türlü gidemediği) Asvân'dan memleketi olan Kâhire'ye dönüşünde Kâhire hakkında çok karışık düşünceler anımsatan bir söz söyler.

"O, dünya, din, gece, gündüz, ateş, cennet, Batı, Doğudur. Taşınma bir mucizedir."⁶³

Uçarı bir genç olan Ruşdi'nin pencereden komşu kızını ilk kez görüşünde ellerinin içini namaz kılar gibi kulaklarına yaklaştırıp "Bismillahirrahmanirrahim aşka sevgiye niyet ettim Allâh yardımcınız olsun."⁶⁴ sözünü söylemesi toplum yaşantısına giren dini öğretilerin daha hafif konularda da kullanıldığına tipik bir örnek teşkil etmektedir. O'nun yegane problemi, ulaşmak için çok çaba sarfettiği özgürlük ve ekmektir.

Ruşdi 'Âkif'in başına gelen ölüm hadisesi, toplum şartlarına tepkinin bir sonucudur.⁶⁵ Ancak yazar, bu ve diğer eserlerindeki ölümleri hep bir sebebe dayandırmaktadır. Sebebsiz ölümlerin de var olduğunu bilen yazar acaba neden bunlara yer vermiyor? Yoksa herşeyi mantık çerçevesinde ele alıp sebebsiz ölümler için kendi mantığında bir yer bulamamakta mıdır? Bizce yazar olayları elinden geldiği kadar akıl ve mantık çerçevesinde ele almak istemiştir. Değınmekte yarar gördüğümüz diğer bir husus da, yazarın okuyucuyu Ruşdi'nin ölümüne yavaş yavaş götürmesidir. Ölmeden birkaç gün önce Ruşdi ve Nevâl birlikte kabristandan geçerler. Ruşdi, Nevâl'e ölen kardeşinin ve diğer yakınlarının mezarlarını gösterir. Ölüm üzerine konuşurlar. Maḥfûz bununla Ruşdi'nin öleceğini önceden sezdiriyor.⁶⁶

Daha çok Ahmed 'Âkif, Nevâl ve Ruşdi üzerine kurulu romanda yer alan diğer kahramanlar ise, Ahmed Efendi 'Âkif, anne, Muallim Nunı, Ahmed Râşid, 'Ârif Efendi, Devlet Hanım, Kemâl Halil Efendi, 'Abbâs Şuffe, 'Uleyyâtü'l-Fâ'ize gibileridir. Bir avukat olan Ahmed Râşid, kahvede yaptığı konuşmalarla, Marksist çizgide olduğunu söylüyor. O'nun üzerinde en çok durduğu konu, Mısır'da halkın büyük bir bölümünün açlık, hastalık ve bilgisizlikle karşı karşıya olduğu ve bunun bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğidir. Maḥfûz'un bir önceki eser **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de daha çok babaya, bunda ise daha çok anneye yer vermesini, bir denge oluşturmak istemiş olmasına bağlayabiliriz. 'Ârif Efendi, Ah-

⁶² Min 'Abesi'l-Akdâr, s.51.

⁶³ Hanu'l-Halilî, s.92.

⁶⁴ Aynı eser, s.97.

⁶⁵ Medhal ilâ, s.116.

⁶⁶ Kaḍıyyet, s.94.

med 'Âkif gibi bir devlet memurudur. Evli olmasına rağmen uyumlu değildi. Hattat Muallim Nunu, okuyucular tarafından en çok sevilen bir karakterdir. Nüktedan ve sanatkardır.

Karakterlerin çektiği sıkıntılar daha çok kaderle mücadele şeklindedir. Kadere boyun eğen karakterler genelde bir acı sonla karşı karşıya gelmekte, Yazar, eserin bazı bölümlerinde anlatımda kullandığı üslûb, olayların akışını sağlıyorsa da yapılan tasvirlerde beşeri duyguların kaybolduğu hissini verdirecek bir etki de bırakmaktadır. Buna rağmen yazar, romanın pek çok yerinde dramatik yolu tercih etmiş ve direk kompoze etme üslûbundan kurtulmuştur.⁶⁷

Dili kullanmasını çok iyi bilen yazar, kimi zaman kelime oyunlarına da girmiştir. "*Beni bu geceden itibaren hergün veya daha doğru bir ifadeyle bu günden itibaren her gece göreceksin.*"⁶⁸

Eserde **Hânu'l-Halîlî** ve es-Sekkâkinî gibi kahvelerin rolü büyüktür. Bütün sıkıntılı anlarda kahveler birer kurtuluş yerleridir. Ahmed 'Âkif, Ruşdî'nin Nevâl'le olan evlilik niyetini öğrendikten sonra kurtuluşu **Hânu'l-Halîlî**'deki ez-Zehre adlı kahveye gitmede buluyor. Ruşdî ise arkadaşlarıyla çoğu kez es-Sekkâkinî'deki kahvede oturuyor. ez-Zehre kahvesi, eskiyi, es-Sekkâkinî ise yeniyi sembolize etmektedir. Televizyonun henüz icat edilmediği bir kahve ortamı, canlı tasvirler ve sıcak konuşmalar için uygun bir ortamdır.

Eserde, bazan gerçek hayatta kendisine rastlanılması uzak ihtimal bulunan manzaralarla da karşılaşmaktadır. Mesela, yazarın **Hânu'l-Halîlî** gibi bir kenar semt kahvesinde oturan o bölge insanlarını çok ileri bazı fikri tartışmalara sokması. Sanıyoruz Maḥfûz, kendi düşüncelerine fırsat tanımak için bunu yapmıştır. Ayrıca hastalıktan sonra Nevâl'le evleneceğini ifade eden Ruşdî'ye karşı aynı kızı ilgi duyan ağabeyisi Ahmed 'Âkif'in tepkisi⁶⁹ bizce çok az vuku bulmuştur. Aslında böyle bir durumda tepkinin fazla olması gerekir. Belki de yazar hastalığı tepkinin az olmasına sebep olarak göstermiştir.

Maḥfûz, bir aile hayatını ele alan ilk yazar değildir. Ondan önce de bazı yazarlar bunu denemişlerdir. Bunlardan biri de '**Avdetu'r-Rûḥ**' adlı eseriyle Tefîḳu'l-Hakîm'dir. İkisini mukayese edersek, **Hânu'l-Halîlî**, '**Avdetu'r-Rûḥ**'a nazaran daha çok Mısır kokmaktadır. '**Avdetu'r-Rûḥ**'da yazarın Fransa'da kalışından olsa gerek Fransa'yla ilgili ifadelerle karşılaşmaktayız. '**Avdetu'r-Rûḥ**'da psikolojik analizler hakimken **Hânu'l-Halîlî**'de toplumsal gerçekler hakimdir. Ayrıca, '**Avdetu'r-Rûḥ**'ta bulunan uzun istidrâtlara (konu dışına çıkışlar) **Hânu'l-Halîlî**'de karşılaşılmaz.⁷⁰

Bu romanın yapısıyla bir önceki roman olan **el-Kâhiretu'l-Cedîde**'nin yapısı arasında pek çok konuda benzerlik göze çarpmaktadır.

⁶⁷ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrî*, s.277.

⁶⁸ *Hânu'l-Halîlî*, s.99.

⁶⁹ Aynı eser s.145.

⁷⁰ *Hânu'l-Halîlî* (Seyyid Kutb), s.39.

1-‘Âkif’le Râşid arasında gerek isim açısından gerekse düşünce açısından bir yakınlık vardır.

2-**el-Kâhiretu’l-Cedîde**’de Maḥcûb ile **Hânu’l-Halîlî**’de Aḥmed ‘Âkif karakterlerinde psikolojik tahlillere gidilmiş, ancak diğer karakterlerde sadece yüzeysel bilgiler verilmiştir.

3-Bazı olaylar verilirken tarihlerde gün ve aya varıncaya kadar titizlik gösterilmiştir. Kurban Bayramının ilk günü, 1 Ocak 1942, Ruşdî’nin ilk hastalandığı gün, 12 Ocak 1942, Hılvân’da hastahane de iken gönderdiği mektubun tarihi 8 Mart 1942 ve raporunun bitim tarihi 30 Mayıs 1942 olarak gösterilmiştir.

4-Romanlarda, pek çok şey detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Meselâ gardaki görüntü, yolcuların koşuşmaları ve kardeşin bekleyişi bir kaç sayfada dile getirilmiş, hastalık ve ilaçlarla ilgili konulara detaylıca değinilmiştir.

5-Rastlantılar, eşyalar arasındaki düzeni sağlayan sembolik bir ifade olarak ortaya çıkmaktadır. Nevâl, ilk defa Kadir gecesinde Aḥmed ‘Âkif’e gülümsüyor, Nevâl’in imtihan olduğu gün, Rüşdî ayrılıyor, mahalledeki ölü köpeğin kokusu gerçekten de bir müddet sonra gerçekleşen kardeşi Rüşdî’nin öldüğünü haber veriyor.

6-Pencereler, tanışma, konuşma, başkaları hakkında bilgi sahibi olma ve aşk için bir vasıta dır.

7-Olaylar daha çok benzer yerlerde Huseyn ve Ezher civarında geçmektedir.

8-Her iki roman da fikri tartışmalarla başlar ve biter.

Zukâku'l-Midakk

İlk kez 1947'de basılan bu eser, basımından kısa bir süre sonra okuyucu ve eleştirmenlerin büyük çapta dikkatini çekti. Romanın ünü sadece Mısır sınırları içerisinde kalmayıp, diğer Arap ülkelerine, daha sonra da Batı dünyasına taşdı, bir çok dile çevrildi.⁷¹

İlk defa 1947 yılında yayımlanmasına rağmen, yazımı Ğâlî Şukrî'nin ifadesine göre 1941-42 yıllarına rastlamaktadır. Ancak 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, bunu doğru kabul etmemektedir. Zaman olarak, bir önceki roman olan **Hânu'l-Halîlî**'den tam bir yıl sonrasını 1944-1945 yıllarını içerir.⁷² Romanda, İkinci Dünya Savaşının son yılları ve bitiminden hemen sonraki dönemde vuku bulan olaylar ele alınır. Yazar **Hânu'l-Halîlî**'de yaptığını burada da yapar, romanda olayların geçtiği zamanı dolaylı bir şekilde güzel ve ince bir üslupla belirtir.

*"Artık gündüz hayatı sessizliğe bürünmüş, akşamın sesleri duyulmaya başlamıştı; şurada burada fısıltılar; Hepinize iyi akşamlar. Buyrun akşam sefasına. Kalk Kamîl Amca, dükkanı kapat. Nargilenin suyunu değiştir Sanker. Ocağı söndür Ca'de. Bu haşhaş göğsümü yakıyor. Beş yıldır bu karartmaların ve hava akınlarının acısını çekiyorsak, bu yalnızca bizim günahkar oluşumuzdan kaynaklanmaktadır."*⁷³

Ancak **Hânu'l-Halîlî**'ye rağmen burada daha sanatsal bir tarzda romanın zamanını açıklıyor. Diğerinde direk tarih verirken burada üstü kapalı bir şekilde ifade ediyor. Bu durum romanın diğer öğelerinde de göze çarpmaktadır. Yazar her yeni romanında bir öncekinden daha üstün bir edebi performans göstermektedir.

Zukâku'l-Midakk'ta olaylar çok az bir kısmı hariç büyük ölçüde el-Cemâliyye semtindeki Midakk Sokağında geçmektedir. Burası bir bakıma Mısır toplumunun küçültülmüş bir şeklidir.

Romanın kısaca özeti şu şekildedir:

"Zukâku'l-Midakk adlı sokakta oturan Hâmîde okumamış, tecrübesiz, zeki ve arsız bir kazdır. Fazla kaprislidir. Ancak çok güzel olduğundan pek çok kişinin ilgisini çeker sokakta. Bunlardan birisi de, ona aşırı derecede tutkun olan fakir ve iyi huylu berber 'Abbâs el-Hulû'dur. Dükkanı küçük ama özel bir öneme sahiptir. Kendisi dindardır. Azla yetinmeye çalışır. Hâmîde, çevrede kendisine en uygun olacak kocanın 'Abbâs olduğunu çok iyi bilmektedir. Ancak onun fakir bir berber olması, geleceğini gölgelemekte ve bir takım endişeler yaratmaktadır. Bunun kısmen farkında olan 'Abbâs, daha fazla para kazanarak ona iyi bir hayat verme düşüncesi içindedir. Bu bakımdan bir arkadışının önerisini kabul

⁷¹ Romanın Türkçe'ye ilk çevirisi Güler Dikmen tarafından yapılmıştır. İngilizce çevirisinden "Ara Sokak" adıyla Türkçe'ye aktarılan bu roman Hürriyet Yayınları tarafından 1977 yılında basılmıştır. Romanın ikinci çevirisi Hasan Akay tarafından Arapça aslından "sokaktakiler" adıyla yapılmış ve İnsan Yayınları tarafından 1989 yılında yayımlanmıştır. "Necîb Mahfûz'un Zukâku'l-Midakk Adlı Romanı", s.283.

⁷² Necîb Mahfûz er-Ru'ye, s.288,408.

⁷³ Zukâku'l-Midakk, s.1.

ederek İsmâ'iliyye yakınlarındaki Tell el-Kebîr'de bulunan İngiliz ordu kampında çalışmaya karar verir. Kampa gitmeden önce Hamîde ile konuşur ve ona kendisiyle nişanlanması önerisinde bulunur. Para biriktirip döndükten sonra evlenmek istemektedir. Hamîde pek istekli olmamakla birlikte öneriyi kabul eder. Kurân okunur ve tatlılar yenir.

'Abbâs'ın İngiliz ordusunda çalışmaya gitmesinden hemen sonra Hamîde'ye başka bir talip daha çıkar. Bu kişi, sokak sakinlerinden biri değildir, el-Ğûriyye'de, büyük bir ticari şirketi bulunan Selîm 'Ulvân'dır. Kendisi çok zengindir. Başka yerlerde de işyerleri vardır. Elli yaşlarında olup evli ve dört çocuk babasıdır. Hamîde'yi görmüş ve ona vurulmuştur. Böyle yirmi yaşlarında, uzun boylu, teni pürüzsüz bir kızla evlenme dürtüsünü bir türlü bastırmamaktadır. Durumu aynı zamanda çöpçatanlık yapan Hamîde'nin analığına açar. Hamîde ve analığı teklifi hemen kabul edip çöldeki 'Abbâs'ı unuttururlar. Ancak her ikisinin de varlıklı bir hayata olan hevesleri kursaklarında kalır. Ağır bir hastalığa yakalanan Selîm 'Ulvân, iyice zayıflamış ve evlenmekten vazgeçmiştir.

Bu arada sahneye sokak sakinlerinden olmayan Ferec İbrâhîm isimli biri ortaya çıkar. Büyük bir beceri ve ustalıklı toy ve tecrübesiz Hamîde'yi baştan çıkarır. Sonunda onu, evini terkedip kendisiyle yaşaması için ikna eder. Hamîde, çok geçmeden yeni sevgilisinin bir kadın simsarı olduğunu anlar. Adamın yabancı askerleri eğlendirmeye yönelik kızlar yetiştiren bir okulu vardır. Hamîde, büyük bir hayal kırıklığına uğrar ve bütün duygu ve düşünceleri birbirine karıştır. Yine bir gün evlilik, sevgi ve aşk üzerine Ferec'le yaptıkları bir konuşma sırasında, Ferec'in her zamanki konuşmalarının dışında bu kavramlarla dalga geçmesi sonucunda Hamîde'yle arasında tartışma çıkar. Hamîde yaşama ümidini kaybetmiş büyük bir depresyona girmiştir.

'Abbâs bir kaç ay sonra izne gelince sevgilisinin ortalıktan kaybolduğunu öğrenir. Kendisini terkederek başkasıyla evlenmek üzere evden kaçtığı fikrine kapılarak onu kandıran kimseden öcalmaya yemin eder. Bir gün caddede tesadüfen Hamîde ile karşılaşır. Çok alımlı ve müsrifane bir şekilde giyinmiş olan sevgilisine sitem eder, serzenişte bulunur. 'Abbâs'ın kafasından geçen şeyleri hemen okuyabilir. Hamîde, onun bu duygularını kendi çıkarı için kullanmaya karar verir. Artık Ferec İbrâhîm'e karşı duyduğu ilk sevgiyi tamamen yitirmiş, ondan nefret etmeye başlamıştır. 'Abbâs'ı kullanarak Ferec'den öcünü alacaktır. Hamîde, kendisini kandıran kişiyi göstermek için birkaç gün sonra 'Abbâs'la bir meyhanede buluşmak üzere sözleşir. Ancak 'Abbâs sabredemez ve adı geçen meyhaneye gününden önce gider. Orada Hamîde'yi bir grup sarhoş İngiliz askerini eğlendirirken görür. Buna dayanamaz. Boş bir içki şişesini eline alarak Hamîde'ye saldırır ve onu birkaç yerinden yaralar. Bunu gören sarhoş askerler, kızarak

*'Abbâs'ın üzerine atılırlar ve onu d  ve d  ve   ld  r  rl  r.'*⁷⁴

Yazar, romana Midakk sokağını nitelemekle başlamakta ve onun tarihle olan bağlantısını kurmaya çalışmaktadır. Ona göre sokak, birçok tarihi dönemlerin izlerini taşımaktadır. Zaman onu kısmen yıpratmış da olsa bir takım eski gelenekleri ve alışkanlıkları yok edememiştir.⁷⁵

İlk sayfalarda sokağı fiziksel olarak tasvir eden Ma  f  z, daha sonra sokakta oturanları ve onların dramatik hayatlarını ele alır. İşgal ve sömürgeler sonucunda, de  ğişik kültürlerin etkisi altında kalan Mısır'da başkent Kahire'nin köşk bir kenar semt sokağı, bu kültürlerin ortasında bir de  ğişim yaşamaktadır. Ma  f  z, bu de  ğişimi kaçınılmaz bir kötülük olarak telakki etmektedir.⁷⁶ Yazar, bunları çok iyi tespit etmiş ve canlı bir şekilde romanına aktarmıştır. Sokak sakinleri, artık yeni şeyler görmek istiyor. Radyonun olmadığı bir ortamda kahvelerde eski hikayeler ve ş  irler söyleyen aşıkların rolü büyüktü, ancak radyoyla birlikte artık aşıklar pek tutulmaz oldu. De  ğişime bir başka örnek olarak da kahvenin yerini yavaş yavaş sinemanın alışını gösterebiliriz.

el-Mu'allim Kir  a'ya ait kahvenin girişinde bir işçi, yarı eski bir radyoyu kurmakla me  guldu. Kir  a, o sırada kahveye gelen yaklaşık yirmi yıldır buradaki oturanlara hikayeler anlatan sokak sakinleri tarafından ş  air olarak adlandırılan yaşlı aşığa bağırır:

"Anlattığın bütün hikayeleri ezberledik. Tekrar anlatmana gerek yok. Günümüz insanı ş  ir istemiyor artık radyo istiyor. İşte bak radyoyu kurduruyorum. Bizi bırak. Allah versin.

-Yavaş ol, yavaş ol Kir  a. Aşıklar hala reva  ttadır. Radyo bizim yerimizi asla alamaz.

-Bu senin s  z  n, ama müşterilerim böyle söylemiyorlar, işini batıramazsın sen. Her şey de  ğişti!

-Kuşaklar, Peygamberimizin zamanından beri bu hikayeleri bıkmadan usanmadan dinlemediler mi?

Muallim Kir  a içinde markalar bulunan kasaya eliyle kuvvetlice vurarak bağırdı:

-Sana dedim ki her şey de  ğişti.

eş-Şeyh Derviş, i  ini çekerek,

*-Aaaaah, ne yazık ki her şey de  ğişti."*⁷⁷

Bu ifadeler, Eb   Zeyd el-Hil  li gibi efsaneleri dinlemenin sonunun, o günkü Mısır'da gelişen gerçek olayları dinlemenin vakti geldiğini belirtmektedir. Mısır'da gelişen hemen hemen bütün olaylar romana yansımıştır. Ma  f  z'un sınırlı köşk bir semt dahilinde hayat ve toplum hakkındaki görüşlerini ortaya koyabilmesiyle temayüz eden bu roman, O'nun bir yıl sonra Mısır'ın yetiştirdiği büyük

⁷⁴ *Zuk  ku'l-Midakk*, s.1 ve sonrası; "*Nec  b Ma  f  z'un Zuk  ku'l-Midakk Adlı Romanı*", s.283-284.

⁷⁵ "*Nec  b Ma  f  z'un Zuk  ku'l-Midakk Adlı Romanı*", s.286.

⁷⁶ *Nec  b Ma  f  z er-Ru'ye ve'l-Ed  t*, s.410.

⁷⁷ *Zuk  ku'l-Midakk*, s.9-10.

ustalardan Tevfîkî'l-Hakîm ile tanışmasına ve onun halkasında yetişen "tilmizler (öğrenciler)" arasına dahil olmasına da vesile olacaktır.

Bu romanda, eski hayatın değerleri çürümüş, yeni hayattan ise hiçbir parıltı bulamamış bir sokağın sakinleri, yaşam biçimleri, sorunları ve karmaşık iç dünyaları ele alınmıştır. Berber dükkanı, fırını, iki katlı evleriyle bu tipik kenar sokak kahvesiyle özetlenir. Çünkü, akşam bastırınca herkes oraya doluşmakta, gece yarısından sonra her türlü batağa saplanmış özel müşteriler gelmekte, sabahleyin aynı kişiler teker teker dökülmekte ve dedikodularla karışık bütün hesaplar orda yapılmaktadır. Romanda çürümeden nasibini almamış bir tek kişi yoktur. Konusu, sinemaya kolay uyarlanabilecek niteliktedir. Yabancı bir okuyucu için kendini ele vermeyen tarihi boyutu, o değişimleri yaşamış insanlar için bir sokakta toplanmış halde durmaktadır. Çağdaş Arap yazarlarındaki tarihi boyut, aynı teknikler üstünde ayağa kalkan Latin Amerikalı yazarlardan daha geniş bir yere koyuyor onları.⁷⁸

Mahfûz'un bu eseri kahramanlar açısından diğerlerinden farklı bir görünüm arz ediyor. Üzerinde çok fazla durulan bir veya iki baş kahraman yoktur. Adeta kahramansız bir roman gibi. Gerçek kahraman, dönemin sokak üzerindeki etkileri ya da bizzat sokağın kendisidir. Arap romanında ilk kez kahraman olarak, sokağı alan yazar, Mahfûz'dur. Önceki romanlarından farklılık arzeden bu durum, aynı zamanda Dickens, Balzac ve Dostoyewski'den bu yana alışlagelmiş gerçekçi romandan da farklı bir durumdur.⁷⁹ Mahmûd Şerîf, sokağı, hasta karakterlerin sokağı olarak tanımlıyor.⁸⁰ Sokakta merkez, sokak kahvesidir. Yazar, ilk etapta bu kahveyi işliyor sonra buradan hareketle sokağın diğer yerlerine ve bu sokaktan da büyük bir ustalıklı ve incelikli sokağın dışına açılmaktadır. Bu sokağın dışına açılmada Hamîde, bir sembol olarak kullanılıyor.

Romanda diğerlerine nazaran daha fazla önem arzeden iki kahraman 'Abbâs el-Hulv ve Hamîde'dir. Başlangıçları gayet normal sessiz ve iyidir. Ancak dejenere olmuş çevre, onları sokağın dışına çekti ve yavaş yavaş yoketmeye ölüme sürükledi.⁸¹ Yazarın daha önceki romanlarındaki kadın karakterlerin en canlı ve hareketlisi olan Hamîde, evlilik dışı doğmuş ve küçükken annesini kaybetmiştir. Ortada kalan Hamîde'ye yaşlı ve fakir bir çöpçatan sahip çıkmış ve onu büyüttüştür. Afife Hanım'ın kiracısı olan bu kadın, düzgün yapılı ve orta boylu olup, altmışını geçkindir. Canlı ve sağlıklıdır. Konuşması bağırmaı andırmakta, komşuları ile sık sık kavga etmektedir, geçimsizdir. Sesini bir silah olarak kullanır. İş hamamcılık ve çöpçatanlıktır. Bu yüzden hem ağzı sıkı hem de konuşkandır. Gözünden hiç bir şey kaçmaz. Her türlü dedikoduyu yapar ve olayların tarihçesini bilir. Evlatlığı Hamîde de kendisine çekmiştir. Aşırı kavgacı ve ters bir

⁷⁸ "Nobel Ödülü Kahire'ye Uğradı", s.10.

⁷⁹ *el-Muğamere*, s.83; *el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye*, s.98.

⁸⁰ *Eşeru't-Ta'avvur*, s.308.

⁸¹ *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye*, s.118.

mizaca sahiptir. Aynı zamanda güzel ve zeki bir kız olup, kendisini çok beğenen biridir. İçinde yaşadığı sokağı küçümsemekte ve kimseyi beğenmemektedir. Birazcık beğenisini kazanan genç Hüseyin Kırşa'dır, ama o da süt kardeşidir. Hırslıdır, zenginlik ve saadet düşleri kurmaktadır. Sokakta istikbal vadeden hiç bir şey yoktur, ona göre.⁸²

"Yirmi yaşlarındaydı, orta boylu ve ince yapılıydı, uzunca yüzü esmer ve sevimliydi. Teni pürüzsüzdü. En ilgi çekici yanı, siyah güzel gözleriydi. Koyu siyah gözbebekleriyle akları çok güzel ve büyüleyiciydi. Ama ince dudaklarını sıkıp gözlerini kıstığı zaman, yüzüne hiç de kadınca olmayan güçlü ve kararlı bir anlam geliyordu. Kızgınlık ve tersliği Midakķ sokağında bile korkulacak türdendi. Edepsizliğiyle ünlü annesi bile onunla ters düşmekten mümkün olduğu kadar kaçınırdı. Bir gün kavga ederken anesi Hamide'ye, "Allah sana bir koca nasip etmeyecek. Hangi erkek senin gibi bir ateşi bağrına basmak ister ki?" diye bağırmişti. Hamide Hanım, kızı için öfkelenildiği zaman aklı başından gider, sanki çıldırır, derdi. Bu yüzden ona bir de ad takmışlardı, o bilinen rüzgarların adı olan hamsin adını. Bütün bunlara ve Hamide'nin öz annesi olmamasına karşın onu çok severdi."⁸³

Hamide'nin çok güzel oluşu ve aynı zamanda yoksul oluşu, onun düşmesine sebep oldu. 'Abbâs, sokağı çok seviyordu. Oradan ayrılmayı kesinlikle düşünmüyordu. Birkaç kez, Hüseyin Kırşa'nın İngiliz ordusunda çalışma tavsiyesini kabul etmemişti. Ancak paraya tapan sözlüsü Hamide'nin isteği doğrultusunda gider. Hamide'nin arasına annesiyle Olympia sinemasına gitmesinde Maḥfûz'un, kendi çocukluğunda aynı adlı sinemaya, annesiyle de Mısır müzesine gidişinden esinlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Orta boylu hafif şişman bir vücuda sahip olan 'Abbâs, sokakta mütevazı bir berber dükkanını işletir. Orta seviyede bir geliri vardır. Aslında Hamide'nin isteklerini, beklentilerini karşılayabilecek bir ekonomik güce sahiptir. Ancak bununla yetinmeyen Hamide'nin mutluluğu için savaşın sıkıntılarına katlanır. Son derece duygusal bir kişiliği vardır. İstemediği halde sırf onun için sevgilisi Hamide'yi terkederken son derece duygusallaşır.

"Ben gitmeden önceki son buluşmamız bu ve bir daha ne zaman görüşeceğimizi Allâh bilir. Üzüntü ve mutluluk arasında şaşkın bir durumdayım. Senden uzaklaşacağım için üzgünüm, ama memnûnum da. Çünkü, bu beni sana ulaştıracak yegane yoldur. Yüreğimi sende sokağımızda bırakıyorum. Beni uzak bir diyara atılmış, kalbi kendisiyle birlikte gelmek istemeyen kalpsiz bir göçmen olarak kabul et. Yarın Tell el-Kebîr'de olacağım. Her sabah kalktığımda, artık arkasında seni evi temizlerken ya da saçını tararken gördüğüm pencereyi göremeyeceğim. Ne yazık ki bunlardan hiç bir eser kalmayacak. Bu pencereyi, Ezher Caddesi'ni Muski'yi

⁸² "Necîb Maḥfûz'un Zukâku'l-Midakķ Adlı Romanı", s.289-290.

⁸³ Zukâku'l-Midakķ, s.24-25; "Necîb Maḥfûz'un Zukâku'l-Midakķ Adlı Romanı", s.290.

*kimbilir ne kadar özleyeceğim. Brak senden alabileceğim her şeyi alayım. Ellerimizi birbirine sıkıca kenetleyelim. Ah Allahım, duruşunu hissetmek ne kadar tatlı! Yüreğim ağzıma geliyor. Yüreğim senin elinde, sevgilim, aşkım. Hamîdem! Adın ne kadar güzel, onu söylerken tatlı yer gibi oluyorum.*⁸⁴

Selim 'Ulvân, el-Gûriyye'de bulunan büyük bir şirketin sahibidir. Hamîde ve 'Abbâs el-Hulv gibi yoksul karakterlere karşın, aynı sokakta yaşayan zengin bir karakterdir. Bütün sokak sakinlerin duyduğu bir zili ve atların sürdüğü güzel bir arabası vardır. Bir oğlu hakim, diğeri avukat, üçüncüsü de doktordur. Dört kızını da evlendirmiştir. Diğer kahramanlar şunlardır:

Ferec İbrâhîm, Hamîde'yi büyük bir ustalıkla bataklığa düşüren tecrübeli bir kadın simsarındır. İbrâhîm Ferhat'ın seçimdeki propaganda müdürüdür. Özellikle yabancı askerlere hizmet veren bir okulun sahibidir.

Dr. Bûşî, çıraklıktan yetişmiş bir dişçidir. Bu konuda bir öğrenim görmemesine rağmen halk onu diş doktoru diye tanır. Kaynaklarda ünvanını, hastaları tarafından alan ilk doktorun belki de o olduğu ifade edilmektedir. Yaptığı tedaviler acı vermekte ve çoğu zaman tehlikeli olmaktadır. Ancak sokağın fakir halkı yine de ona gitmektedir. Taktığı dişleri, arkadaşı Zîta'nın da yardımıyla mezarları açıp ölülerin ağızlarından almaktadır. Polis, onları suçüstü yakaladığı zaman sokakta büyük bir skandal olur. Onları buna iten sebepler arasında savaşın verdiği ekonomik sıkıntılar, başıboşluk ve anarşi sayılabilir.

Zîta, Huseyni mahallesindeki dilencilerin başıdır. Kendisine dilenci olmak üzere başvuranların vücutlarında yapay sakatlıklar yaratmaktadır. Her müşteriyi bedeline en uygun düşecek biçimde sakatlamaktadır.

Muallim Kirşa, sokaktaki kahvenin sahibi olup uyuşturucu madde tutkunudur. Maceracı bir karakterdedir. 1919 ihtilaline fiilen katılarak büyük mücadeleler vermiş, 1924 seçimlerinde etkin rol oynamıştır. Ayrıca homoseksüeldir. Yakışıklı genç erkeklerle ilişki içindedir. Karısı ile bu yüzden şiddetli tartışmalar yapmaktadır. Aile ve çocuklarına karşı baskıcı ve otoriter bir kişilik sergileyen Muallim, sonunda onların kendisine karşı başkaldırılarıyla karşı karşıya kalır.

Rıdvân el-Huseynî, tüm davranışlarıyla bir gönül ve sevgi adamı. Hayatının özellikle ilk yılları, acılar ve düş kırıklıklarıyla doludur. Sokakta herkes ona saygı duyar. Dindardır. Gönüllü tok ve cömerttir. Sokak sakinleri herhangi bir işe girişmeden önce ona danışma ihtiyacı duyarlar. Romanın sonuna doğru hacca gitmek üzere yola koyulunca, bütün sokak sakinleri için dua edeceğini bildirir. Yarı sufi bir kişiliği vardır. Trevor Le Gassick, onun evrensel iyimserliğinin ve komşularının ona olan davranışlarının, günümüz toplumunda bütün inanların din anlayışlarının özünü teşkil ettiğini ileri sürmektedir.⁸⁵

Seniyye 'Afifi, elli yaşlarında zengin bir duldur. Romandaki kişilerin bir kaçı

⁸⁴ *Zukâku'l-Midak*, s.98-99.

⁸⁵ *Midaq Alley*, viii.

onun kırıncısıdır. Hamîde'nin üvey annesinin yardımıyla kendisinden daha genç bir memurla evlenmeyi başarır.

Mutlu bir aile reisi olan Şeyh Derviş, Vakıflar Bakanlığına bağlı okullarda İngilizce öğretmenliği yaparken okulların Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması sonucunda altıncı derecedeyken sekizinci dereceden katiblik görevine getirilir. Bundan dolayı büyük bir depresyon yaşar ve strese girer. Emekliliğine yakın olduğu bir sırada bakanla görüşmek için randevu alır. İçeriye girer girmez, "Sayın Bakanım, Allah, elçisini seçti." bakan söylediği ifadeyi açmasını isteyince, gayet vakurane bir şekilde, "Ben Allah'ın size yeni bir mesajla gönderdiği elçisiyim." cevabını verir. Bu sözle bakanlıktaki görevine son verilir. Artık aklını yitirmiş, bunamış bir haldedir. Konuşmalarına sık sık İngilizce kelimeler sıkıştırır. Mistik bir havası vardır.

Huseyn Kırşa, kahvenin sahibi Kırşa'nın oğludur. Bir süre babasının kahvesinde çalışır. Sonra bir bisiklet onarım atölyesine geçer. Sonra daha iyi bir gelir sağlamak için İngiliz ordusuna girer. Çok para kazanır. Orada tanıştığı bir arkadaşının kız kardeşiyle evlenir. Savaşın bitmesiyle işine son verilir. Eve döndüğünde evli ve parasızdır. Savaşın kurbanlarından biri olan Huseyn Kırşa'nın şu haykırışı belki de bütün Mısırlıların haykırışıdır:

"Bizler umutsusuz... Ülke umutsuz... Toplum umutsuz... Ancak bütün dünya, kanlı bir savaşa girdiğinde tadabildiğimiz mutluluğu normal hallerde az da olsa hiç tatmayışımız acı verici değil midir?! Bize bu dünyada sadece şeytan acıyor!"⁸⁶

Kâmil Amca, sokakta bulunan tatlıcı dükkanın sahibidir. Şişman bir vücutta sahip olup güleryüzlü tatlı bir kişiliği vardır. Başından hiç bir kötü hadise geçmez. Romanda önemli bir görevi vardır. 'Abbâsu'l-Hulv'la birlikte aynı dairede kalan onun çok samimi dostudur. Aralarında büyük bir yaş farkı vardır. Bir nevi 'Abbâs'ın babası gibidir. 'Abbâs, kahvede gece sohbetlerinde onun için bir kefen aldığını söyler. Bütün roman boyunca Kâmil Amca'nın adı kefenle birlikte anılır. Ancak yazar, kimsenin aklından geçmeyecek bir işi yaparak İngilizler tarafından öldürülen yirmiüç yaşındaki 'Abbâs'ı elli yaşını geçkin ancak hâlâ sağlıklı ve zinde olan dostu Kâmil Amca tarafından defnettirir.⁸⁷

Eleştirmenler, bu karakterler için çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Hamîde, sömürge ülkeleri için bir av konumundaki Mısır'ı, kadın simsiyah Ferec İbrâhim, sömürgeyi, Zîta ise İkinci Dünya Savaşının maddi ve manevi bir eserini sembolize ettiğini ifade etmişlerdir.⁸⁸

Maḥfûz, Ḥamîde'yi Mısır'a benzeten eleştirmeni bu konuda haksız görmez. Ancak eseri kaleme alırken kesinlikle böyle düşünmediğini ifade eder. Bunun ya-

⁸⁶ Aynı eser, s.231.

⁸⁷ *Zukâku'l-Midakk*, s.1 ve sonrası; "Necîb Maḥfûz'un *Zukâku'l-Midakk* Adlı Romanı", s.284-285, *el-Kışsa ve'r-Rivâye Beyne*, s.149; *el-Kışsa ve'r-Rivâye*, s.82 ve sonrası; *el-Muḡâmere*, s.84 ve sonrası; *Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.86-107; *er-Remziyye*, s.75-94.

⁸⁸ *el-Kışsa ve'r-Rivâye Beyne*, s.150.

nısıra Hamîde'nin yaşadığı şartlarla Mısır'ın geçirdiği şartları karşılaştıran Mahfûz, aralarında büyük bir benzerliğin var olduğunu kabul eder.⁸⁹ Süleymân eş-Şaţî ise Hamîde karakterini, dejenere olan siyasetin bir sembolü olarak görür.⁹⁰

Sokakta yaşayan karakterler, Dickens'in **Oliver Twist** adlı eserindeki sapmış yoldan çıkmış karakterleri hatırlatır. Mesela, dilencilerin öğretmeni olan Zîta, **Twist**'te el-Bahîl (Cimri)'in bazı özellikleriyle uygunluk arz etmektedir.⁹¹ Le Gassick'e göre, Kırşa'nın esrarkeşliği ve homoseksüelliği, Hamîde'nin duyguları, Ulvân'ın fantazileri, Huseyn'in tatminsizliği, zaman ve mekanla sınırlı değildir.⁹²

Karakterlerde birbirine zıt özelliklerle karşılaşmaktayız. 'Abbâs, sağlıklı ama fakir, Selîm, zengin ama hasta ve yaşlı, el-Muallim Kırşa, akşamcı, sapık, Rıdvân el-Huseynî ise dindardır.⁹³ Bütün bu renkli karakterler, sinema ve televizyon ilgililerinin dikkatlerini çeker ve çalışmalarında bol bol malzeme olarak kullanırlar.

Yazar karakterlerin bulunduğu konumlarla ruhi durumlarını çok iyi birleştirmiştir. Aşağıda vereceğimiz misalde de görüleceği üzere, bu gibi ifadelerde Mahfûz, kendi varlığını daha çok hissettirmiştir.

*"Taksi yavaş ilerliyor, bir arabalar ve insanlar denizi arasında kendine yol açmaya çalışıyordu. Hamîde'nin düşünceleri de arabayla birlikte oradan oraya gitmekteydi. Güç bulmuş ve duygularıyla kendinden geçmişti. Kalbi, kanı ve hatırası dansediyor, bütün duyguları kaynıyor içi içine sığmıyordu."*⁹⁴

Arap Dili Akademisi ödülünü almasına sebep olan bu eser, onun okuyucu nezdinde tanınmasını sağlamış ve diğerlerine nazaran daha büyük bir etki bırakmıştır.⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Mısır toplum hayatını kapsamlı olarak ele almakta olan roman, dışardan gelen değerlerle Arap örf ve adetlerin bir bileşkesidir. Fâtıma Mûsâ'ya göre anlatım yapısını ve roman örgüsünü kaybetmiş olan yazar, eserde anlatıcıdan ziyade sosyolog görünümündedir.⁹⁶

Parlemeto seçimlerinde bağımsız aday, İbrâhîm Ferhat'ın propaganda çalışmalarına da yer veren Mahfûz, bununla savaş sonrası siyasi ortamı kaplayan bozulmayı ortaya koymak istemiştir. İbrâhîm Ferhat, iyi bir politikacı olmamasına rağmen, yalancı ve pekçok vaatler veren bir karakterdir. Konuşmasından önce sanatçılar, şarkı ve türkû söylüyorlar, dansözler rakediyorlar. Ona göre ahlaki dejenerasyon ile siyasi dejenerasyon, bir paranın iki yüzü gibi birbirlerine bağlıdır.

⁸⁹ *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye*, s.117.

⁹⁰ *er-Remziyye*, s.89.

⁹¹ *Dırâsât fi'l-Kıssati'l-'Arabiyyeti'l-Hadîsa*, s.306.

⁹² *Midaq Alley*, viii.

⁹³ *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.91.

⁹⁴ *Zukâku'l-Midaqq*, s.175.

⁹⁵ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.129.

⁹⁶ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısıriyyi'l-Hadîs*, s.284.

Yazar, bazan bu iki bozulmayı bir karakterde toplamıştır. el-**Kâhiretu'l-Cedîde**'de Kâsım Vecdî ve daha sonra ele alacağımız **es-Sülâsiyye**'de 'Abdu'r-Rahîm Bâsâ 'Îsâ.⁹⁷

Eserde dikkati çeken bir husus, Maḥfûz'un henüz Mısır toplumunun yeni tanıştığı çöpçatanlık kavramını işlemiş olmasıdır. Ḥamîde'nin analığı, çöpçatanlık yapmaktadır. Ancak analığının çöpçatanlık yaptığı bir ortamda kızının evlilikte hep yanlış adımlar atması ve sonunda kötü yola düşmesi hayli düşündürücü. Böyle bir durumda ilk etapta insanın aklına gelen şey, analığın kızına uygun bir eşi rahatlıkla bulabileceğidir.

Ḥamîde'nin İbrâhim Ferec'in kurduğu tezgaha kendi isteğiyle düşmesinde mantıksız bir durum vardır. Yaşanan gerçek hayatta bir kadının kendi isteğiyle randevuevine sermaye olmak istemesi biraz garip karşılanacak bir durum.

Yazar eserinde yer verdiği rastlantılarda fazla gerçekçi olmadığını görmekteyiz. Meselâ, Ḥamîde'yle Ferec, hiç bir sebep olmadan rastlantıyla tanışır. 'Abbâs, Ḥamîde'yi caddede bir faytonda giderken görür ve hemen bir bakışta onu tanıır. Bu gibi rastlantılarla gerçek hayatımızda da karşılaşabiliriz. Ancak yazarın bu tür rastlantıları, belli bir kurgu üzerine oturtmuş olması gerekirdi.⁹⁸

Maḥfûz, daha çok dargelirli insanların oturduğu bir semtin sokağına Selîm 'Ulvân gibi zengin birisini de oturtur. Gerçek hayatta pek karşılaşmadığımız bu durum, ilk etapta sırtıyor. Ancak sanıyoruz ki yazar, eserlerinde temel hedef edindiği kralları zenginleri zalimleri despotları tenkit edebilme zeminini oluşturmak için bu yola başvurma gereğini hissetmiştir.

Romanda ilgimizi çeken ve tutarsız gördüğümüz diğer bir husus da, Ḥamîde'yle annesinin her ikisinin de Ḥamîde adını taşımış olmasıdır. Neden yazar aynı isimleri kullanmıştır? Başka bir isim koymasında bir sakınca bulunmasa gerekti.

İkiyüzüncü sayfada, bir daire olarak nitelenen yer, aynı zamanda okul olarak vasıflandırılıyor. Bir odasının dans için elverişli genişlikte oluşu bir çok kişiyi alabilmesi bizce pek mantıklı değil. Hatta yazar da bunun farkına varmış olsa gerek ki, okuyucunun yanılabilceğini düşünerek "*Odadan daha doğrusu bölümden çıktılar.*" ifadesini kullanır.

'Abbâs, askerlerin elinden kurtulabilseydi, belki de Ḥamîde'yi düştüğü bu bataklıktan kurtarabilirdi. Ancak yazarın sonuçta 'Abbâs'ı öldürtüyor oluşu, onun Mısır gerçeğini şiddetle dile getirmek isteğinden gelebilir. Ayrıca yazar diğer bir realiteyi de vurgulamak istediği kanaatindeyiz; Gün gelir savaşlar bitebilir ve memlekete dönülebilir veya yaralanılır tedavi edilerek şifa bulunabilir ancak bataklığa düşmekten kurtulmak çok zordur. Nitekim 'Abbâs ve Huseyn Kırşa savaştan döner. Ancak Ḥamîde, dönüşü olmayan bir yola girmiştir.

Eserinde kurguda hiç bir kopukluk görmediğimiz yazar, son kısımlarda 'Abbâs'ın öldürülmesiyle ziveye çıkan olayları yatıştırmak için Rıdvân el-Huseynî'nin

⁹⁷ *Eseru't-Ta'avvur*, s.304 ve sonrası.

⁹⁸ *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.96.

hacca gitmesini gündeme getirir. Rıdvan el-Huseynî, sokaktaki dejenerasyonda kendisini suçlu hissediyor, hacca gitmekle kendisini affettirebileceğini zannediyor. 'Abbâs'ın ölüm haberini hemen vermeyen yazar, kahramanlara kahvede biraz nefes aldirdikten sonra olayı duyurur.⁹⁹

'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, eserde dejenere olmayan sadece iki kişinin bulunduğunu, bunların Şeyh Derviş ile Rıdvan el-Huseynî olduğunu, ancak Vakıflar Bakanlığında çalışırken depresyona girip aklını oynatan ve daha sonra Baka'n'ın odasına girip kendisini Allah'ın yeni elçisi olarak tanıtan, halk arasında ise kendisine İngilizce ve Arapça vahiy geldiği söylenen Şeyh Derviş'in romanın diğer yerlerinde kahramanlar içerisinde en akıllısı ve en tutarlısı olarak gösterilmesini anlamsız gördüğünü belirtmektedir.¹⁰⁰

Romandaki ana amaç, İkinci Dünya Savaşı'nın sokak üzerindeki etkilerinin ve oradaki vuku bulan değişikliklerin ortaya konmasıdır. Roman, savaşla birlikte, İngiliz ordusundan edinilen değerlerin, insanları kendi değerlerinden nasıl uzaklaştırdığını göstermektedir. Ayrıca, yarı endüstrileşmiş Afrika ve Arap dünyasında insanların köy ve kasaba geleneklerinden nasıl yavaş yavaş uzaklaştıklarını göstermektedir.¹⁰¹ Savaşın en büyük etkisi, 'Abbâs'ın öldürülmesidir. Bundan başka, Hamide, kötü yola düştü. el-Mu'allim Kırşa, vatansever ve şerefli bir kimseyken bozuldu ve yoldan çıktı. Zîta, sahtekar, Dr. Bûşî ise mezar hırsızı oldu. Sokağın akıllısı Huseyn Kırşa, barıştan nefret edip savaşa ilgi duymaya başladı, aynı zamanda arkadaşı 'Abbâs'ın İngiliz askerleri tarafından öldürülmesine seyirci kalan bir korkaktı. Ferec İbrâhîm ise kadın simsarı oldu. Genel amaç ise, insanların yeni gelişmelere paralel olarak hayatlarında değişiklik olmasını istemelerinin belirtilmesidir. Huseyn Kırşa, elektrikli bir evde oturmak, iyi elbiseler giymek ve sinemaya gitmek isterken 'Abbâs, daha iyi bir hayat için askere gidiyor. Kahvenin sahibi el-Mu'allim Kırşa, kahveye radyo getirtiyor. Hamide, güzel elbiseli fabrika kızlarını ve sinemaya giden Yahudi kızlarını görünce onlar gibi olmak istiyor.¹⁰²

Kimi eleştirmenler, O'nun Yahudi kızlarını güzel, endamlı ve şık giyinen kızlar olarak göstermesini, onlara olan sevgisinin bir tezahürü olarak algılamışlardır.¹⁰³

Sokakta küçük günlük problemlerin yanısıra, sokak sakinlerinin pek çoğunun boğazını sıkı bir problem daha vardır; cinsel duygular. Esiri oldukları bu duygular paralelinde adımlarını atıyorlar. 'Abbâs el-Hulv, Hamide'yle evlilik uğruna sokağı, dükkanını terkeder. Selîm 'Ulvân, yaşlı ve hasta olmasına rağmen ikinci kez evliliği düşünür. es-Sitt Seniyye 'Afîfî, evlenmeyi şiddetle arzuluyor. el-Mu'allim Kırşa, evli ve çocukları olmasına rağmen hafif meşreb, iffetsiz gençlerle

⁹⁹ *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.93.

¹⁰⁰ *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.429.

¹⁰¹ *Midaq Alley*, viii.

¹⁰² *el-Kıssa ve'r-Rivâye*, s.94; "*Muhâvele fî Kelimât li Takdîm*", s.200.

¹⁰³ *Edeb Necîb Maḥfûz ve İşkâliyyetuhu*, s.66.

ilişki kurmak istiyor. Zîta, semtin en çirkini olan Hüsniye'ye ilgi duyuyor.¹⁰⁴

Romanda olayların akışıyla, kişilerin hareketleri arasında tam bir uyum bulunmaktadır; bir taraf diğerinden bağımsız değildir. İki taraf arasındaki etkileşim açıkça görülmektedir. Kişilerin yaptığı hareketler, zincirlemesine birbirlerini etkilemekte ve yeni olayların oluşmasına vesile olmaktadır. Bu durumlarda kişiyi olaydan ya da olayı kişiden bağımsız düşünmek imkansızdır. Çünkü yazar, olayların gelişimini kişilerin yapıları ile birleştirebilmiştir. Roman bir dereceye kadar doğrudan anlatım yapan bir üsluptan uzaklaşabilmiştir. Geçmişte olan bir takım olaylara doğrudan doğruya atıflar yapılmayarak kendi akışları içinde bırakılmış ve okuyucunun merakla izlemesi ve yorumlar yapmasına fırsat verilmiştir. Yazar, aynı zamanda kahramanların geçmişleri hakkında bilgi vermekten haklı olarak kaçınmış ve roman üslubuna uygun bir şekilde onlar hakkındaki yorumları okuyucuya bırakmıştır. Bütün bunların yanı sıra olayları yönlendirmeye ve onlar hakkında yorumlar yapmaya, dolayısıyla vaaz ve nasihatta bulunmaya yeltenmemiştir.¹⁰⁵

Yazar, romanda olayları ele alırken bazılarını anlatmadan geçmesini ve bir müddet sonra bir başka bölümde o anlatmadığı olayla ilgili bilgiler vermesini bir kaç nedene bağlayabiliriz. Bunu bir üslup güzelliği olarak algılamış olabilir. Meselâ, 'Abbâs'ın İngiliz askerleri tarafından öldürülmesini direk olarak anlatmamış, daha sonraki bölümde bir başkasının ağzından anlatmıştır. Bir diğer neden de yazarın unutmış olabileceği ya da olayın diğer boyutunu ilgilendirdiği için daha sonraki bölümlerde ele almış olabileceğidir. Meselâ, ondördüncü bölümde görülen "'Abbâs'ı İngiliz ordusunda çalışmaya kandıran Hüseyin Kırşa'ydı" ifadesinin, bir önceki bölümde kullanılması bizce daha mantıklıdır. Muhtemelen yazar, Huseyn Kırşa'yla ilgili olayı anlatırken onun 'Abbâs'ı kandırdığını da dile getirmek istemiş ya da daha önce unuttuğu şeyi burada ifade etmek istemiştir.

Bizce, romandaki hemen hemen her şey, o günkü Mısır'ı anlatmaktadır. Sadece diyaloglardaki yazarın kullandığı dil gerçeğe aykırıdır. Maḥfûz, diyaloglarda bile fasih Arapça'yı kullanmasını, bu dilin bütün Arap ülkelerinde ortak dil oluşuna ve dolayısıyla pekçok kişiye hitap edebilmesine bağlamaktadır. Bazı eleştirmenlerin yazarın o sıralarda Mısır Dil Kurumu'nun verdiği ödüllere göz koymasından dolayı fasih Arapça'yla eserlerini yazmış olduğu fikri bizce pek doğru değil. Çünkü yazar, daha sonraları şöhrete ulaştığı ve ödüllere gereksinim duymadığı yıllarda da fasih Arapça'yla yazmaya devam etmiştir.

Yazar, Arap edebiyatında benzerine pek rastlamadığımız hatta Maḥfûz'un daha önceki eserlerinde de karşılaşmadığımız bazı İngilizce kelimeleri Şeyh Derviş'e söyler. Onüçüncü sayfada frog, kırküçüncü sayfada tragedy, doksanaltıncı sayfada homosexuality, yüzüçüncü sayfada viceroy, ikiyüzyirmibirinci sayfada elopement ve eserin sonunda end. Acaba yazar buna neden başvurmuş, neden ge-

¹⁰⁴ *el-Muḡameretü'r-Rivâ'iyye*, s.89.

¹⁰⁵ "*Necîb Maḥfûz'un Zukâku'l-Midakk Adlı Romanı*", s.299.

reksinim duymuştur? Bizce bunun iki sebebi olabilir. Birisi, Mısır'ın İngiliz sömürgesi altında olduğu dönemlerde halkın isteyerek veya istemeyerek bu tür yabancı kelimeleri alıp kullandığı ve bu gerçeği de Mahfûz'un eserinde kullanmış olması. Diğeri de yazarın öğrenmiş olduğu İngilizce'sini kullanmak istemesi, bunun romana bir çeşni getireceği düşüncesinde olabileceğidir. Ancak ikincisi, böylesi bir yazar için uzak bir ihtimal gibi gözüküyor. Ayrıca eserin sonlarında, askerden dönen 'Abbâs, Kâmil Amca'ya "*İngilizce konuşan sadece Şeyh Dervîş olmayacak*" diyerek "*Thank you*" ifadesini kullandığını görmekteyiz.¹⁰⁶

¹⁰⁶ *Zukâku'l-Midakk*, s.209.

Bidâye ve Nihâye

Maḥfûz, ilk kez 1949 yılında basılan bu romanını 1942-1943 yılları arasında yazdı. Olaylar Kasım 1935'den İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından az önce, 1939 yılı sonlarına kadarki süre içerisinde vuku bulmuştur. **el-Kâhiretu'l-Cedîde**, 1934, **Hânu'l-Halîlî** ise 1941 sonlarından 1942 sonlarına kadarki yılları içerecek olursa, Bidâye ve Nihâye bu iki dönem arasında kalan ve işlenmeyen dönemi içerir. Bu dönem, bütün dünyada bir ekonomik krizin yaşandığı dönemdir.¹⁰⁷ Aynı şekilde yoksulluk ve siyasi bozulmanın had safhada olduğu, yürüyüşlerde öğrencilerin kanları döküldüğü, İsmâ'il Sıdkî hükümetinin 1936 antlaşmasını getiren antlaşmayı kabul etmek istemediği bir dönemdir.¹⁰⁸

Romanda, daha çok Marksist felsefenin ele aldığı işçi-patron çekişmesi yoktur. Burada yarı feodal kapitalist düzen içerisinde, dar gelirli insanların ekonomik ve sosyal sıkıntıları dile getirilmiştir.¹⁰⁹ Konu, aile reisinin ölümüyle birlikte ümitsizliğe düşmüş bir aile hakkındadır. Eserin adı da bu ailenin bidayeti ve nihayetinin konu edilmesinden alınmış olsa gerek.

Romanda olayların geçtiği mekan, bir önceki eser **Zukâku'l-Midakk**'ta Midakk Sokağı iken, burada mütevazî bir apartman dairesidir.

"Kit kanat geçinen bir ailede mütevazî bir işte çalışan elli yaşlarındaki baba Kâmil Efendi 'Alî, kalp sektesinden ölünce, geride kalan diğer aile bireyleri büyük bir ümitsizliğe düşerler. Babanın sağken aldığı maaşla zaten doğru dürüst geçinemeyen aile bireyleri, anne, kız ve üç erkek kardeşi artık kötü günler bekliyordu. Babadan kalan ayda beş cüneyhlik emeklilik maaşıyla, beş kişi geçimini sağlamak zorundadır. Bu aylık, karınlarını dahi doyurmaya yetmezken ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklar? Bütün yük omuzunda bulunan anne, yeni işler aramaya başlar. Daha düşük kiradaki bodrum katında bir daireye yerleşirler. Annenin ev eşyalarını satmak zorunda kalışıyla başlayan trajik olaylar birbiri ardı sıra gelir. Hasan, babası sağken sorumsuzluğundan dolayı okuldan uzaklaştırılmış, babasının nasihatlarını dinlemeyip kendine buyruk bağımsız bir şekilde helal haram demeden hayatını kazanmaya başlar. İkinci kardeş Huseyn, yoksulluktan dolayı üniversiteyi okuyamaz. Evin en küçükoğlu Hasaneyn, Ahmed Yusri Bey aracılığıyla Harp Okuluna girmeyi başarır. Teğmen olarak mezun olduktan sonra, kendisine yeni bir hayat, yeni bir semt seçer. Mısrû'l-Cedîde'deki bu yeni daireye Hasan, yaralı olarak sığınır. Polise bildirebileceği korkusuyla doktora gitmek istemez. Hasaneyn, Ahmed Yusri'nin kızıyla evlenmek ister. Ancak yoksullukları ve kızkardeşlerinin terzilik yapması, bu evliliğin gerçekleşmesini engeller. Evin en küçüğü ve tek kızı Nefise, dikisten kazandığı paraların yetmediğini görünce kendisini pazarlamaya

¹⁰⁷ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.151; *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.444.

¹⁰⁸ *Eser*, s.324.

¹⁰⁹ *el-Batalu'l-Mu'âsir*, s.232.

başlar. Önceleri çok para kazanmak için girdiği bu hayattan kurtulmak istediye de kurtulamaz ve gün geçtikçe bu bataklığa batar. Günün birinde Mısrı'l-Cedide'deki yeni evinde oturan Hasaneyn'den es-Sekkâkinî Karakolu'na gelmesi istenir. Karakola giden Hasaneyn, hiç beklemediği bir olayla karşılaşır. Kızkardeşi kötü yola düşmüş, bir fahişe olmuş ve karakola düşmüştür. Hasaneyn, ona kendisini Nil'e atarak intihar etmesini emreder. Nefise, kendisi için başka bir alternatif bulamadığından intihar eder. İntihardan sonra, Hasaneyn, olayda kendisinin de payı olduğunu düşünerek bunalım geçirir. Ve o da kendisini Nil'e bırakarak intihar eder."

Aslında Maḥfûz, kafasında canlandırdığı gerçek hayattan alınmış bu ailenin sonlarını mutlu bir şekilde bitirmeyi düşünürken, romandaki olayların gelişimi sonucunda yegane alternatif olarak gördüğü intihar olgusuyla bitirir. Yazar eserini neden bu şekilde trajik bir sonla bitirmek istemiştir? O, bunu okuyucuların duygularıyla kendi duygularını sentezlemek isteğine bağlamaktadır.¹¹⁰ Ona göre, Nefise ve Hasaneyn'in intihar hadisesi aslında toplum şartlarına bir tepkidir. Bizce Maḥfûz, romanına **Bidâye ve Nihâye** adını vermekle zaten eserin başındaki trajedinin sonda da görüneceğini biliyordu.

Romanda ana tema yoksulluk ve sonuçlarıdır. Yoksulluk, Hasan'ın yoldan çıkmasına, Nefise'nin şerefini ve namusunu kaybetmesine, Hasaneyn'in yoksullukla geçen mazisinden korkmasına ve onun etkilerinden kaçmak istemesine sebep olur. Bu konu devrin pek çok yazarı tarafından ele alınıyordu. Bidâye ve Nihâye'de Huseyn'in "Biz umutsuz bir aileyiz ve sayısız örneklerimiz vardır." sözü bunu doğrulamaktadır.¹¹¹

Eser, **es-Sülâsiyye**'den sonra en gerçekçi roman olarak kabul ediliyor.¹¹²

Roman, babanın 1935'te ölümüyle başlayan etkili bir başlangıçla başlar. Ve yine aynı şekilde evin en küçük çocuğu Hasaneyn'in 1937'de intiharıyla son bulur. Huseyn Kâmil 'Alî ve Hasaneyn Kâmil 'Alî, okudukları lisede okul müdürünün isteği üzerine, bulundukları sınıflardan çağırılırlar. Müdür onlara acı haberi verince, çocuklar ne yapacaklarını şaşırırlar. Bütün idealleri bir anda altüst olur. Babaları kendileri için bir dayanaktı. Esasen Maḥfûz, romanının ana mihverini bu ölüm ve ailedeki sonuçları üzerinde odaklaştırmıştır. Burada sözkonusu edilen ölüm olayı, bütün kahramanları etkiler. Oysa daha önce işlediğimiz **el-Kâhîretu'l-Cedide**'de verilen olaydan ikinci derecedeki kahramanlar etkilenmez.

Yazar, bu romanında bütün ilgisini aile bireyleri üzerinde odaklaştırır. Bu bireyler, dramatik bir sahnenin kahramanları görünümündedir. Maḥfûz, eserde tek bir kahramanı ele almaz. Ailedeki bütün kahramanlar eş değerdedir. Tek bir kahraman gösterilmesi gerekirse o da ailedir. Ailenin bütün bireyleri, olaydan et-

¹¹⁰ "Ârâ'u Necîb Maḥfûz fî'l-Hayât ve'l-Fenn", s.79; "en-Nihâye fî Bidâye ve Nihâye", s.45.

¹¹¹ *Medḥal ilâ Târîḥ*, 102; Eser, s.324.

¹¹² *el-Muḡamere*, s.73.

kilenirler.

Anne, eşi öldükten sonra artık hayata karamsar bir gözle bakar ve geçine-meyecekleri korkusuyla yeni işler aramaya başlar. Çünkü ayda beş cüneyh neye yetecekti. Bütünüyle yük onun omuzundadır. Çocuklarının mutluluğu için her şeyi yapabilecek sınırlarına hakim, dayanıklı, sabırlı ve şefkatli bir kişiliğe sahiptir.

Evin en büyük oğlu Hasan, normalde baba öldükten sonra onun görevini üstlenmesi gerekirdi, ancak sağlığında babasının yanlış yönlendirmeleriyle ne bir okul okumuş ne de kendine bir meslek edinmiştir. Sağlığında babası, sinirlenince ona, sokak çocuğu diye bağırırdı. İlk kez geçim derdine düşen odur. Bir kaç iş denemişse de başarılı olamamıştır. Yeteneği olmamasına rağmen şarkıcılık yapmış, kahvelerde çalışmış ve son olarak da uyuşturucu kaçakçılığı yapmıştır. Güçlü ve atletik bir vücuda sahiptir. Bunun içindir ki uyuşturucu işinde ele başlığı o üstlenir. Erdemli, sorumluluk duygusuna sahip, kadın pazarlayan sevgilisiyle birlikte evlilik dışı bir yaşam sürdürmelerine rağmen ailesel ilişkilere bağlı bir kişiliğe sahiptir. Ahlaki değerleri sokaktan öğrendi. Halkın yaşadığı gibi kendi gücüyle yaşamak istiyor. **Zukâku'l-Midakk**'ta Zita neyse Hasan da odur. Bütün olaylarda vardır. Hasan, başta Üstâz 'Alî Sabrî'nin sanatı olmak üzere sanata ilgi duymaktaydı. O da Hasaneyn gibi babasının ölümünden dolayı Allah'ı sorumlu tutmaktaydı. Annesi, kendilerine Allah, hiç bir kulunu unutmaz dediğinde Allah'ı hafife almakta şunları söylemektedir: *"Ben de bir kuluyum. Bizi nasıl hatırladığına bakalım. Babamızı niçin aldı? Niçin hikmetini bizim gibi kurbanlar üzerinde gösteriyor?"*¹¹³ O'nun buna benzer ilginç sözleri arasında, kardeşi Huseyn'e sevgilisi komşu kızı Behiyye ile ilgili şu sözü, bize bazı dini olayları çağrıştırmaktadır: *"Güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler dahi Ondan(Behiyye) asla vazgeçmem."*¹¹⁴

Evin ikinci oğlu Huseyn, Hânu'l-Halîlî'deki Ahmed Âkîf gibi ailenin sorumluluğunu üstlenmektedir. İçinde bulundukları yoksulluktan dolayı yüksek öğrenimini yapamaz. Sırf eve katkıda bulunmak için çalışıp para kazanmak ister ve ölen babasının arkadaşı olan Ahmed Beg Yusrî'nin yardımıyla Tahta'da orta dereceli bir okulda katiplik görevine atanır. Yeme içme gibi günlük ihtiyaçlarını harcadığı maaşından arta kalan çok az bir kısmını annesi ve kardeşlerine gönderebiliyordu. Görev yaptığı okulun müdürünün kızıyla evlenme düşüncesinden ailesine yaptığı yardımı keseceği endişesiyle vazgeçer. Bu yönüyle roman kahramanları içerisinde de en iyisi ve en erdemlisidir. Paşanın kızıyla evleneceğini söyleyen Hasaneyn'i kovar. Ayrıca, onun babalarının ölümü esnasında Allah'a isyan etmesine de karşı çıkar ve O'na *"Biz, başımıza gelen bir çok felaketlerde sorumluluğu Allah'a yüklemekte fazla ileri gidiyoruz. Allah, babamızın ölümünden sorumlu ise O'nun düşük maaşından da sorumlu değildir."* sözünü ifade eder. Ona

¹¹³ "en-Nihâye fî Bidâye ve Nihâye", s.44; *Bidâye ve Nihâye*, s.32.

¹¹⁴ *Bidâye ve Nihâye*, s.65.

göre toplumdaki tıkanmalar ve dengesizliklerin yegane sorumlusu, bizzat içinde yaşadığımız toplumdur. Dindar ve annesi gibi sabırlı bir karakter olarak gözümüze çarpmaktadır.

Ḥuseyn, fedakar haliyle **Hānu'l-Halīl**'deki Ahmed 'Akif'e benzemektedir. Her ikisi de aileleri için kendilerini feda etmişlerdir.

Yazar, onun görev icabı gitmesi gerektiği Taṭṭa'ya giderken yolda trende kompartımanın penceresinden çevreyi seyrederkenki duygularında kendisini ve düşüncelerini öne çıkarmaktadır.

*"Geniş, sabırlı, verimli ve sessizce duran arazilere baktı. Bilinç altından annesinin bu yeşil araziler gibi sabırlı, cömert olduğunu ve feleğin dişleriyle onu biçtiğini anımsadı. Uygun elbiseleri olmadığı için önemli yerlere gidemezdi. Ḥuseyn, kendi kendine seslendi: İlginç! Mısır, acımasızca kendi çocuklarını yiyor. Bununla birlikte deniyor ki: Biz, memnun bir toplumuz. Yemin ederim içinde bulunduğumuz nokta ümitsizliğin son noktasıdır. Evet son noktası. Bizzat ölümdür. Yoksulluk olmasaydı öğrenimime devam edecektim. Bunda bir şüphe var mı? Ülkemizde uygun mevki ve makamlar, hep babadan oğula şeklinde kalıtımsaldır. Kin gütmiyorum. Ama üzüntülüym. Kendim için milyonlar için. Sadece ben değil, bütün mazlum toplum, üzgün. Bu bende direnme ruhunu doğuruyor. Hayır kin beslemiyorum ümitsiz de değilim. Yüksek öğrenim hakkını ben kaybetmiş olsam da Ḥasaneyn bu imkanı elde edecek, Nefise, kendisine uygun bir eş bulacak ve ailemize canlılık gelecek, eski karanlık günlerimizi gururla hatırlayacağız."*¹¹⁵

Evin en küçük oğlu olan Ḥasaneyn, kardeşleri arasında fizik olarak en yakkışıklı olanıdır. Çift karakterlidir. Öğrenci arkadaşlarının önünde babasının kendilerine pek çok gayrimenkul bıraktığını söyleyerek kendisini zengin bir genç, ailede bir kurtarıcı, toplumda ise bir kahraman olarak göstermektedir. Diğer kardeşleri içerisinde babasını en çok sevendir. Onun ansızın ölümüne çok üzülür. Ona olan sevgisinden olsa gerek, babasının cenazesinin ona layık olacak şekilde kalabalık ve şatafatlı olmasını ister, ancak umduğunu bulamayınca hayal kırıklığına uğrar. Cenazede ağlayan tek bir kişi vardır. Değerli komşuları Ferid Efendi Muhammed. Liseyi bitirdikten sonra öğrenimine devam etmek ister. Bununla kendisinin ve ailesinin bulunduğu konumu düzeltmek istemektedir. Parasız olmasına rağmen, parlak bir geleceği olmadığından ve sırf arkadaşları arasında parasız bir okulda okuduğu anlaşılmasın diye öğretmen okuluna girmek istemez. Harp okuluna girmek istemektedir. Aslında harp okulu da parasızdır. Ancak bu pek çok kişi tarafından bilinmemektedir. Sonunda da Ahmed Beg Yusri sayesinde girer. Onun öğrenimini Ḥasan ve Nefise üstlenmektedir. Komşuları Ferid Efendi'nin kızı Behiyye ile duygusal ilişkiye girer. Ağabeyisi Ḥuseyn de aynı kızı sevmektedir. Ancak Ḥuseyn, gelenekler, komşuluk adabı ve ailesinin yoksul oluşu gibi nedenlerle bu aşkı noktalaması gerektiğine karar verir. Ḥasaneyn ise bu ar-

¹¹⁵ Aynı eser, s.199.

zusuna gem vuramaz, kızın babasıyla konuşur, ona kızıyla evlenme niyetini açıklar. Baba, bunu memnuniyetle kabul eder. Evlenme isteğini annesine açtığı anda annesi buna şiddetle karşı çıkar. Subay olduktan sonra oturmak üzere Mıṣru'l-Cedide'de bir daire kiralar. Daha önceki oturduğu yerdeki komşularının kızı Behiyye ile olan ilişkisinden vazgeçer. Büyük bir villası olan müfettiş Ahmed Yusri'in kızıyla evlenmek ister. Aynı zamanda hayatını değiştirmesi için kardeşi Hasan'ı ikna etmeye çalışır.

Hasaneyn, **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de Mahcûb 'Abdu'd-Dâyim ve **Zukâku'l-Midak**'ta Hamide gibi içinde bulunduğu maddi sıkıntılardan kurtulmak isteyen isyancı bir kişiliğe sahiptir.¹¹⁶ Ancak, Hasaneyn, diğerlerine nazaran daha kıbar bir görünüm sergilemektedir. İnanç olarak geleneksel bir inanca sahiptir. Onda din olgusu, ebeveynlerinden gördükleriyle oluşmuştu. Şuurlu bir inanmadan ziyade kalıtsal bir inanma. Bir keresinde annesi kendisini farzları yapmakla sorumlu tutmuştu. Bunu şuursuzca gerçekleştirmiş olduğu için daha sonra bunu terkeder.

Romanda anlatılmak istenen temel problemin kahramanı Nefise, yirmiüç yaşlarında kadınlık güzelliğinden mahrum kalan beyaz tenli kısa büyük burunlu kumral bir genç kızdır.

*"Yalnızım! Yalnızım! Üzüntü ve kederimle birlikte yalnızım! Yaş yirmiüç. Ne kadar kötü! Dün gelmeyen evlilik bugün ya da yarın nasıl gelecek?! Dünya bu dünya. Kim bir terzi kızıyla evlenmeyi düşünür? Evlilik masraflarını kim karşılayabilecek?! Niçin bunu düşünüyorum? Faydasız boşuna. Hayatta kaldığım sürece hep böyle kalacağım."*¹¹⁷

Babasının ölümünden sonra ne parası ne güzelliği ne de baba şefkati kalmıştı. Bu yoksulluk içerisinde koca düşlemek onun için imkansızdı. Geçimlerini sağlamak için ev eşyalarını sattıklarında çok duygulanır. O da annesi gibi ailesine çok bağlıdır. Aileye katkıda bulunmak için yaptığı dikiş nakıştan kazandığı paraların yetmediğini görünce değişik çözümler aramaya başlar. Ancak uygun bir şey bulamaz. Bir tamirci işçisiyle on kuruş karşılığında cinsel ilişkide bulunur. Yakınlarındaki bir bakkalın oğlu kendisini aldatarak onun kötü yola düşmesini sağlar. Artık bir hayat kadınıdır. Yazarın şimdiye kadar gördüğümüz romanlarında kötü yola düşen kadınlardan üçüncüsüdür. Daha önce **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de İhsân Şehhâte ve **Zukâku'l-Midak**'ta Hamide'nin düştüğü akibete o da düşer. Sonunda içinde bulunduğu hayatın ölümden daha kötü olduğunu düşünerek intihar eder.¹¹⁸

¹¹⁶ *el-Baṭalu'l-Mu'âşır*, s.201.

¹¹⁷ *Bidâye ve Nihâye*, s.49.

¹¹⁸ *er-Rivâye fî'l-Edebi'l-Mıṣriyyi'l-Ḥadîs*, s.284 ve sonrası; *Eteḥaddes*, s.153; *Bidâye ve Nihâye*; s.47-55; *el-Muḡamere*, s.74 ve sonrası; *Eşeru't-Taṭavvur*, s.310 ve sonrası; *Kadıyye*, s.118-127; *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.446-455; *"en-Nihâye fî Bidâye ve Nihâye"*, s.43-47; *el-Munteâmî*, s.165.

Bu dört karakter, kardeş olmalarına rağmen dünyaları farklı, tek ortak yanları, bağlı oldukları ve kutsal gördükleri aynı ailenin birliğini korumak için çaba sarfetmeleridir. Herbiri kendine özgü değişik metodlarla bunu gerçekleştirmek amacındadır. Bu da romana bir canlılık kazandırmaktadır.¹¹⁹

Hasaneyn, Ahmed Yusri'nin kızıyla evlenmeyi yüksek tabakaya çıkış için bir basamak olarak görüyor. Ona göre;

*"Aaah!.. Keşke insanın elinde olsa da, hayatını yeniden kursa, yeni bir ailede doğsa ve kendine yeni bir mazi inşa etse!.."*¹²⁰

Bu durum Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'i hatırlatır. O şöyle diyordu:

"Niçin böyle bir evde doğması kaderi oldu? ve neden anne-babasından sadece yoksulluk, kötülük, düşüklük, alçaklık miras aldı? Meselâ Ḥamdîs Bey'in oğlu olsaydı, kendinininkinden farklı bir vücuda, yüze ve şansa sahip olacaktı."

Bu tür ifadeler, Maḥfûz'un pek çok kahramanında karşılışır.¹²¹

Yazar bu kahramanlar aracılığıyla o günkü Mısır toplumunda bulunan değişik kesimleri eleştirmek ister. Ona göre, ailenin büyük oğlu Hasan, dargelirli yoksul insanları, en küçük oğlan Hasaneyn, zengin aristokrat kesimi, ortancaları Huseyn ise orta halli insanları sembolize ediyor.

Eserde ilgimizi çeken bir husus, roman kahramanlarının isimlerinin aynı kökte ve az harflilerden çok harflilere doğru bir sıralamaya göre dizilmiş olmalarıdır. Hasan (en büyük oğlan), Huseyn (ortancaları) ve Hasaneyn (en küçük oğlan). Ayrıca Huseyn, Taṭṭa'da iken kendisinin adı Hassân, kızının adı İhsân olan bir başkatiple tanışır. Maḥfûz, bununla, anlamda olduğu kadar şekilde de edebi üstünlüğünü ispatlamıştır. Toplumda isimleri birbirine benzer olan bir kesimi, bazı düşünce ve moral değerler etrafında toplamayı başarabilmiştir.¹²²

Corc Sâlim, Balzac'ın romanlarında kahramanlarına azap çektiirdiği söylenilmesine rağmen, Maḥfûz'un romanlarında içinde bulundukları hayatını kahramanlara azap çektiirdiğini belirtmektedir.¹²³

Eserde, insan, iki alternatiften birini seçmek zorunda bırakılıyor. Ya Allâh'a inanıp kadere boyun bükcek ya da intihar edecek. Nefise, içine düştüğü bataklıktan çıkmak istemekte ancak bunu başaramamakta. Karakola düşmesi sonucunda, durumunun kardeşleri tarafından öğrenilmesini bir türlü hazmedemez. Onun için artık içinde bulunduğu hayatı sürdürmesi imkansızdır. Kendi kendine sorar; Ölüm, bütün acı ve elemelerle dolu bir geçmişi temizleyecek mi? Bu düşünceler içerisinde intihar alternatifini seçer.

'Abdu'l-Muḥsin Tâḥâ Bedr'e göre yazar, eserinde insanı olumsuz bir şekilde

¹¹⁹ *el-Vâki'îyye fi'r-Rivâye*, s.485,504.

¹²⁰ *Bidâye ve Nihâye*, s.347.

¹²¹ *er-Remziyye*, s.65.

¹²² *Aynı eser*, s.70.

¹²³ *el-Muḡâmere*, s.75.

etkileyen üç faktörden bahseder. Bunlar önem sırasına göre; kader, beşeri karakter (yaratılış) ve toplumsal ilişkileri. Kader, ailenin büyük bir trajedi yaşamasına sebep olan en büyük etkindir. Romanın başında geçen babanın ölüm hadisesi gerçekleşmemiş olsaydı, aile böyle bir trajedi yaşamazdı. Babanın ölümü, ailenin temel geçim kaynağının yok olmasına sebep olmuştur.¹²⁴

Romanda Nefise'nin mecburiyet karşısında ev eşyalarının satılması esnasında duyduğu üzüntüyle birlikte başlayan trajik olaylar birbirinin ardı sıra gelir. Eserin sonunda ailenin en küçük kardeşi Hasaneyn'in, kız kardeşi Nefise'nin kötü yola düştüğünü duymasıyla trajedi zirveye çıkar.

Eserde, Huseyn semti fonksiyonunu Şobrâ semti üstlenmektedir.¹²⁵

Maḥfûz'un toplumcu gerçekçi olarak adlandırdığımız romanları içerisinde, içerdiği dönemdeki siyasi olayları en az aktaran romanı **Bidâye ve Nihâye**'dir. Bu romanda, o dönemdeki pekçok siyasi olaya rağmen daha çok kişilerin psikolojik yönü üzerinde durulmuştur.¹²⁶

el-Kâhiretu'l-Cedîde'de sadece sömürgecilerden bahsetmek İhsân Şehhâte'ye yetmeyeceği gibi Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyim'in zannettiği üzere dejenere olmuş Kâhire toplumunda tarafsızlık ve ahlaki değerlere uymamak, başarıya giden en kolay yol değildir. Çünkü, O, bütün yaptıklarına rağmen dejenere ve bozulma ortamında vahşi hayvanların en kuvvetlisi değildir. **Hânu'l-Halîlî**'de Aḥmed 'Âkîf'in tasavvufa dalması ve savaştan kaçışı da sonuçta bir yarar sağlamaz. Yine aynı şekilde, **Zukâku'l-Midakḳ**'ta, rahat ve kolay bir hayat için bireysel olarak özellikle uyuşturucu ve İngiliz askeri kampında geçen çaba ve gayretler olmak üzere yoksulluktan kurtuluşun hiçbir yararının olamayacağı **Bidâye ve Nihâye**'de ise, yoksulluğun izlerinin Mısır insanının hareketlerini yönlendirdiği sürece, bilgi ve çalışmayla yoksulluktan kurtulmanın etkili olmayacağı anlaşılmaktadır.¹²⁷

Maḥfûz, yazarların yazma esnasında objektif olması gerektiğini, belli bir düşünce ve duygu doğrultusunda yazmaması gerektiğini ifade ediyor. Buna kendisinin uyduğunu söylüyor:

"Bidâye ve Nihâye'yi yazma düşüncesi, ilk etapta, kendilerine kızdığım çocukluktan itibaren tanıdığım bazı insanları eleştirme niyetiyle oluşmuştu. Bunlar utanmadan yoksundular. Beni çeşitli şekillerde sömürmek istiyorlardı. Onların tramvay biletini vermeme isteyerek duygu istismarı yapıyorlardı. Çok az miktardaki parama göz dikmişlerdi. Ben de içinde onlarla dalga geçeceğim komedi türü bir hikaye yazmayı ve yoksulluk edebiyatı yapan istismarcı ruhlarını açığa çıkarmayı düşündüm. Ancak yazmaya başladığımda, aklımı çalıştırdım ve onlara değişik boyutlardan bakmaya başladım. Sonuçta, bir trajedi yazmış oldum. Bunun anlamı objek-

¹²⁴ Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.449.

¹²⁵ "el-Fennu'r-Rivâ'î 'Inde", s.42.

¹²⁶ Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât, s.459.

¹²⁷ Eşeru't-Tatavvur, s.328.

*tif düşüncenin, kişisel eğilimleri de ortadan kaldırılabildiğidir."*¹²⁸

Romanda göze çarpan önemli bir husus, yazarın şerefli iki insan olarak gösterdiği Huseyn ve Hasaneyn'in, mecburiyet karşısında kötü yoldan para kazanan ağabeyleri Hasan'dan yardım almalarıdır. Ve bu yardımla geleceklerini garanti altına almak istemeleridir. Huseyn, öğrenimini tamamladıktan sonra babasının bir arkadaşı vasıtasıyla Tahta'ya öğretmen olarak tayin edilir. Ancak oraya gidip yerleşmek için yeterli maddi imkanı yoktur. Birisinden para yardımı alması gerekiyordu. Ağabeyisi Hasan'a gider. O güne kadar Hasan'ın ne iş yaptığını tam olarak bilmiyordu. Yanına gittiğinde onun gayri meşru yollardan para kazandığını, beraber kaldıkları kadının kadın simsarı olduğunu öğrenir. Hasan, o an için kendisinde para olmadığını ona eşinin mücevherlerini vereceğini söyler. İşte tam bu sırada Huseyn, korkar ve bir ikilem yaşar. Burada yazarın düşünceleriyle karşı karşıya olduğumuzu farkedebiliriz.

*"Bir kadının mücevherleri! Hangi kadın! Hayır olamaz mümkün değil....Bunca şeyden sonra nasıl kendimi mahrum edebilirim? Ret mi edeyim? Ya işim ne olacak?! Başka param yok. Onu kabul etmeliyim. İşimi kaybetmem imkansız. Bu fırsatı kaçırsam ne yapabilirim? Hayır kesinlikle reddetmemeliyim...Hayır kabul edemem...Tavuklar gibi rızkımı pislikler arasından toplayamam... Teras katında tavukların bulunduğu kümes, Hasaneyn ve Behiyye'nin buluştukları yerdir. İnsanı rahatsız eden bir şey! Reddedeyim. Hayat, ancak akıllı düşünmekle sürdürülebilir. Kimse bilmeyecek. Ancak hayatta olduğum sürece hatırlayacağım ve ondan dolayı hep utanacağım. Ya reddetmeliyim ya da bundan sonra şerefli bir insan olarak anılmamayı göze almalıyım. Açım. Şerefliyim. Açım. Reddetmeyeceğim. Yazıklar olsun bu hayata..."*¹²⁹

Romanın yetmişbirinci bölümünde geçen Hasaneyn'in Harp Okulu'nu bitirdikten sonra teğmen olarak ağabeyi Hasan'ın yanına gittiğinde ona yaptığı teklif ve Hasan'ın buna verdiği cevap da bir hayli ilgi çekicidir. Hasaneyn, ağabeyi Hasan'ın gayri meşru işler yaptığını bilmektedir. Onu bundan vazgeçirmek istemektedir. Ancak bunu yapabilmek için elinde maddi imkan olması gerekiyordu. Teğmen olduktan sonra bunu yapabileceğini düşünerek Hasan'ın yanına gider. Hayatını değiştirmesi için onu ikna etmeye çalışır. Hasan ise ona sıkıntı veren bir açıklıkla şöyle cevap verir:

"Bir yıl önce şiddetle paraya ihtiyacın vardı. Ancak beni dinlemedin. Oysa şimdi teğmen oldun. Artık seni sadece bu parlayan yıldızını savunmak ilgilendirsin..."

-Seninle sonderece açık konuşacağım. Gerçekten benim ne iş yaptığımı öğrenmek istiyorsan sana söyleyeyim: Ben, Tayyâb sokağındaki kahvenin gençlerinden, (sonra başının üzerindeki resmi göstererek) bu kadının sevgilisi ve bir uyuşturucu kaçakçısıyım. Hasaneyn, onun şerefli hayata dönmesinde ısrar edince sabırlı ol-

¹²⁸ Dırâsât fi'l-Kışşati'l-'Arabiyyeti'l-Hadîsa, s.297-298.

¹²⁹ Bidâye ve Nihâye, s.191-192.

duğunu gösteren bir ses tonuyla:

-Şerefli bir hayat! Şerefli bir hayat! Bir zamanlar günde sadece bir kaç kuruş kazanan ben tamirciyi hasta eden bu ifadeyi duymak istemiyorum. Şerefli hayat bu mudur? Cezaevi bundan daha iyidir. Bütün hayatım boyunca bu şerefli hayata bağlanmış olsaydım, omuzuna bu yıldızı süslettirmezdin. Sen sadece benim hayatımı mı şerefsiz buluyorsun? Vay haline hayal gören teğmenim!... Senin hayatın da şerefli değildir. Seninkiyle benimki aynıdır..... Sen, bu elbisenle bu aşk tacirine ve uyuşturucu kaçakçısına borçlusun. Sen gerçekten benim bu kötü hayatımdan çıkmamı istiyorsan, senin de kirlenmiş bu hayatından çıkman gerekir. Bu elbiseni çıkar, birlikte yeniden şerefli bir hayata başlayalım. Bu şekilde adaleti temin etmiş oluruz!

Hasaneyn, karşılık veremeyince, Hasan sözüne devam ederek:

-Görmedin mi? Yıldızı, şerefli hayata tercih ediyorsun!!! Seni kınamıyorum. Ben de senin gibiyim. Geçimimi şerefli hayata tercih ediyorum. (Sonra gülererek) biz damarlarında aynı kanı taşıyan iki kardeşiz."¹³⁰

Yazar, Hasaneyn ve Huseyn arasında geçen şu konuşmayla toplumdaki sınıf farkı keşmekeşliğini sosyal adalet kavramıyla çözmek ister.

"Hasaneyn'in elâ gözleri parladı ve şöyle dedi:

-Hepimizin zengin olması gerekir.

-Bu olmazsa.

-O halde hepimizin fakir olması gerekir.

-Ya bu da olmazsa.

Kızgın bir edayla,

-O halde kin güderiz, öldürürüz, çalarız.

Huseyn, gülererek,

-Bunu, binlerce yıldan bu yana yapıyoruz"¹³¹

Fâtıma Mûsâ, eleştirmenlerin yazarın özellikle bu eserinde olmak üzere karamsar olduğunu ifade etmelerini kabul etmemektedir. Ona göre Maḥfûz, son-derece gerçekçi olarak kaleme aldığı eserlerinde toplumda vuku bulan gelişmelere yer vermiştir. Bu şekildeki ithamlar yersizdir.¹³²

¹³⁰ Aynı eser, s.294-295.

¹³¹ Aynı eser, s.181-182.

¹³² *Fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âşıra*, s.64.

es-Sülâsiyye Roman, orta halli bir Mısır ailesinin 1917-1944 yılları arasındaki siyasi ve sosyal olaylarını ele alır.¹³³

Mahfûz, eseri kaleme almadan önce uzun bir süre düşünme evresi geçirmiştir. el-Fîşâvî kahvesinde arkadaşlarıyla otururken ya da Nil kıyısında gezerken ansızın bir olay ya da bir gençlik grubunun arasında geçen siyasi bir vakayı hatırlar ve hemen dosyasına not ederdi.¹³⁴ Nitelikleri ve görüntüleri unutmamak amacıyla her bir karakter için bir dosya kadar bilgi toplamıştı.¹³⁵ Bu şekilde bir müddet **es-Sülâsiyye** dosyasını hazırlamakla meşgul oldu. Bu dosya, eserinin ana kaynağını oluşturuyordu.

Yazar, Vakıflar Bakanlığı'ndaki işinden dolayı eseri ancak dört yılda yazabilmiştir. Gözlerinde ve cildindeki rahatsızlıktan dolayı nisan ile eylül arası, ne okuyabiliyor ne de yazabiliyordu. Bu süreyi düşünerek ve dinlenerek geçiriyordu. Ancak bizce, bu denli uzun bir roman için dört yıl uzun bir zaman dilimi değildir. Mahfûz, eseri sabretmeyi bilen sağlam bir gençlik döneminde yazdığını, bu şekilde bir çalışmanın sabır ve can sağlığı istediğini, kendisinin de dört yılı aşkın bir sürede dikkatli, istekli, sakın ve sessiz bir şekilde eseri kaleme aldığını belirtmektedir.¹³⁶

*"Gerçekte **Sülâsiyye**'yi yazma düşüncesine birkaç kez kapılmıştım. İlk anları hatırlıyorum. Roman sanatıyla ilgili bir çok kitap okumuştum. Birbirinin peşisıra gelen bir kaç kuşağı konu edinen ve kuşaklar romanı diye adlandırılan roman türü ilgimi çekti. O ana kadar sınırlı sayıda roman türlerini okumuştum. Hafızamı zorladım. Acaba bu türde bir eser okumuş muydum? Hayır okumuş değildim. İçimde böyle bir roman yazmam gerektiği hissi uyandı. Ancak tereddüt ediyordum. Böyle bir roman için uzun bir çalışma ve emek gerekmekteydi. Oysa ben **Zuḥâḥu'l-Midakk** ve **es-Serâb** adlı romanlarımı bitirmekle meşguldum. O esnada **Ṭâḥâ Hüseyn**, **Şeceretu'l-Bu's** adlı bir roman yayımlar. Bu romanı kuşaklar romanına çok yakın bulmuştum. Ama biraz kısaydı. Bu arada daha sonra kesinlikle tekrarlamadığım büyük bir hata yaptım. Bu türde romanlar üzerinde çok konuşmuş, düşüncelerimi ve bir gün böyle bir eser yayımlama niyetinde olduğumu açıklamıştım. Beni dinleyen ediplerden birisi gidip bu türde bir eser yazmaya başladı ve altı ay sonra da yayımladı. Bu tecrübe bana planların hakkında hiç bir şey söylememeyi öğretti. Sadece altı ay içinde yazılıp yayımlanan bir romanın sanatsal değerini tabii ki kestirebilirsiniz. **Ṭâḥâ Hüseyn**'e dönelim. O'nun **Şeceretu'l-Bu's** adlı romanı bütün düşüncemi kaplamıştı. Bu andan itibaren kuşakları içeren ünlü romanları okumaya başladım. Galsworthy'nin*

¹³³ *Mevâkıf*, s.12.

¹³⁴ *Eteḥaddes*, s.108.

¹³⁵ *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.65.

¹³⁶ *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye*, s.133; *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s.65.

The Forsyte Saga (Forsyte Ailesinin Destanı)¹³⁷, Tolstoy'un **Savaş ve Barış**'i ile Thomas Mann'ın **Buddenbrook Ailesi** (Buddenbrooks) adlı eserleri okudum. Belli bir süre sonra konuya vakıf olduğumu anladım."¹³⁸

Bu eseri yazmada, Balzac, Gogol (Fransız), Arnold Bennet, Galsworthy (İngiliz) ve Thomas Mann'dan ziyade Tâhâ Huseyn'in **Şeceretu'l-Bu's**'undan etkilendirilmiştir. Bu etkileniş, onun ifade edilişi ve üslûbu açısından değil onun içerdiği akım açısından olmuştur.¹³⁹

Mahfûz, eseri yazmaya başladığında kendisini konuya öylesine kaptırmıştı ki eseri ne zaman ve nasıl bitireceğini bilmiyordu. Uzun bir uğraştan sonra kaleme aldığı eserini nisan 1952'de bitirir. Yazar özellikle nisan ayında bitirmekle, nisan 1919'daki başarıyla sonuçlanan Mısır Devrimine atıfta bulunmaktadır.

es-Sülâsiyye'nin bitirilmiş halini alıp yayımlaması için Sa'id es-Sahhâr'a götürür. Romanı gören Sa'id, Bu ne? diye hayretini ifade eder. Mahfûz, "Yeni bir roman, **Beyne'l-Kaşrayn**" diye cevap verir. Sa'id es-Sahhâr, romanı alır bini geçkin sayfalarını çevirerek, "Ben bunu nasıl basarım? imkansız" der. Mahfûz, bu olaydan çok etkilendiğini belirtmektedir.

"Son derece üzgün olarak eve döndüm. Bazan masamın üzerinde yayımlanmamış üç romanım oluyordu. Fakat bu kadar üzülmemiştım. O gece yıklmışım. Yıllar süren bu kadar çalışma ve yorucu emekten sonra en büyük ve en güzel çalışmamı yayımlayamayacak mıydım? Günlerce ümitsizlik içinde dolaşım. Bir keresinde hikaye klübünde iken yayımlayamadığım hacimli romanımdan bahsetmişim. Bir de baktım ki Yûsuf es-Sibâ'î, bir dergi yayımlayacaklarını belirterek romanı istedi. Bu konuşmanın devrimden önce mi sonra mı, tam olarak ne zaman yapıldığını hatırlamıyorum. 1952 nisanında **es-Sülâsiyye**'yi bitirmişim. Yûsuf es-Sibâ'î, **Beyne'l-Kaşrayn**'in tümünü istemişti. Eser, el yazısıyla yazılmış olduğundan bende ikinci bir nüshası yoktu. Daktiloyla yazmamışım. Kaybolma ihtimali vardı. Yûsuf es-Sibâ'î'deki tek nüsha herhangi bir sebeple kaybolsaydı, **Sülâsiyye** tamamen yok olacaktı. Devrimden sonra şartlar değişince bana bir dergi çıkaracaklarını ve romanı yayımlayacaklarını söyledi. **er-Risâletu'l-Cedîde** adındaki dergi çıktığında **Beyne'l-Kaşrayn** de yayımlanmaya başladı. Sa'id es-Sahhâr, romanın başarılı bir çalışma olduğunu, ancak çok hacimli olduğu için tek kitap halinde yayımlanmasının mümkün olmadığını ifade etti. Üç bölüm yerine üç kitap haline getirmeyi teklif etti. Kendisine ismi ne olacak diye sorduğumda "üç ayrı isim düşün" dedi. Böylece daha önce **Beyne'l-Kaşrayn** diye düşündüğüm **es-Sülâsiyye**, **Beyne'l-Kaşrayn**, **Kaşru's-Şevk** ve **es-Sükkeriyye** adlarında üç kitaba dö-

¹³⁷ Değerlerin çatıştığı büyük değişikliklerin olduğu bir toplumda Forsyte ailesinin küçük dünyasını konu edinir. Buradaki planla **es-Sülâsiyye**'nin planı arasında büyük bir benzerlik vardır.

¹³⁸ Necib Mahfûz Yetezekker, s.64.

¹³⁹ el-Vâki'iyye fi'r-Rivâye, s.536,546.

nüştü. *es-Saḥḥâr*'ın eseri yayımlamayışı ertesindeki dönemi hep üzüntüyle hatırlarım. Korkunç bir andı. Özellikle eseri gördüğünde sarfettiği "bu ne felaket" ifadesini unutamıyorum.¹⁴⁰

Sa'îd es-Saḥḥâr tarafından yapılan ilk baskının kısa zamanda çok tutulması, eserin yeni baskılarla okuyucuya kazandırılmasını sağladı. Ancak, eserin ünü Mısır dışına da çıkınca, dışarıda bazı fırsatçılar tarafından sahte baskıları yapılmaya başlandı.

"Eserin ilk baskıları, kısa zamanda yayıldı. Daha önce yayımlanan toplumsal romanlarının dışında bu serinin ilk revac bulan eseri **Beyne'l-Kaşrayn** adlı romandır. Birbirinin ardışına baskıları yapılan **es-Sülâsiyye** çok tutulmaktaydı. Öyleki 1965'te Beyrut'ta izinsiz baskıları yapılmaya başlandı. 1965'ten 1970'e kadar dağıtım büyük ölçüde azaldı. Kitaplardan çok az kazanmaya başladı. *es-Saḥḥâr*'ın dışarda kalan arkadaşları kitapların izinsiz baskılarını gönderiyorlardı. Bu sadece benim için değil, birçok kişi için geçerliydi. Bu izinsiz baskıların sebebi, belki de o günkü siyasi durumdan kaynaklanan iletişim kopukluğundandır. Sahte baskılar karşısındaki üzüntümü kısmen azaltan husus, iyi bir dağıtım organizasyonunu yapamadığımızdan, Kuzey Afrika ülkeleri gibi ulaşamadığımız yerlere sahte baskıların bizi ulaştırmasıydı. Bu maddi anlamda değil edebi bir duyurmaydı.¹⁴¹

Yazar, bu eseri hakkında şunları söylüyor:

"Yazdıktan sonra kontrol edip tekrar okumadım. Diyebilirim ki birçok beğendiğim eserlerim; **es-Sülâsiyye**, **Evlâd Hâratinâ** ve **Melhametu'l-Harâfiş**'dir. **Sülâsiyye**'de Kemâl 'Abdu'l-Cevâd karakteri büyük ölçüde beni temsil etmektedir. Ancak bu karakter, beni temsil etmek için değil, romanın ayrılmaz bir parçası olduğu için romana sokulmuştur. Roman klasik bir dönemden gelip romantik bir dönemle bütünleşen ve analitik döneme yönelen bir hüviyet taşımakta. Romanda Doğuyla Batı karşılaşmakta ancak, Tevfiku'l-Hakîm, Yahyâ Hakîkî ve et-Tayyib Şâlih'de olduğu gibi değil. Bunda işlenenler, Batı'da bulunanların aslında Doğu'da mevcut olduğu şeklindedir. Mısır insanının ruhunda ve aklındaki değişiklikleri anlatmak gerek. Bu konuda epeyce zorlandım. Romana yansıtmam gereken bu konuda orta kuşağı temsil etmeyi tercih ettim. Bunu Yasin'de görmeniz imkansız. Fehmî, bunu temsil edebilir. Ancak o da öldü. Onun gerçekte çektiği sıkıntıların zorluklarının hepsini ben çektim. Bundan dolayı **Sülâsiyye**'yi seviyorum. Ona farklı bakıyorum."¹⁴²

Mahfûz, **es-Sülâsiyye**'yi yazarken çok değişik duygular içerisinde olduğunu, en önemlisinin ise vatanseverlik duygusunun olduğunu ifade etmektedir. Onun vatanseverlik duygusu, bütün duygu ve düşüncelerine hakim idi. Ona göre

¹⁴⁰ Necîb Mahfûz Yetezekker, s.59-60.

¹⁴¹ Aynı eser, s.60.

¹⁴² Aynı eser, s.68.

savaşın hüküm sürdüğü bir ortamdaki her insanın o anki düşünceleriyle geçmişte taşıdığı düşünceleri arasında büyük bir tezat vardır.¹⁴³

es-Sülâsiyye'de ana fikir, kuşaklar çatışmasının gözler önüne serilmesidir. **Beyne'l-Kaşrayn**'de dede kuşağını, Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, **Kaşru's-Şevk**'te oğul kuşağını Kemâl, **es-Sükkeriyye**'de de torun kuşağını Ahmed 'Abdu'l-Mun'im temsil etmektedir. Mesela Kemâl'in okuduğu Batı kültürüne Ahmed 'Abdu'l-Cevâd karşı çıkarken torunu 'Abdu'l-Mun'im bunu iman derecesinde görmekte ve sosyalizmi kendisine mezheb olarak almaktadır.¹⁴⁴

Mahfûz'un bu eseri, Mısır'da benzer konu ve stilde görülen üçüncü romandır. Birincisi Tâhâ Huseyn'in ikincisi de 'Abdu'l-Cevdetu's-Sahhâr'ındır. Ancak bu iki yazarın eserleri, Mahfûz'unkinin seviyesine ulaşamaz. Tevfîku'l-Hakîm'in **'Avdetu'r-Rûh** adlı eseriyle karşılaştırdığımızda, **es-Sülâsiyye**'nin daha geniş bir zaman dilimini içerdiğini görürüz.¹⁴⁵

Yazarın bu eseri, daha sonraki eserler için bir ışık olmuştur. Ünlü müsteşrik Cûmiyye, üç romandan oluşan **Sülâsiyye**'yi dördüncü bir romana ihtiyaç duyan bir üçleme olarak değerlendiriyor. Luis 'Avađ ise **es-Sümmân ve'l-Harîf**'i **es-Sülâsiyye**'nin dördüncü eseri olarak görmekte.¹⁴⁶

Eleştirmenlerin yaklaşık yüz kırk bin kelimeden oluşan bu eserin ondörtbin kelimeyle de yazılabileceğini düşünebileceklerini, ancak özüne dokunmadan, üç kuşak esprisini kaçırmadan bunu başarabilmenin çok zor olduğunu vurgulayan yazar, eseri dramatik bir öykü şeklinde değil, bir kuşak zaman ve mekan şeklinde ele aldığı için ayrıntıların temel hedef olduğunu dolayısıyla eserin uzadığını ifade etmektedir.¹⁴⁷

Roman, bütün dikkatleri üzerinde toplamış ve kısa sürede üne kavuşmuştu. Arap dünyasında çeşitli olumlu eleştiriler almış olan bu üçleme, devlet edebiyat ödülünü de kazanmıştı. Necîb Mahfûz, artık çağdaş Arap edebiyatındaki yerini, bu eserleri iyici pekiştirmişti. Daha önceki romanları da ikinci ve üçüncü baskılarını yapmaya başlamış ve ünü Arap dünyasının dışına taşmıştı. Mahfûz'un şimdiye kadar yazdığı eserler içerisinde okuyucu ve eleştirmenler tarafından en çok beğenilen romanlar olarak bilinen bu üçleme bir kaç yabancı dile de çevrilmiştir. Yazarın kendisi de bunların en güçlü eserleri olduğunu kabul ve itiraf etmektedir.¹⁴⁸

Binbeşyüz sayfalık bu eserinde 1917-1944 döneminin Kahire'sindeki kronikleşmiş ve toplumu temelinden sarsan rüşvet ve kapkaççılığı, burjuvazinin bencilliği ve korkusunu, aşağı sınıflardaki boş inançları ve gerçekten kaçışı, bü-

¹⁴³ *er-Remziyye*, s.96.

¹⁴⁴ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.301.

¹⁴⁵ "*Necîb Mahfûz fi Sohbet Tâhâ Huseyn*", s.55; "*An Introduction*", s. 301.

¹⁴⁶ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.152-153.

¹⁴⁷ *Etehadde*, s.204.

¹⁴⁸ "*Necîb Mahfûz ve Zukâku'l-Midakk'ı*", s.20.

tün bu kötülöklere karşı tedavi edici çözümleri bulamamanın çaresizliğı içinde ve bu nedenle kötümser bir tonda tasvir ediyor. Bir burjuvazi ailesinin üç kuşak boyunca içinden geçtiğı ve giderek kaçınılmaz sona varacak olan sarsıntıları anlatıyor. Bu bağlamda roman üçlüsü, Mısır'ın toplumsal dönüşümlerini yansıtan tarihsel boyutunun yanı sıra, geleneksel toplumun can çekişmesini resimleyen titiz bir sosyolojik çalışmayı ve aynı anda zaman, ölüm ve kader gibi konuları irdeleyen klasik roman sanatını içeriyor. Bu nitelikleriyle Mahfûz'un bu ünlü eserinin, bazı edebiyat eleştirmenleri tarafından Thomas Mann'ın **Buddenbrook**s'unu anımsattığı¹⁴⁹ bazılarınca da plan açısından Galsworthy'nin **The Forsyte Saga** adlı eserine benzediğı belirtilmektedir. Galsworthy'nin eserinde Forsyte ailesinin küçük dünyasının belli bir zaman dilimi içerisinde sosyal değişime uğraması, bazı değerlerin çatışması konu ediliyor.¹⁵⁰ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, bu iki eseri okumuştur.

Yazar kendisine en yakın eser olarak gördüğü¹⁵¹ bu romanında, toplum yaşantısına önem verdiği ve semt hayatını fotoğrafik tasvir, psikolojik analizle gözler önüne serdiği¹⁵² gibi, fikir ve hayatla ilgili pek çok ilerici düşüncesine de yer vermiştir.¹⁵³ Kısacası, kişinin iç ve dış dünyasını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Mahfûz, **es-Sülâsiyye**'de ana kahramanın zaman olduğunu ve bu zamanın hükmü doğrultusunda her şeyin değiştiğini ifade eder.¹⁵⁴

Yazar bu üçlemesinde tam ellibeş karakteri ele alma başarısını göstermiştir.¹⁵⁵ **Sülâsiyye**'de geçen karakterlerin yüzde doksanına yakın kısmını gerçek hayattan aldığını belirten Mahfûz, eserdeki konuşmaların, sohbetlerin, gece toplantıların, aile, komşu ve akraba ilişkilerinin bütünüyle yaşanmış hayattan kesintiler olduğunu ifade ediyor.

*"Gerçek hayattaki gerçek karakterler zamanla unutulur giderler. Ama kaleme alındığında tarihi açıdan unutulmazlar. Bence, gerçek hayat önemli değildir. O karakterimle ilgisi olmayan sadece bir tecrübeden ibarettir. es-Sülâsiyye, aklım ve kalbimin büyük bir bölümünü ihtiva eden yegane eserimdir."*¹⁵⁶

Esasen bir bütün olarak yazılan, ancak yayımda kolaylık olması için üç romana ayrılan bu eserleri, tek tek ele almakta yarar görmekteyiz.

¹⁴⁹ "Mahfouz'un Yazarlığının Üç Evresi", s.13.

¹⁵⁰ "Necib Mahfûz fî Sohbet Tâhâ Huseyn", s.54; "Necib Mahfûz Kâtiben Rivâ'iyyen", s.117.

¹⁵¹ *Etehadde*, s.206.

¹⁵² *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Hadîs*, s.321.

¹⁵³ *Mevâkîf*, s.109.

¹⁵⁴ *Dırâsât fi'l-Kıssati'l-'Arabiyye*, s.303.

¹⁵⁵ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.156.

¹⁵⁶ *Necib Mahfûz Yetezekker*, s.64.

Beyne'l-Kaşrayn

Orta tabakaya mensup ticaretle uğraşan ve İslâmî gelenekleri yaşayan muhafazakar bir ailenin hayatını konu edinmektedir.

Olaylar 1917-1919 yılları arasında geçmektedir.

Romanın adı, ailenin oturduğu Kalâvûn Camisi gibi tarihi mescidlere yakın 'Abdurrahmân Kedhudâ yolu karşısında Beyne'l-Kaşrayn Caddesi'nden esinlenmiştir.

Bu ilk romanın özeti, kısaca şu şekildedir:

"Eski Kahire semtlerinden birinde romana adını veren caddede, baba Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, anne Emîne ve üçü erkek ikisi kız olmak üzere beş çocukları geleneksel bir aile havası içerisinde birlikte oturuyorlar. Ev, günümüzde orta halli bir tüccar ailesinin oturduğu bir ev görünümündedir. en-Nahhâsîn'de bir market işleten baba, otoriter ve zevkine düşkün. Anne, zavallı, kocasının egemenliğine boyun eğen iyi kalpli, ancak hurafelere ve evhamlara inanmakta. Çocuklar, değişik yelpazelerde olmalarına rağmen zalim bir babanın iradesi doğrultusunda hareket etmede ortaklılar. Fehmî, 1919 devriminde babasına rağmen devrim yanlıları safına katılır ve şehit olur."

Olaylar, Kral Fuâd'ın tahta çıkışı ve bununla ilgili yapılan törenlerle başlar. Kral, el-Bustân Sarayı'ndan 'Abdîn Sarayı'na taşınır. Baba, Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, İngiliz işgali olduğu sürece, babasının tahtını devralmayı kabul etmeyen el-Emîr Kemâlu'd-Dîn Huseyn'in tavrını çok beğenir. Aynı şekilde İngilizlere karşı savaştan Almanları ve Türkleri beğenir.¹⁵⁷ Mahfûz, birçok romanında olduğu gibi bu romanda da gerçek tarihi olaylardan kesitler sunmuştur. Mısır yakın tarihinde bir dönüm noktası sayılabilecek olaylar zincirini, İngiliz işgali karşısında Mısır halkının bağımsızlık mücadelesini başlatan Sa'd Zağlûl başkanlığındaki Vefâ grubunun İngiltere yönetiminden Mısır üzerindeki İngiliz himayesinin kaldırılması için yaptıkları başvuruyu, İngilizlerin bunu reddederek Sa'd Zağlûl'u Malta adasına sürmelerini, buna tepki olarak ülke çapında yapılan protesto yürüyüşlerini ve boykotları ve İngilizlerin sonunda çaresiz kalarak Sa'd Zağlûl'u serbest bırakmalarını çok etkili bir şekilde gözler önüne serer. İşte romanın ikinci bölümünde yer alan bu 1918-1919 olaylarının geliştiği sırada, Fehmî, siyasi bir kuruluşa katılır ve öğrenci derneğine üye olur. Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, oğlu Fehmî'nin kendisinden izinsiz olarak bir örgüte üye olmasını ve yürüyüşe katılmasını hazmedemez. Kendisi de sevmekte, ama izinsiz olmasına tahammül edemez. Sonunda Fehmî şehit olur. Fehmî'nin bu devrimciliği babasıyla olan başka bir zıtlasmaya örnektir. Yazar bu bölümdeki olayları gerçekçi bir şekilde tasvir eder. 1919 devrimini anlatırken olaylara bir tarihçi gözüyle bakmaz. Fehmî karakterinde gördüğümüz gibi romanda geçen karakterlerin gelişimi içerisinde olayları nakleder.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Aynı eser, s.155.

Bu romanda geçen kayda değer olaylardan biri de, Mısır'ın yabancı kültür ve akımlarına açılmaya başlaması ve bunun sonucunda Mısır halkında Mısır milliyetçiliği duygusunun artmasıdır. Ayrıca eserde 1917 Rus Bolşevik Devrimine ve bunun ta Mısır'a kadar uzanan etkilerine de yer verilmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, **es-Sülâsiyye** adlı üçlemesinde üç kuşağın hayatını konu edinmiş, bu üçlemenin ilk eseri olan **Beyne'l-Kaşrayn**'de 1919 devrimini görmüş gelenek ve göreneklere sonderece bağlı dindar bir kuşak olan Ahmed 'Abdu'l-Cevâd kuşağını ele almıştır. Ailesel bağ için bir sembol olan baba Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, aile üzerinde sultasını kurmuş, kötü kalpli, kısmen ailevi görevlerini yerine getirse de bir diktatör görünümündedir. Evde bir nevi bir kabile reisi ya da bir ilah olarak görülmektedir. Yûsufu's-Şârûnî, Ahmed 'Abdu'l-Cevâd karakterinin Darwin'in **Totem ve Tabu** adlı kitabında geçen kendisine her türlü hürriyeti uygun görürken eşi ve çocuklarına başta cinsel özgürlük olmak üzere hiç bir hürriyet tanımayan ataerkil babayı hatırlattığını ifade etmektedir. O'na göre cinsel duyguları tatmin, insandaki yeme-içme arzusu gibidir. Aile bireyleri uzun bir süre onun gece hayatından habersizdir. Günün birinde Yâsîn, tesadüfen babasının nasıl bir gece hayatı yaşadığını öğrenir. Birbirine zıt özellikleri vardır. Bir taraftan Allâh'a inanıyor, namaz kılıyor hatta çocuklarını da namaz kılmaya teşvik ediyor, diğer taraftan da çok evliliği reddedenleri fasık görüyor, özellikle viski olmak üzere içki içiyor, ailede despotça bir tutum takınıyor eşini ve çocuklarını eziyor, onlara köle muamelesinde bulunuyor. Otoritesini sağlamamak için her şeyi yapıyor, çoğu kez yalana da başvuruyor. O yaptıklarından dolayı bir hesap vermezken aile bireylerinin hepsi ona hesap vermek zorundadırlar. Onun evde muhafazakar ve otoriter, dışarda yumuşak ve kibar oluşunda çevrenin ve zamanın etkisi büyüktür. O dönemlerde, babanın evde en ufak bir taviz vermesiyle ailenin düzeninin bozulacağı inancı hakimdi. Yazar, Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'la kendi babası arasında bir benzerliğin bulunmadığını belirtmektedir. Cumiyye, çift karakterli Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın evdeki despotluğu ve aşırı dindarlığı oğlu Kemâl'in Darwin'in prensiplerini kabul etmesine götürdüğünü belirtmektedir.¹⁵⁹

Maḥfûz, Ahmed 'Abdu'l-Cevâd üzerinde olayları yoğunlaştırmasına rağmen, evin hanımı Emîne'ye daha çok önem vermiştir. Roman, (**es-Sülâsiyye**) onunla başlar ve onun ölümüyle biter. Daha ondört yaşında bir kız iken Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'la evlendirilir. Bir Ezher şeyhinin kızı olan Emîne, aile reisi olan eşine karşı zayıf olmasına rağmen, evde birleştirici bir unsur olup kötü durumlarda ev sakinlerini koruyordu. Çevresinde olup bitenlerden hiç haberi yoktu. Aynı zamanda fiziki güzelliğe de sahip olan Emîne'nin bu güzel özellikleri, güzelliğini ikinci

¹⁵⁸ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Ḥadîs*, s.292 ve sonrası.

¹⁵⁹ Aynı eser, s.289,305; *el-Kıṣṣa ve'r-Rivâye Beyne*, s.157,161; *Eteḥaddes*, s.174-175; *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.116; *er-Rivâ'ıyyânu's-Selâse*, s.39; *Sülâsiyyet Necîb Maḥfûz*, s.26 ve sonrası.

plana itmektedir. Kırk yaşlarında, orta boylu, hafif ince yapılı, ela gözlü, yumuşak bakışlı, küçük burunlu bir fiziğe sahiptir.¹⁶⁰

Yazar, Emîne'yi eşinin esiri ve evde iki duvar arasında hapis oluşuyla karanlık günlerin bir eşi olarak göstermiştir. Daha çok bir cariyeye benzetilen Emîne, kocasına hep "efendim" diye hitap eder. Gece hayatına düşkün eşi, gece yarısı eve döndüğünde onu karşılar. Ona yolu aydınlatır. İçinde bulunduğu Kâhire şehrini tanımayan Emîne'ye göre şehir, evinin bulunduğu caddeden ibarettir. Kahire denince, sadece evleriyle, tarihi camileriyle bu caddeyi hatırlar. Hep düşüncü ve kendi kendine sorardı. Acaba oğlu Kemâl'in gittiği okul nerededir? Eşinin dükkânı nerededir? Ancak bütün bunlardan habersizdir. Hurafelere, batıl inançlara sıkışıkya bağlıdır. Şeytan ve cinlerle ilgilenir. Hz. Hüseyn'i bağlılık derecesinde sevmektedir. Allâh'a inanan dindar bir insandır. Bunu normal karşılamak gerekir, çünkü babası da dindardı ve çocuklarına muntazam bir şekilde dini bilgiler vermişti. Maḥfûz, Emîne karakterinin annesinin çok az özelliklerini taşımasına rağmen bir çok Mısır'lı kadının özelliklerini taşıdığını belirtmektedir. Necîb Surûr, daha da ileri giderek, Emîne'nin Mısır'ın o günkü içinde bulunduğu şartları özetleyen büyük bir sembol olduğunu iddia etmektedir. Yazar, bu karakterine Emîne adını vermekle kelimenin kasdettiği anlamla uyuşumu gözler önüne sermek istemiştir. İhlâslı, vefalı, sevgi dolu, hoşgörülü, sabırlı ve güven dolu bir karaktere Emîne adı çok güzel bir uyum sağlamaktadır. O, eşinin aksine içi ve dışı bir olan kişiliktir.¹⁶¹

Roman, bir bakıma babanın despotluğuna ve İngiliz sömürüsüne başkaldırışı anlatır. Baba, işi gereği bir cuma sabahı Port Sa'îd'e gidince, evde kalanlar özgürlüğü tartışır. Hepsisi de babanın egemenliğine karşı özgürlük düşüncesinde hemfikirdirler. Anne, yıllardır düşlediğini gerçekleştirmek için en uygun ortamın bu an olduğunu düşünerek Huseyn Camisine gitmeye karar verir. Çocuklarına bunu gizlemelerini söyler. Korku ve endişeyle on dakikalığına Huseyn Camisine gider. Yolda bir servis arabasına çarpar ayağı kırılır. Bunu öğrenen baba, yirmibeş yıllık evlilikten sonra onun evi terk edip babasının evine gitmesini emreder. Anne, ancak Şevket Beyin hanımın oğlu Halîl'e 'Âişe'yi istediğini söylediği sırada aracı olmasıyla evine döner.¹⁶² Emîne'nin başarısızlıkla sonuçlanan özgürlük denemesi, zincirleri kırma teşebbüsü, bize göre memleketin o gün içinde bulunduğu şartlarla paralellik arz etmekteydi. Çünkü 1919 yılında özgürlüğe götürecek bir ihtilal teşebbüsü, Emîne'ninki gibi başarısız sonuçlanmıştır.

Aḥmed 'Abdu'l-Cevâd'ın ikinci oğlu olan ve **Beyne'l-Kaşrayn**'in sonunda ölen Fehmî'yi ikinci kuşağın incelendiği **Kaşru's-Şevk** adlı eserde değil de burada işlemenin daha uygun olacağını düşündük. Psikolojik açıdan annesine çok az

¹⁶⁰ *Beyne'l-Kaşrayn*, s.6.

¹⁶¹ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Ḥadîs*, s.295,296; *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.116; "*Beyne'l-Kaşrayn liNecîb Maḥfûz*", s.583; *er-Remziyye*, s.104; *Şûlâsiyyet Necîb Maḥfûz*, s.47; *Rihle fi Şûlâsiyyet Necîb Maḥfûz*, s. 20 ve sonrası; *Şûretu'l-Mer'e*, s.311.

¹⁶² *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.155; *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Ḥadîs*, s.305.

benzeyen Fehmî, babasının kötü özelliklerini almıştır. Muhammed 'Abduh'un dini, Mustafâ Kâmil'in siyasi öğretilerinden çok etkilenmiştir.¹⁶³ Hukuk fakültesinde bir öğrenci olan Fehmî, politikaya ilgi duyuyordu. O, Vefd tarafını tutmakta ve Almanların Mısır'ı İngiliz işgalinden kurtaracağına inanmaktaydı. Ancak savaş sona erdiğinde sükûtu hayale uğradı. Bir öğrenci derneğine üye olduğunu ve derneğin broşürlerini dağıttığını duyan babası, kendi vatanseverliğine rağmen oğlunun bunu izinsiz yapmasını kabullenemez. Fehmî, gerek evde gerekse ülkede sömürüye, esarete karşı koymanın sembolüdür. Babasından vatanseverliği almış ve işi bu uğurda şehitliğe kadar götürmüştür. 1919 yılında Sa'd Zağlûl'un dönüşü sırasında yapılan gösterilerde hayatını kaybetmiştir. Maḥfûz, bu eserde geçen Fehmi 'Abdu'l-Cevâd'ın öldüğü gösterinin tarihi açıdan gerçek olduğunu, Özbekiye Bahçesi civarında hükümetçe izin verilen ve öğrencilerden işçilerden ve yargılardan oluşan bir gösteri olduğunu ayrıca beklenmedik bir anda İngilizlerin ateş açtığını, bir kaç kişiyi öldürdüklerini belirtmektedir. Ancak yazar **Sûlasıye**'de bu gösteriyi değil de başka bir gösteriyi malzeme olarak kullanır. Özellikle bu aşağıda anlatacağımız gösteriyi neden kullandığını açıklayamamaktadır.

"Yapılan bütün gösterilere katıldım. Bazı arkadaşlarımla Muhammed 'Ali Caddesinde yürüyordum. Birden bir hemşehrîmin yerden aldığı büyük bir taşla İngiliz Constable'nin başına vurup onu öldürdüğünü gördüm. Aynı anda el-'Atebetu'l-Hadrâ tarafından hayalet gibi bir kaç kişinin geldiğini farkettilik ve dönüp kaçmak için arkaya baktık. Bir de ne görelim. Ordu kuvvetleri ordalar. Arada mahsur kalmıştık. Caddede, bizim ve önümüzde uzanmış İngiliz maktulünden başka kimse yoktu. İngilizî öldüren hemşehrîm kaçmıştı. Muhammed 'Ali caddesine çıkan bazı mahallelerin aşağıya doğru uzandığını biliyorsunuz. Birimiz, "koşun koşun!" diye bağırdı. Koştuk. Ben de var gücümle koştum. Bir mahalleden başka bir mahalleye birden önümüze çıkmaz bir sokak çıktı. Ümidimizi kesmiştik. Birden balkonun birinden bir kadın göründü. Evin kapısını gösterdi. Hemen içeri girdik ve arkadan kapıyı kilitledik. Kadın merdivenin yukarısından bize gelin diyordu. Teras kata çıktık. Oradan da komşu teras katına geçtik. Merdiven altındaki boşluğa saklandık. Korkunç bir sessizlik içerisinde yaklaşık yarım saat bekledikten sonra çıkıp 'Abdu'l-'Azîz Caddesine oradan da el-'Atebetu'l-Hadrâ'ya kadar yürüdük."¹⁶⁴

Aḥmed 'Abdu'l-Cevâd'ın üç oğlundan Yâsin şehveti, Fehmî gazabı, Kemâl de aklı temsil etmektedir. Bu durum, Eflatun'un insanoğlunu veya ideal şehrin (ütopya) kuvvetlerini sınıflandırmasını hatırlatmaktadır. Eflatun'da üç kuvvet vardır: kafa, kalp ve şehvet. Kafa, yöneticileri, kalp, işçi ve köylüleri, şehvet ise güvenlik güçlerini sembolize eder.¹⁶⁵

¹⁶³ el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye, s.208.

¹⁶⁴ Necîb Maḥfûz Yetezekker, s.76.

¹⁶⁵ Hârat Necîb Maḥfûz, s.86.

Kaşru's-Şevk

Bu eserde yazar, Yâsin, Fehmî ve Kemâl'den oluşan ikinci kuşağı ele alır. Bu kuşak, bir önceki kuşağa nazaran çizgi dışı davranış normları göstermeye başlamıştır.

Bu ad, Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın en büyük oğlu Yâsin'in Meryem'le yaptığı evlilik sonucunda oturduğu evin bulunduğu caddenin adıdır.

Beyne'l-Kasrayn, Fehmî'nin katıldığı özgürlük ve bağımsızlık için yapılan bir yürüyüşte şehit olmasıyla son bulmuştu. Yazar buradan itibaren ikinci bölüme **Kaşru's-Şevk**'e geçer. Roman, 1924-1927 yılları arasında meydana gelen olayları içerir. Romanın başında, Fehmî'nin ölümünden sonraki beş sene anlatılır.¹⁶⁶

"Fehmî'nin ölümü babayı değiştirmiştir. Artık eski despotluğu kalmamıştır. Evin problemleriyle ilgilenmekte ve aile bireylerinin isteklerini karşılamaktadır. İçkili gece hayatını ve gece birlikte alem yaptığı kadınları artık sevmemektedir. Aile bireyleri de kısmen özgürlüklerine kavuşur. Fehmî'nin ölümü Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ı bu denli etkilerken Yâsin'in cinsel dürtülerine, hayvani isteklerine gem vuramamakta ve ölmeden önce kardeşi Fehmî'nin sevdiği komşu kızı Meryem'le ikinci evliliğini yapmakta olduğunu görürüz. Yâsin, İffet Efendi'nin kızı olan ilk eşine yaptığını Meryem'e de yapar ve onu boşar ve Zenuba adında babasının dostu olan bir sokak kadınıyla evlenir. Evin en küçük çocuğu Kemâl, girdiği öğretmen okulunu bitirir ve es-Silâhdar İlkokulunda öğretmenlik yapmaya başlar. Ancak çok geçmeden kendisinin seçtiği bu hayatından memnun olmamaya başlar. Arkadaşı Fu'âd gibi toplumda saygınlığı olan bir meslekte olmayı arzular. İç bunalım geçirir. Arkadaşının kızkardeşi 'Âyida'ya ilgi duyar ve ona büyük bir aşkla tutulur. Ona olan bu aşkını evlilikle noktalamak istemektedir. Ancak bunda başarılı olamaz. Çünkü kız, başka bir erkeği sevmektedir. Onunla evlenmek amacıyla ilişki kurmuştur. Safdışı edildiğini farkedene Kemâl, bunalıma girer. 'Âyida ise başarısız geçen evliliğin akabinde bir müfettişle evlenir. 1942'de ölür.

Bu eserde, lisans diplomasını almış, siyasi şuur ve düşünceye erişmiş olan evin küçük çocuğu Kemâl karakteri ön plana çıkmaktadır. Eserin konusu esas kahraman olan Kemâl 'Abdu'l-Cevâd'ın ruhsal, sosyal ve fikri çelişkileridir. Bizce Maḥfûz, zaman faktörünün değişimdeki rolünü bir tarafa bırakacak olursak, es-**Sülâsiyye** adlı üçlemesinin ortalarına (Kaşru's-Şevk) gizlediği, Kemâl'in yaşadığı bu çelişkileri ifade etmek için eserini kaleme almıştır. Kemâl, okumuş aydın kesimi harekete geçiren yeni uyanışı temsil etmektedir. Böylece geleneksel çerçevenin dışına çıkmış, yeni millî ve manevî yolda ileriye fırlamıştır. Yazar onun aracılığıyla aile ilişkilerinde, inançta, doğruluk ve sevgideki dejenerasyonu işlemiştir. Bu dejenerasyon, 1927 yılındaki Sa'd Zağlûl'un ölümüyle zirveye ulaşmıştır. Roman da bu ölümle birlikte sona erer.¹⁶⁷

¹⁶⁶ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.298.

Kemâl, 20 Aralık 1907 yılında dünyaya gelmiştir. Halîl Agâ okulunda öğrenimini tamamlayarak 1924 yılında lise diplomasını alır. Aile içerisinde Hadice'ye en çok benzeyen kişidir. Babanın tek adamlığının hüküm sürdüğü bir ailede büyüdü. Dolayısıyla bazı arzu ve isteklerini açığa vuramıyordu. Kemâl'in çevresine rağmen, öğretmen okulunu seçmesi, yazarın bizzat yaşadığı bir tecrübedir. Babası, onun hukuk fakültesinde okumasını istemektedir. Onun bir hakim veya müsteşar olmasını istiyor ve bu vasıtasıyla yüksek tabakayla bağlantı kurabileceğini düşünüyordu. Ancak, Kemâl, öğretmen olmak amacıyla değil sadece bilim ve kültür ufkunda ilerleme imkanını elde etmek için öğretmen okulunda okumak ister. Kemâl 'Abdu'l-Cevâd, **el-Fikr** (kendi gerçek hayatında **el-Ma'rife**) dergisinde ücretsiz olarak felsefi makaleler yazmaktadır. Derginin sahibinin adını, gerçek adına yakın kullanmıştır. 'Abdu'l-'Azîz el-Asyûfî. Gerçek adı ise 'Abdu'l-'Azîz el-İslâmbolî'dir. Makale pragmatizmle ilgilidir. Gerçekte de Mahfûz, 1934'te **el-Mecelletu'l-Cedide**'nin Ekim sayısında "**Pragmatizm evi'l-Felsefetu'l-'Ameliyye** (Pragmatizm ya da Pratîk Felsefe)"¹⁶⁸ adlı makaleyi kaleme almıştır. Önceleri dini konulara merak saran Kemâl, sonunda soluğu geniş ufukları olduğuna inandığı bilimde alır. O, açık karakterli, Batı kültüründen etkilenmiş Avrupalı hayata tutkun bir kişi olarak karşımıza çıkıyor. Siyasette babasının Vefdçi düşüncesine katılır. Fakat sonra bu düşüncüyü kısır görerek daha faydalı, kapsamlı ve uygun gördüğü bir alana kayar.¹⁶⁹ Evlenmeyi şiddetle arzuluyor. Günün birinde renkli bir kadın resmini görünce onunla birlikte olma hayali kurar ve kardeşi Yâsin'in durumundan ve annesinin şeytanlarla ilgili hikayelerinden faydalanarak kafasında bir portre oluşturur. Okulda kendisine el-Hüseyn'in kabrinin sadece bir sembolden ibaret olduğunu söylediklerinde çok şaşırır. Çünkü o da annesi gibi Hz. Hüseyin'i çok seviyordu.¹⁷⁰

Mahfûz'un bu eseri, özellikle 'Ayida'ya olan aşkı olmak üzere Kemâl üzerinde odaklaşır. Onun sevgi anlayışı babasınınkinden farklıdır. Sonderece duygusal, romantik bir sevgi anlayışına sahiptir. 'Ayida'yı, genellikle kutsal ve manevî değerlerle özdeşleştirmiş, ona olan aşkını, tapınma ve mistizm içeren deyimlerle ifade edilmiştir. "*Sizin meleksi görüşünüz, Kahire'nin şiddetli sıcağına dayanmak için yaratılmıştır. Her şeye kadir olan Allâh, gökyüzünde , O ise yeryüzündedir. Aşka duyulan aşırı gereksinim duygusu, onu tedirgin edici bir korkuya dönüştürmüştür. Şimdi aşk, bir felaket olmuştur.*"¹⁷¹ Bunda Hayyâm, Shopenhaver ve Bergson'dan etkilenmiştir. Oysa babası Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, kadına hayvansal bir vücut olarak bakmaktadır. İlk çelişkiyi de bu aşkıda yaşar. 'Ayida, Kemâl'in okuduğu

¹⁶⁷ *el-Funûnu'l-Edebiyye*; s.521; *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.28; *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.300.

¹⁶⁸ *el-Muntefî*, s.60.

¹⁶⁹ *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye*, s.26; *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadîs*, s.298.

¹⁷⁰ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.159; *Kaşru's-Şevk*, s.86.

¹⁷¹ *Technique in the Egyptian Novel*, s.162,165.

okulda tanıştığı arkadaşı Hüseyin Şeddâd'ın kızkardeşidir. Avrupai tarzda yaşayan zengin bir aile kızıdır. Kendisinin yaşadığı hayattan çok farklı bir hayat yaşayan bu aileye imrenir. 'Ayida, Kemâl nazarında Parisli bir kızdır. Önceleri Kemâl'in kur yapmasına olumlu cevap veren 'Ayida'nın sonunda Kemâl'i, bir müsteşarın oğlu olan arkadaşına karşı kıskandırmak ve onu evlenmeye teşvik etmek için kullandığı ortaya çıkmıştır. Bunun farkına varan Kemâl, hayatının ilk bunalımını geçirir.

Kemâl, 1942'de öğretmen okulunu bitirip de ilkokullarda İngilizce öğretmenliği yaptığında da bir iç bunalım geçirir. Geleceğe karamsar bir gözle bakar. Bütün hayatını öğretmenlikle geçirecek oysa hukuku bitiren çocukluk arkadaşı Fu'âdu'l-Hamzavî, yüksek mahkemelerde görev alacaktır. Bu iki karakter arasındaki tezat, toplumun o günkü bulunduğu seviyeyi göstermektedir. Kemâl, bir çok işinde duygusal hareket ederken, Fu'âd, akıyla hareket etmektedir. Bu tür romantik duygulara aldırış etmez. Bütün vaktini yaşlı babasının dükkanında çalışarak geçirir. Eserde Kemâl, düşüncesi ve ruhsal yapısıyla içinde yaşadığı ortam arasında bir ikilem yaşamaktadır. Duyguları onu boğacak dereceye gelir. Saf aşk ile evlilik arasında bir bağ kuramıyordu. Çünkü ona göre evlilik, şehvete dayalı oysa ideal aşk, kalpten doğar. Gerçekten sevenler, evlenmezler.¹⁷²

Dante'nin **İlahi Komedya** adlı eserinde Beatris için yaptığını Kemâl da yapmak ister. Dante, **el-Hayâtu'l-Cedide** (Yeni Hayat)'nin sonunda Beatris'e şöyle der: "O'nun için bir kadın hakkında hiç kimsenin söylemediği şeyleri söyleyeceğim." Sonra onu idealindeki kurtarıcı bir sembol olarak kendisine rehber edinir. Beatris, onun hayatını zenginleştirir ve ona yeni ufuklar açar. Kemâl de aynı şekilde, 'Ayida'ya olan aşkında biraz başarılı olabilseydi Dante gibi onu ideal bir sembol olarak alıp çok değişik şeyleri yazabilecekti. Ancak, karşılık bulamayınca, kendisinin bir garip olduğunu ve dolayısıyla gariplerin hayatını yaşamak zorunda kaldığını anlar. Ayrıca Kemâl, 'Ayida'yı bedenene de arzuladığı için Dante'deki saf aşka ulaşamaz.¹⁷³

Yazar, Kemâl karakteriyle kendisi arasında bir bağlantının bulunup bulunmadığı sualine karşılık, "Kemâl, benim ve kanaatimce bütün kuşağın geçirdiği fikri bunalımı yansıtır. Ben, **es-Sülâsiyye**'deki Kemâl 'Abdu'l-Cevâd'ım." cevabını verir. Gerçekten de baktığımızda aralarında Mahfûz gibileri bulunan 1925 yılları gençliğinin, bu tür fikri bunalımlar geçirmiş olduğunu görürüz. Kemâl ile Mahfûz arasında varolan başka benzerlikler de gözümüze çarpmaktadır. Meselâ, aynı yaşlarda olmaları, aynı yaşlarda evlenmeleri ve ikisinin de evin son çocuğu olmaları, Mahfûz'un gençliğinde müzik dersleri alması aynı şekilde Kemâl'in de müziğe karşı ilgi duyması, Mahfûz'un yolculuklardan hoşlanmaması ve Kâhire dışına çok az çıkmış olması, Kemâl'in de yolculuklardan nefret etmesi. Nitekim Kemâl'in, bu konuda çok ilginç bir söz söylediğini görmekteyiz:

¹⁷² *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Hadıs*, s.305-306; *er-Remziyye*, s.112; *Kaşru's-Şevk*, s.91.

¹⁷³ "*Sülâsiyyet Beyne'l-Kaşrayn*", s.72.

*"Bana öyle geliyor ki ben, istikrarı seven, yolculuklardan hoşlanmayan bir karaktere sahibim. Bununla, yeni yerler görmeyi ve haklarında bilgi öğrenmeyi değil, sadece hareket etmeyi kasdediyorum. Keşke mümkün olsa, benim bulunduğum yere bütün dünya gelip ziyaret etse."*¹⁷⁴

Yazar ayrıca, Kral Fu'âd'ın ölümünden sonraki siyasi olaylar, İngiltere'yle yapılan antlaşma, İkinci Dünya Savaşı ve el-'Âlemeyn Savaşı gibi siyasi gelişmelere de roman içerisinde yer vermiştir. Maḥfûz, bu siyasi ve sosyal olayları, bir tarihçi gözûyle anlatmaz, olayları kahramanlar üzerinde bıraktığı etki doğrultusunda ele alır. Kemâl, en çok etkilenendir. Siyasi eğiliminden dolayı tutuklanmıştır. Maḥfûz, daha çok Kemâl'in arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalar aracılığıyla, devrin siyasi olaylarını gözler önüne serer.¹⁷⁵

Kemâl'in kardeşleriyle arasındaki yaş farkı ve yine Kemâl'in ablaları 'Âişe ve Hadice'nin evlenmeleri ve evden ayrılışları karşısındaki duyguları, yazarın kendi gerçek hayatından kesitlerdir. Romanda geçtiği gibi Maḥfûz, çocukluğunda abalarının birer birer evlenip evden ayrılmalarından çok etkilenmişti. Olayları bizzat yaşamış bir insanın, bunları canlı bir şekilde tasvir edebilme maharetini göstermesi gayet normaldir.¹⁷⁶ Maḥfûz'la Kemâl 'Abdu'l-Cevâd karakteri arasında, Heykel'le **Zeyneb** adlı romanındaki Hâmid ve Tefîku'l-Ḥakîm'le **'Avdetu'r-Rûh** adlı eserindeki Muḥsin arasında bir benzerlik olduğu göze çarpmaktadır. Maḥfûz'a göre, Kemâl 'Abdu'l-Cevâd, onun yaşadığı fikişsel krizinin bir yansımasıdır. Aynı zamanda o günkü kuşağın da yaşadığı fikri krizin bir yankısıydı.¹⁷⁷

Maḥfûz, üniversitede seçeceği alan konusunda babasıyla münakaşa eder. Babasının hukuk fakültesine gitmesini istemesine rağmen o edebiyat fakültesini tercih etmişti. Aynı şekilde bu eserde de Kemâl 'Abdu'l-Cevâd, babasıyla bu konuda tartışır ve sonunda Kemâl kendi dediğini yapar.

İçinde bulunduğu fikri bunalımdan dolayı **es-Sükkeriyye**'nin sonuna kadar evlenmez. Maḥfûz'un evlenme tarihi olan Nisan 1952'de eserinin yazımını bitirir.¹⁷⁸

Kemâl'in ilgimizi çeken bir özelliği de, dördüncü Abbâsi Dönemi ediplerinden Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî'de gördüğümüz gibi Kur'ân'a benzer bir kitap derlemek istemesidir.¹⁷⁹ Sanıyoruz bununla kendini ispatlamak istemektedir.

Kemâl'in içine düştüğü diğer bir bunalım, okuduğu Darwin'in teorilerinin etkisinde kalması ve İslam'ın bu konudaki düşüncelerinde şüpheye düşmesidir. Bu konuyla ilgili **el-Bilâgu'l-Usbû'î** dergisinde çıkan **Aşlu'l-İnsân** (İnsanın Aslı)

¹⁷⁴ *Ḳaşru's-Şevk*, s.200.

¹⁷⁵ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mıṣriyyi'l-Ḥadîs*, s. 300-301.

¹⁷⁶ "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*", s.116; *el-Ḳışṣa ve'r-Rivâye Beyne*, s.157-160.

¹⁷⁷ *Eteḥaddeṣ*, s.62.

¹⁷⁸ "*Necîb Maḥfûz Kâtib Rivâ'î*", s.117.

¹⁷⁹ *Ḳaşru's-Şevk*, s.66.

adındaki bir makalesini gören babasıyla tartışır.

"Baba, sessiz ve yapmacık bir tarzda,

-Bu dergide bir makalen var değil mi?

Derginin kapağına gözünü dikti. Kemâl Böyle bir şeyi hiç beklemiyorcasına şaşkın bir haldeydi...Babası nasıl oluyordu da bu şekilde edebi dergilere ilgi duyuyor ve haberdar oluyordu?!

Gözlerini dergiden ayırdı. Sıkıntısını açığa vurmayan bir dille şöyle dedi:

-Evet. Okulda gördüğüm derslerin kalıcı olmasını ve bundan sonra ki göreceğim dersler için bir itici güç olmasını sağlayacak bir konuyu yazmayı düşündüm.

-Bunda bir ayıp yok. Basında yazı yazmak geçmişte olduğu gibi günümüzde de daha yüksek makamlara çıkmak için bir araçtır. Ancak önemli olan yazarın yazdığı konudur. Bu makalende sen ne demek istiyorsun? Oku ve bana açıkla. Mesajını anlayamadım.

-(Eyvah! Bu makale sesli okunmaz hem de babama.)

-Baba, makale çok uzun. Siz okumadınız mı? Ben burada bilimsel bir nazariyeyi açıklıyorum.

Baba, şimşek gibi parladı.

-Buna günümüzde bilim mi diyorlar? İnsanlar, hayvanlardan türemedir. Bu doğru mudur?

Dün, bu konuda kendi kendisiyle, inancıyla ve rabbiyle ruhunu ve vücudunu harekete geçiren şiddetli bir çelişki ve ikilem yaşamıştı. Bugün de babasıyla bunu yaşıyordu. Ancak ilkinde azap içerisinde iken şimdi korkuyor titriyordu. Allâh, cezasını sonra verecek. Oysa babası hemen verecektir.

-Bu, nazariyenin ortaya attığı bir şeydir.

Babasının sesi yükseldi. Sıkıntılı bir şekilde kendi kendine soruyordu.

-Allâh'ın çamurdan yarattığı ve O'na kendi ruhundan üfürdüğü Hz. Âdem insanlığın atasıdır. Bu bilimsel nazariye, onun hakkında ne demek istiyor?!

Kemâl, sık sık bu soruyu kendisine soruyordu. Sabaha dek gözlerini kırpmıyordu. Yatakta bir o yana bir bu yana dönüyor, Hz.Âdem'i, yaratıcıyı ve Kur'an'ı düşünüyordu. Pek çok kez kendi kendine söylüyordu. Kur'an ya bütünüyle doğrudur, ya da Kur'an olmazdı. Sen benim çektiğim sıkıntıları bilmeden bana yükleniyorsun. Yumuşak bir sesle,

-Bu nazariyenin sahibi Darwin, Hz. Âdem'den bahsetmemiş.

Baba kızarak,

Darwin, küfre düşmüş. Şeytan'ın ağına takılmış. Eğer insanoğlunun aslı bir maymun ya da herhangi bir hayvansa, Hz. Âdem insanoğlunun atası olmazdı. Bu ise tam bir küfürdür. Tanıdığım kipti ve yahudilerin hepsi Hz. Adem'e inanıyorlar. Bütün dinler, Hz. Âdem'e inanırlar. Bu Darwin, hangi dinden?! O bir kafirdir, söyledikleri de küfürdür. Onun söylediklerini de aktarmak herzeliktir. Söyle bana, O, okuldaki hocalarından biri midir?"¹⁸⁰

Bu tartışma uzayıp gidiyor. Maḥfûz'un kendisinin de bizzat yaşadığı ve kanaatimizce Darwin lehine biten bu çelişkiyi daha iyi anlamak için devam eden tartışmalar içerisinde Kemâl'in kullandığı şu ifadelerle bakmak gerekir:

*"Bu makaleyi neden yazmıştı? Dergiye göndermeden önce uzun bir süre tereddüt etmişti. Ancak sanki kendi düşüncesini topluma duyurmak istiyordu. Geçmiş iki yıl içerisinde el-Ma'arrî ve el-Hay-yâm'ın ileri sürdüğü şüphe fırtınaları önünde inancı sabitleşmişti. Kendisine, bilimin demir yumruğu hakim olmuştu. Tamamiyle bilim doğrultusunda hareket ediyordu. Ama kafır değildi. Hâlâ Allâh'a inanıyordu. Ya din...? Din nerede? Gitti. Hz. Huseyn'in başının gittiği gibi, 'Âyida'nın gittiği gibi, kendisine güveninin gittiği gibi."*¹⁸¹

Kemâl'in bilim ve dine bakış açısı Batı tarzındadır. Eski Hint, Çin ve Mısır uygarlıklarında, bilimle din arasında herhangi bir çelişki görülmemiştir. Aksine din, bilimin esası olmuştur. Din, bilimsel araştırmaya yönlendiriyordu. Eski Mısırlılardaki mumyacılık sanatında görüldüğü üzere, bilim, dinin, kendi hedeflerine ulaşmasını sağlıyordu. Doğu uygarlıklarının geçmişinde bilimle din arasındaki çelişki, fıkıhçılar, mutasavvıflar ve filozoflar arasında farklılık arzeden dini düşüncenin bilimselliği konusunda olmuştur.¹⁸² Yazarın bizzat kendi düşüncesi olan Kemâl'in bilim hakkındaki görüşleri onun bakış açısını gözler önüne sermektedir.

"Gerçek din, sadece bilimdir. Evrenin sırlarını açmada bir anahtar konumundadır. Bugün peygamberler gönderilmiş olsa, bilimden başka bir şeyi kendilerine mesaj olarak almazlardı."

"İçinde insanların korkusuz, zor kullanılmaksızın özgür olarak yaşadıkları bir dünya arzuluyorum. Halbuki din, yeryüzünde en eski gericilik alametidir. İnsanoğlu, ne zaman kendine gelecek ve kendisine güvenecek?"

Recâ 'İd, Kemâl'in bilime olan inancıyla Allâh'a daha yakın olacağına inandığını belirtmektedir.¹⁸³ Ancak diğer bir eserinde bizim de duyduğumuz kuşkuyla duymuş olacak ki O'nun yukarıda verdiğimiz sözlerinin Nietzsche'nin söyledikleriyle benzer olduğunu ifade etmektedir.

"Eskiden insanlar, ucu bucağı gözükmeyen denizlere baktıklarında Allâh'ın adını anıyorlardı. Günümüzde ise nasıl ideal insanın adını andıklarını öğrendiniz. Allâh, sadece bir varsayımdır. Ancak ben, bu varsayımın yaratıcı iradenizden öteye geçemeyeceğine inanıyorum. Kendinizi ona ulaşabiliyor görüyor musunuz? Görüyorsunuz, bütün ilahlardan bahsetmeye gerek yoktur. Siz ideal insanı yaratmaya gayret edin."

Recâ 'İd, aynı konuda Marx'ın da bazı benzer ifadelerinin bulunduğunu be-

¹⁸⁰ Aynı eser, s.392-393.

¹⁸¹ Aynı eser, s.394.

¹⁸² *el-Baṭalu'l-Mu'âşır*, s.321.

¹⁸³ *Kırâ'a fî Edeb Necîb Maḥfûz*, s.138.

lırtmaktadır.¹⁸⁴

Maḥfûz, 'Âyida'ya olan aşkı ve Darwin'in düşüncelerine olan ilgisiyle öne çıkardığı Kemâl karakterine, bazan daha önceki kahramanlara söyletmesini daha uygun gördüğümüz bazı ifadeleri söyletir. Meselâ, Kemâl'in sarfettiği "*Mutlu kişi, intiharı düşünmeyen ve ölümü dilemeyen kişidir.*"¹⁸⁵ sözünü, Maḥcûb 'Abdu'd-Dâyım veya Nefise'ye söyletmesi daha uygun olurdu.

Kemâl'e göre "gerçek, işvenaz, ele geçirilmez, insanın aklını alan, kaprisli, sürekli değişen, sayısız aşkları olan bir hayat kadını gibidir."

Milson, Kemâl karakterinin olaylar karşısında daima seyirci kalmak istediğini, O'nun şu sözüne dayandırmaktadır: "*Ben, müzede bir turist gibiyim. Oradaki hiç bir şeye sahip değilim. Ben sadece bakarım, ama hangi konumda olduğumu çıkaramam.*"¹⁸⁶

Kemâl, kitlelerle beraber olmak isteyen bir kişiliğe sahiptir. Kitlesele davranışa sığınmakla bir sıcaklık ve gençleşmenin oluşacağını düşünür. Milliyetçi konuşmaların, coşkusıyla onu etkilediğini görünce, bir anlamda şaşkınlığa düşer ve böyle bir nedenle, insanın kendisini harcamasının değerli olup olmadığını merak eder ve şöyle der: "*Belki de milliyetçilik, "aşk" gibi inanmasak da ister istemez kendimizi kaptırdığımız bir güçtür. İnancı, herhangi bir inancı olan bir insana saygı duyarım. Kendinden üstün tuttuğu bir dava için ölen her kimse şehittir. Bir takım değerler değişiyor belki ama, onlara karşı insanın gösterdiği davranış değişmez değerdedir.*"¹⁸⁷

Yâsin, diğer kardeşlerine nazaran, en çok babasından kalıtımsal özellikler alan kişidir. Küçük bir çocukken babası annesini boşayıp Emîne'yle evlenir. Üvey annesi Emîne'nin şefkatine rağmen anne sevgisinden yoksun kalır. Bu aşamada sıkıntılı günler geçirir. Gerçek annesi ise babasından ayrıldıktan sonra bir kaç defa evlenmiş dördüncü ve sonuncu evliliğini, kendisinden küçük birisiyle yapmıştır. Evlendiği genç, annesinin biriktirdiği parayı ele geçirmek için onunla evlenmiştir.¹⁸⁸ Sadece ilk okulu bitirebilmiştir. Daha sonra, oturdukları semtte bir okulda sekreter olarak çalışmaya başlamıştır. Romanda hafif meşrepli, egoist olmasına rağmen kardeşlerine karşı yumuşak, nüktedan olarak gösterilmektedir. Arada sırada roman ve eski şiirler okumaktadır. Hatta kardeşi Kemâl'i edebiyata çeken de odur. Yâsin, gece hayatına düşkünlüğü ve coşkulu duygusuyla babasını andırır. Gençken utanmadan kadınlara gitmektedir. 1917'de yirmibir yaşına basar. en-Nahhâsîn semtindeki bir okulda sekreter olarak çalışmaya başlar. Kendi içgüdüleriyle meşgul olur. Kendisini yönlendiren şeytanın, kadınlara tutkun olduğunu görür, hizmetçileri Umm Hanefî'ye sarkıntılıkta bulunur. Zeyneb ile ev-

¹⁸⁴ *Dırâse fî Edeb Necîb Maḥfûz*, s.74.

¹⁸⁵ *es-Sükkeriyye*, s.428.

¹⁸⁶ "*Nagib Maḥfûz and The Quest for Meaning*", s.182.

¹⁸⁷ Aynı eser,182.

¹⁸⁸ *er-Rivâye fî'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Hadîs*, s.314.

lenir ancak çok geçmeden bu evliliğinden sıkılır ve hizmetçileri Nûr'a sarkıntılık etmeye başlar. Sonra komşuları Meryem Hanım'la ilişkiye girer. Daha sonra onun kızı Meryem'le evlenir. Ve nihayet bu evlilikten de bıkar, zil zurna sarhoş bir halde iken eşi Meryem'i boşar. İngiliz askerleriyle ilişki içerisinde olduğu yayılan Meryem, bu boşanmadan sora kötü yola düşer. Yâsin, bu sefer daha önceden sevgilisi olan Zenûba el-'Avvâde ile ilgilenmeye başlar ve onunla üçüncü evliliğini yapar. En uzun süreli ve hoşnut kaldığı evlilik de bu üçüncü evliliği olur. Babası da, kendisi küçük bir çocukken annesini boşamış, Emîne'yle evlenmişti. Bu davranışıyla Yâsin, babasını takip etmiş, iki defa evlenmiş ve boşanmıştır. İkinci hanımı hayat kadını olmuş, kendisi üçüncü defa evlenmiştir.¹⁸⁹ Muştafâ 'Ali 'Umer, Maḥfûz'un Yâsin'i annesine karşı saygısız, ahlaksız ve basit bir kişilikte göstermesine, onun dini küçümsemesine karşı çıkmakta ve hiç bir Mısırlının böyle olamayacağını savunmaktadır. Yâsin'in annesine küfürler ettiğini, hatta öldürmeyi bile düşündüğünü, oysa Kuran'da ana babaya sonderece saygılı olunmayı gerektiren mesajlar bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁰

Hadice, yirmi yaşlarında Yâsin dışında evin en büyük kız çocuğudur. annesinden küçük güzel gözlerini, babasından da uzun büyük burnunu almıştır. Ayrıca sert ve katı görüşlülüğünü de babasından almıştır. Evin bütün işleri annesiyle onun omuzundadır. Bir sonraki roman olan **es-Sükkeriyye**'de iki kız kardeş, iki erkek kardeşle evleneceklerdir.

'Âişe, onaltı yaşlarında, güzel, narin yapılı, altın saçlı, ay yüzlü, mavi gözlüdür. Ablası Ḥadice'den daha güzeldir. Ev işleriyle uğraşmaktan çok, aynanın karşısına geçip kendisini süslemeyi, güzelliğini seyretmeyi ve şarkı dinlemeyi sever. Pencereden gördüğü Ḥasan İbrâhîm adındaki bir polisle aşk macerasına girer. Bunu gören ablası çok kızar. Bu tavrını Ablası babasından almıştır. Babası da 'Âişe'nin polisle evlenmesine karşı çıkar. Baba, kızını kendi isteği doğrultusunda varlıklı bir aile olan Şevket ailesinden Ḥalîl Şevket'le evlendirir. Mutlu bir şekilde başlayan evlilik, trajedi ile biter. 'Âişe, kendisini sarsan bir olayla karşılaşır. Beyi ve çocukları Muḥammed ile 'Osmân, ansızın hastalanarak ölürler. Geride kalan doğuştan zayıf kalpli olan tek kızı Na'îma ile birlikte yaşamak mecburiyetinde kalır. Yazarın, Na'îma'yı zayıf kalpli olarak dünyaya getirmesi, bizi o günkü tarihi bir olaya götürmek istemesinden dolayı olabilir. Na'îma'nın dünyaya geldiği tarihte, 1936 İttifak Antlaşmasından az önce memleketin geleceği konusunda siyasi partilerin bir araya gelip anlaşma ümidi çok azalmıştı.¹⁹¹ Fizik olarak çok güzel olan Na'îma, pek çok felakete düşer kalır. Bizce, Na'îma da **Zukâku'l-Midakk**'taki Ḥamîde karakteri gibi Mısır'ı sembolize etmektedir. Bütün bunlar rastlantı değildir. Yazar, günün olaylarını romanlarında sanatsal olarak ifade etmede büyük bir başarı göstermiştir.

¹⁸⁹ *el-Kışşa ve'r-Rivâye Beyne*, s.158; *Sûlâsiyyet Necîb Maḥfûz*, s.51 ve 54.

¹⁹⁰ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısrıyyi'l-Ḥadîs*, s.320.

¹⁹¹ *Şûretu'l-Mer'e*, s.319.

Eserlerinde yer yer sembolizme kayan ifadelerle karşılaştığımız yazar, bu eserinde, Şeddâd ailesini uygarlıklar bütünü, Kemâl'in bu aileyle tanışmasını uygarlıkla tanışması ve bu ailenin bir ferdi olan ve Kemâl'in çok sevdiği 'Âyida'yı da düşünce ve kültür şeklinde sembolize etmiştir. 'Âyida, bu uygarlıklar bütünü'nün bir özeti ve Kemâl'in kendi çevresinde bulamadığı gelişme ve ilerlemenin adresidir.¹⁹² Bu tanışmadan sonra birbirinden farklı iki hayat arasında bir çelişki yaşamaya başlamıştır. Biz buna Doğu-Batı çelişkisi diyoruz. Yazar burada Batı uygarlığıyla karşılaşan Doğu insanının yaşadığı problemler yumağını teker teker ortaya koyar. Türk edebiyatında özellikle Ahmed Hamdi Tanpınar ve Peyami Safa'da gördüğümüz bu çelişki, 'Alî Mübârek, Tâhâ Huseyn, Tevfiku'l-Hakîm, Yahyâ Hakîki ve son olarak 'Âdil Kâmil gibi ondokuzuncu yüzyıl Arap yazarları tarafından da ele alınmıştır.¹⁹³

Yazar, Yâsin'i şehvetin sembolü olarak göstermek istemiş ve ona uyumlu olmak üzere şişman bir vücut seçmiştir. Fehmî'yi ise milliyetçilik gibi bazı değerleri olan romantik kültürlü bir genç olarak göstermiş ve buna uyumlu olmak üzere ince uzun bir boy seçmiştir. Hadîce, bütün yaptıkları yüzünden okunan bir nefretin ürünü olarak, 'Âişe ise hayalindeki erkeği düşleyen bir güzellik ve kibarlık içerisinde gösterilmiştir.

Bizce, yazarın **Evlâd Hâratinâ**'da vermek istediği mesajlara bundan önceki romanlarında da yer yer karşılaşmaktayız. Meselâ **Beyne'l-Kaşrayn** adlı romanında Yâsin, babasının bir arkadaşının kızıyla yaptığı metazor evliliği sürdürmez ve boşanmak ister. Ancak babası buna karşı çıkar. Bunu, içinden protesto eden Yâsin, babasının evdeki otoritesinden dolayı sesini çıkaramaz ve şu değişik anlamlar çağrıştıran cevabı verir: "*Nasıl istersen!...Kim senin dediklerine karşı çıkabilir?! Beni evlendirirsin ve boşarsın.....Yaşatır ve öldürürsün. Ben yokum. Hadîce, 'Âişe, Fehmî ve Yâsin hepsi birdir. Hepsi birer hiçtir. Sen ise her şeydin.*"¹⁹⁴ Yazar, babanın bu despotluğuyla, o günkü Mısır toplumunda hakim olan geleneksel aile anlayışını ve İngilizlerin Mısır'daki despotça idarelerini kasdetmiş olabilir.

¹⁹² *er-Remziyye*, s.97,109.

¹⁹³ Aynı eser, s.108.

¹⁹⁴ *Beyne'l-Kaşrayn*, s.470.

es-Sükkeriyye

Bu romanda, yazar Mısır toplumunda orta kesimin geçirdiği sosyal ve fikri gelişmelerden üçüncü ve son aşama olan torunlar kuşağını sergiler. Bir önceki romanda daha çok Kemâl'in içine düştüğü çelişkileri aktaran yazar, burada babanın aileye empoze ettiği değerlerde şüpheyi düşülmesini ve otoritesinin sarsılmasını konu ediyor.

Bu romanın adı da Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın kızı Hadîce'nin eşi ve çocuklarıyla birlikte oturduğu semtin adıdır.

Olaylar 1935'te yani **Kasru's-Şevk** olaylarından sekiz yıl sonra başlar. 1944 yılına kadar sürer.

Eserde ele alınan olaylar arasında, 1936'da İngiltere'yle yapılan İttifak Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı, 4 Şubat 1942'de verilen alarm sayılabilir.

"Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın kızı Hadîce'nin iki oğlu Ahmed, ailesinin hukuk fakültesine girmesi isteğine karşı gelerek edebiyat fakültesi gazetecilik bölümüne girer. Düşünce olarak Marksizm'i seçer. 'Abdu'l-Mun'im ise dini duyguları ağır basar ve el-İhvânu'l-Muslimîn teşkilatına girer. Sonra her ikisi de bu eğilimlerinden dolayı tutuklanırlar. 1935-1944 yıllarının ortasında baba ölürken son kısmında anne ölür.

Yazar, eserini yenilik taraftarlarının kesin zaferiyle bitirir. öte yandan Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın eşi Emîne ölüm döşeginde, Yâsin'in kızı Kerîme, yeni doğacak bebeğini bekliyor. Durmayan zamanın akışıyla dünyaya gelir. Hayat devam eder gider.¹⁹⁵

Romanda yazar, elektrik ve radyo kullanımının yaygınlaştığı Mısır toplumundaki uygarlık görünümünü gözler önüne serer. Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, Fehmî'nin ölümünden sonra yakalandığı hastalık sırasında kendisine radyo, en güzel arkadaş olur. Bu yeni buluşların toplum hayatındaki etkileri çok yönlü olur. Yeni yetişen kuşaklar, artık babalarının dedelerinin yaşadığı hayatla yetinmezler.¹⁹⁶

Eserde, Mısır (Kahire) Üniversitesi'nin sihirli asasıyla toplumda önemli bir rol oynaması, kızların üniversiteye girebilmeleri ve gençlerin onlara yakın olma çabaları anlatılır. Hadîce'nin iki oğlu da üniversiteye girmişler ve orada kızlarla birlikte öğrenim görmüşlerdir. Oysa dede Ahmed 'Abdu'l-Cevâd, torunu Na'îma'nın ilk okuldaki okumasına karşı çıkmıştı.

Muṣṭafâ 'Alî 'Umer, **es-Sükkeriyye**'nin daha çok didaktik ağırlıklı olduğunu yazarın bilimsel ya da tarihi gerçeklerin sanatsal ya da edebi gerçeklerden farklı olduğunu, edebi gerçeklerin mantıksız hayal ürünüyken bilimsel gerçeklerin mantıklı olduğunu bilmiş olması gerektiğini, oysa **es-Sükkeriyye**'nin pek çok yerinde sanatsal hayali bulamadığını belirtmektedir. Keza **es-Sülâsiyye**'nin bir çok

¹⁹⁵ *es-Sükkeriyye*, s.386 ve sonrası

¹⁹⁶ *er-Rivâye fi'l-Edebi'l-Mısriyyi'l-Hadîs*, s.300.

yerinde anlatım ve itnab (uzatma) üslubuna dayandığını bunun da romanın yapısında zayıflığa sebep olduğunu diyaloglarda, monolog ve konuşmalara dayandığı, sembol ve imalı gösterimi gözardı ettiğini ifade etmektedir.¹⁹⁷

Sosyalist düşünceyi benimseyen Ahmed, annesinin krallık, evlilik ve kadının iffeti ile ilgili düşüncelerinden rahatsız olur. Edebiyat Fakültesine kaydolur. Burada 'Ulviye Sabri' adında aristokrat bir kızla arakadaşlık kurar. Onunla evlenmek ister. Konuyu kendisine açtığında kızın olumsuz cevabıyla karşılaşır. Kız, onu küçümser. Ahmed kendisine güvencini yitirmez. Hayatına kaldığı yerden devam eder. Üniversite'den sonra, 'Adli Kerim'in sahibi bulunduğu ve lise yıllarından itibaren okuduğu **el-İnsânü'l-Cedîd** (Yeni İnsan) adlı bir dergide yazarlık yapar. Bu dergide gazetecilik yapan ve babası matbaada çalışan Susen Hammâd adında sosyalist bir yazarla tanışır. Ahmed'in evlenme teklifini onun işçi sınıfına mensup olmamasını gerekçe göstererek geri çevirir. Ahmed'in annesi de, kızın kendilerine denk olmadığını, yoksul kesimden olduğunu sebep göstererek bu evliliği onaylamaz. Bu iki muhalefete rağmen, evlilik, ancak Ahmed'in ortaya koyduğu şu hudud çerçevesinde gerçekleşir. "*Evlilik ve defn, eski dünyamız doğrultusunda ancak yeni hayatımız Marksizm'e göre olacaktır.* Bütün **es-Sülâsiyye**'de Haywood'un en çok ilgisini çeken olay, Ahmed'le Susen arasındaki aşktır.¹⁹⁸ Susen'in ilerici sosyalist düşünceleri orta tabaka gençlerinden olan gazeteci arkadaşı Ahmed Şevket'in ilgisini çeker. Bunları beğenmekle birlikte kabul etmez.¹⁹⁹ Yeni bir devrimci karakter olarak ortaya çıkan Ahmed Şevket, sadece slogonlarla düşüncelerini ifade eden **el-Kâhiretu'l-Cedîde**'deki 'Alî Tâhâ ve **Hânu'l-Halîl**'deki Ahmed Râşid'in aksine düşüncelerini pratiğe aktarabilmiş, daha açık düşünceli ve birlikte çalışmaya daha çok meyilli bir karakterdedir.²⁰⁰

O'nun Süsen'le yaptığı konuşmalarda ortaya attığı düşüncelerle yazarın din ve sosyalizm ilişkisine bakış açısını anlamaktayız.

*"İslâmiyette, sosyalizm olabilir. Ancak bu, sosyal zulmü insan vicdanında çözmek istiyen hayali bir sosyalizmdir. Oysa, çözüm biz-zat toplumda bulunmaktadır. O, toplum tabakalarına bakmaz, onun bireylerine bakar. Tabii olarak, kendisinde bilimsel sosyalizmden hiç bir düşünce bulunmaz. Bütün bunlara ilaveten, İslâmın prensipleri, içinde meleklerin önemli bir rol üstlendikleri ef-sanevi fiziki bir ölüdür. Günümüzdeki problemlerin çözümünü çok eski geçmişte aramamıza gerek yok."*²⁰¹

'Abdu'l-Mun'im Şevket, İhvanu'l-Muslimîn teşkilatına üye olmuş, İslamiyeti, bilim, din ve metod olarak seçmiştir. Hatta dininde bir zayıflama olmaması için erken evlilik yapmayı düşünür. Sağlığı pek yerinde olmayan Ayşe teyzesinin kızı

¹⁹⁷ Aynı eser, s.321.

¹⁹⁸ *Modern Arabic Literature*, s.207.

¹⁹⁹ *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.157; *Mevâkıf*, s.108.

²⁰⁰ *er-Remziyye*, s.114; *el-Vâkı'iyye fi'r-Rivâye*, s.533.

²⁰¹ *es-Sükkeriyye*, s.310.

Na'ima ile evlenir. Ancak ilk doğumu esnasında hayatını kaybeder. Na'ima'nın ölümünün hemen ardından dayısı Yasin'in kızı Zenûba ile evlenir. Konuşmalarında hep ayet ve hadislerden deliller getirir. **el-Kâhiretu'l-Cedide**'de Me'mûn Rıdvân ne ise 'Abdu'l-Mun'im de odur. Aralarındaki tek fark, gelişen toplum şartlarıyla birlikte Me'mûn Rıdvân döneminde henüz kurulmamış olan İhyânu'l-Muslimin örgütü 'Abdu'l-Mun'im döneminde kurulmuş ve 'Abdu'l-Mun'im'in, Me'mûn'un savunduğu düşünceleri bu örgüt çerçevesinde düşünmeyen başlamış olmasıdır. Aslında yazarın İslamcı ve Sosyalist bu iki karakteri seçmiş olması onlar vasıtasıyla mensup oldukları düşünceleri tahlil edebilmek içindir.

Ahmed ve 'Abdu'l-Mun'im'in dayılarının oğlu olan Rıdvân, devrimci olmayan tarafsız bir karaktere sahiptir. Siyaseti yararlı ve güzel şeylere götüren bir araç olarak görmektedir. Maḥfûz, Rıdvân karakterinin görevli olduğu sıralarda çok yaygın karakterlerden biri olduğunu söylüyor.²⁰²

Ahmed, 'Abdu'l-Mun'im ve Rıdvân, her üçü de üniversite öğrencisi olup el-Vefd'in toplantılarına katılırlar.

Ahmed ve 'Abdu'l-Mun'im Şevket kardeşler, Me'mûn Rıdvân ve 'Alî Tâhâ gibi zıt görüşlüdürler.

Buraya kadar ele aldığımız bu üç romanı, bir bütün halinde değerlendirmeye alarak çeşitli tesbitlerde bulunmamız yerinde olacaktır.

Eser bir bütün olarak ele alındığında şu hususlar göze çarpar.

1-Romanın gerisinde gizli büyük sanatsal amaç. Bu amaç, düşünceleriyle, duygularıyla, serüvenleriyle, eksiklikleriyle insanlar için yeni bir dünya oluşturmaktadır.

2-Karakterlerin bilimsel ve objektif olarak tasvir edilmesi. İç dünya ile dış dünyanın gelişiminde uyulan ölçü.

3-Her bir karakterin kendine özgü özelliklerle nitelenmesi.

4-Karakterler için gayet mantıklı başlangıç ve sonların verilmesi.

5-Romanda mevcut olan gizli ölçülü yapı.

6-Ayrıntılardaki mükemmeliyet.

7-Romanın şekliyle konusu arasındaki uyum. Herhangi bir ekole bağlı olmadan kullandığı sanatsal biçimler.²⁰³

Bu romanlarda, kahramanların özgeçmişlerinin yanı sıra, Arap sosyal hayatında çok önemli olan kahvelerde anlatılan politikacılarla siyasetin geçmişine de yer verilir.²⁰⁴

es-Sülâsiyye, hangi türde bir eser kabul edilebilir? Sanatsal ve fikrî hedefleri nelerdir? Ne tür bir mesaj vermektedir? Hangi hedeflere ulaşabilmiştir? şeklindeki sorulara cevap aramak istersek, şu sonuçları elde ederiz: Yazarın bu eseri aslında roman karakteri taşımayan tarihi ve sosyal bir arşivdir. Belirlenen

²⁰² *Necîb Maḥfûz mine'l-Cemâliyye*, s.68.

²⁰³ *Sülâsiyyet Beyne'l-Ḳaşrayn*, s.64.

²⁰⁴ *Modern Arabic Literature*, s.207.

amaçlara ulaşabilmek için roman şeklinde verilmiştir. Yoksa, romanda kahraman kimdir? Temel olayın düğümlendiği düğüm nerede? Bu sorulara ilk etapta cevap bulamamaktayız. Bilindiği gibi romancı yaratıcıdır, tarihçi ise olanı aynen kaydeder. Burada ise her ikisinin ortası bir görünümle karşılaşmaktayız. Bir çok hikayeden oluşan büyük bir eser olarak niteleyebileceğimiz **es-Sülâsiyye**'de illaki bir ana kahraman bulmak istersek, bunun bizzat Mısır toplumu olduğunda karar kılırız. O bir bakıma, hayat dolu insanlarla dolu olmalarına rağmen, örf ve adetleri, zihniyetleri ve hayat tarzlarını altüst eden bir zamanın temsilcileridir. Yine aynı şekilde bir temel olay belirlemek istersek, bunun zaman değişimi olduğunu söyleyebiliriz. 'Âlî er-Râ'î, **es-Sülâsiyye**'nin bünyesinde pekçok kahramanları ve olayları taşıması yönünden Tolstoy'un **Savaş ve Barış**'ına benzetilmektedir. Ona göre her iki eser de, sayısız ince detaylara inilerek bir bütün olarak toplumun panoraması çizilmektedir.²⁰⁵

Oldukça entellektüel bir roman olmasının nedeni, sadece felsefe ve beşeri bilimlere ait kavramları içermiş olmasından değil, aynı zamanda ana karakterlerin pozitivizm, materyalizm ve islamcı devrimci gibi unsurları da ihtiva edişindenidir.²⁰⁶

Mahfûz, özellikle **es-Sülâsiyye**'sinde olmak üzere, bazı eserlerinde, çevresinde olayların ve kahramanların incelendiği bir bakış açısından yoksun ve dolayısıyla bir sanatçıdan ziyade tarihçi görünümünü verdiği suçlamalarını kabul etmemektedir.

*"Tarihçi, bir bakış açısına sahip olmaksızın tarih yazabilir mi? Nerede böyle bir tarihçi? Sanıyorum **es-Sülâsiyye**'de, çeşitli siyasi ve fikri normlarda ağır geleneklerle özgürlük arasındaki çelişkiyle özetleyebileceğimiz olayların belli bir gelişim çizgisi içerisinde gitmesinde kesin bir bakış açısı vardır. **es-Sülâsiyye**, okuyucunun ve eleştirmenin açıkça görebileceği bir duygu ile son bulur. Herhangi bir eserde bakış açısı, direk ifade edilmemişse, hissedilir. Ben, herhangi bir kişinin **es-Sülâsiyye**'yi okuyup da duygularının belirli bir konuda odaklaşmamış olduğuna inanmıyorum."²⁰⁷*

Nebîl Râğîb, bu eserde, eleştirel toplumcu gerçekçilik, psikolojik gerçekçilik, yumuşak ve devrimci romantizm, aşırı sebolizm ve Zola ekolüne dayanan naturalizm gibi akımların hepsiyle karşılaşıldığını, Mahfûz'un örneğin cinsel duyguların Yâsin üzerindeki etkisini anlatırken gerçekçi olmadığını ve Kemâl 'Abdu'l-Cevâd'ın psikolojik durumunu anlatırken de romantik olmadığını ifade etmektedir.²⁰⁸

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Mahfûz, **es-Sülâsiyye**'yi kaleme almadan önce, aralarında **The Forsyte Saga** olmak üzere, bazı Batı yazarlarının eserlerini

²⁰⁵ *Sülâsiyyet Beyne'l-Kaşrayn*, s.65-66; *el-Vâkı'iyye fi'r-Rivâye*, s.507; *Anthologie de la Litterature Arabe Contemporaine*, s.149-150.

²⁰⁶ *Form and Technique in the Egyptian Novel*, s.188.

²⁰⁷ *Dırâse fi Edeb Necîb Mahfûz*, s.121.

²⁰⁸ *Kadıyyetu's-Şekli'l-Fennî*, s.142,143.

okudu. Dolayısıyla **es-Sülâsiyye**'de, bu eserlerin izlerinin bulunması gayet normaldir. Hatta, Haywood, **es-Sülâsiyye**'yi Mısır'ın **The Forsyte Saga**'sı olarak nitелеmektedir. Ayrıca, iki eserin yazarları, Maḥfûz'la Galsworthy'nin sosyalizm ve mazlum insanlara sempati duymada hem fikir olduklarını belirtmektedir.²⁰⁹

Cûmiyye, **es-Sülâsiyye**'nin, 'Abdu'r-Raḥmân eş-Şarkavî'nin **el-Ard** adlı romanı gibi güdümlü bir roman olmamasına rağmen, romanda yarı kesin tarihi bir gelişim düşüncesinin hakim olduğunu ileri sürmektedir.²¹⁰

Bir Fransız rahibi olan aynı eleştirmen, Maḥfûz'un bu eserinin iç yapısındaki babanın mutlak egemenliği ve çocuklarıyla torunlarının bu egemenliğe başkaldırılarıyla Mısır halkının İngiliz egemenliğine başkaldırması arasındaki uygunluk şeklinde ortaya çıkan iç uygunluğa dikkat çekmektedir.²¹¹

Romanda yer alan diğer bir düşünce, eski-yeni çatışmasıdır. Eskinin mutlak üstünlüğüyle başlayan roman, zamanla eşit seviyeye ve sonunda ise yeninin galibiyetiyle son bulur.²¹²

Romanda, bir olayın uzun bir süreç içerisinde, ya bir kaç kahraman üzerinde ya da sadece bir kişi üzerindeki etkileri dile getirilmektedir.

Gerçek hayatta benzerlerine çokça rastladığımız birbirine zıt karakterleri bir arada incelemeyi başarabilmiştir. Örnek olarak Ahmed 'Abdu'l-Cevâd ile Kemâl, 'Abdu'l-Mun'im ile Ahmed arasındaki tezatı verebiliriz.

Yazarın romanda ele aldığı ve toplumda benzeriyle pek az karşılaştığımız bir diğer husus, O'nun erkek veya kadın sevgililerinin iki aşk arasında kalmalarıdır. Meselâ, Zenûba el-'Âvvâde, baba ile oğul arasında, 'Âyida, Hasan Selîm ile Kemâl arasında, Yâsîn, Meryem ile annesi arasında kalmıştır.²¹³

es-Sülâsiyye'deki ana tema, zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerin kuşaklar üzerindeki etki ve yansımalarıdır. Yazar, zaman değişimini direk vermez. Okuyucu, onun karakter üzerindeki izlerini zaman içerisinde farkederek. Meselâ, Fehmî'nin aniden ölümü babası Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ı değiştirmiştir. Ancak Maḥfûz, bunu bizzat kendisi söylemez. Olayların akışı içerisinde okuyucu bunu farkederek. Buraya kadar birinci derecedeki karakterler üzerindeki etkileri ve yansımaları aktardık. İkinci derecedeki karakterler üzerinde de bu değişimin izlerini görmekteyiz. Meselâ, eş-Şeyh Mütevelli 'Abdu's-Samed, romanın başlarında Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın çeşitli konularda danıştığı hatta kimi zaman onu gece hayatından çekmek için ikaz eden bir karakter iken **es-Sükkeriyye**'de çevresinde olup bitenden habersiz, karşılaştığı cenazenin kime ait olduğunu sorduğunda Ahmed 'Abdu'l-Cevâd Bey denilince sanki bu ismi hiç duymamış gibi lakayt kalan bir karaktere dönüşür. Yine aynı şekilde Kemâl nazarında medeniyetin şan ve

²⁰⁹ *Modern Arabic Literature*, s.207.

²¹⁰ *Sülâsiyyet Necîb Maḥfûz*, s.112.

²¹¹ *el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye*, s.163.

²¹² *Ḳadıyyetu's-Şekli'l-Fennî*, s.155.

²¹³ *el-Vâki'iyye fi'r-Rivâye*, 515.

şöhretin sembolü olan Şeddâd ailesi, lüks bir hayat sürdürürken zamanın akısıyla iflas eder ve normal bir hayat sürdürmeye başlar. Baba, girdiği borsada servetini kaybedince intihar eder. Geride kalan aile bireyleri olaydan büyük ölçüde etkilenirler ve Kemâl'in yücelttiği ve bir mihrab olarak telakki ettiği büyük villadan orta düzeyde bir daireye yerleşirler. Üzerinde zamanın değişim çizgileri bulunan diğer bir şahsiyet de Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'ın gece aleminde önemli bir yeri olan Zübeyde el-Âlîme'dir. Romanın başlarında Ahmed ve arkadaşlarının gece aleminde sohbet ettikleri güzelliği dillere destan şuh bir kadın iken sonlarda güzelliğinden eser kalmamış zayıf, ayakları çıplak, erkeklerin giydiği bir elbise giyen, başında bir takke bulunan garip bir kadın durumuna düşer.²¹⁴ Değişim sürecinde ele alabileceğimiz kadın, üç kuşak boyunca çok değişik konumlarda karşımıza çıkmaktadır. Birinci kuşakta kadın, evde tamamen erkeğin otoritesi altında, gece yarılarında kadar yatmayıp eşinin gece alemlerinden dönüşünü bekleyen çilekeş bir görünümde iken ikinci kuşakta, yavaş yavaş kendisini göstermekte aile reisinin otoritesinde bir yumuşamayla karşılaşmaktadır. Üçüncü kuşakta ise kadın kabuğunu kırmış esaret zincirinden kurtulmuş ve pek çok alanda erkekle birlikte hatta bazan erkeği de geçen bir görünüm almıştır.²¹⁵

Roman, Mısır toplumunun sosyolojik ve ideolojik açılarından geçirdiği üç düşünce dönemini temsil etmektedir. **Beyne'l-Kaşrayn**, mutlak inancı ve ona bütünüyle boyun eğmeyi temsil etmektedir. Bu, din konusunda Allâh inancından başlayarak sırayla siyasette Sa'd Zağlûl, aile içerisinde ataerkil babaya kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, tevhid ve imanda herhangi bir şüphe yoktur. **Kaşru's-Şevk**, şüphe ile kesin inanma arasında bocalamayı ve din ile bilim arasında şaşkınlığı temsil etmektedir. Gerek dini konularda, gerekse aşk, sevgi ve babanın konumu gibi hususlardaki bütün değerler Kemâl'da sarsıntıya yol açmıştır. Kemâl, bu şaşkınlığından ne kadar uğraşmışsa da kurtulamamıştır. **es-Sükkeriyye**, Kemâl'in ulaşmaya çalıştığı nokta olan, sosyalist Ahmed'in hayata ve topluma inancı ve 'Abdu'l-Mun'im'in radikal sağa kayması şeklinde beliren inançların sabitleşmesini temsil etmektedir.²¹⁶

Yazar diğer eserlerinde de başvurduğu sürpriz rastlantılara burada da yer verir. Kemâl, sırf şirin görünmek amacıyla Bakanlık İngilizce genel müfettişinin eşinin cenaze törenine katılır, ancak cenazenin 'Âyida'ya ait olduğunu bilmez. Ancak bir yıl sonrasında öğrenir. 'Âyida, ilk eşinden ayrıldıktan sonra müfettişle evlenmişti. Bu noktada Mahfûz, daha önce ifade ettiğimiz üzere romanın ana teması olan zaman içerisinde değişim faktörünü ortaya çıkarır ve Kemâl'in ağzından bunu dile getirir. "Bu olay, 1926'da meydana gelseydi çıldırır ve intihar ederdim." sözüyle Kemâl, 'Âyida'ya aşırı tutkun olduğu yıllarda onun için her şeyi yapabileceğini ifade etmektedir. Oysa zaman içerisinde bütün bunları unutuyor

²¹⁴ *er-Remziyye*, s.121.

²¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. *el-Mer'et fî Selâset Ecyâl*, s.91 ve sonrası.

²¹⁶ *Şûretu'l-Mer'e*, s.289-290.

ve 'Âyida'ya ilgisiz kalıyor.²¹⁷ Yine aynı şekilde Hadice'nin düğün merasimi yapıldığı gün, komşuları Muhammed Rıdvân ölür.

Bilindiği üzere felsefe öğrenimi yapan Maḥfûz, çeşitli vesilelerle bu öğreniminden ve okuduğu felsefi kitaplardan etkilenerek eserlerinde felsefe kokan konulara değinmiştir. Nitekim **es-Sülâsiyye**'de ölüm ve doğum felsefesini gözler önüne serer. Ölümün vuku bulduğu yerde doğum olayını gündeme getirir. Özellikle romanların bitiminde bu durum söz konusudur. Meselâ, **Beyne'l-Kaşrayn**'in sonunda, İngilizler tarafından bastırılan 1919 devrimi teşebbüsü sırasında Fehmi ölürken 'Âişe'nin bir çocuğu olur. **Kaşru's-Şevk**'in sonunda, Sa'd Zağlûl, 'Âişe ve oğullarının ölümüne karşılık Yâsin, yeni doğacak çocuğunu bekliyor. **es-Sükkeriyye**'nin sonunda ise annenin ölümü yaklaşırken Yâsin, kızının bir çocuk dünyaya getirmesini bekliyor. Bu şekilde ölüm ve hayat birbirinin peşisıra gelmekte ve hayat yenilenmektedir.²¹⁸

Maḥfûz, **es-Sülâsiyye**'nin çocukluğundan itibaren kendisiyle birlikte yaşadığını, romanda geçen karakterlerle ömrünün değişik zamanlarında beraber olduğunu vurgulamaktadır.²¹⁹

Karakterlerden birçoğu kendi hayatında karşılaştığı kimselerdir. Romanda Ahmed Şevket'in görüştüğü 'Adli Kerim karakteri, Selâme Mûsâ'dır. Gerçek hayatında makalelerini gönderdiği **el-Mecelletu'l-Cedide** adlı dergi, romanda **el-İnsânü'l-Cedid** adını almıştır. Aynı şekilde bir avukat olan arkadaşı 'Âdil Kâmil, eserde Riyâd Kıldıs karakterinde gösterilmiştir. O'nun **Millîmu'l-Ekber** adlı eseri romanda **Melik Şu'â** olarak verilmiştir. 'Âyida Şeddâd'a olan aşkı gerçek hayatında yaşadığı ilk aşkıdır.

Eserde kalıtıma büyük ölçüde yer verilmiştir. Çocukları ve torunları Ahmed 'Abdu'l-Cevâd'dan değişik ölçülerde genetik izler almışlardır. Oğlu Yâsin, müstehcen hayatı ve sadece şehvi duygulara önem verişini, Fehmi ve Kâmil düşüncelerde farklılaşmalarına rağmen ciddiliği, 'Âişe, babasından mavi gözlerini aynı zamanda annesinden de küçük burnunu almıştır.

Acaba neden Maḥfûz, **Bidâye ve Nihâye**'de olduğu gibi **es-Sülâsiyye**'de de önce babanın ölümüne yer vermektedir? Yazarın gerçek hayatına baktığımızda bunu anlamak mümkündür. Maḥfûz, kendisi çok küçük yaşta iken babasını kaybetmişti. Uzun bir süre annesiyle birlikte yaşamıştı. Oysa gerçek hayatta önce annenin öldüğü aileler de az değildir. Böyle bir ailede de dramatik olaylar oluşturulabilirdi. Meselâ, annenin öldüğü bir evde baba, sırf ölen eşinin hatırasına saygı duyarak yeniden evlenmeyip çocuklarıyla mutlu ve inişli çıkışlı bir hayat yaşayabilirdi.

Onun bu dev eseri hakkında çok şey yazıldı ve söylendi. Batıda benzer türde kaleme alınan çalışmalarla mukayeseleri yapıldı.²²⁰ Tâhâ Hüseyn, onun

²¹⁷ *er-Remziyye*, s.121; *Sülâsiyyet Necîb Maḥfûz*, s.80.

²¹⁸ *er-Remziyye*, s.118.

²¹⁹ *Necîb Maḥfûz Yetezekker*, s.66.

bu eseriyle anlatı türüne sağlamlık, güzellik, detaya inme, dikkat ve daha önce hiç bir Mısırlı yazarın ortaya koyamadığı büyüleyici etki gibi unsurları kazandırdığını ve Onun özellikle **Beyne'l-Kaşrayn** adlı eserinin hangi dilde olursa olsun dünya klasikleriyle eşit seviyede oluşunda şüphe olmadığını ifade etmektedir.

*"Başından sonuna kadar, yorulmadan sıkılmadan okuyabildiğiniz dört yüz sayfayı aşkın bir eser hakkında ne düşünüyorsunuz? Yazarın eseri bu denli bir uzatmadan dolayı yorulabildiği ihtimali hiç aklınıza gelmez. Eseri okurken hiç bir yerinde bırakıp başka bir esere yönelme ya da dinlenme ihtiyacı hissetmezsiniz. Aksine hiç bir sıkıntı, usanma bıkkınlık zayıflık, yorgunluk olmaksızın biran önce bitirmek istersiniz. Bu eseri okurken veya okuduktan sonra diğer işlerle uğraştığınızda etkisinde kalarak bütünüyle eseri düşünmekten hayretinizi ifade etmekten ve karşılaştığınız insanlara onu anlatmaktan kendinizi alıkoyamazsınız. Aklınız ve kalbiniz eserde, olayların geçtiği mekan ve görünümelerde olur. Kitabı bir kere okuduktan yıllar sonra tekrar okumaya kalkıştığınızda, hiç bir şeyi unutmamış olduğunuzu farkedersiniz. Çünkü birinci okuyuşunuzla olaylar ve manzaralar aklınızda yer edinmiştir. Bütün bu duyguları ben ve karşılaşmış konuştuğum kişiler paylaşmaktadır. Ben eser hakkında ne düşünüyorsam onlar da aynı şeyi düşünüyorlar. Kanaatimce, yazarın bu denli başarılı oluşunun kaynağı iki büyük başarı elde etmesindedir. Bir an bile gözden kaçmayan eserdeki bütünlük, birlik, sendeki bıkkınlığı gideren ve sanki çeşitli görünüm manzara ve olaylarda dolaştırarak sana dolu bir hayat sürdürten bir çeşitlilik. Eserin birbirine zıt kahramanları, ne bütünüyle yeni ne de bütünüyle eskiye ait karakterleri taşımaktaydılar. Yazar bunların arasında beğenilen ve hoşla giden karakterleri seçmiştir. Romanında dil olarak da ne avamcayı ne de insanlar tarafından anlaşılması zor eski fasih Arapça'yı kullanmıştır. Edindiği kültür ne olursa olsun, okuma yazma bilmeyenlerin dahi kendilerine okunduğunda anlayabilecekleri bir orta dille yazmıştır. Mahfûz ne bir filozof ne de felsefi ekolleri anlatan bir tarihçi, aksine insan psikolojisini çok iyi bilen onu derinlemesine tahlil eden bir bilgindi."*²²¹

Yahyâ Hakkî, Mahfûz'un özellikle **es-Sûlâsiyye**'de kendi kendine konuşan Kemal karakterinde olmak üzere bütün eserlerinde şairane bir üslûbun bulunduğu ifade etmektedir.²²²

Buraya kadar incelediğimiz toplumcu gerçekçi romanlarından hareketle, Mahfûz ve bu eserleri hakkında, edebi kişiliğinde söylediklerimizden ayrı olarak

²²⁰ *Sûlâsiyye* hakkında yazılan kitap ve makaleler için bkz. *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne*, s.154; Sartre'nin *es-Sûlâsiyye*'siyle Mahfûz'unukinin mukayesesini için bkz. *el-Muntemî*, s.19-20,29; *es-Sûlâsiyye* ile İbrâhîm Aslan'ın Mâlikü'l-Hazîn'inin karşılaştırılması için bkz. Necîb Mahfûz Sempozyumu (Radvâ 'Âşur)

²²¹ *Min Edebina'l-Mu'âşır*, s.80 ve sonrası.

²²² "Naguib A Personal Note", s.32.

bazı tesbitlerde bulunmamız yerinde olacaktır.

Necib Maḥfûz, Kahire'de doğup büyüyen, Kahire ve Mısır dışına çok az çıkan, işçi ve köylü sınıfını tanımadığı için eserlerinde yer vermeyen, şehirli (Kahire'li) orta sınıf insanın trajik psikolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasi yapısını, bazan bir ailede bazan da bir sokak içerisinde gelişen beklenmeyen olayları dramatize eden usta bir yazardır.

1930'larda makaleyle başladığı yazı hayatı içerisinde hikaye, roman, oyun, senaryo ve çeviri dalında pek çok eser veren Maḥfûz, elli altmış yıllık süre içerisinde elliye geçkin eser vermekle bu alanda bir rekor kırdığını söyleyebiliriz.

Milli bir Arap ve Mısır romanının yerleşmesini sağlayan Necib Maḥfûz, aynı zamanda Doğu ve Batı'da okuduğu ve etkilendiği pek çok yazarla evrensel edebiyatın gelişimine de katkıda bulunmuştur.

Yazar, esas konumuz olan toplumcu gerçekçi romanlarında, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının Mısır toplumu üzerinde bıraktığı olumsuz etkileri, geleneksel yapıdaki değişimi ve yoksul insanların trajedilerini gözler önüne sermiştir.

Bu romanlarındaki temayüz eden belli başlı hususları şöyle sıralayabiliriz:

1-Ondokuzuncu yüzyılın tamamı ve yirminci yüzyılın başlarında, Avrupa Edebiyatında bulunan ve realist ya da naturalist bazı Batı yazarlarının da kullandığı anlatım biçimine uygun olması. Bu anlatım biçiminde kendimizi, içlerinden birisinin ana kahraman olduğu pek çok kahramanla karşı karşıya buluruz. Bütün bu kahramanlar yakından veya uzaktan ana kahramanla irtibatlıdır. Bu biçimi, İkinci Abbâsî Dönemi öncülerinden el-Câhiz'de gördüğümüz gibi Dickens, Tolstoy ve Zola'da da görmekteyiz. Yazar, herhangi bir olayı anlatır. Sonra bu olayı bırakır, diğer bir olaya geçer. Üçüncü veya dördüncü bölümde tekrar birinci bölümde verdiği olaya döner.

2-Kahramanların sonuçta yenilmeleri ve zayıf karakterli olmaları. Romanlar okunduktan sonra okuyucular üzerinde karamsar bir etki bırakması. Maḥfûz bu konuda şöyle söylemektedir:

"Ben, bu romanlarımı iyimserliğin memnuniyetin belirtisi olduğu bir baskı ortamında kaleme aldım. Romanlarımda, hep hüznü son yoktur... Orada, toplumun içinde bulunduğu şartlara başkaldırmaya ve sistemi değiştirmeye yönelik bir teşvik vardır... Kahraman, intihar edebilir, ama sormak gerekir, neden intihar etmektedir?"²²³

3-Detaylara çok önem verilmesi. **es-Sülâsiyye** üçlemesinin ilk eseri olan **Beyne'l-Kaşrayn**'de mekanlar, karakterler, iç dürtüler, toplumsal, sanatsal ve siyasi hayat detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hatta kimi zaman, bu detaylar bir tarihi belge imiş gibi sunulmakta, bu da okuyucuyu usandırmaktadır. Realist akımda bulunan bu husus, okuyucunun okuduklarının hayal değil gerçek olduğunu bilmesi için kullanılmıştır.

²²³ *Dırâsât fî'r-Rivâye ve'l-Kıssati'l-Kasîra*, s.17.

4-Romanlarında orta kesimin hayatını konu edinmesi.²²⁴

5-Bu dönemdeki romanlarda ana tema, yoksulluktur. Ekonomik faktör, karakterler için ilk itici güçtür.²²⁵

6-Bu romanlarda kurgu ve olaylarda zamanın sınırlandırılması aynen tarihi romanlardaki şekliyle devam etmiştir. Sadece olayların gelişiminde değişiklik görmekteyiz. Bu aşamada karşımıza çıkan en önemli şey, tarihi miğferler yerine sosyal olaylar ve canlı karakterlerdir.²²⁶

Gâli Şukrî, **es-Sülâsiyye**'ye kadarki toplumcu gerçekçi romanlarının, Balzac'ın **İnsanlık Komedyası**'ndaki hikayelerinin içiçeliğine çok benzediğini ileri sürmektedir.²²⁷

Maḥfûz'un gerçekçiliğinde temayüz eden en önemli şey, insanlığın düşmesine, yoldan çıkmasına, krizine sebep olan bütün olumsuz durumları kapsamlı bir bakışla ele almasıdır. Romandaki gelişmelerin sonucunda kahramanlar, çektiği acı ve sıkıntıların akabinde yoldan çıkarak dumura uğrarlar. Kahramanlar kızgınlıklarını olumlu gelişmelere kanallize etmeyince her türlü kötü yola düşebilmektedir.

²²⁴ Aynı eser, s.16-19.

²²⁵ *Fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, s.42.

²²⁶ *Min 'Abesi'l-Akdâr*, s.24; Toplumcu Gerçekçi Romanları hakkında detaylı bilgi için bkz. *Necîb Maḥfûz er-Ru'ye ve'l-Edât*, s.279-485; *Necîb Maḥfûz mine'l-Kavmiyye*, s.20-31; *Medḥal ilâ*, s.111-119.

²²⁷ *el-Muntemî*, s.200.

İNDEKS

ŞAHİS ADLARI İNDEKSİ

- 'Abbâs (Hilmi Paşa), 2, 4.
'Abbâs Hâfiz, 11.
'Abdu'l-'Azîm Enîs, 7.
'Abdu'l-'Azîz Bîşrî, 64, 80.
'Abdu'l-'Azîz Fehmî (Bey), 4.
'Abdu'l-Hâmid (Sultan), 50.
'Abdu'l-Hâmid Cevdetu's-Şahhâr,
7, 20, 34, 37, 48, 58, 81, 100,
132, 133, 134, 141.
'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, 8, 30,
43, 106, 107, 132, 133, 175,
184, 192.
'Abdurrahmân Şıdkî, 11.
'Abdurrahmân eş-Şarkavî, 26, 95,
100, 218.
'Abdurrahmân Şukrî, 36, 64, 80.
'Âdil Kâmil, 7, 20, 33, 34, 35, 37,
104, 147, 148.
Ahmed Heykel, 8, 105.
Ahmed 'İsâ, 33.
Ahmed Lutfî es-Seyyid, 3, 11, 12,
13, 64, 80.
Ahmed Nuveyre, 45.
Ahmed Şevkî, 12, 19, 55.
el-'Akḫâd ('Abbâs Maḥmûd), 12,
26, 32, 47, 50, 57, 58, 59, 61,
62, 63, 64, 73, 80, 93, 100,
106, 111, 139, 142, 143, 148,
166.
Atatürk, 113, 114.
Aldous Huxley, 66, 71.
Alexandre Dumas, 10, 20, 24.
'Alî 'Abdu'r-Râzık, 64.
Alfred Nobel, 108.
'Alî el-Cârim, 19, 20.
'Alî Edhem, 65.
'Alî Mübârek, 2, 16, 17, 35.
'Alî er-Râî, 2, 16, 17, 25, 217.
'Alî Şalak, 68.
Alî Şa'ravî, 4.
'Alî Yûsuf, 4.
Allenby (Lord), 5.
'Amr İbnu'l-Âş, 1, 162.
Anatole France, 69, 71, 108.
Andre Malraux, 71.
Arnold Bennet, 67, 71, 197.
Arthur Miller, 71, 99.
'Azize Maridân, 15.
Bâkaşîr ('Alî Ahmed), 35, 48, 58,
147.
Balzac (Honore de), 66, 68, 71, 72,
94, 120, 178, 197, 223.
el-Bârûdî (Maḥmûd Sâmi), 2, 12.
Beethoven, 78.
Becket (Samuel), 70, 71.
Bedî'uz-Zemân el-Hemedânî, 14,
18.
Ben Jonson, 55.
Bergson (Henry), 12, 73, 87, 108,
142.
Bernard Shaw, 71, 108.
Bernardin de Saint Pierre, 10, 11.
Beşşâr, 99.
Bintu's-Şâtî, 58.
Butrus Gâlî (Paşa), 3.
Câbir 'Uşfûr, 105.
el-Câhîz, 65, 83, 222.
Camus (Albert), 69, 71, 100, 108,
121.
Cemâl 'Abdunnâsır, 8, 77, 82.
Cemâleddîn el-Afgânî, 2, 11, 17.
Cemâl el-Gitânî, 42, 43, 46, 123.
Cemâl Kâmil, 74.
Cevât Çapan, 112.
Cezzâr Ahmet Paşa, 1.
Charles Cervis, 129.
Chateaubriand, 27.
Checkov (Anton), 70, 72, 83, 109.

- Colin Wilson, 67, 71.
 Corc Sâlim, 192.
 Corc Trabişi, 149.
 Corci Zeydân, 17, 20, 21, 36
 Cromer (Lord), 2, 3.
 Cûmiyye, 106, 202, 218.
 Cûbrân Halil Cûbrân, 17
 Çetin Altan, 112, 113.
 Dante, 207.
 Darwin, 12, 61, 72, 126, 202, 208, 211.
 Desmond Steward, 71, 103.
 Dickens (Charles), 66, 71, 96, 178, 222.
 Dos Passos, 68, 70.
 Dostyowesky, 43, 59, 67, 68, 70, 71, 72, 178.
 Drinkwater (John), 65.
 Durkheim, 12.
 Ebû Nuvâs, 99.
 Eflatun, 204.
 Eldon Gorst, 3.
 Eliot (T.S.), 83, 108.
 Emîn Yûsuf Gurâb, 7, 58.
 Engels, 12
 Enis el-Makdisi, 15.
 Enveru'l-Ma'davi, 103, 106.
 Ernest Hemingway, 68, 69, 70, 108.
 Es'ad Dâğır, 10.
 Fahrî Ebu's-Su'ûd, 11.
 Fâris Nemr, 4.
 Fârûk (Kral), 6, 7, 126.
 Fârûk Şûşa, 63, 70.
 Fâtıma Mûsâ, 26, 72, 104, 182, 195.
 Faulkner (W.), 68, 70, 71, 93, 108.
 Fenelon, 9, 16.
 Ferah Anton, 17, 19, 20, 64, 72, 80.
 Fethî Ganem, 26.
 Flaubert (Gustave), 66, 69, 71.
 François Kobiye, 11.
 François Marrâş, 17.
 François Mauriac, 108.
 Freud, 12, 61, 72, 168.
 Fû'ad (Kral), 4, 6, 201, 208.
 Fû'ad Davvâra, 75, 129.
 Fû'ad Nuveyre, 45, 137.
 Ğâli Şukrî, 80, 135, 169, 175, 223.
 Galsworthy (J.), 66, 71, 108, 197, 200, 218.
 Gibb, 25.
 Gide, 27.
 Goethe, 67, 69, 71.
 Gogol, 72, 197.
 Gorky, 68.
 Hâfız İbrâhîm, 10, 12, 18.
 Hâfız Necîb, 55.
 Hâfız eş-Şirâzî, 70.
 Hâlîl Muṭrân, 11, 72.
 Hâmid Hafnî Dâvud, 23.
 Hannâ Minâ, 111.
 el-Harîrî, 14.
 Hasan el-Bennâ, 6, 81.
 Haywood, 216, 218.
 el-Hayyâm, 211.
 Herbert Reede, 77.
 Herman Melville, 68, 70, 71.
 Hitler, 60.
 Homeros, 16.
 Hüseyin Kâmil, 4.
 İbn 'Abd Rabbihi, 65.
 İbnu'r-Rûmî, 47, 59, 65.
 İbnu's-Şuheyd, 14.
 İbnu't-Tufeyl, 14.
 İbsen (Henric), 70, 71, 99.
 İhsân 'Abdu'l-Kuddûs, 26, 35, 48, 58, 100.
 İmru'l-Kays, 83.
 İsâ Ubeyd, 26.
 İskender (Büyük), 1.

- İsmâ'il (Paşa), 2, 12.
İsmâ'il Mazhar, 47, 64, 73.
İsmâ'il Sıdkî, 6, 154.
James Bake, 131.
Joice (James), 67, 70, 71.
Joseph Conrad, 70, 71.
Jules Verne, 10.
Kaddafi, 82.
el-Kâli, 65.
Kâsım Emîn, 11, 13, 17, 26.
Kafka, 66, 67, 71, 99.
Kant, 61, 72.
el-Kevâkibi ('Abdurrahmân), 36.
Knut Hamsun, 108.
Kilpatrick, 29.
Kitchener (Lord), 3.
Kleopetra, 1.
Lawrence (D.H.), 66, 71, 93.
Luis 'Avad, 7, 33, 68, 84, 199.
Luis Şeyho, 10, 17.
el-Ma'arri (Ebu'l-'Alâ), 14, 47, 59, 65.
Maḥmûd Azmî, 64.
Maḥmûd el-Bedevî, 7.
Maḥmûd Emîn el-Ḥalîm, 7.
Maḥmûd el-Felekî, 2.
Maḥmûd Hayret, 21, 22.
Maḥmûd Şerîf, 178.
Maḥmûd Tâhîr Lâşin, 30.
Maḥmûd Teymûr, 15, 26, 31, 32, 57, 58, 63, 80, 133, 145.
Mann (Thomas), 67, 70, 71, 73, 100, 108, 197, 200.
Marks (Karl), 12, 61, 72, 168.
Markquez (Carsia), 73.
Maupassant, 43, 70, 71, 109.
el-Mâzinî (İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir), 11, 26, 29, 32, 57, 62, 64, 72, 80, 106, 133.
Mehmet Ali Paşa (Kavalalı), 2, 12, 18.
Menahem Milson, 15, 87.
Menes, 1.
el-Menfalûtî, 10, 11, 22, 23, 47, 56, 57, 80, 129, 139, 169.
Mevlânâ, 113.
Michel Zevaco, 66.
Minekli Ahmet (Paşa), 18.
Moliere, 10.
el-Muberrred, 64.
Muḥammed 'Abduh, 11, 17, 64, 80, 204.
Muḥammed 'Abdu'l-Ḥalîm 'Abdullâh, 7, 26, 33, 35, 48, 58, 95, 100, 158.
Muḥammed 'Abdullâh 'Înân, 11.
Muḥammed 'Avâd, 11.
Muḥammed Ferîd, 3, 41, 58.
Muḥammed Huseyn Heykel, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 26, 29, 57, 62, 83, 87, 100, 106, 149.
Muḥammed Mendûr, 7, 31, 99, 106, 171.
Muḥammed es-Sibâ'î, 11, 72, 133.
Muḥammed Teymûr, 63.
Muḥammed 'Uşmân Celâl, 10, 11, 102.
Muḥammed Zekî Necîb Maḥmûd, 11.
Muhtar, 74.
Munîra el-Mehdiyye, 78.
Mussolini, 6.
Muştafâ 'Alî 'Umer, 104, 214.
Muştafâ Şâdık er-Râfî, 64.
el-Mutenebbî, 47, 59, 65, 83.
el-Muveylîhî, 17, 18, 42.
Muştafâ 'Abdu'r-Râzık, 48, 80.
Muştafâ Kâmil, 2, 3, 41.
Nacî 'İyâd, 74.
Nâdiye Ebû Tâlib, 91.
Nahhâs (Paşa), 5, 6, 7, 80.
Namazis, 19.

- Namık Kemâl, 11.
 Napolyon Bonapart, 1, 2, 8, 15, 87.
 Nebîl Ferec, 91, 126.
 Nebîl Râğîb, 217.
 Necîb (General), 8, 82.
 Necîb Gargûr, 10.
 Necîb el-Haddâd, 9, 10.
 Necîb Maḥfûz, 4-7, 23, 26, 29, 31-35, 38-44, 46-53, 55-73, 75-122, 124-141, 145-149, 151
 Necîb Maḥfûz (Paşa), 38.
 Nesîb el-Meş'alîni, 9.
 Nictzsche, 72, 168, 210.
 Nikola Haddâd, 17, 20.
 Nikula Rızkullâh, 9.
 O'Neil (Eugene), 70, 71, 108.
 Ömer (Halife), 1, 19.
 Pasternak (Boris), 68, 70, 71, 109, 111.
 Pierre Loti, 10.
 Proust (Marcel), 50, 67, 69, 70, 94.
 Ptoleme, 1.
 Racin, 10.
 Recâ 'îd, 82, 126, 210.
 Rider Haggard, 66, 129.
 Roger Allen, 107, 109.
 Rommel, 166.
 Rousseau (J.J.), 27.
 Şabri Şalah Kâmil, 74.
 Sa'd b. Ebî Vakḳâs, 34.
 Sa'd Zaglûl, 4, 5, 11, 41, 79, 170, 201, 204, 205, 219, 220.
 Sa'îd es-Saḥḥâr, 141, 197, 198.
 Sa'îd (Paşa), 2.
 Salahaddin Eyyûbî, 1.
 Şalâḥ Zihni, 54.
 Sartre (J.P.), 69, 72, 76, 109, 121.
 Sasson Somekh, 107.
 Sedât (Enver), 82, 126.
 Selâme Hicâzî, 78.
 Selâme Mûsâ, 13, 47, 53, 57, 59, 60, 61, 73, 80, 121, 131, 220.
 Servet Abaza, 26, 100, 106.
 Servet 'Ukāşe, 51.
 Seyyid Derviş, 78.
 Seyyid Ḥâmid en-Nessâc, 24.
 Seyyid Kûtb, 103, 106.
 Shakespeare, 69, 70, 71.
 Sholohov, 68, 70, 71, 111.
 Stendhal, 66.
 Somerset Mougham, 71.
 Stiward Gilbert, 67.
 Strindberg, 70, 71.
 Süleymân eş-Şattî, 182.
 eş-Şeyḥ 'Alî Maḥmûd, 46.
 Şibli Şumeyl, 64, 80.
 Tagore (Rabintrah), 70, 71, 108.
 Tâḥâ Huseyn, 26, 27, 28, 29, 34, 47, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 80, 83, 87, 103, 106, 111, 139, 196, 197, 220.
 Tâhir bin Cellûm, 111.
 Tâhir Lâşin, 26.
 Tâhir Vettâr, 111.
 et-Taḥtavî (Rufâ' Râfî'), 2, 8, 9, 16, 17, 35.
 Tanyûs 'Abduh, 9.
 et-Taḥyib Şâlih, 111, 198.
 Tennessee Williams, 71.
 Tevfîku'l-Hakîm, 12, 26, 29, 30, 32, 34, 49, 55, 57, 58, 62, 63, 64, 73, 76, 87, 88, 100, 106, 111, 173, 178, 198, 208.
 Tevfîk (Paşa), 2.
 Tevfîk Tavîl, 58.
 Thackeray, 71.
 Tolstoy, 67, 68, 70, 71, 72, 93, 109, 197, 217, 222.
 Tomris Uyar, 113.
 Turgenev, 71, 72.
 Umm Gulsûm, 78, 97.

- 'Urâbî, 2, 12, 46.
 Victor Hugo, 10.
 Walter Scott, 10, 66, 134, 147.
 Wells (H.G), 67, 71.
 Wirginia Wolf, 67, 70, 71.
 Yahyâ Hakkî, 34, 57, 64, 88, 103,
 111, 198, 221.
 Yahyâ Şakr, 55.
 Ya'kûb Şarrûf, 10, 21.
 Yavuz Sultan Selim, 1.
 Yûsuf Asaf, 10.
 Yûsuf Hasan Nevfel, 24, 75, 80,
 159.
 Yûsuf İdrîs, 26, 48, 109.
 Yusuf Kâmil Paşa, 9.
 Yûsuf es-Sibâ'î, 7, 26, 35, 48, 100,
 197.
 Yûsufu's-Şârûnî, 103, 202.
 ez-Zemahşerî, 14.
 Ziya Gökalp, 11.
 Zola (Emile), 66, 71, 91, 217, 222.

YER ADLARI İNDEKSİ

el-'Abbâsiyye, 40, 41, 43, 44, 45,
46, 50, 51, 52, 55, 75, 94.
Abdin Sarayı, 201.
Akka, 1.
Almanya, 7.
Amerika, 12.
Asvân, 77, 154, 172.
Avrupa, 1, 2, 38, 102, 155.
Beyrut, 198.
el-Cemâliyye, 38, 39, 42, 43, 44,
50, 51, 55, 79, 92, 94, 175.
Cenevre, 24.
Derb Kurmuz, 40.
Dublin, 96.
Ebu'l-Hevl, 41.
Ebû Kîr, 1.
Endülüs, 14.
Ezher, 3, 17, 27, 38, 50, 166.
Filistin, 7, 82.
Fransa, 3, 8, 12, 27, 28, 173.
el-Ğûriyye, 44, 97, 176, 180.
Hân el-Halîlî, 38, 166, 167.
el-Herem, 45.
Hulvân, 174.
el-Hüseyn, 38, 43, 46, 94, 166.
İngiltere, 2, 3, 4, 6, 7, 12.
İran, 19.
İskenderiye, 1, 2, 26, 59, 96, 163.
Japonya, 7.
Kahire, 8, 9, 24, 27, 30, 38, 41, 45,
66, 76, 94, 96.
Kanaatır, 153, 155, 158.
Kudüs, 19.
Londra, 24, 66, 96.
Luksor, 77.
Lübnan, 9, 15, 17, 19.
el-Ma'adî, 45.

Malta, 4, 201.
Meydân Tahrîr, 51.
Mekke, 163.
Moskova, 163.
Mısır, 1-9, 11-27, 29, 31-36, 58, 59,
60, 61, 63, 64, 66, 70, 71, 74,
76, 77, 82, 82, 84, 91, 92, 96,
98, 101, 102, 104, 107, 108,
110-117, 119-123, 128, 130,
132.
Nîl, 1, 18, 61, 62.
Norveç, 108.
Özbekiyye Bahçesi, 204.
Paris, 16, 24, 25, 30, 59, 96.
Polonya, 60.
Port Sa'îd, 41, 203.
Roma, 1.
Rusya, 12.
es-Sa'îd, 44.
es-Sekâkînî, 166, 167.
Seyyide Zeyneb, 30, 34.
Sudan, 6, 7, 39.
Suriye, 8, 9, 15.
Sûveyş Kanalı, 1, 2, 3.
Şam, 26.
Şobrá, 41.
Tanta, 189, 190.
Tell el-Kebîr, 179.
Türkiye, 3, 8, 113, 156, 165, 168.
Yemen, 77, 96.
Yugoslavya, 77.

KİTAP, GAZETE VE DERGİ ADLARI İNDEKSİ

- A La recherche du temps perdu, 67, 69.
el-'Aberât, 22, 23, 57, 129, 139, 169.
'Abe su'l-Akdâr, 60, 103, 105, 107, 134, 135, 137, 147, 151, 155.
Les Aventures de Telemaque, 9, 16.
Ahmes Batalî'l-İstiklâl, 34.
el-Ahbâr, 114, 133.
el-Ahrâm, 9, 51, 53, 57, 82, 114, 131, 138, 145, 149, 150.
'Alemu'd-Dîn, 16, 35.
el-Âiş fî'l-Hakika, 137, 150.
el-Ard, 218.
'Asru'l-Hubb, 137, 150.
el-Atlâl, 31, 32.
el-Avâm, 58.
el-'Avâsîf, 17.
'Avdetu'r-Rûh, 19, 29, 30, 63, 64, 87, 147, 173, 199, 208.
Ba'de'l-Ğurûb, 35.
el-Bahş 'anî'z-Zemenî'd-Dâî, 50.
el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'a, 137, 150.
el-Beyân ve't-Tebyîn, 65.
Beyne'l-Kaşrayn, 96, 108, 110, 135, 138, 148, 150, 152, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 213, 219, 220, 221, 222.
Beyt Seyyi'us-Sum'a, 137, 146.
Bidâye ve Nihâye, 39, 68, 89, 93, 94, 95, 135, 138, 150, 152, 171, 187, 188, 193, 220.
Buddenbrook Ailesi, 197.
el-Bu'esâ, 10.
Caligula, 100.
el-Cerîde, 3.
el-Cerîme, 68, 137, 146.
Cien anos de Soledad, 73.
el-Cumhûriyye, 106.
ed-Dîn ve'l-İlm ve'l-Mâl, 19.
Doktor Jivago, 68.
Du'âu'l-Karavân, 28, 83, 87.
DünyâAllâh, 125, 137, 138, 146.
Düşman Kardeşler, 67.
el-Ecnihetu'l-Mütekessire, 10, 17.
Edîb, 28, 30, 32.
Efrâhu'l-Kubbe, 85, 137, 150.
Ehlu'l-Hevâ, 137, 147.
Ehlu'l-Kehf, 49, 62.
Elf Leyle ve Leyle, 14, 65, 85.
el-Emâlî, 65.
Emâme'l-Arş, 137, 150.
el-Emânî ve'l-Minne fî Kabûl Vu-rûd Cenne, 11.
Emîret Kurtuba, 34.
el-Ervâhu'l-Mutemerride, 17.
Evlâdu Hâratinâ, 61, 81, 85, 89, 96, 110, 113, 125, 136, 148, 198.
el-Eyyâm, 27, 28, 29, 49, 58, 139.
el-Fağıla ve Kışşat Macdulîn, 11.
Faust, 67.
el-Fecru'l-Kâzıb, 137, 147.
Fetâtu Mısr, 21.
el-Fetâtu'r-Rıfıyye, 21, 22.
el-Fetâtu'l-Yâbâniyye, 21.
Fetret mine's-Şebâb, 132.
Fî Sebîlî't-Tâc, 11.
Fî's-Şîrî'l-Câhîlî, 59.
La Fontaine, 10, 11.
The Forsyte Saga, 197, 200, 217, 218.
el-Fursânü' s-Selâse, 10.
Ğâdetu'l-Ahrâm, 21.
el-Ğarîb, 99, 100.

- Gâyetu'l-Hakk, 17.
 Godoyu Beklerken, 70.
 Hadîs 'İsâ b. Hişâm, 17, 18, 36, 42, 55.
 Hadîsu's-Şabâh ve'l-Mesâ, 137, 150.
 Hadratu'l-Muhterem, 113, 137, 150.
 Hâkezâ Hulikat, 26.
 Hamlet ve Otello, 69.
 Hammâratu'l-Kıttî'l-Esved, 137, 146.
 Hânû'l- Halîlî, 39, 46, 66, 78, 94, 95, 106, 108, 122, 135, 138, 141, 148, 150, 152, 166, 167, 168, 170, 173, 174, 175, 187, 189, 190, 193, 215.
 Havvâ bilâ Âdem, 30.
 el-Hayâtu'l-Cedide, 207.
 Hayy b. Yekzân, 14, 100.
 Heart of Darkness, 68.
 Hemsu'l-Cunûn, 132, 133, 146.
 Hikâye Bilâ Bidâye ve Nihâye, 84, 137, 139, 146.
 Hikâyât Hâratina, 42, 85, 96, 137, 150.
 el-Hilâl, 9, 12, 61.
 el-Hubb Fevka Hedbeti'l-Herem, 137, 146.
 el-Hubb Tahte'l-Matar, 137, 150.
 el-'Ikdu'l-Ferîd, 14, 65.
 İbrâhîm el-Kâtîb, 29, 32, 62.
 İlâhî Komedyâ, 207.
 el-İlâhu't-Tayyib ve's-Şeytân, 70.
 İle'l-Likâ Eyyühe'l-Hubb, 31.
 İlyada, 16.
 İnnî Rahîla, 35.
 el-İnsân ve'l-Hayevân, 14.
 Kâfiletu'z-Zemân, 34.
 el-Kâhiretu'l-Cedide, 50, 81, 89, 90, 93, 94, 104, 122, 132, 135, 138, 141, 148, 153, 155, 158, 159, 170, 171, 172, 174, 183, 187, 191, 193, 215, 216.
 Kal'atu'l-Abtâl, 34.
 Kalbu'l-Esed, 10.
 Kalbu'l-Leyl, 137, 150.
 Kamelyalı Kadın, 24.
 el-Kâmil (fi'l-Luğa ve'l-Edeb), 65.
 Kandil Ümm Hâşim, 34.
 Karamazov Kardeşler, 68.
 el-Karnak, 106, 137, 138.
 Kaşru's-Şevk, 96, 108, 135, 138, 148, 150, 152, 197, 199, 203, 205, 214, 219, 220.
 Kelile ve Dimne, 14.
 Kenilworth, 66.
 Kifâh Tıyba, 86, 92, 105, 106, 107, 135, 147.
 Kitâbu'l-Bu helâ, 14.
 Kitâbu'l-Eğânî, 14, 65.
 Kleopetra fi Hân el-Halîlî, 31.
 Kuştımur, 137, 150.
 Ladyas, 19.
 Lakîta, 33, 35.
 Leyâlî Elf Leyle, 137, 150.
 Leyâlî Satıh, 18, 19, 35.
 Leyletu'n-Nehr, 35.
 el-Lıss ve'l-Kilâb, 68, 98, 104, 149.
 el-Livâ, 3.
 el-Ma'rife, 130.
 el-Mecelletu'l-Cedide, 12, 60, 130, 131, 132, 146, 220.
 Mecelletu'l-Evlâd, 56.
 Melhametu'l-Harâfiş, 85, 90, 113, 137, 138, 150, 198.
 el-Melik el-Lir, 69.
 Menâzır ve A hlâk Rifîyye, 25.
 el-Mesâbîhu'z-Zurek, 31.
 Mısr, 2.
 Mısrû'l-Kadîma, 38, 61, 131, 150.
 Millimu'l-Ekber, 33, 148, 220.

- Mirâmâr, 81, 92, 96, 104, 112, 113, 137, 138, 150.
 el-Mirâyâ, 45, 86, 137, 150.
 Moby Dick, 68.
 el-Mukattam, 4, 9.
 el-Muktataf, 4, 9, 12.
 el-Musika 'Abre'l-Uşûr, 78.
 el-Müeyyed, 4, 22.
 en-Nazârât, 22, 57, 129.
 Nidâ'u'l-Mechûl, 31, 32.
 Nihâyetu'l-Ereb, 14.
 en-Nikâb, 34.
 The Old Man and The Sea, 68.
 Oliver Twist, 182.
 The Outline of Literature, 65, 67, 69.
 Outline of History, 67.
 The Outsider, 67.
 Pol ve Virigini, 10, 11, 19.
 Râ'aytu fimâ Yera'n-Nâ'im, 137, 146.
 er-Raculu' s-Sânî, 90.
 Râdûbis, 86, 105, 107, 135, 147.
 Rihlet İbn Fetûma, 137, 150.
 er-Risâle, 54, 62, 106, 145.
 Risâletu'l-Gufrân, 14, 65.
 er-Rivâye, 53, 61, 131, 134, 145.
 Sabâhu'l-Verd, 137, 147.
 Sara, 32, 57, 64, 93, 148.
 Şar'â'u'l-Bû's, 33.
 Savaş ve Barış, 67, 69, 197, 217.
 eş-Sekâfe, 53, 54, 62, 130.
 Selvâ fi Mehîbî'r-Rîh, 31.
 Semenu'd-Đa'f, 132.
 es-Serâb, 32, 33, 135, 138, 148, 152, 196.
 Serşerat fevka'n-Nîl, 67, 81, 98, 136, 150, 151.
 Sihirli Dağ, 73, 100.
 es-Siyâset u'l-'Usbûî, 12.
 Sucenâu't-Tûnâ, 70.
 Suç ve Ceza, 59, 67, 68.
 es-Suhûlu'l-Beyd, 34.
 es-Sükkeriyye, 91, 96, 131, 136, 148, 152, 197, 199, 208, 212, 214, 218, 219, 220.
 eş-Sülâsiyye, 29, 33, 34, 39, 41, 42, 51, 61, 78, 82, 85, 88, 89, 95, 97, 104, 106, 107, 108, 113, 122, 126, 133, 135, 136, 138, 148, 152, 183, 188, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 207, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223.
 es-Sümmân ve'l-Harîf, 95, 96, 136, 138, 149, 199.
 Süreyya, 26.
 eş-Şahhâz, 61, 136, 150.
 eş-Şârî'u'l-Cedîd, 34.
 eş-Şarku'l-Avsat, 109, 110.
 Şeceretu'l-Bu's, 29, 58, 83, 196, 197.
 Şeceretu'l-Lublâb, 35.
 Şehru'l-'Asel, 84, 139, 146.
 Şemsu'l-Harîf, 35.
 eş-Şeytân Ya'iz, 137, 146.
 Şumruh, 31.
 Tahte'l-Mizalla, 84, 137, 139, 146.
 Talhîşu'l-İbrîz fi Telhîs Bâriz, 16, 35.
 et-Tanzîmu's-Sirrî, 137, 146.
 et-Tarîk, 68, 136, 138, 149.
 et-Tavâf Havle'l-Ard fi Semânin Yevm, 10.
 et-Tevâbî' ve'z-Zevâbî', 14.
 Totem ve Tabu, 202.
 et-Tu'esâ, 10.
 Ulysses, 67.
 el-'Unefâ, 33.
 el-Urşelîmu'l-Cedîde, 19.
 'Uşûrun mine's-Şark, 30, 88.
 el-'Uşûr, 12.

el-'Uyûnu'l-Yevâkız, 10, 11.
 el-Vahş el-Vahş el-Vahş, 19.
 Varakatu'l-Âs, 19.
 el-Vatan, 2.
 el-Veşşâhu'l-Ebyâd, 35.
 Yevme Maḳtal (Ḳutile) ez-Za'im,
 137, 150.
 Yevmiyyât Nâ'ib fi'l-Eryâf, 30, 87.
 Zatu'l-Hidr, 21.
 Zeyneb, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 26,
 27, 72, 83, 87, 152.
 Zukâku'l-Midaḳk, 45, 68, 89, 90,
 93, 95, 96, 107, 110, 112,
 122, 132, 133, 135, 137, 138,
 141, 148, 150, 152, 160, 166,
 169, 173, 174, 175, 187, 189,
 190, 193, 215.

Ö Z E T

İnsanlık varolduğundan bu yana edebiyat, toplumların psikolojik, sosyolojik, siyasal ve moral yapılarında önemli bir yer tutmuştur.

Onsekizinci yüzyılda ortaya çıkan, ancak daha önceki yıllarda nüvesini teşkil eden çalışmalarla karşılaştığımız ve edebiyatın sınırları içerisindeki hemen hemen bütün türleri bünyesinde barındıran roman dalında pekçok eser verilmiştir.

Necib Mahfûz, Kahire'de doğup büyüyen, Kahire ve Mısır dışına çok az çıkan, işçi ve köylü sınıfını tanımadığı için eserlerinde yer vermeyen, şehirli (Kahire'li) orta sınıf insanın trajik psikolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasal yapısını, bazan bir ailede bazan da bir sokak içerisinde gelişen beklenmeyen olayları dramatize eden usta bir yazardır.

1930'larda makaleyle başladığı yazı hayatı içerisinde hikaye, roman, oyun, senaryo ve çeviri dalında pek çok eser veren Mahfûz, elli altmış yıllık süre içerisinde elliyi geçkin eser vermekle bu alanda bir rekor kırdığını söyleyebiliriz.

Milli bir Arap ve Mısır romanının yerleşmesini sağlayan Necib Mahfûz, aynı zamanda Doğu ve Batı'da okuduğu ve etkilendiği pek çok yazarla evrensel edebiyatın gelişimine de katkıda bulunmuştur.

Yazar, esas konumuz olan toplumcu gerçekçi romanlarında, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının Mısır toplumu üzerinde bıraktığı olumsuz etkileri, geleneksel yapıdaki değişimi ve yoksul insanların trajedilerini gözler önüne sermiştir.

Kendisiyle yaptığımız görüşme ve elde ettiğimiz kaynaklar ışığında, bu çalışmamızı bir giriş ve iki bölümde ele aldık. Girişte, yirminci yüzyılda Mısır'ın siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını, Birinci Bölümde, Necib Mahfûz'un hayatını, etkilendiği kültür kaynaklarını, kişiliğini, fikirlerini, aldığı ödülleri, yazı hayatını ve eserlerini, İkinci Bölümde, **el-Kâhiretu'l-Cedide**, **Hânu'l-Halîf**, **Zukâku'l-Mîdakk**, **Bidâye ve Nihâye** ve **es-Sûlâsiyye** (Beyne'l-Kasrayn, Kasru's-Şevk, es-Sükkeriyye)'den oluşan toplumcu gerçekçi romanlarını, özet, zaman, mekan, şahıs kadrosu, vermek istediği mesaj ve dil açısından ele aldık.

SUMMARY

Literature has always occupied an important place and role in the psychological, sociological, political and moral life of people.

Beginning in the 18 th century, a lot of novels in all types have been produced and naturally the novel is an art in literature, which also includes other literary forms.

Naugib Mahfouz was born in Cairo and has rarely been out of his home town and Egypt. For this reason, he does not know peasant and country life very well. This has led him to writing on the middle clas people of Cairo with their psycological, sociological, economical and political structure and he has written about their difficult life. His settingis are sometimes a single family or a certain lane in which he dramatizes unexpected stories.

He started his literay life with articles in 1930 and in the course of time he has written many stories, novels, plays and film scripts and in his literary life which exceeds fifty years, he has produced more than fifty works, with which he broke a record.

Mahfouz, has served to start the national Arabic and Egyptian novel and at the same time he has contributed to international literature. It has been said that he has been impressed by many writers from East and West.

The writer has dealt with the unpleasant impression whic the First and the Second World wars had left on the Egyptian Community in his socal and realistic novels. He also has written about the changes in the traditional life and the tragedies of the poor.

After my interview with the writer himself, I have found it convenient to present my study in three chapters including the introduction. In the introduction I have covered the political, social, economic and cultural structure of Egypt. The First Chapter reflects Naguib Mahfouz's life, the cultural sources he has been affected by, his personality, his view points, his awards, his works and his literary life. In the Second Chapter, I have studied his social realistic novels, el-Kâhiretu'l-Cedide, Hânu'l- Halili, Zukâku'l-Midakk, Bidâye ve Nihâye, es- Sûlâsiyye (Beyne'l-Kasrayn, Kasru's-Şevk, es-Sûkkeriyye) to determine their time, setting, character, language and the message he wants to convey.